تەفسیری رەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی [٩]

نووسینی

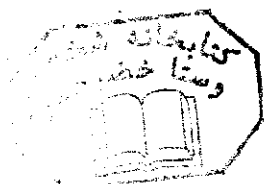
مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی [١٧]

تەفسیری رەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی نۆیەم

نووسینی

مەلا مەحموودی گەڵاڵەیی

جزمی (١٧)

بسم الله الرحمن الرحيم

تەفسیری ڕەوان بۆ تێگەیشتنی قورئان.

نووسینی: مەلا مەحموودی گەڵاڵەیی.

چاپی یەکەم.

چاپخانەی ئۆفسێتی تیشک.

تیژار: (٥٠٠) دانە.

ژمارەی سپاردن : (٣٦٩)ی ساڵی (٢٠٠١).

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

سورەتی (الأنبیاء)

ئـەم سـورەتە نـاونراوە (الانبیـاء) چونکـە سەرگورشـتەو چـیرۆکی پێغەمبـەرانی تێدایـە، باسـی جیـهادو تێکۆشانی پێغەمبـەران دەکـا لەگـەڵ نەتـەوە بتپەرستەکانیان، سـەرەتا بـەدرێژی چـیرۆکی بـاوکی پێغەمبـەران؛ حـەزرەتی ابراهیـم ﷺ رادەنوێنـێو ئـەمجار دەسـت دەکـا بەسەرگورشـتەی حـەزرەتی ئیسـحاق‌و یـەعقوب‌و لـوط و نـوح‌و داوودو سـلێمان‌و ئـەییوب‌و ئیسماعیل‌و ئیدریس‌و ذیلکیفل و یونس‌و زەکەریاو عیسا تادەگاتە سـەرداری پێغەمبەران موحەممەد (دروودی خودا) لەهەموانیان بێ.

چـیرۆك‌و بەسـەرهاتی ئـەم زاتانـە رادەنوێنـێو بەشـێوەیەکی کورتـبڕی تێکۆشان‌و هەوڵ‌و تەقەللایان نمایش دەکا.

ئەزییەت‌و کوێرەوەرییان دەخاتە رو!

سورەتەکە مەککییە، واتە: لەمەککە نازڵ بووە، باسە سەرەکییەکانیشی ئەو باسانەن کەسوورەتە مەکییەکان لـەخۆیان گرتـوون! باسـی یەکتاپەرسـتی‌و پێغەمبەرایەتی‌و زیندوو بوونەوە دەکـا، بەشـێوەیەکی گشـتی سـورەتەکە ئـەو مەوزوعانە چارەسەر دەکا لەچوار چێوەی رانواندی یاساکەونییەکان‌و پەیوەست کردنی بیروباوەڕ پێیانەوە، کەوابوو عـەقیدە بەشێکە لەپێکهاتـەی بوونـەوەرو بەگوێرەی یاساکانی کار دەکا.

عەقیدە دروست دەبێ لەسەر ئەو حەق‌و راستییەی ئاسمـان‌و زەوی لەسـەر پێکهاتووە، ئەو جیدییەت‌و گرنگیـەی ئاسمـان‌و زەوی لەسـەر دروسـت کـراوە، بیرو باوەڕی راستەقینەشی لێوە سەرهەڵداوە. بەکورتی عـەقیدە گاڵتـەو گـەپ نیە، وەکوو چۆن بونەوەر بەگاڵتە نەهاتۆتە دی،.

بۆیە قورئانی پیرۆز سەرنجی ئادەمیزادان رادەکێشێ، دڵۆ هۆشو بیرو فکریان دەهێنێو دەبا، دەیانخاتە پەرواز لەنێوان ئاسمانو زەویدا، لەنێوان کێوو شێوو دۆڵو شەوو رۆژو خۆرو مانگ دا، سەرنجیان رادەکێشێ بۆ یەکیەتی یاساکان، ئەو یاسایانەی بوونەوەر هەڵدەسوڕێننو کاریگەرن تێ یدا، لەروانگەی یەکێتی یاساکانەوە دەگاتە تاكو تەنهایی خودای زاناو داناو بەدیهێنەر، خودای بێ هاوتا لەموڵكو خاوەنیەتیدا بێ وێنە لەدروست کردنو بەدیهێنان دا. خودای تاكو تەنها لەزاتو لەصیفاتدا، بێ شەریكو بێ نە ظیرو بێ وەزیر.! ﴿لو كان فيهما الهة الا الله لفسدتا﴾.

ئەمجار سەرنجی ئادەمیزاد رادەکێشێ بۆ یەکیەتی ئەو یاسایانەی کاریگەرن لەژیانی سەر زەوی، بۆیەکیەتی سەرچاوەی ژیان ﴿وجعلنا من الماء كل شيء حي﴾ بۆیەکێتی سەرەنجامو ئاکامی هەموو گیانلەبەرێك کەمردنە ﴿كل نفس ذائقة الموت﴾،بۆیەکیەتی سەرەنجامی کۆتایی: کەگەڕانەوەیە بۆلای خودا ﴿ثم الينا ترجعون﴾ بیرو باوەڕی راست هەر یەکێکەو نابێ بەدوو، هەموو پێغەمبەران بەدرێژایی مێژوو بانگەوازییان بۆ یەك ئایین کردوە،﴿وما ارسلناك من قبلك من رسول الا نوحي اليه انه لااله الا انا فاعبدون﴾ سورەتەکەش جەخت لەسەرئەوە دەکاتەوە: کەداب‌و نەریتی خودا لەبوونەوەردا گۆڕانی بەسەردا نایە، دەی یاسای خودا واهاتووە: کەدوارۆژ بۆ حەقو راستی بێ،سەرکەوتن بۆ حەق بێو باطل دۆڕاوبێ، چونکە حەق یاسایەکی بوونەوەرەو سەرکەوتنی داب‌و نەریتێکی خودایی یە ﴿بل نقذف بالحق على الباطل فيدمغه فاذا هو زاهق﴾ دوارۆژ بۆ موسوڵمانانە ﴿ولقد كتبنا فى الزبور من بعد الذكر ان الارض يرثها عبادى الصالحون﴾.

پەیوەندیو موناسەبەی سورەتی (الانبیاء) بەسورەتی پێشوو لەدوو بارەوەیە:

١- لەکۆتایی سورەتی پێشوودا فەرمووی ﴿ولولا كلمة سبقت من ربك لكان لزاماً واجل مسمىً﴾ هەروەها فەرمووی: ﴿قل: كل متربص فتربصوا﴾ لەسەرەتای ئەم سورەتەش دا فەرمووی: ﴿اقترب للناس حسابهم﴾.

٢- لەسوورەتی پێشوودا، ئادەمیزادانی ترساند لەوەی بەکاڵاو ماڵو سامانی جیهان هەڵخەڵەتێن. ئەوە بوو لەکۆتایی سورەتی (طـه) دا فەرمووی ﴿ولا تمدن عينيك الى ما متعنا به ازواجاً منهم زهرة الحياة الدنيا﴾

لێرەش دا: کەدەفەرموێ: ﴿اقترب للناس حسابهم...﴾ دیارە نزیکی رابوونی قیامەت داخوازی ئەوەیە: کەئادەمیزاد هێندە کۆڵ بەدونیاوە هەڵنەگرن، چونکە ژیانی جیهان بێ بەقایەو ساتە وەختێکەو بەسەر دەچێ!

دەربارەی فەضل و گەورەیی ئەم سورەتە زۆر فەرموودەی صەحیحو چەسپاو ریوایەت کراون.

ئیمامی بوخاری لەعەبدوڵڵای کوڕی مەسعوودەوە ریوایەتی کردوە: دەفەرموێ: سورەتی (ئیسراء، الكهف، مريم، طـه، الانبياء) لەسورەتە پێشینەکانی قورئانن‌و زوو خوێندراونەوەو لەبەر کراون.

دەڵێن: کەئەم سورەتە نازڵ بوو، بەعامیری کوڕی رەبیعەیان گوت: بۆچی دەربارەی هەندێ شوێنی ئەم سورەتە پرسیارت لەپێغەمبەر ﷺ نەکرد؟ لەولامدا عامیر گوتی: ئەمڕۆ سورەتێك نازڵ بوو، بەتەواوی دونیای پێش چاو خستین.

هەڵبەتە سەرەتای سورەتەکە ترسناك‌و ترسێنەرە، پڕ سام‌و هەیبەتە، ئادەمیزادان دەترسێنێ لەنزیك بوونەوەی رابوونی قیامەت، لەکاتێك دا خەڵکی بێ ئاگان‌و ج باکیان لەهاتنی نیە، هەست بەخەتەرو تەنگ‌و چەڵەمەکانی ناکەن، گوێ بۆ قورئان ناگرن، بایەخ بەبانگەوازی پێغەمبەر ﷺ نادەن، لەلەززەت‌و خۆشی دونیادا رۆچوون. ئەمجار هۆی سەرپێچی کردنی

موشریکه‌کان دیاریی ده‌کاو ئه‌وه روون ده‌کاته‌وه: که‌موشریکه‌کان په‌لپی ئیمان نه‌هێنانیان ئه‌وه‌یه، ده‌ڵێن: موحه‌ممه‌د ئاده‌میزاده، موعجیزه‌ی ماددی به‌رچاومان بۆ ناهێنێ، وه‌کوو موساو عیسا بۆ گه‌له‌کانیان هێنایان! جاقورئان ره‌دی دانه‌وه به‌وه: که‌پێغه‌مبه‌ران هه‌موویان ئاده‌میزاد بوون، خۆراکیان‌و خواردنه‌وه خواردنه‌وه‌یان بووه، به‌ناو بازاڕو کۆچه‌و کۆڵانه‌کانی وڵات دا هاتوو چۆیان کردوه .

ئه‌مجار موناقه‌شه له‌گه‌ڵ موشریکه‌کان ده‌کاو به‌ڵگه له‌سه‌ر تاك‌و ته‌نهایی خۆی ده‌هێنێته‌وه. ئه‌وه رون ده‌کاته‌وه: که‌نابێ له‌بوونه‌وه‌ردا زیاد له‌یه‌ك خودا هه‌بێ، چونکه ئه‌گه‌ر زیاد له‌یه‌ك خودا هه‌بێ زه‌وی‌و ئاسمان تێکده‌چن. هه‌روا ئه‌وه‌ش روون ده‌کاته‌وه: که‌له‌سه‌ره‌تادا ئاسمانه‌کان‌و زه‌وی یه‌ك پارچه بوون‌و دوایی ته‌قیونه‌وه‌و لێك جودا بوونه‌وه، کێوه‌کانی به‌ناخی زه‌وی‌دا داکوتاون بۆ ئه‌وه‌ی جوڵه جوڵ نه‌کا، شه‌و رۆژو مانگ‌و خۆرو ئه‌ستێره‌کانی به‌دیهێناون. سه‌ره‌نجامی دونیا، وێرانبوونه، مردنی گیانله‌به‌رانه، ته‌نانه‌ت فریشته‌و پێغه‌مبه‌رانیش ده‌بێ بمرن، ته‌نها زاتی خودا ده‌مێنێته‌وه.، دوایی زیندو بوونه‌وه هه‌یه، هه‌موو که‌س ڕاپێچی ده‌شتی مه‌حشه‌ر ده‌کرێن‌و حیساب‌و لێکۆڵینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کرێ‌و هیچ که‌س به‌ئه‌ندازه‌ی گه‌ردیله‌یه‌کیش سته‌می لێ ناکرێ، هه‌ر که‌سه‌و به‌پێی کرده‌وه‌ی خۆی پاداشتی ده‌درێته‌وه.

عه‌زابی ترسناك بۆ کافرو بێ دینه‌کانه، موشریکه‌کان به‌خۆیان‌و په‌رستراوه‌کانیانه‌وه ده‌بنه سوته‌مه‌نی دۆزه‌خ، له‌رۆژی قیامه‌ت دا دیمه‌نی بوونه‌وه‌ر ده‌گۆڕێ، زه‌وی به‌شێوه‌یه‌کی تر دێته به‌رچاوو ئاسمانه‌کان لوول ده‌کرێن، خودا په‌رستان ده‌که‌ونه ناو نازو نیعمه‌تی به‌هه‌شته‌وه ((خودایه! بۆ خاتری زات‌و صیفاتت بۆخاتری ناوه جوانه‌کانت ریسوای ئه‌و رۆژه‌مان نه‌که‌ی)).

بێ ئاگایی خەڵک لەحیساب و لێکۆڵینەوەی ڕۆژی قیامەت

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِى غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا ٱسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ ۗ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّجْوَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ هَلْ هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۖ أَفَتَأْتُونَ ٱلسِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّى يَعْلَمُ ٱلْقَوْلَ فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍۭ بَلِ ٱفْتَرَىٰهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِـَٔايَةٍ كَمَآ أُرْسِلَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾ مَآ ءَامَنَتْ قَبْلَهُم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ ۖ أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

﴿أقترب للناس حسابهم وهم في غفلة معرضون﴾. ڕۆژگاری حیساب‌و لێکۆڵینەوەی ئادەمیزادان نزیك بۆتەوە، وانزیکە قیامەت ڕابی‌و خەڵکی بەگوێرەی کردەوەکانیان سزا بدرێن‌و پاداش وەربگرنەوە، بەڵام ئادەمیزاد بێ ئاگاو بێ خەبەرن، خەریکی خۆئامادەکردن نین بۆ ئەو ڕۆژە، هیچ یادی قیامەت ناکەنەوەو پەلە ناکەن لەئیمانهێنان.

نیشانەی بێ ئاگاییەکەیان ئەوەیە: ﴿مايأتيهم من ذكر من ربهم محدث الا استمعوه وهم يلعبون, لاهية قلوبهم﴾ ئایەتە خواریّ بۆ سەریان هیچ بەشێك لەقورئان ئیلـلا کەدەبیبیستن گاڵتەی پێ دەکەن! هەتا پەیتا پەیتا سروشیان پێ رابگەیەندرێو ئایاتی قورئانیان بۆ بێ، هەتا ئاگادار کردنەوەو پەندو ئامۆژگاریان ئاراستە بکرێ بۆ ئەوەی پەند ئامێز بنو بەخۆیاندا بچنەوە، ئەوان شێلگیر تر دەبنو زیاتر پشت لەبانگەوازی راست هەڵدەکەن، پتر گاڵتەیان پێ دێو قەشمەریو لاقرتێیان پێ دەکەن!

ئەوانە: کەنیگای خودایان بۆ دەخوێندرێتەوەو گوێیان لیّ دەبێ، دڵی نادەنێو ئابۆیان بکرێ خۆیانی لیّ گێل دەکەن.

ئایەتەکە هەڵنانی ئادەمیزادانی تێدایە: بۆ ئەوەی رویکەنە ئیمانو خودا پەرستی، چونکە کەسێك بزانێ قیامەت نزیکە رابێ، خێرا لەتاوانەکانی پەشیمان دەبێتەوە، تۆبە دەکا، گرنگی بەدونیا نادا، هەموو شتێك کەهاتنەکەی تەئکید بێ بەنزیك دادەنرێ، مردن دێو گومانی تێدا نیە، مردنی هەموو ئادەمیزادێکیش رابوونی قیامەتە بۆی. هەرکەسێك بمرێ ئەوە قیامەتی لیّ هەڵساوە، زیاد لەوەش قیامەت بەبەراوردیکردنی لەگەڵ رابردودا نزیکە ..

ریوایەتکراوە یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ خەریکی دیوار رابەستن بوو، یەکێکی تر بەلایدا تێپەڕی لەو رۆژەدا کەئەم سورەتە نازڵ ببوو، کابرای: کەخەریکی دروست کردنی دیوارەکە بوو بەوی تری گوت: ئەمرۆ چی لەقورئان نازڵ بوو؟ کابرا وتی ﴿اقترب للناس حسابهم....﴾ ئیتر کابرا دەستی لەدیوار کردن هەڵگرتو وتی: سوێند بەخودا ئەم دیوارە ناکەم، چۆن من خانوو بکەمو قیامەت بێو بکەومە سەر حیسابو لێکۆڵینەوە؟!

ئایەتە کەسەر زەنشتو زەمی موشریکەکانی تێدایە، لەهەمان کاتدا جڵەوگیریی لەخەڵکی تریش دەکا: کەبەو جۆرە نەبن، چونکە سوود بینین

لەبیستن کاتێك دەستەبەر دەبێ دڵو دەروون بەبیستنەکەی بەئاگابێن‌و بیر بکەنەوە، ئەگینا بیستنی تەنیا چ سوودی نیەو فەرقی بیستنی ئادەمیزادو ئاژەڵ نابێ.

کەدەفەرموێ: (محدث) ئاماژە نیە بۆ ئەوە قورئان دروستکراوو تازە داهاتووبێ، چونکە وشە نوسراوو گوتراوو بینراوو بیستراوەکان (حادث) ن‌و گومان لەوەدا نیە، وەلێ ئەصلی قورئان: کەکەلامی نەفسی‌یەو هی خودایە، ئەوە وەکوو زات‌و صیفاتی پەروەردگار ئەزەلی یەو کاتێك نەبوە نەبووبێ:

ئەجار پەروەردگار وەصفی هەڵوێستی کافرەکان دەکا لەکاتی نازڵبوونی قورئان دا، دەفەرموێ: ﴿واسروا النجوی الذين ظلموا﴾ ئەوانەی کافرو ستەمکارو غافڵو بێ ئاگان لەپەیامی قورئان‌و قیامەتیان لێ نزیك بۆتەوە، بەچپەوە قسە دەکەن‌و لەناو خۆیاندا بەسرتەوە بەیەکتری دەڵێن: ﴿هل هذا الا بشر مثلكم﴾ ئایا موحەممەد ئادەمیزادێك نیە وەکوو ئادەمیزادی تر؟؟ ئەم کابرایەی لافی پێغەمبەرێتی لێ دەداو دەڵێ قورئانم بۆ هاتووە ئادەمیزادێك نیە وەکوو ئێوە؟ ئەویش وەکوو ئێوە خواردن‌و خواردنەوەی نیە؟ وەکوو ئێوە بەدووقاچ نایەو ناچێ؟ ئەویش وەکوو ئێوە نامرێ؟ دەی باشە چۆن لەناو ئێوەدا تەنیا ئەو دەکرێتە پێغەمبەرو نیگا بۆ ئەودێ؟

هەڵبەتە ئەم بۆچوونەیان لەوەوە سەری هەڵدا بوو: کەبڕوایان وابوو: پێغەمبەر دەبێ فریشتەبێ‌و بەهیچ جۆرێ ئادەمیزاد بەکەڵکی پێغەمبەرێتی نایە، وایان دەزانی هەر ئادەمیزادێك بڵێ: من پێغەمبەرم‌و موعجیزە بخاتە روو بۆخۆی ساحیرەو موعجیزەکەشی سیحرە. بۆیە بەئوسلوبێکی ئینکار ئامێز لەناو خۆیاندا بەیەکتریان دەگوت: ﴿أفتاتون السحر وأنتم تبصرون؟﴾ ئایا ئێوە چۆن شوێن موحەممەد دەکەون، لەکاتێك دا دەزانن: کە ئەوەی هێناویەتی‌و دەڵێ: نیگای خودایە، سیحرو جادو بازییە. چۆن ئێوە بڕوای پێ

دەکەن؟ لەکاتێك دا لێتان عەیانە کە ئەوەی ئەو بەموعجیزەی ناو دەبا، سیحرێکی پەتییە.

بەکورتی ئەوان دەیانویست تانە لەپێغەمبەرایەتیەکەی بدەن:-

١- دەیانگوت: پێغەمبەر نابێ ئادەمیزاد بێ.

٢- ئەوەی لەسەر دەستی ئەو دەردەکەوێو دەڵێ موعجیزەیە سیحرو جادوە.!!

بۆیەش بەچپەو سرتە ئەم وتو وێژەیان لەناو خۆیاندا ئەنجام دەدا، دەیانەویست رێگا چارەیەکی باشو سەرکەوتوو بدۆزنەوە، بۆ بەرگریو روخاندنی پەیامی پێغەمبەر ﷺ نەیاندەویست دوژمنەکانیان ئاگاداری پلانو نەخشەی بەرهەڵستییەکەیان بن.

بەخەیاڵی خۆیان: لەککەدارکردنی پەیامی پێغەمبەر ﷺ بەو جۆرە رێگا چارەیەکی سەرکەوتوەو دەتوانن بەوە نوری درەخشانی ئیسلام بکوژێننەوە.

دابو نەرێتی قورەیشیەکان وابوو بۆ ئەو جۆرە شتانە ووتو وێژی نهێنیان ئەنجام دەدا، لەپەندو حیکمەتی ئەواندا هاتووە دەڵێ: ((**أستعینوا علی قضاء حوائجکم بالکتمان**)) ئەنجار پەروەردگار فەرمانی بەپێغەمبەر ﷺ کرد: کەولامیان بداتەوە: ئەویش وەلامی دانەوە ﴿**قال: ربی یعلم القول فی السماء والأرض وهو السمیع العلیم**﴾ فەرمووی: ئەوەی دەیلێنو دەتانەوێ بیلێن: بەسرتەو چپە مەییەژن، بێگومان ئەللا خودای منیشو ئێوەشە، ئاگاداری هەموو نهێنیو ئاشکرایەکە، لەزەویو ئاسمانەکان دا هیچی لێ گوم نابێ، هەرچی بگوترێو بکرێ، هەرچی رووبدا لەبوونەوەردا لای خودا ئاشکرایە، هەر خودا قورئانی نازڵ کردوە، ئەو قورئانە هەواڵی ئەوەڵو ئاخری لەخۆگرتووە، هەرچی پێویست بێ بۆ دونیاو قیامەت ئاماژەی پێ کردوە. ئەو خودایە شنەوایە بە وتەو چپەو سرتە سرتان، زاناو ئاگادارە بەحاڵو وەزعو

هەڵس‌و کەوتتان. هیچی لیٚ هون نابیٚ، رۆژی قیامەت تۆڵەتان لیٚ دەستیٚنیٚ‌و ناهیٚڵیٚ بەسەرتانەوە بچیٚ.

لەئایەتەکەدا دەفەرمویٚ: ﴿يعلم القول﴾ نەیفەرموو (يعلم السر) هەرچەندە لەپیٚشەوە فەرموی: ﴿وأسروا النجوى﴾. کەبەڕواڵەت شویٚنەکە شویٚنی (يعلم السر) یە بەڵام: کەوای نەفەرمووە. ئاماژەیە بۆ ئەوە: کەوشەی (قول) ئاشکراو نهیٚنی دەگریٚتەوە، زانیاری خودا بەهەردوکیان چوون یەکەو جودا وازی نیە، بەپیٚچەوانەی زانیاری ئادەمیزاد! کەوابیٚ تەعبیرەکە شامیلە بۆ زانیاریی نهیٚنی‌و ئاشکراو بەزیادیشەوە.

بەکورتی دەفەرمویٚ: خودا ئەو جۆرە ئاخاوتنەو ئاشکراترو نهیٚنی تریش دەزانیٚ.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە رادەگەیەنیٚ: کەکافرەکان سەر سام بوون، نەیاندەزانی بەرامبەر قورئان چی بڵیٚن: هەردەمە شتیٚکیان دەگوت، لەسەر رایەك نەدەمانەوە. هەروا بەرامبەر پیٚغەمبەریش هەمان هەڵویٚستیان هەبوو؛ دەمیٚك دەیانگوت شاعیرە، چەلیٚك دەیانگوت: ساحیرە، کاتی واش هەبوو دەیانگوت: شیٚتە...هتد.

ئەوەتا ئەوان لەسەرەتادا وەصفی پیٚغەمبەریان بەوە کرد: کەساحیرەو ئەوەی دەیلیٚ سیحرو جادوە، پاشان وازیان لەوە هیٚناو بیروبۆچونیٚکی تریان لەلا گەڵاڵە بوو، وەکوو پەروەردگار لیٚیان دەگیٚڕیٚتەوەو دەفەرمویٚ: ﴿بل قالوا:أضغاث أحلام بل افتراه، بل هو شاعر﴾ واتە: وازبیٚنە لەوەی دەیانگوت: ساحیرو جادو بازە. بەڵکوو بەوەش نەوەستان وتیان: قورئان پیٚکهاتەیە لەپڕو پوچ‌و شتی تیٚکەڵ‌و پیٚکەڵ، خەونۆچکەو خەیاڵ پلاوو وڕیٚنەیە موحەممەد بەزڕە خەون دیتوونی.

ئەمجار بەوەشەوە نەوەستان: وتیان ئەم قورئانە دەست هەڵبەستی موحەممەد خۆیەتی بەدەم خوداوە هەڵی بەستووە، پاشان لەوەش گواستیانەوە:

وتیان: موحەممەد شاعیرەو ئەوی دەیڵێ: شیعرە، ئەم ڕاڕاییو سەر لێ تێکچونەیان بەڵگەیە لەسەر ئەوەی: بیرو باوەڕەکەیان پووچو بێ بناغەیە. حەقو ڕاستی دەشێوێنن!!

جانەوان یان نازانن حەقیقەتی موحەممەد ﷺ چیەو چۆنە، یان دەزانن و خۆگێل دەکەنو بەدەستیئەنقەست خۆیان نەزان دەکەنو تەسلیم نابن هەرچۆنێك بێ ئەوان تاوانبارن،

هەروەها ئەم بیرو بۆچونو ڕاڕاییە لەلایەن هەموانەوە بووبێ، یان لەلایەن دەستەو تاقمێکەوە بووبێ نیشانەی ئەوەیە: کەئەوانە دەستەپاچەو داماو بوون لەبەرامبەر قورئانو نەیاندەزانی چی بکەن!

جاکەئەم ئیحتیمالاتانەیان خستنە روو ئەم بیرو بۆچوونەیان دووبارە کردنەوە، ئەمجار ویستیان خۆیان لەدەست قورئان رزگار بکەنو وتیان: ﴿فليأتنا بأية كما ارسل الأولون﴾ ئەگەر موحەممەد ڕاست دەکا لەوەدا: کەپێغەمبەرەو لەخواوە رەوانەکراوە، قورئان کەلامی خودایەو بەنیگا بۆی نێردراوە، دەبا بەڵگەیەکمان بۆ بێنێ داواکەی بچەسپێنێ، باموعجیزەیەکی ترمان نیشان بدا جگە لەقورئان، باموعجیزەیەکی وەکوو موعجیزەی موسا، یان موعجیزەی صالح یان موعجیزەی عیسامان بۆبێنێ! ئەگەر موعجیزەیەکی وەکوو دار دەستەکەی موسا یان وەکوو حوشترەکەی صالح یان وەکوو زیندوکردنەوەی مردوو لەلایەن عیساوەمان بۆ بێنێتەوە بڕوای پێ دەکەینو ئیمانی پێ دەهێنین!

ئەمجار پەروەردگار بەدرۆیان دەخاتەوەو دەفەرموێ ئەگەر موعجیزەی تاواشیان نیشان بدرێ هەر ئیمان ناهێنن، چونکە ئەوان لەکوفرو گومڕاییدا رۆچوون.

﴿ما امنت قبلهم من قرية اهلكناها، افهم يؤمنون؟﴾ ئەو گەلو نەتەوە پێشینانەی لەناومان بردون هێندەی ئەو موشریکە قورەیشیانە گومڕاو یاخی

نەبوون، دەی ئەو گەل‌و نەتەوانە کاتێ ئەو جۆرە موعجیزانە لەسەر دەستی پێغەمبەرەکانیان نیشان درا، ئیمانیان نەهێنا، بەڵکوو پێغەمبەرەکانیان بەدرۆ خستنەوە، ئێمەیش لەناومان بردن، ئایا ئەو قورەیشیانە- کەزۆر لەو گەلانە سەر ڕەق ترن- ئەگەر لەو جۆرە موعجیزانەیان بۆ بێ ئیمان دەهێنن؟ نەخەیر ئەو قورەیشیانە ئەگەر لەفەرزێك دا لەو جۆرە موعجیزانەشیان نیشان بدرێ، هەر ئیمان ناهێنن.. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ان الذين حقت عليهم كلمة ربك لايؤمنون، ولو جاتهم كل اية، حتى يروا العذاب الاليم**﴾ (یونس/٩٦-٩٧) کەوابێ جێ بەجێ نەکردنی پەڵپ‌و بیانوەکانیان لەبەرژەوەندیی ئەوانە، چونکە ئەگەر پەڵپ‌و بیانوەکانیان بێنە جێ‌و ئیمان نەهێنن، بەگوێرەی داب‌و نەریتی خودا لەبوونەوەردا یەکسەر ڕیشە کێش دەکرێن. وەلێ حیکمەتی خودا داخوازی ئەوە بووە: کەگەل‌و نەتەوەی حەزرەتی موحەممەد ﷺ بەعەزابی ریشەکێشکەر لەناو نەبا، مۆڵەتیان بدا بۆ رۆژی دیاری کراو:کەرۆژی قیامەتە. بۆیەش حیکمەتی خودا واداخوازە: کەقورەیشییەکان کۆکوژ نەکاو وەکوو گەلی فیرعەون‌و عادو ثەموود ریشە کێشیان نەکا، چونکە خودا بۆخۆی دەزانێ لەپشتی ئەمانە گەل‌و نەتەوەیەك دەکەوێتەوە ئیمان دەهێنن. مێژووش ئەو ڕاستی‌و حەقیقەتەی چەسپاند، ئەوەتا پاش ماوەیەك کوڕوو کچی ئەو قورەییشییە سەر ڕەقانە موسوڵمان بون‌و بوونە هەڵگرو بانگخوازیی ئیسلام!!

پێغەمبەر ﷺ ئادەمیزادە، وادەی خودا پاشگەز بوونەوەی تێدا نیە، قورئان نەصیحەتە

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا قَبۡلَكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِمۡۖ فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلۡنَٰهُمۡ جَسَدٗا لَّا يَأۡكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَمَا كَانُواْ خَٰلِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقۡنَٰهُمُ ٱلۡوَعۡدَ فَأَنجَيۡنَٰهُمۡ وَمَن نَّشَآءُ وَأَهۡلَكۡنَا ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدۡ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكُمۡ كِتَٰبٗا فِيهِ ذِكۡرُكُمۡۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٠﴾

ئەم کۆمەڵە ئایەتە وەڵامی قورەیشییەکانە دەداتەوە: کەدەیانگوت: ﴿هل هذا الا بشر مثلكم؟﴾ ئەو راستییە روون دەکەنەوە: کەهەموو پێغەمبەرانی پێش حەزرەتی موحەممەد ﷺ ئادەمیزاد بوون. ناگونجێ پێغەمبەر بۆ ئادەمیزاد ئادەمیزاد نەبێ، کەوابێ رەخنەکەیان: کە دەڵێن: پێغەمبەر نابێ ئادەمیزاد بێ لەجێی خۆی نیە.

دەفەرموێ :﴿وما ارسلناك قبلك الا رجالاً نوحي اليهم﴾ ئەی موحەممەد! ئێمە پێش تۆ هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردووە بۆسەر گەلو نەتەوەیەك لەسەرجەم گەلو نەتەوەکانی پێشوو، ئیللا: کەناردومانە پیاوێکمان ناردووە وەکوو خۆیان بووە، لەشێوەو ئاکاری ئادەمیزادیانەیدا، هیچ کاتێ ئێمە فریشتەمان نەکردۆتە پێغەمبەری ئادەمیزاد، بەڵکو پیاوێکمان هەڵبژاردوە، نیگامان بۆ کردوە، فەرمانو جڵەو گیرییەکانی خۆمانمان بەهۆی

جوبرائیلەوە پێ گەیاندوە، ئەویش بەگەڵو نەتەوەکەی خۆی راگـەیاندوە. ئـەوە ئەو موشریکانە چییانە؟ بۆ واخۆیان گێل دەکەن؟.

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرموێ: ﴿**وما ارسلنا من قبلك الا رجالاً نوحی الیهم من اهل القری**﴾ (یوسف/١٠٩) دەی بۆچـی ئـەو موشریکە قورەیشیـیانە بیر ناکەنـەوە؟ بۆچـی لـەوە حـاڵی نـابن: کـەتۆ پێغەمبەرێکی ئادەمیزادی وەکوو باقی پێغەمبەرانی پێش خۆت؟ بۆتێناگـەن: کەتۆ داب‌و نەریتت لەپێغەمبەرانی تر جوداواز نیە؟ وەکوو لەئایـەتێکی تـردا دەفەرموێ: ﴿**قل: ماكنت بدعاً من الرسل**﴾.

ئەمجار پەروەردگار فەرمان بەقورەیشییەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿**فأسألوا أهل الذكر ان كنتم لاتعلمون**﴾ ئێوەی موشریك‌و بتپەرست ئەگەر بۆ خۆتـان ئەو راستییە نازانن‌و گومانتان هەیە لەوەدا: کەپێغەمبەر هەردەبێ ئـادەمیزاد بێ، دەپرسیار لـەخاوەن نامـەکان بکـەن، پرسـیار لـەزانایانی جولەکـەو نەصرانییەکان بکەن، لەوانە پرسیار بکـەن؛ کـەئاگاداری تـەورات‌و ئینجیلـن، بائەوەتان بۆ روون بکەنەوە!!

موشریکەکانی قورەیش پرس‌و رایـان بەئـەهلی کیتـاب دەکـردو لـەبارەی پێغەمبەرەوە باوەریان بەقسەیان هەبوو،لەدژایەتی پێغەمبەردا یەکانگیر بـوون لەگەڵیاندا.

لەلایەکی ترەوە جولەکەو مەسیحی، دوو کۆمـەڵ‌و تـاقمی گـەورە بـوون، هەموویان باوەرپـان وابـوو کـە پێغەمبـەر دەبێ ئـادەمیزاد بـێ: کەواتـە بـەم فەرموودەیـە بتپەرستەکان دەمیـان بەسـتراو هیـچ قسـەو بیانویـەکیان بـۆ نەمایەوە.

قەتادە ریوایەت دەکا دەڵێ: دانیشتوانی مەککـە بەپێغەمبـەریان گـوت: ئەگەر راست دەکـەیت تـۆ پێغەمبـەری‌و دەتـەوێ ئێمـە ئیمـانت پـێ بـهێنین، دەکێوی صەفامان بۆ بکە بەزێر. جوبرائیل هاتە لای پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:

ئەگەر دەتەوێ ئەوەی گەلەکەت کردویانە بە بیانوو داوات لێ دەکەن بۆت جێ بەجێ دەبێ، بەڵام ئەگەر ئەو شتەی ئەوان داوای دەکەن هاتەدیو ئیمانیان نەهێنا، ئیتر مۆڵەت نادرێنو یەکسەر ریشە کێش دەکرێن، ئەگەر حەزیشت لێیە لەگەڵ قەومەمەکەت بەصەبرو ئارام بە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵکوو لەگەڵ قەومەکەم بەهێدیو لەسەرە خۆ دەبم. ئیتر ئایەتی ﴿**ما امنت قبلهم...الاية**﴾ نازڵ بوو.

بۆیە پێویستە پێغەمبەر ئادەمیزاد بێ، هەتا ئادەمیزادان بتوانن نیگایان لێ وەربگرنو بتوانن کاروباری ئایینیو پێویستیاتی دونیاو دینیان لێوە فێر بنو بەئاسانی ئەوەی لەخوداوە نازڵ دەبێ بەوان بگا...ئەم ئایەتە دەقێکی ئاشکراو نومایانە لەوەدا: کەپێغەمبەر دەبێ پیاو بێو نابێ مێینە بێ.

﴿**وما جعلناهم جسداً لايأكلون الطعام، وما كانوا خالدين**﴾ دابو نەرێتی ئێمە وانەهاتووە: کەپێغەمبەران جەستە بن خواردنو خواردنەوەیان نەبێ، بەڵکو پێغەمبەران هەموویان جەستەیان هەبوەو خواردنو خواردنەوەیان پێویست بووە. هەروەها دابو نەرێتمان وانەهاتوە ئەو پێغەمبەرانە نەمرێنو بۆ هەتا هەتایە لەدونیادا بیانهێڵینەوە، ئەوانە هەموو رەوشتێکی ئادەمیزادییان تێدا بووە، خواردنو خواردنەوەیان هەبووە، بەخەبەریو نووستنو ماندو بوونو حەسانەوەیان هەبوە، نەخۆشیو سەر ئێشەو مردنو ژیانیان هەبوە.

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرموێ: ﴿**وقالوا: ما لهذا الرسول يأكل الطعام ويمشي في الاسواق**﴾ (الفرقان/٧) یان دەفەرموێ: ﴿**وما أرسلناك قبلك من المرسلين الا انهم ليأكلون الطعام، ويمشون في الاسواق**﴾ (الفرقان/٢٠).

﴿ثم صدقناهم الوعد فـأنجيناهم ومـن نشـاء﴾ ئیتر ئێمه لـەتیرەی ئادەمیزاد پێغەمبەرمان هەڵبژاردن‌و رەوانەمان کردن بۆسەر ئادەمیزاد، وادەو بەڵێنمان پێدان‌و بەڵێنەکانی خۆمان هێنانەدی!

پارێزگاریـان لیّ کـردن، بەسـەر دوژمنانیـاندا سـەرمان خسـتن، هـەروا هەرکەسیّ ویستبێتمان رزگاری بکـەین‌و سـەری بخـەین ویسـتی خۆمـان هێناوەتەدی ﴿وأهلكنا المسرفين﴾ سـتەمكارو ملهوڕو یاخی بوانمـان بـەرباد کردوە، هەموو ئەوانەمان لەناو بردن: کەزیادەڕەویان لەکوفرو بێدینی دا کرد.

ئـەمجار دوای چەسـپاندنی ئادەمییزادیـەتی هـەموو پێغەمبـەران‌و رەتدانەوەی کافرەکان: کەپێیان وابوو: دەبیّ پێغەمبەر لەرەگەزی فریشاتە بیّ! فەضل و رێزداریی قورئان رادەگەیەنیّ‌و گرنگی‌و سوودی بۆ ئادەمیزادان شـی دەکاتەوەو دەفەرمویّ: ﴿لقد انزلنا اليكـم كتابـاً فيـه ذكركـم﴾ ئـەی موشـریکانی مەککـە! بێگومـان ئێمـە ئـەو قورئانـە گـەورەو گرنگـەمان بـۆ ناردوونە خواریّ: کەبەرنامەی ژیانی ئادەمیزادی لـەخۆ گرتـووە، ئـەو قورئانـە گەورەو گرنگە شکۆمەندی ئێوەی لەخۆ گرتووە، ئامۆژگاری‌و هیدایەتی ئێوەی تێدایە، شیاوی ئەوەیە: ئێوە خۆتانی پیّ هەڵنێنـەوە بیکەنـەرەمزی پیـاوەتی‌و خۆناسینی خۆتان!

قورئان موعجیزەیەو موعجیزەیەکی ناوازەیە، موعجیزەیـە بـۆ هـەموو چین‌و توێژێکی داهاتوی ئادەمیزاد، خاریقەیـەکی مـاددی نیـە ئـەمڕۆ ڕوبـداو سبەینیّ‌و نەمێنیّ، یان جیلی سەردەم ببیبنیّ‌و بۆ چینی دوایـی نـەبیّ، تەنـها ئەوانەی مرۆڤی سەردەم‌و هاوچەرخی موعجیزەکەن پیّی (متأثر) بـن‌و بـەس! بەڵکو موعجیزەیەکە بۆ هەموو کات‌و شوێنێك، بۆهەموو چین‌و توێژێك، بـۆ هەموو گەل‌و نەتەوەیەك، بۆ هەموو ئادەمیزاد تادونیـا دونیایـە. ئێـوە فـێری رەوشت‌و پیاوەتی دەکا. ئەگەر شوێنی بکەون سـەربەرزیی دونیـاو قیامـەتتان پیّ دەبەخشیّ، شکۆمەندیی جیهان‌و کامەرانی قیامـەتتان بۆ دەستەبەر دەبیّ،

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وانه لذكر لك ولقومك﴾ (الزخـرف/٤٤) ناوو ناوبانگی خۆت‌و گەلەکەتی تێدایە.

﴿افلا تعقلون؟﴾ ئەرێ ئێوەی موشریك‌و بتپەرست ! بۆچی بیر لەخۆتان ناکەنەوە، بۆیـەخۆتاندا ناچنـەوە؟ بۆچـی رێـزی ئـەم نیعمەتـە گـەورەو گرنگـە ناگرن، بۆ بەپیر بانگەوازی‌یەکەوە نایـەن؟؟ بـۆ بـەئاگا نایەنـەوەو ئـەم پەیامـە پیرۆزە ناقۆزنەوە؟

بێگومـان قورئـان نیعمـەتێکی گـەورەو لـــەنرخ نـــەهاتووە بـــۆ هـــەموو ئادەمیزاد بەگشتی‌و بۆ عەرەبەکان بەتایبەتی. چونکە عەرەبەکان پێش هاتنی ئیسلام ژێـر دەسـتەو بەشی خـوراو بـوون، والی کیسـرا لەیەمەنـەوە حوکمـی بەسـەردا دەکـردن، لـەناو خۆیـان دا شـــەڕە خێـــڵ‌و شـــەڕە گـــەڕەکیان بـــوو، نەخوێندەوارو شوانکارە بوون، بتپەرست‌و گومڕا بوون، قورئان پیـاوەتی‌و نـاوو شـورەتی بـۆ پـەیدا کـردن، کـاتێك بـوون بەهـەڵگری ئـاڵای ئیســـلام‌و بـــەرەو خۆرهەڵات‌و خۆر ئاوا راجمین پیاوەتییان دەسـت کـەوت، پێـش ئـەوەی قورئـان نازڵ بێ کەس بەهیچی نەدەزانین، هیچیان نەبوو پێشکەشی مرۆڤایەتی بکەن، کەس نەیدەناسین، بەڵام کەبوون بەهەڵگری قورئان سەروەریان بەدەسـت هێنـا، جیهان ناسینی، چـەند رۆژگـارێك ئـادەمیزاد بـەرێزەوە باسـی دەکـردن، هـەتا ئەوان پابەندی قورئان بوون، مرۆڤایەتی بەچاوی شکۆمەندییەوە لێ‌ی دەڕوانین، بەو قورئانە پێشەوایەتی ئادەمیزادیان کرد، خۆشبەختی دونیاو قیامەتیان بـۆ خۆیان‌و خەڵکی دەستەبەر کرد؛ بـەڵام کـاتێ پشـتیان لـەقورئان کـرد؛ هـەموو جیهان پشتی لەوان کرد، ناویان لەناو ناوان دا نەما، شکۆمەندیی‌و پیاوەتیـان لەدەست دا، وردە وردە کەوتنە پەراوێزەوەو بای بەختیان رۆیی، جولەکەو فەلە بەسـەریاندا زاڵ بـوون‌و پەرتـەوازە بـوون‌و بوونـە گـرۆ گـرۆو دەوڵەتۆکـەی بـێ دەسەڵات‌و بێ رێزو لاواز، تەنانەت کار گەیشتە ئـەوە دەوڵەتۆکـەی ئیسـرائیل بەسەریاندا زاڵ بووە، بیست‌و دوو دەوڵەتی عەرەب نزیکـەی (٢٠٠)و ئـەوەندە

ملیۆنە عەرەبە دەرەقەتی ئیسرائیل نایەن. ئەمە هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە عەرەب وازیان لەقورئان هێناوە، پشتیان تێ کردوە.

لەڕاستیدا عەرەب چ فەلسەفەو حەضارە تێکیان پێ نیە پێشکەشی مرۆڤایەتی بکەن، جگە لەم تێشوە فکرەو تیۆرێکیان نیە بەمرۆڤایەتی رابگەیەنن جگە لەم فکرو تیۆرە. جا ئەگەر ناوەرۆکی ئەم قورئانەیان بەخەلکی ڕاگەیاندو بۆخۆشیان پابەندی بوون‌و بەدلسۆزی هەلگری بوون: ئەوە هەموو جیهان دەیانناسێ‌و باسیان دەکەن‌و ڕێزیان لێ دەگرن! چونکە ئەوکاتە ئەتوانن بەئەم قورئانە سود بەخەلکی بگەیەنن، دەبنە هۆی بەختەوەری بۆ ئادەمیزاد.

وەلێ ئەگەر بەناوی (عروبة) وە خۆیان پێشکەش بەئادەمیزاد بکەن، شانازیی بەنەتەوەی عەرەبەوە بکەن‌و قورئان پاش گوێ بخەن، دەبێ عەرەب چی بن؟ (عروبة) چیەو قیمەتی چیە؟ نرخی عەرەب بەبێ قورئان چیە؟

بێگومان مرۆڤایەتی چ نرخێك بۆ عەرەب دانانێ بەبێ ئەوەی ئیمانی هەبێ‌و پابەندی قورئان بێ، هەر کاتێ نەتەوەی عەرەب یاسای ژیانی قورئان نەبوو، عەفلەقی بوو، جەمالی بوو، ئیشتیراکی بوو، قەززافی بوو بۆ ڕقێبەیی بوو...هتد. کەس نایانناسێ، چونکە ئەوکاتە عەرەبن‌و بەس! پێ پەتین‌و خێلەکین، چ بەهایەکیان لەمێژووی ئادەمیزاددا نیە، هیچ سەروەریەکیان لەقاموسی حه ضارە ت دا نیە. ئەوان بەئیسلام ناسراون، کاتێك ڕێزیان هەیە هەلگری فیکرەی ئیسلامی بن، هەرکاتێ وانەبوون هیچ نین!!

هەڕەشە کردن بەعەزابی ڕیشە کێشکەر

وَكَمْ قَصَمْنَا مِن قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا ءَاخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّآ أَحَسُّواْ بَأْسَنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُواْ وَٱرْجِعُوٓاْ إِلَىٰ مَآ أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَـٰكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُواْ يَـٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَـٰلِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَت تِّلْكَ دَعْوَىٰهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَـٰهُمْ حَصِيدًا خَـٰمِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَـٰعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَآ أَن نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّٱتَّخَذْنَـٰهُ مِن لَّدُنَّآ إِن كُنَّا فَـٰعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ عَلَى ٱلْبَـٰطِلِ فَيَدْمَغُهُۥ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ ٱلْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَنْ عِندَهُۥ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

ئەم ئایەتانە هەڕەشەن لەکافرەکانو ترسانو ترسانیانە لـەئاکامی کوفـرو بێدینی، دوای ئەوەی پـەروەردگار ئـەوەی روون کـردەوە: کەسـتەمکارو یـاخی بوانی ریشە کێش کردون، تۆڵەی بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەرانو کـافر بوونیـان بـەخودا بەشـێوەی عەدالـەتکاریی لیٚ سـتاندوون، پێغەمبـەرانی بەسـەردا زالٚ کردونو ویستی خۆی هێناوەتە دیٚ

بێگومان پەروەردگار رەحمو بـەزەیی خـۆی بەسـەر ئومـمـەتی پێغەمبـەری ئاخیر زەمان دا ڕشت رەحمو، شەفەقەتی خۆی لەگەڵ یەکەم تـاقمو پـێڕی ئـەم ئومەتە بـەکار هێنـا: کەمۆڵـەتی دانو پـەڵپو بیانوەکـانی بـۆ نەهێنانـە دی، چونکە ئەگەر بیانوەکانیان بهاتایەتەدی، ئەوە ئەوان ئیمانیان نـەدەهێنا، ئیـتر ئەوکاتە خودا بەپێی دابو نەرێتی خۆی لەبوونەوەردا بەربادی دەکردن، وەکوو چۆن لەوە پێش ئەو هەموو گـەلو نەتەوانـەی پـاش نواندنـی ئـەو موعجـیزەو وەدی هاتنی ئەو پەڵپو بیانوانەی داوایان کردو ئیمانیان نەهێنا، ریشە کێشی کردن. وەکوو دەربارەی ئەو عـەزابو بەڵایەی ناردنی بۆسەر ئەو گـەلو نەتـەوە چارەڕەشانە دەفەرموێ: ﴿وكم قصمنا من قرية كانت ظالمة، وأنشأنا بعدهـا قوماً أخرين﴾ . واتە: زۆرمان لەناو بردن لەدانیشتوانی شـارو گونـد. زۆرمـان شارو وڵات وێران کردنو دانیشتوانەکانیمان ریشە کێش کرد، ئـەو دانیشـتوانە ستەمکارو ملهوڕو بـیٚ بـاوەڕ بوون، بڕوایـان بـەتاكو تەنـهایی خـودا نـەبوو، پێغەمبەرانیان بەدرۆ خستەوە. داوای موعجیزەو خاریقەی جیاجیایان کرد،جـا کەلەسەر دەستی پێغەمبەرەکان پەڵپو بیانووەکانیان هاتـە دی، ئـەوان زیـاتر یاخی بوونو پشتیان هەڵکرد، ئێمەش تێکمـان شـکاندنو بنـە بڕمـان کـردن، لەشوێنی ئەوان لەسەر خاكو نیشتمانی ئەوان گـەلو نەتـەوەی ترمـان هێنانـە دیو لەزیدو جێگای ئـەوان دا نیشـتەجێمان کـردن. وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿وكم اهلكنا من القرون من بعد نوح﴾ (الاسـرء/١٧) یـان

دەفەرموێ: ﴿فكأين من قرية اهلكناها، وهى ظالمة، فهى خاوية على عروشها﴾ (الحج/٤٥).

ئیمامی قورطوبی دەفەرموێ: مەبەست بە (قرية) لێرەدا: وڵاتی مەدائینی یەمەنە. راڤەکەرانی قورئان دەفەرموون: مەبەست دانیشتوانی (حە ضورە) لەحیجاز:کە کەوتۆتە نزیك سنووری شام.ئەم گەلو نەتەوە پێغەمبەرێکیان بۆسەر رەوانە کرا ناوی شوعەیبی کوڕی ذی مەهدەم بوو: گۆڕی ئەم زاتە لەچیای (ضنن) لەوڵاتی یەمەنەو ئەو شوعەیبە نیە کەپێغەمبەری (أصحاب مدين) بووە. چونکە چیرۆکی (حە ضور) پێش حەزرەتی موسا ﷺ بووە، بەسەدان ساڵیش پاش حەزرەتی سلێمان بووە، کەوابێ ناگونجێ ئەو پێغەمبەرەی ناوی شوعەیب بووە، پێغەمبەری دانیشتوانی (حە ضور) بوو، ئەو شوعەیبە بێ: کەخەزوری حەزرەتی موسا ﷺ بووەو پێغەمبەری (اصحاب مدين) بووە.!!

دانیشتوانی (حە ضور) پێغەمبەرەکەی خۆیان شەهید کرد.(١)

ئەمجار پەروەردگار وێنەو دیمەنی ئەو غەزەب لێگیراوانەمان نیشان دەدا لەکاتی هاتنی عەزابەکە بۆ سەریانو دەفەرمووێ: ﴿فلما احسوا بأسنا أذا هم منها يركضون﴾ کەهەستیا کردعەزاب دێتە سەریانو رزگاربوونیان نیەو هەڕەشەی پێغەمبەرەکەیان دێتە جێ، ئیتر بەهەڵەداوان هەی لەوەی هەڵێو گوندو شار بەجێ بێڵێ، سەرەتای عەزاب لێیان نزیك بۆوەوئەوان قوچاندیان، بەغاردان لەشار دەرچوون، بەڵام تازە چ سوود ؟! جالەو کاتە سامناکەدا: کەئەوان لەترسان کونە مشکیان لێ بوونە قەیصەریی‌و خەریکە زەندەقیان بچێو جگە لەراکردن هیچ رێگا چارەیان نەماوە. لەلایەن فریشتەوە یان لەلایەن ئیماندارەکانەوە بەلاقرتێو گاڵتە پێ کردنەوە تێیان راخوڕێندراو پێیان

(١) تەفسیری قورطوبی ج/٦ ط دار الفكر ل ٣٣١٨ لەوێ دا چیرۆکەکە دوورودرێژە ، وەلێ وەکوو لەپەراوێزی هەمان لاپەڕەدا نووسراوە چیرۆکێکی ئیسرائیلی یە.

گوترا: ﴿لاتركضوا﴾ رامەکەن، بۆکوێ دەردەچن؟ ﴿وارجعوا الى ما أترفتم فيه ومساكنكم﴾ بگەڕێنەوە بۆ نـاو ئـەو نـازو نیعمەتـەی تێیـدا دەتلانـدەوەو بەلێشاو بەسـەرتان دا رژابـوو، بگەڕێنـەوە بـۆ نـاو خـانوو باڵەخانـەی خۆش‌و دڵگیرتان، ئەوە چۆنە دڵتان بەرایی دەدا ئەو ژیـان‌و گوزەرانـە خۆشـەی خۆتـان جێ دێڵن!!؟

بگەڕێنەوە بۆ ناو نازو نیعمەت‌و خانوو بەرەتان ﴿لعلكم تسألون﴾ بـەڵکوو پـرس‌و راتـان پـێ بکـرێ، راوێژتـان پـێ بکـرێ، یـان بـەڵکوو داوای بەخشش‌و یارمەتیتان لێ بکرێ، ئاتاجان بێنە بەر دەرگاو ماڵتان داوای شتتان لێ بکەن. یان پرسیارتان لێ بکرێ ئەو هەموو نـازو نیعمەتـەی پێتـان درابـوو لەچی‌دا سەرفتان کرد، یان لێتان پرسیار بکرێ ئاخۆ ئەم عەزابـە چیـەو بۆچـی هاتووەو کێ ناردویەتی. بەهەر جۆرێك مانای بکەین مەبەست گاڵتە پێکردن‌و لاقرتـێ بـووە پێیـان‌و بـۆ زێدەسـزادان بـووە، واتـە: لـەو کاتـە تەنگانەیـەدا سەرباریی ترس‌و لەرزو زەندەق چوونیـان لاقرتێشـیان پـێ کراوە تازیـاتر سـزا بخۆن‌و پتر ناڕەحەت بن.

جاکەزانیان غاردان‌و راکردن قوتاریان ناکا، پەنایەك نەماوە خۆیانی تێدا حەشار بدەن، مەودا نەماوەو کاریان تەواوە، بەعـەزابی خـودا دەورەیـان دراوە، ئەمجار دان بەتاوانکاری خۆیـاندا نـاو هاواریـان لێ هەڵسـا ﴿قـالوا﴾ وتیـان: ﴿ياويلنا، انا كنا ظالمين﴾ ئای هـاوار بـۆ خۆمـان، بەراسـتی ئێمـە سـتەمکار بووین، تاوانبارین، کافر و بێ بڕوا بووین، سپڵەو پێنەزان بووین، کەواتـە ئـەم سزایەحەقی خۆمانە شیاوی ئەوەین و سوچی خۆمانە:

ئەوانـە پەشـیمان بوونـەوە بـەڵام پەشـیمانی تـازە سـودی نیـە، چونکـە پەشیمانبوونەوەکەیان پەشیمانبوونەوەی نائومێدی‌و ترسانە، گەڕانەوەکەیان لە ویست و ئیختیارەوە نـەهاتووە، هـەر شتێکیش وانـەبێ خـودا نایـەوێ، ئیتر

ئەوان هەر ئەو قسەو تۆبەو پەشیمان بوونەوەی خۆیانیان دەگوتەوەو قارەبڕ بوون!

وەکو دەفەرموێ: ﴿فما زالت تلك دعواهم حتى جعلناهم حصيداً خامدين﴾ واتە ئەوان هەر درێژەیان بەو قسەو پەشیمانبوونەوەیەی خۆیان داو دەیانگوتو دەیانگوتەوە هەتا سەر لەبەر دروێنەمان کردن وەکوو چۆن گژوگیاو دروێنە دەکرێ، بنە بڕمان کردنو هەستو خوستو جموجوڵمان لێ بڕین. دەنگو صەدامان کپ کردن، وەکوو ئاگرێك کوژاندمانەوە. سلاربوونەوە!

ئایلەو دروێنەی ئادەمیزادی تێدا دروێنە دەکرێ، پێش تاوێك جموجوڵیان بوو، هەناسەیان دەهاتو دەچوو، لەنکاوێك کشومات و بێ هەستوخوست بوونو لاڵوپاڵ کەوتن.

بەراستی عیقابەکەیان عەداڵەت بوو، تۆڵەیەکی پڕاوپڕی ستەمکاریو بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەرەکانیان بوو، سزای ئەوەبوو موعجیزەی پێغەمبەریان بەگاڵتەو عەبەث لەقەڵەم دا!

جائەگەر موشریکەکانی مەککەو هی تریش بەگاڵتەو عەبەثەوە پێشوازی لەقورئان دەکەنو بێئاگان لە حەقیقەتی حاڵو واقیعی ئیش، ئەگەر بێئاگان لەڕۆژی قیامەتو حەقوحیسابێ: کەلێیان نزیك بۆتەوە، بێئاگان لەو عەزابەی چاوەڕوانی گاڵتەکەرو بەدرۆ خەرەوەکان دەکا. ئەوە بەهەڵە چونو زۆر خەڵەفاون، پێویستە باش بزانن و دڵنیابن داب‌و نەریتی خودا نەگۆڕەو حەقو ڕاستو جدییە، پەیوەستە بەحەقەوەو لەوەوە سەرچاوە دەگرێ، کار بەهەند گرتنو جدییەتو حەققانی داب‌و نەرێتی خودایەو هەموو کارێکی پڕە لەحیکمەتو هیچ شتێکی بێ حیکمەت نیە.

﴿وما خلقنا السماء والأرض وما بينهما لاعبين﴾ ئاسمانو زەویو ئەوەی تێیان دایە بێهودە دروستمان نەکردوە، بەحەق هێناومانتە کایە، بەعەداڵەتو

راستی خستومانە گەڕو، بەدانایی‌و لێزانی خۆمان بەرجەستەمان کردون، ئاسمان‌و زەویمان بەدی هێناون بۆ ئەوەی ئادەمیزاد تێیان دا بیر بکاتەوە، بیانکاتە بەلگە لەسەرتاك‌و تەنهایی خودا، لەسەر دانایی‌و زانایی‌و بەتوانایی خودا بۆ بەرژەوەندی ئادەمیزاد لەدونیاو قیامەت دا بۆئەوەی خراپەکاران سزای خۆیان وەرگرن‌و چاکەکاران پاداشتی کردەوەکانیان بدرێتەوە.

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وما خلقنا السماء والارض وما بينهما باطلاً، ذلك ظن الذين كفروا من النار**﴾ (ص/٢٧).

هەر بەو بەهەند گرتن‌و گرنگی پێدانەی ئاسمان‌و زەوی پێ بەدی هێناون، نامەی ئاسمانی بۆ ناردونە خواری، ئەرکی خستۆتە سەر ئادەمیزادو فەرزو واجبی بۆ دیاری کردوون. کەوابوو جدییەت‌و بەهەند گرتن کاری خودایە، یاسایەکی بنەڕەتی بوونەوەرەو لەسروشتی بوونەوەردا بەرچاو گیراوە. کوردی گوتەنی خودا راستەو راستی لێ خۆش دێ.

﴿**لو أردنا ان نتخذ لهواً**﴾ ئەگەر۔ لەفەرزی مەحاڵ دا۔ ئێمە بمانویستایە بەشتی گاڵتەو ڕابواردن شت فەراهەم بێنین‌و بۆخۆمانی دەستەبەر بکەین، وەکوو چۆن ئادەمیزاد هەوڵ دەدا بۆ بۆ پەیدا کردنی خێزان‌و منداڵ‌و هۆکاری رابواردن‌و گاڵتەو گەپ، ئەوە ﴿**لاتخذناه من لدنا ان كنا فاعلين**﴾ ئەوە بێگومان ئەو شتانەمان فەراهەم دەهێنا لەوەی کەلای خۆمانەو لەشتێك: کە شایانی ئێمە بوایە، نەك پەیوەندی بەئاسمان‌و زەوی‌و جۆری دروست کراوانەوە بێ، چونکە ئەمانە هەموویان تازە دروستکراون‌و کاتێك بووە نەبوون، هەرشتێ بو زاتی خودا بێ دەبێ، وەکوو خۆی ئەزەلی بێ‌و ئەبەدیی بێ. یان ئەگەر ئێمە۔ لەفە رضی محاڵ دا۔ بمانویستایە خێزان‌و منداڵمان هەبوونایە، ئەوە لەحۆری‌و فریشتە فەراهەممان دەهێنان، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**لو أراد الله ان يتخذ ولداً لاصطفى مما يخلق مايشاء،**

سبحانه هو الواحد القهار﴾ (الزمر/٤) ئایەتەکە دەبێتە رەتدانەوەی ئەوانـەی دەڵێن: عیسا کوڕی خودایە یان عوزیر کوڕی خودایە.

بەهەر حاڵ ئەمە فە رضیکی جەدەلیو موناقەشەیە، چونکە وشەی (لـو) وەکوو نەحوییەکان دەڵێن (حرف امتناع لامتنـاع) واتـە: (لـو) پیتێکـە ئـەوە دەچەسپێنێ کەفیعلی ولاّمەکە یاساغە ببێ، چونکە فیعلـی شـەرتەکە بوونـی یاساغە. پەروەردگار بەهیچ کلۆجێ نەیوستوە گاڵتـەو گـەپ لـەکاریدا روبـدا، خێزانو منداڵی بۆخۆی ئیرادەنەکردوە.. کـەوابێ لەبنەڕەتدا خـێزانو منداڵـی نیە، بەهیچ شێوەیەك گاڵتەو گەپو بێ هودەیی لەلای خودا نەبوەو نابێ!

بەڵکوو یاسـای چەسپاوو بەرقـەرار لای خـودا، دابو نـەریتی چەسـپاوو نەگۆڕ لەلای خودا ئەوەیە: لەهوولەعب نەبێ. بەڵکوو هەموو شتێکی جدییـەو حەقو عـەداڵەتو حیکمەتە.

ئەمجار لەم باسە دەگوێزێتەوە بۆ باسێکی تر: کەدابو نەریتی خـودا شـی دەکاتەوە. ئەویش سەرخستنی حەقە بەسەر بەتاڵ دا، دەفەرموێ: **﴿بل نقذف بالحق على الباطل﴾** تۆ واز لەوە بێنە، ئێمە شتی بێ هـودەو گاڵتـە فەراهـەم ناهێنین، ئەوە کاری ئێمە نیە، دابو نەریتی ئێمـە وانـەهاتووە. بـەڵکو ئێمـە حەق روون دەکەینەوە، حەق باڵادەست دەکەینو زاڵی دەکەین بەسەر بەتاڵ داو **﴿فیدمغه﴾** دەیپوچێنێتەوەو بـەربادی دەکـا، حـەق دەهێڵینـەوەو بـەتاڵ لـەناو دەبەین، چۆن؟ بـەم رەنگـە حـەقو راسـتی دەهـاوێژینو دەیـاڵین بەبـەتاڵداو مێشکی دەپژێو لەناو دەچێ **﴿فاذا هو زاهق﴾** دەست بەجێ بەتاڵ دەفەوتێو ئاسەواری نامێنێو دوابڕاو دەبێ.

بەڕاستی ئەم رستەیە بەلاغەتێکی بەهێزو سـەرنج راکێشـی تێدایـە؛ وای نیشان دەدا: کەحەقو راستی وەکـوو شـتێکی قـورس وابـێ، وەکـوو بـەردێکی خۆش لەدەستو لەبار وابێ، بەدەستی قودرەتی خوداوە بێو لەدورەوە بیماڵێ: بەسـەر بـەتاڵ داو مێشـکی بپژێنـێو لـەناوی بـەرێ، بەتاڵیشـی لەشـێوەی

قەبارەیەکی بێ هێزی قرپۆك دا نیشان داوە هەر لەگەڵ زەبرەکەی پێ داماڵدرا مێشکی دەپژێندرێ‌و دەفەوتێ.

لە ئایەتەکەدا (قەذف و دەمغی) ئیستیعارە کردوە بۆ فەوتانی بەتاڵ‌و لەناو چوونی‌و بەشێوەیەکی حیسسی‌و کاریگەر راینواندوە، لەدیمەنەکەدا بێ هێزی بەتاڵ نمایان دەبێ بەجۆرێك: کەبەتاڵ هەر وجوودی نامێنێ.

جا کەداب‌و نەریتی ئێمە ئاوابێ‌و بەوجۆرە بێ!؟ ئەدی چۆن حەق بڵاو ناکەینەوەو خەڵکی لەدۆزەخ ناترسێنن! ئەگەر وانەکەین دەبێ گاڵتە خواز بین، بێهودە پەسەند بکەین:

بەڵێ باوی خودا ناگۆڕێ‌و نەگۆڕەو هەروا بووە، هەموو کاتێ حەق بەسەر بەتاڵ دا زاڵ دەکا، سەرکەوتن هەر بۆ حەق‌و راستی‌یە، چونکە حەق شتێکی بنەڕەتی‌یەو چەسپاوەو لەشتی بوونەوەردا کاریگەرە، بەتاڵ نامۆو لاوازە، هیچ رۆڵێکی نیە لەبوونەوەردا، خودا ترۆی کردوەو تاراندویەتی. شتێك خودا ترۆی کردبێ‌و تاراندبێتی دەبێ چ نرخێکی هەبێ‌و چی بێ؟!

بێگومان بەخەیاڵی ئادەمیزاددا دێ: کەواقیعی ژیان پێچەوانەی ئەم حەقیقەت‌و راستییەیە، تەنانەت زۆر جار خاوەن باوەڕانیش ئەم بیرۆکەیان لەلا گەڵاڵە دەبێ‌و ئەو خەتەرەیەیان دەچێتە ناو دەروونەوە، چونکە لەرووداوەکانی ژیاندا پێچەوانەی ئەو نەرێتە دەبینن: کەخودای زاناو دانا کردویەتی بەباوی خۆی. ئەمەش لەو کات‌و رۆژگارانەدا: کەبەتاڵ خۆی فش کردۆتەوەو بەڕواڵەت باڵادەستەو حەق نەدەنگی هەیەو نەڕەنگ. بەو جۆرە ماوەیەکی دوورو درێژ لەپێش چاوی ئادەمیزاد تێپەڕ دەکا. بەڵام بابزانرێ ئەوەی بەپێچەوانەوە دەبینرێ، شتێکی کاتی‌یەو درێژ خایەن نیە، پەروەردگار بۆ لەبۆتەدان‌و تاقیکردنەوەی موسوڵمانان درێژی دەکاتەوە. پاشان داب‌و نەرێتی خوداو سووننەتە ئەزەلی یەکە بەرقەرار دەبێ، حەقە بنەڕەتی‌و سروشتی‌یەکە جێگیر

دەبیٚو باڵادەست دەبیٚ. ئەو حەقەی ئاسمانو زەوی لەسەر بنیات نراوە، بیرو باوەڕو بانگەوازییەکانی لەسەر دامەزراون.

ئەوانەی بڕوایان بەخودا هەیە گومانیان لەوەدا نیە: کەوادەی خودا دیٚتە دی. بڕوایان بەوە هەیە: کەحەق بنەڕەتییەو حەق سەرکەوتووەو بەتاڵ پووچاوەیە.

جائەگەر خودا لەرۆژگاریٚك دا بەسەرکەوتنی بەتاڵ بەسەر حەق دا خاوەن باوەڕانی بەتاقیکردنەوە دەزانن: کەئەوە بەتاقیکردنەوەیە، دەزانن کەئەوە زللەی میهرەبانی یە. چونکە کەمو کوڕیو کەمتەرخەمییان تیٚدا بووەو خودا توشی ئەو تەنگانەی کردن بۆئەوەی خۆیان ئامادەبکەن بۆ پیٚشوازی کردن لەحەقو راستی سەرکەوتوو، هەڵەکانی خۆیان پڕ بکەنەوە، هەتا زوتر بۆلای خودا بگەڕیٚنەوەو پەلە بکەن لەچارەسەرکردنی کەمتەرخەمیو پڕکردنەوەی کەمو کوڕیەکانیان. ماوەی باڵادەستی بەتاڵ کورت تر دەبیٚو زوتر حەقو راستی سەردەکەونەوەو خودا لەسەر دەستی حەق رادەنویٚنیٚو سەرەنجام هەر بۆ حەقو راستی قۆرغ کراوەو بڕیارە لەخوداوە دراوە پاشگەز بوونەوەی تیٚدا نیە، پیٚویستە ئیٚمە تیٚبینی ئەو راستییە بکەینو هەمیشە بەرچاوی بگرین، ئەویش ئەوەیە: حەق یەکیٚکەو نابیٚ بەدوو، ریٚگای راست ریٚگایەکەو جگە لەو حەقە یان لەو ریٚگا راستە ئەوانی تر بەتاڵنو پووچ.

حەق یەکیٚکەو بەتاڵ زۆرو هەمەجۆر، ریٚبازی راست ریگایەکەو ریٚگا گومڕاییەکان زۆرو زەبەندە. بۆنمونە ئاینی حەقو راست هەر لەیەکەم پیٚغەمبەرەوە تادوا پیٚغەمبەر تەنها یەك ئاین بووە، هەموو پیٚغەمبەران یەك لەدوایەك راستی ئاینی پیٚش خۆیان دووپات کردۆتەوە، هەموو پیٚغەمبەران لەیەك سەرچاوەوە نیگاو سروشیان بۆ هاتووە، هەموویان یەکتاپەرستیو راستی پیٚغەمبەرایەتیو هاتنی رۆژی دواییان دووبارە کردۆتەوەو جەختیان لەسەر کردۆتەوە. ئیتر جگە لەو ئاینە راستە حەقە بەولاوە هەموو بیرو

باوەڕو تیورو فەلسەفەکانی تر بەتاڵن‌و بێ بنەمان، چەندەها بیرو باوەڕی جیاجیای بەتاڵ هاتن‌و ڕۆیشتن، چەند تیورو فەلسەفە هاتنە کایەوەو بەسەر چوون، وەلێ بەدرێژایی مێژووی ئادەمیزاد تەنها ئایینی خودا بەڕێك‌و پێکی ماوەتەوەو لەناو نەچووە ڕێك‌و پێکی خۆی لەدەست نەداوە..

بەدرێژایی مێژوو لەهەرکات‌و ڕۆژگارێك دا کەم و کورییەك ڕوی کردبێتە ئایین‌و لەوانە بووبێ لەبیر بچێتەوە خودا لەسەر دەستی بەندەیەکی هەڵبژاردەی خۆی تازەی کردۆتەوە. پێغەمبەرێك موصلیحێك پیاو چاکێکی ڕاست کردۆتەوە کاری ئایینی خۆی وەگەڕ خستۆتەوە، تاگە بیشتە دواتری هەموو پێغەمبەران؛ حەزرەتی موحەممەد ﷺ لەسەر دەستی ئەو خودا ئایینی خۆی تازە کردەوەو بەجوانترین شێوەو بەتێرو تەسەلی تازە کرایەوەو بوو بەو ئایینە گشتیيە عالەمییە: کەقورئان بەرنامەو پرۆگرامیەتی. ئیتر ئەمجارە ئایینی خودا لەترۆپکی جوانی‌و بەرزی‌و ڕێك‌و پێکی دا تازە کرایەوە. بەرنامەی خودا لەقورئان دا بۆ ئەو ئایینە ڕەنگی دایەوە، خودا بۆخۆی پارێزگارو چاودێریەتی، بەنەگۆڕاوی‌و دەست لێ نەدراویی لەگۆڕپانی صیراعی حەق‌و بەتاڵ دا دەست بەکارەو بەرنامەی حەقخوازان‌و خودا پەرستانە، هەتا موسوڵمانان پابەندی فەرمان‌و جڵەوگیرییەکانی بن‌و بەڕاستی بیکەنە بەرنامەی خۆیان ئەوە سەرکەوتوو دەبن؛

مێژوو شاهیدەو شتێك هاتە دی دەشێی جارێکی تر دووبارە ببێتەوە، ئەوەتا ئەمجارە کەئایینی خودا لەسەر دەستی حەزرەتی موحەممەد ﷺ تازە بووەوە، لەهەموو ڕوێیکەوە زاڵ بوو، لەهەموو شتێك دا جڵەوی ژیانی بەدەستەوە گرت‌و حەق بالادەست بوو، ژیان ئاسودەو بەیدەست بوو، خەڵکی تێرو ئەمین بوون. چونکە هەر یاساو نیزامێك توانی ئەم دوو فاکتەرە دەستە بەر بکا بۆ دانیشتوان؛ ژیان خۆش دەبێ‌و لەززەتی لێ دەبینرێ. هەڵبەتە

ئاینی خوداو یاسای خودا کاری هەرە گرنگی دەستەبەر کردنی ژیانی بەختەوەرییە لەهەردوو جیهان دا.

بەڵام کاتێک موسوڵمانان سستیو لاوازیان تێکەوت پشتیان لەقورئان هەڵکردو لیّی دوور کەوتنەوە، هەیبەتیان نەما، بایی بەختییان رۆییشت، دوژمنی دەرەکیو ناوخۆ لێیان وەدەست هاتنو جڵەوی رامیاریو پێشەنگییان لیّ سێندراو خرانە پەراوێزی ژیانەوە.

بەڵام وەنەبیّ بەوەش قورئان دەسەپاچە بوویێ، بەڵکوو لەبوارەکانی دی دا دەست بەکارەو باڵادەستە. ئەوەتا وێڕای ئەم هەموو کوشتنو بڕینە، سەرباری ئەو هەموو دوژمنایەتیەی دژی قورئانو پەیڕەوکارانی ئەنجام دەدریّ، قورئان کاریگەریی لەدڵی پەیڕەوکارانی دا لەدەست نەداوە، باڵادەستە بەسەر هەموو ئاینو تیۆرو بیرو باوەڕێکی تردا، هیچ کامیّ لەفەلسەفەو رێبازو بەرنامەکانی تر لەکۆنو نویّ دا ناتوانن بەرەنگاری بوەستن رووبەڕووی ببنەوە. نەیانتوانیوەو ناتوانن لەبواری ژیریو زانینەوە، لەبواری دارشتنو بەلاغەتو فەصاحەتەوە لەککەیەکی تێدا بدۆزنەوە، مانایەکی بەزانستیانە رەت بکەنەوە. هەتا زانستو زانیاریی پێش بکەویّ، راستی قورئان زیاتر رون دەبێتەوەو پەرەدەستێنیّ،بەدرێژایی مێژوو ئاینی خودا بەرێکی ماوەتەوەو زیندوە، بەڵام ئەو هەموو بیرو باوەڕانەی تر، ئەو هەموو تیورو بیرو بۆچوونانەی تر بۆ ماوەیەك خەڵکی شوێنیان کەوتووەو دوایی وازیان لیّ هێندراوە تاكو تەرایەکیان نەبیّ دروشمیشیان نەماوەتەوە، ئەو تاكو تەرایەی ماویشەتەوە هێندەی گۆڕانکاری تێدا کراوە بەهیچ کلۆجیێوەکوو هی یەکەمجار ناچیّ. کەوابوو راستو بەجێیە: کەبڵێین: حەق باڵادەستەو بەتاڵ پووچو ژێر کەوتووە حەق زیندوە بەتاڵ مردوە.

لەلایەکی ترەوە دابو نەرێتی خودا وانە هاتووە: کەبەزۆرو توانای خۆی حەق سەربخاو ناحەق ژێر بخا، بەڵکوو فەرمانی بە موسوڵمانان کردوە کەهەوڵو تێکۆشانی خۆیان بخەنە گەرو لەپێناوی سەرخستنی راستیو حەق دا

تێبکۆشن،ئیتر ئەو کاتە خودا یارمەتی خۆی دەنێرێ بۆ حەقخوازانو حەقو راستی دەچەسپێنیو بەتاڵ دەپروێنیێ، لەهەر کاتو شوێنێکیش دا بەرواڵەت بەتاڵ بالادەست بێو حەق کەنار گیر کرابێ، ئەوە سووچ لەموسوڵمانەکانەوەیە، کەمتەرخەمییان کردوەو کەمو کوری لەهەوڵو تێکۆشانیاندا رووی داوە، وەکوو پێویست لیێ نەبراونو بەدڵسۆزی نەجەنگاون، ئەرکی سەرشانی خۆیان نەنجام نەداوە، خۆئەگەر هەوڵو تێکۆشانێکیشی بووبێ لاواز بووەو کەمو کوری تێدا بووە، کەواتە موسوڵمانی راستو بڕوا پتەو هەرگیز دودڵی روی تیێ ناکاو دڵنیایە: کەوادەو بەڵێنی خودا دێنە جیێو پاشگەز بوونەوەیان تێدا نیەو هەر دەبێ حەق سەرکەوێو بەتاڵ تەفرو تونا بیێ!

ئەنجار پاش راگەیاندنی ئەم بەڵێنە گرنگە: کەموژدەیە بۆ خودا پەرستانو هەڕەشەیە لەبێ باوەڕان، هەڕەشەیەکی تر ئاراستەی ئەوانە دەکا: کەدەمدرێژو چەقاوەسوون، چەنەبازو بێ شەرمو بێ ئابڕون، بێ ویژدانو گێلو گەوجن، شتی ناڕەوا پاڵ خودا دەدەن، دەفەرموێ: ﴿ولكم الويل مما تصفون﴾ ئەی بێ بڕوایان! ئەی ئەوانەی هاوەڵ بۆ خودا بەڕەوا دەزانن، کوڕو کچو خێزان بۆ خودا دادەنێن. شتی واپاڵ خودا دەدەن: کەشایانی ئەو نیە، سزای بەتینو شیوی دۆزەخ هەیە بۆ ئێوە لەسەر ئەو بیرو باوەڕو هەڵوێستو کردەوانەتان.

بەچ عاقڵو هۆشێك ئێوە هاوەڵ بۆ خودا بەڕەوا دەزانن؟؟ ﴿وله من في السموات والأرض﴾ هەر بۆ خودایە هەرچی لەئاسمانو زەوی دا هەیە، چۆن ئێوە سەرپێچی طاعەت بۆ کردنو بەندایەتی کردنی دەکەن لەکاتێك دا هەرچی لەبوونەوەردا هەیە هەموویان موڵكو بەندەی زاتی پەروەردگارنو دروستکراوی ئەون، ﴿ومن عنده لايستكبرون عن عبادته ولا يستحسرون﴾ هەموو ئەو فریشتانە: کەلای خودا خاوەن پلەو پایەی بەرزن لەئاست بەندایەتی کردن بۆ خودا لووتبەرزیی نانوێننو لەخودا پەرستیو تەقدیسو تەسبیح ماندو نابن، سستی ناکەنو ﴿يسبحون الليل والنهار لايفترون﴾

شەو رۆژ هەمیشە خودا بەگەورە دەگرن‌و باسی پاك‌و بێگەردی‌و بەرزو پیرۆزیی دەکەن، بەردەوامن لەسەر خودا پەرستی بەنیازو کردەوە سەرگەرمی طاعەت کردنن‌و ساتە وەختێك خودایان لەیاد ناچێ‌و فەرامۆشی ناکەن.

بێگومان ئەوانەی لەئاسمانەکان‌و زەوی‌دا هەن. جگە لەخودا کەس ژمارەیان نازانێ. چۆنییەتیان بۆ ئێمە مەعلووم نیە، ئێمە باوەڕمان بەهەبوونی فریشتەو جندۆکە هەیە، چونکە لەقورئاندا ئاماژەیان پێ کراوە، ئەمجا وێ دەچێ چەندەها گیانلەبەری تری خاوەن عەقڵ‌و ژیریی هەبن لەسەر زەوی یان لەهەسارەکانی تردا ژیان بەسەر بەرن‌و خەریکی خودا پەرستی بن، شێوەو سروشتیان وادروست کرابن کە: کەلەگەڵ بارودۆخی ئەو ژینگانەدا بگونجێن. ئێمە هیچیان لێ نازانین!!

سەرزەنستکردنی موشریکەکان و چەسپاندنی تاک و تەنهایی خودا

أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَٰذَا ذِكْرُ مَن مَّعِيَ وَذِكْرُ مَن قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ

بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُۥ بِٱلْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِۦ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرْتَضَىٰ وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِۦ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ ۞ وَمَن يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّىٓ إِلَٰهٌ مِّن دُونِهِۦ فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾

لەسەرەتایی سورەتەکەوە تائێرە ئایەتەکان لەتەوەرەی باسی پێغەمبەرایەتی دا دەسوورانەوە، ئەو شتانەیان شی کردەوە: کەپەیوەندییان بەپێغەمبەرایەتیەوە هەیە، ئەمجار لێرەدا دێتە چەسپاندنو شیکردنەوەی یەکتاپەرستیو رەتکردنەوەی هەبوونی هاوەڵ بۆ خودا! ئەوەتا دوابەدوای راگەیاندنی ئەو راستییەی: کەفریشتەو ئەوانەی پلەو پایەیان لای خودا بەرزو رێزدارن، هەمیشە سەرگەرمی تەسبیحاتو خودا پەرستینو ساتێك لەو تەسبیحاتە دانابڕێن، دوابەدوای ئەوە سەرزەنشتکردنی موشریکەکان دێ، دەعواو بیرو بۆچونیان رەت دەکاتەوە، یەکتاپەرستی دەچەسپێنیٚو ئەوە رادەگەیەنیٚ: کەبونەوەر بۆ خۆی گەواهی ئەوە دەدا: کەخودا تاكو تەنهایەو بیٚ شەریكو بیٚ باك نائاتاجە. پێویستی بەکەس نیەو هەموو کەس پێویستیان بەئەو هەیە. دەفەرمویٚ: ﴿ام اتخذوا ألهة من الارض هم ينشرون﴾ واتە: بەڵکوو ئەوانە چەند خودایەکیان لەمادەکانی پێکهاتەی زەوی برِیار داوەو دەیانپەرستنو پێیان وایە: ئەو خودا درۆزنانە مردوی ناو گۆڕیان بۆ زیندو دەکەنەوە؟؟ واتە ئەوانە هیچیان لەدەس نایەو مردویان بۆ زیندو ناکرێنەوە

دەی کەوابیٚ چۆنو بەچ عەقلێك ئەو نەفامانە ئەو شتانەیان بۆ خودا داناونو کردویانن بەهاوەڵی خوداو بەندایەتیان بۆ دەکەن؟

زومەخشەری دەفەرمویٚ: وشەی (أم) لێرەدا (منقطعە) یەو بەمانا (بل)ەو بۆ (اضراب) ە. هەمزەکە ئاماژە بەوە دەکا: کەواز لەهی پێشەوەی بێنیٚو چی دی لەسەری نەڕۆیو ئینکاری دواوەشی بکەی! بێگومان بتپەرستەکان دەیانزانی: کەبتەکانیان مردوو زیندو ناکەنەوەو هەرگیز ئیدیعای ئەوەیان نەکردوە، بەڵام بەخودا زانینی ئەو بتانەو بڕیار دانەکەیان ئەوە دەگەیەنیٚ، چونکە کەسێك خودایەو شایانی پەرستنە: کەتوانای بەسەر هەموو شتێك دا هەبیٚو صیفەتی خودایەتی تێدا بیٚ، یەکێکیش لەتایبەتمەندییەکانی خودایەتی مردوو زیندو کردنەوەیە بۆ ئەوەی هەموو کەس پاداشو سزای کردەوەکانیان وەربگرنەوە.

ئایەتەکە گاڵتەو لاقرتیٚ پێکردنە، بیٚ نرخیو کەم بایەخیو نەفامیو گێلی ئەوانە دەر دەخا: کەبەدەستی خۆیان لەماددەو کەرەستەی زەوی شتێك دادەتاشنو بەندایەتی بۆ دەکەن!

ئەمجار پەروەردگار تاكو تەنهایی خۆی رادەگەیەنیٚو خودایەتی خۆی دەسەلمێنیٚو جگە لەخۆی خودایەتی بۆ هیچ شتێك بڕیار نادا. بەڵگەی بەپێز دێنێتەوەو دەفەرمویٚ: ﴿لو كان فيهما آلهة الا الله لفسدتا﴾ ئەگەر لەئاسمانەکانو زەوی دا جگە لەخودای گەورەو مەزنو پیرۆز خودای تر هەبوونایە، کارو باری بوونەوەر تێك دەچوو، یاسای رێسایان تێك دەگیرانو تارو مار دەبوون!

چونکە ئەگەر لەبوونەوەردا چەند خودایەك هەبن، ئەگەر خوداکان لەناو خۆیاندا کێشەیان تیٚ بکەویٚ بوونەوەر وێران دەبیٚ، خۆئەگەر تەبا بوون لەهەڵسوڕاندنی بوونەوەردا، ئەو کاتە یان بەهەموویان شتێك بەدی دێننو کارێك ئەنجام دەدەنو پێویستیان بەیارمەتی یەکتری هەیە، ئەو کاتە مانای

وەهایە خوداکان دەستەوەسانن‌و عاجزن، خۆئەگەر هەریەکەیان سەربەخۆ بتوانێ تەصەروف بکا، ئەوکاتە پێویست بەفرە خودایی ناکا، ئەمە مانای وایە دووخودای خاوەن دەسەلاَت‌و توانا دروستکراوێکیان هێناوەتەدی ئەمەش محالّە، لەم رووەوە: کەدروستکراوەکە بەویستی هەردوکیان هاتۆتە دی‌و ویستی یەکیان نیە بەتەنها.

بەڕاستی ئەمە بەلگەیەکی راست‌و روون‌و بەهێزە لەسەر تاك‌و تەنهایی خودا، واقیعی ژیان شایەتە. ئەوەتا ئێمە بەچاوی خۆمان دەبینین: هەر وڵاتێ هەر شارێ لەژێر دەستی دوو فەرمانڕەوای کاریگەردا بێ‌و هەریەکەیان بتوانێ سەربەخۆ کار بکا، هەمیشە وێران‌و نائارامە، جەمسەری تێك چووەو کارو باری وەستاوە.

بەکورتی ئەگەر لەبوونەوەردا چەند خودایەك هەبن هەریەکەیان زات‌و صیفاتی خۆی هەبێ، جوداوازیی سەرەکی هەبێ لەناویان دا، لەزات‌و صیفات دا، ئەوکاتە دەبێ هەر یەکەیان ویست‌و ئیرادەی خۆی هەبێ، ئەگینا دەبێ یەك خودا بن، هەرکاتێکیش خوداکان لەزات‌و صیفات دا جوداوازییان تێدا بوو، بەهیچ جۆرێ ناگونجێ لەهەموو ئیش‌و کارێك دا یەك بگرن‌و کۆك بن‌و کێشەیان تێ‌نەکەوێ، هەرکاتێکیش کێشەیان تێکەوت بەگژدا یەکدا دەچن‌و دەبێ لێك بدەن، کەئەوەش رووی‌دا ئەوکاتە ئاسمانەکان‌و زەوی سیستەمیان تێك دەچێ‌و تەفرو تونا دەبن.

دەی ئەوەتا ئێمە بەچاوی خۆمان دەبینین ئەم بوونەوەرە گەورەو فراوانە بەئەوپەڕی رێك‌و پێکی بەڕێوە دەچێ، کەواتە دەبێ ئەم بوونەوەرە تەنیا یەك خودای هەبێ‌و بەس!

کەوابوو بوونەوەر تێکڕا بەخوارو ژوورییەوە هەمووی بەلگەیە لەسەر هەبوونی خودایەکی تاك‌و تەنیاو زاناو داناو بالاَدەست.

﴿فسبحان الله رب العرش عما يصفون﴾ پاكو مونەززەهە پـەروەردگار لەو شتانەی پاڵی دەدرێن، ئـەو خاوەنی عەرشـە، خـودای بوونـەوەرە خـێزانو كوڕو كچو هاوەڵی نیە، پێویستی پێیان نیە، تاكو تەنهاو بێ شەریكە.

نمونەی ئەم ئایەتە ئایەتێكی ترە: كەدەفەرموێ: ﴿**ما اتخذ الله من ولد، وما كان معه من اله اذاً لذهب كل الـه بما خلق، ولعلا بعضهم على بعض سبحان الله عما يصفون**﴾. (المؤمنون/٩١).

﴿**لايسأل عما يفعل, وهم يسألون**﴾ بـەهیچ شێوەیەك خـودا پرسـیاری لەسەر كردەوەكانی لێ ناكرێ، چی بكا رەخنەی لێ ناگیرێ، چونكە خودایەكی شكۆمەندو زاناو داناو عادڵو خاوەن لوطف و رەحمەتو نیعمەتە، دەی كەسـێ ئەوە بڕێ لەصیفەتەكانی بن چۆن رەخنەی لێ دەگیرێ؟ كێ رەخنەی لێ بگرێ؟ بـەڵكوو بـەندەكانی پرسـیاریان لێ دەكرێ، ئـەوان دەربارەی هـەموو كـردارو گوفتارو هەڵوێستێكیان دەخرێنە بەر پرسیارو لێكۆڵینەوەیان لێ دەكرێ وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿**فوربك لنسألنهم اجمعين عما كانوا يعملون**﴾. (الحجر/٩٢-٩٣)

ئـەمجار بـۆ زێـدە سەرزەنشـتو دووبـارە كردنـەوەی دەربڕینـی نـاڕەزایيو بەگەورە زانینی كوفرو بێ دینیەكانیان دەفەرموێ: ﴿**أم اتخذوا من دونه الهـة قل هاتوا برهانكم**﴾ ئایا دوای ئەو هەموو بەڵگـەو نیشـانە هێنانـەوە لەسـەر تاكو تەنهایی خودا رەوایەو دروستە ئەو نەفامانە چەند پەرستراوێكی تر جگە لە خودا بۆ خۆیان بڕیار بدەن بیانپەرستن؟ وەصفی خودا بەوە بكەن: كەهاوەڵی هەیە؟ دەی ئەگەر ئێوە كافرو یاخی بوو نەفام نەبن چـۆن بڕیـاری ئـەوە دەدەن: كـەخودا هـاوەڵی هەیـە، دەبەڵگـەو چەسـپێنەری داواكانتـان بخەنــە ڕوو! كـوا بەڵگەیەكی نەقڵی لەنیگاو سروشتەوە پشتگیریتان لێ بكـا؟ كـوا بەڵگەیـەكی عـەقڵی لەسەر داواكەتان؟

بێگومان ئێوه نامەیەکی ئاسمانیتان دەست ناکەوێ ئەوەی تێدابێ: کە کەخودا هاوەڵی هەیە، بچن سەیری کتێبە ئاسمانییەکانی وەکوو تەورات و ئینجیل و زەبوور بکەن، ئاخۆ هیچتان لەوبارەوە وەدەست دەکەوێ؟ بێگومان لەو نامە ئاسمانییانەدا تاك و تەنهایی خوداو بێ هاوەڵی چەسپاوەو هیچ دەقێکی بڕوا پێکراوتان دەست ناکەوێ بڕیاری هەبوونی هاوەڵی بۆ خودا تێدا بێ. هەروەکوو چۆن عەقڵ و ژیریش هەبوونی فرەخودایی ڕەت دەکاتەوە، بەهیچ جۆرێ عەقڵ و ژیریی ڕێگا نادا و بڕیاری دوو خودایی و فرە خودایی بەرەوا نازانێ وەکوو لەپێشەوە ئاماژەی پێ کراو فەرمووی: (لو کان فیهما...الایة) ئەمجار ئاماژە بەبەڵگەی نەقلی دەکاو دەفەرموێ: ﴿هذا ذكر من معي وذكر من قبلي﴾ ئەو نیگایەی دەربارەی تاك و تەنهایی خوداو نەگونجانی هەبوونی هاوەڵ بۆی، بۆ من هاتووە، بۆ هەموو پێغەمبەرانی پێش منیش نازڵ بووە، هەموو نامە ئاسمانییەکان، هەموو نیگاو سروشی پێغەمبەران تاك و تەنهایی پەروەردگاریان دوبارە کردۆتەوە، کەوابوو قورئان یادخستنەوەو ئامۆژگارییە بۆ ئوممەتەکەم، ئەم ڕاستییە لەکتێبە ئاسمانییەکانی تریش دا هەیە، وەرن تەماشایان بکەن و سەرنجیان بدەنێ، ئایا لەهیچ لەو نامانەدا شەریك بۆ خودا بەرەوا بینراوە؟ بێگومان لەهەموو کتێبە ئاسمانییەکان دا ئایینی خودا لەسەر بنەمای تاك و تەنهایی خودا دارێژراوەو چەسپاوە هەموو نامە ئاسمانییەکان، هەموو پەیام و سروشی پێغەمبەران ئەو حەقیقەتەیان چەسپاندوە، کەوابوو ئەو بیرو بۆچوونەی کافرەکان بانگەشەی بۆ دەکەن، هیچ بنەمایەکی نیەو لەنەفامی و کەودەنی خۆیانەوە سەری هەڵداوە. وەکوو دەفەرموێ: ﴿بل أكثرهم لايعلمون الحق﴾ بەڵکوو زۆربەی ئەو موشریکانە نازانن حەق و ڕاستی چیەو چۆنە، حەق و ناحەق لێك جیاناکەنەوە، بەڵگەو نیشانە سوودیان پێ ناگەیەنن ﴿فهم معرضون﴾ ئەوان لەبەر نەزانی و کەودەنییان ڕوو لەحەق وەردەگێڕن و تاك و تەنهایی خودا ڕەت دەکەنەوە!

بەکورتی موشریکەکان هیچ بەڵگەیەکیان بەدەستەوە نیە بیرو بۆچوونەکەیان بچەسپێنێ، هەرشتێك دەهێننەوەو بەخەیاڵی خۆیان دەیکەنە بەڵگە لەسەر بیرو باوەڕەکەیان، پوچاوەو بێ هێزو پێزە. چونکە بوونەوەر شایەتە لەسەر تاكو تەنهایی خودا، سروشت تاكو تەنهایی خودا دەسەلمێنێ، عەقڵو ژیریی، پەیامی پێغەمبەران هەموویان کۆکن لەسەر رەتکردنەوەی هەبوونی هاوەڵ بۆ خودا لەسەر تاكو تەنهایی زاتی پاکی. ﴿وما أرسلنا من قبلك من رسول الا نوحی انه لااله الا انا فاعبدون﴾ هیچ پێغەمبەرێکمان پێش تۆ نەناردوە ئیللا: کەناردومانە نیگامان بۆ کردوە: کەهیچ خودا نین شایانی پەرستن بن جگە لەمن، هەر من خودامو هەر من شیاوی خودایەتیم دەی کەوابێ هەر عیبادەت بۆ من بکەن.

ئەمجار بۆ سەلماندنی تاكو تەنهایی خوداو رەتکردنەوەی بیرۆکەی هەبوونی فرەخودایی، نەفی ئەوەش دەکا: کەخودا منداڵی هەبێ، سەرزەنشتی ئەوانە دەکا کەئەم جۆرە بیرو باوەڕەیان هەیە.. دەفەرموێ: ﴿وقالوا: اتخذ الرحمن ولداً﴾ واتە: هەندێ لەخێڵە عەرەبەکان: کەهۆزی خوزاعەو جوهەینەو بەنوسەلەمە بوون، دەیانگوت: خودا منداڵی هەن، بڕوایان وابوو فریشتە کچی خودان! هەندێ لەنەصرانیەکانیش دەیانگوت مەسیح کوڕی خودایە، هەندێ لەجولەکەش پێیان وابوو عوزەیر کوڕی خودایە. ئیتر پەروەردگار فەرمووی: ﴿سبحانه﴾ پاکیو بەرزیو دوورە پەرێزی بۆ خودا لەوەی منداڵی هەبێ، هەرگیز شتی وانەبوەو نیەو نابێ، چونکە منداڵ لەشتێك دا دەشوبهێتە باوکیو لەچەند شتێکی تردا لەو ناچێ، جا ئەگەر لەفەرزی محاڵ دا خودا منداڵی هەبێ، دەبێ لەهەندێ رەوشت دا ئەو منداڵە لەخودا بچێو لەهەندێ رەوشت دا جیابێ، ئەو کاتە لازم دێ زاتی خودا لەچەند شتێك پێك هاتبێ، دەی خۆ بەبەڵگەو دەلیل چەسپاوە؛ خودا بەهیچ کلۆجێ لەهیچ شتێك دا

ناشوبهێتە شتی مادیو تازە پەیدا بوو، رەگەزایەتی لەنێوان بەدیهێنەرو دروست کراواندا نیە..

﴿بل عباد مكرمون﴾ واتە: فریشتە کچی خودا نین، بەڵکو ئەوان بەندەی ڕێزداری خودان ، خودا بۆخۆی بەدی هێناون، لای خودا ڕێزو نرخیان هەیە. ئەوان بەندەو خەڵقندەی خودان، منداڵی خودا نین. بەسەر باقی دروست کراواندا پاساویان هەیەو جگە لەپێغەمبەران لەهەموو دروستکراوانی تر ڕێزدار ترن، صیفەتو رەوشتیان بەم جۆرەیە:

١- ﴿لايسبقونه بالقول، وهم بأمره يعملـــون﴾ بەهیچ قسەو گفتو گۆیەك پێش خودا ناکەون، هەتا خودا فەرمانیان پێ نەکا هیچ ناڵێن: هەرچی فەرمانیشیان پێ بکا سەرپێچی فەرمانەکانی ناکەن، بەڵکوو لەگەڵ فەرمانی پێکردن یەکسەر فەرمانەکە جێ بەجێ دەکەن، پەروەردگار زانایەو زانیارییەکەی کۆنترۆڵی هەموو شتێکی کردوە. هیچی لێ گوم نابێ. دەفەرموێ:

٢-﴿يعلم مابين أيدهم وما خلفهم﴾ خودا زاناو ئاگادارە دەزانێ لەوە پێش چییت کردوە، لەداهاتوودا چی دەکەن، واتە وەکوو چۆن گوفتاریان بەپێی فەرمانی خودایە، کرداریشیان بەگوێرەی فەرمانی ئەوە: هیچ کارێك ئەنجام نادەن هەتا فەرمانیان پێ نەکرێ. هەرچی دەیکەنو نایکەن لەزانیاریی خودا دا دیارەو کۆنترۆڵ کراوە، بەردەوام ئەوانە موراقەبەی خودا دەکەن لەهەموو حاڵو وەزعێکیان دا، خۆیان دەگرنەوە لەهەموو سەرپێچییەکی فەرمانی ئەو..

٣- ﴿يشفعون ألا لمن أرتضى﴾ جەسارەتی ئەوە ناکەن شەفاعەت بۆ هیچ کەس بکەن مەگەر بۆ کەسێك خودا لێی رازی بێو بەشیاوی دانابێ بۆ ئەوەی شەفاعەتی بۆ بکرێ.

٤- ﴿وهم من خشيته مشفقون﴾ ئەو فریشتانە وێڕای خودا پەرستیو ڕۆچوون لەطاعەت دا لەترسی خودا حەجمینیان نیە، هەمیشە بەئاگاو سەرگەرمی بەندایەتی کردنن، دڵە لەرزەیانە لەبەر سامناکی پەروەردگارو هەمیشە خودایان لەیادەو ساتێکیش لەبیری ناکەن، ترسی عەزابی خودایان هەیەو خۆیان دەپارێزن لەسنوور بەزێنی.

ئەمجار دوای وەصف کردنی فریشتەو ئاماژە بەرێزدارییان لای خودا، هەڕەشەیەکی توندو تیژی ئاڕاستەی ئەوانە کرد: کەهاوەڵ بۆ خودا دادەنێن دەفەرموێ: ﴿ومن يقل منهم انى اله من دونه فذلك نجزيه جهنم﴾ هەرکەسێ لەوفریشتانە لەفەرزی محاڵ دا لافی خودایەتی لێ بداو بڵێ: من خودام من هاوەڵی خودام، وەکوو ئەوەی شەیتان لافی خودایەتی بۆخۆی لێ دەداو بانگەوازی خەڵکی کرد بۆ پەیرەوکردنی فەرمانو نەهیەکانیو داوای لێ کردن بیپەرستن، ئەوە بابزانێ لەسەر ئەو هەڵوێستە سزای دۆزەخ دەدرێو تۆڵەی لێ دەستێنرێ، هەڵبەتە هیچ کەسێ لەفریشتە لافی خودایەتی لێ نەداوەو نەیگوتوە من خودام.

﴿كذالك نجزى الظالمين﴾ هەر بەوجۆرە سزای ستەمکارانو ئەوانی کوڕو کچ وەپاڵ خودا دەدەن، دەدەینو تۆڵەیان لێ دەستێنینەوەو بەئاگری دۆزەخ عەزابیان دەدەین.

ئیبنو کە ثیر دەفەرموێ: لەئایەتەکەدا: کەدەفەرموێ ﴿ومن يقل منهم...﴾ شەرط هەیە، شەرطیش پێویست ناکا ببێ. واتە مەرج نیە هەندێ لەفریشتە ئەو کوفرە بکەن، نموونەی ئەوەش زۆرە وەکوو ئەوە: کە دەفەرموێ: ﴿قل ان كان للرحمن ولد فانا أول العابدين﴾ (الزخرف/٨١) یان دەفەرموێ: ﴿لئن اشركت ليحبطن عملك ولتكونن من الخاسرين﴾ (الزمر/٦٥).

سەرزەنشکردنێکی تر بۆ موشریکەکان
لەسەر ئەوەی کەلەئایەتی بوونەوەر وورد نابنەوە

أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَٰهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا ٱلسَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ ءَايَٰتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار سەرزەنشتی موشریکەکانی کرد: چ ئەوانەی لەتەك خودادا شتی تریش دەپەرستن‌و ئەوانەش: کەدەڵێن: خودا منداڵی بۆخۆی بڕیار داوە لەفریشتە، ئەمجار لێرەدا سەرزەنشتی کردن لەسەر ئەوە لەئایەتی بوونەوەر ورد نابنەوە، تاتاك‌و تەنهایی خودایان بۆ ئاشکرا ببێ، چونکە هەموو شتێکی بوونەوەر نیشانەی تاك‌و تەنهایی خودایە، بەڵگەیە لەسەر کار دروستی‌و کارامایی‌و دانایی‌و زانایی زاتی کردگار.

پەروەردگار لەم ئایەتانەدا شەش بەڵگە دەهێنێتەوە لەسەر هەبوونی خودایەکی تاك‌و تەنها‌و خاوەن دەسەڵات‌و بەتوانا لەدروستکردنی هەموو

شتێك داو گەردنکەچی هەموو شتێك بۆ دەسەڵاتی بەرفراوانی.. ئایەتەکان جەولەیەکی ناو بوونەوەرن‌و رادەنوێندرێن بۆ تێفکرین‌و ورد بوونەوە، بۆ بەئاگا هاتنەوەی دڵە بێ ئاگاکان، دیمەنی وای تێدا دەبینرێ سەر سوورِ دەمێنی‌و عەقڵ مەدهۆش دەبێ: ئایەتەکانیش ئەمانەن:

١- دەربارەی تەقینەوەو لێك جودا بوونەوەی ئاسمانەکان‌و زەوی‌و هەسارەکان . دەفەرموێ:

﴿أولم ير الذين كفروا ان السموات ولأرض كانتا رتقاً ففتقناهما﴾ ئایا ئەو موشریکانەی ئینکاری خودایەتی خودا دەکەن‌و لەگەڵ خودا دا شتی تر دەپەرستن! نەیانزانیوەو نازانن: کەئاسمانەکان‌و زەوی لەسەرەتادا یەکپارچە بوون‌و هەندێکیان بەهەندێکیانەوە نووسا بوون‌و یەك کیتلە بوون، دوایی لێکمان جودا کردنەوەو لەنێوان ئاسمان‌و زەوی‌دا چینێکمان هەوا دانا، هەروەها هەر کۆمەڵە ئەستێرەو شارە ئەستێرەیەکمان خستە سەر جەمسەرو تەوەرەی خۆیان‌و رێکمان خستن؟!

تێوری باوی ئەمرۆ تیوری (السديم)ە: کەدەڵێن: کۆمەڵە ئەستێرەکان هەموویان، بۆ نموونە کۆمەڵەی خۆریی: کەپێکهاتووە لەخۆرو مانگ‌و زەوی‌و ئەستێرەکانی تری ناو کۆمەڵەکەی هەموویان مادەی (السديم) بوون‌و دوایی تەقینەوەیان تێدا دروست بوەو شکڵی کورەوییان وەرگرتووە، دەگوترێ: زەوی پارچەیەك بووە لەخۆرو لێی جیابۆتەوەو پاش ماوەیێك سارد بۆتەوە. بەم جۆرە دەڵێن: خۆر کوورەیەکی ئاگرین بووە، لەکاتی رۆیشتنی خێرای‌دا زەوی‌و هەسارە گەرۆکەکانی تری لێ بوونەوە: کەبەگوێرەی نزیکیان بەم جۆرە ریز بەند دەکرێن عوطارید،زوهرە، زەوی، مەریخ، موشتەری، زوحەل، ئۆرانۆس، نیبتۆن، بلۆتۆ. بۆ هەریەکە لەم هەسارە گەرۆکانە بەگوێرەی هێزی کێشندەیان خواگەیەکی تایبەتی هەیەو تێیدا دێت‌و دەچێ، وەکوو دەڵێن: نۆ فەلەك هەن لەخوار ئەو ئاسمانانەوە کەشوێن‌و جێگای فریشتەیە. فەلەك بریتییە

لەکەوانەیەك: کەهەسارەکە تێیدا دەخولێتەوە، یـان ڕێگـای ڕۆیشـتنو گورجـی ڕۆیشتنەکەیەتی.

ئـەم پێشـەنگە زانیارییـەی: کـەقورئان رایگـەیاندوە، ئـەم راگەیاندنـە عیلمی‌یـە: کـەقورئان پێـش هـەزارو چوارسـەدو بیسـت سـالْ رایگـەیاندوە، بەلْگەیەکی ئاشکراو نومایانە: کەقورئان کەلامی خودایەو بـەنیگا ناردویـەتی بۆسەر دلْی حەزرەتی موحەممەد ﷺ ئـەو پێغەمبـەرەی: کەنـەخوێندەوار بـووە، محالْە نەخوێندەوارێك شـتی ئـاوای لیْ دەربکـەویْ ئەگـەر مەوزوعـەکـە نیگـای خودایی نەبیْ.

بەلاْم وێڕای ئەوەی: کەئەم تیۆرە زانستییە تا ئەمڕۆ بـاوی هەیـەو لەگـەلْ مانای روالْەتی ئایەتەکەدا دەگونجیْ وەلیْ نابیْ ئەوە لەبیر بکەین: کەئەم تیۆرە تیۆرێکی فەلەکییەو تائەمڕۆ باوی هەیـە، دوورنیـە سـبەینیْ هەلْبوەشێتەوەو تیۆرێکی تر جێگای بگرێتەوەو بگونجیْ بۆ شیکردنەوەی دیاردەکانی بوونەوەر.

ئێمـەی موسـولْمان: کـەخاوەنی بـیرو بـاوەڕی ئیسـلامینو هـەلْگری ئـەو عـەقیدە پیرۆزەین، نـابیْ هـەولْ بدەیـن بـۆ ئـەوەی دەقـەکانی قورئـان خـاضیع بکەین بۆ تیۆرێکی وەها: کەنەبۆتە حەقیقەتی عیلمیو راستی نەچەسپاوە.

بـەکورتی دەبـیْ ئێمـە جـوداوازی بخـەین لـەنێوان (النظريـات العلميـه) کەدەست نادەن بۆ گۆڕانو هەلْوەشاندنەوە، وەکوو زانیاری گۆڕانی ئـاو بەهـەلْم لەپلەی گەرمی دا، یان بوون بەسەهۆلْی لەپلەی سفری سەدیدا، یان پێکهاتنی هەورو بەفرو تەرزەو بارانو چۆنیەتی پەیدا بوونیان!

ئەم جۆرە شتانە حەقیقـەتی عیلمـینو دەتوانـین ئایـەتانی قورئانیـان پـیْ تەفسیر بکەینو پێکیان بگرین، بەلاْم بەهیچ جۆریْ نـابیْ ئایەتـەکانی قورئـان لەگـەلْ ئـەو تیۆرانـەی پێیـان دەگوتـریْ تیـۆری زانسـتی یـەك بخـەینو بیانکەینەتەفسیرو بەلْگە بۆ ئایەتەکان، چونکە ئەگـەر وامـان کـردو سـبەینیْ تێورەکە هەلْوەشـایەوە، دەبـیْ مانـای ئایەتەکـەش بەهەلْـە دابنێین. ئەمـەش

کارێکی نەگونجاوو نادروستە.. دەبێ موسوڵمان خۆی لیٚ بپارێزێ. بێگومان قورئان کتێبی تیۆری زانستی نیە، بۆیە نازڵ نەکراوە کتێبی زانست بیٚو وەکوو سەرچاوەیەکی تاقیکردنەوە سەیری بکریٚ ! بەڵکوو قورئان بەرنامەی ژیانە بەگشتی، کتێبی هیدایەتو ئامۆژگارییە، بەرنامەیە بۆ راست کردنەوەی عەقڵ، بۆ ئەوەی بەگوێرەی خۆی پەل ڕابهاویٚ، کۆمەڵ راست بکاتەوەو ڕێگا بکا عەقڵ کار بکاو پەل بهاویٚ، هەندیٚ جار قورئانی پیرۆز ئاماژە دەکا بۆ برِی حەقائیقی کەونی، وەکوو ئەم حەقیقەتەی: کەلەم ئایەتەدا دەیچەسپێنێ، دەفەرمویٚ: ﴿ان السموات والارض كانتا رتقاً ففتقناهما﴾ ئاسمانەکانو زەوی لەسەرەتادا یەك پارچە بوونو دوایی لێکمان جیا کردنەوە. ئێمە بڕوامان بەم حەقیقەتە هەیە لەبەر ئەوەی لەقورئان دا هاتووە، هەرچەندە نازانین چۆنیەتی جیا بوونەوەکە چۆنەو چۆن نیە. ئێمە ئەم تیۆرە فەلەکییە وەردەگرین چوونکە دژایەتی ئەو حەقیقەتە ناکا: کەقورئان چەسپاندویەتی، هەروەها هەموو تیۆرێکمان لاپەسەندە بەمەرجیٚ دژایەتی لەگەڵ مانای قورئان نەکا، بەڵام ناچین دەقە قورئانیەکان بکەینە خزمەتکاریی تیۆرە زانستییەکانو بەگوێرەی ئەوان ئایەتەکان مانا بکەین. نامانەویٚ بەهۆی تیۆرە زانستییەکانەوە: کەزادەی بیرو بۆچونی ئادەمیزادن قورئان بەڕاست بگێڕین، چونکە قورئان حەقیقەتێکی زانستی بیٚ چەندو چوونەو پێویستی بەتیۆری زانستی نیە راستی ئەو بچەسپێنن! ئەوەی پێویستە بگوتریٚ: ئەوەیە: تیۆری فەلەکی کەئەمڕۆ باون دژایەتی مانای ئایەتەکە ناکەن. ئایەتەکەش بەسەدان ساڵ پێش سەرهەڵدانی ئەم جۆرە تیۆرانە ئەو حەقیقەتەی راگەیاندوە.

٢- دانانی ئاو بەبناخەی ژیان.

دەفەرمویٚ: ﴿وجعلنا من الماء كل شيء حي﴾ هەموو گیانلەبەرێکمان لەئاو دروست کردوە، هەرشتێك گیانی تێدا بیٚ لەئاو دروستمان کردوە، قورئانی پیرۆز لەم نیوە ئایەتەدا حەقیقەتێکی زانستی سەر سوڕهێنەر نمایش

دەکا، زانایانو لێکۆڵەرەوانی زانستی، دەرخستنو کەشفکردنی ئەم حەقیقەتە بەکارێکی گەورە حسێب دەکەنو پێیان وایە پێشکەوتنێکی زانستی‌یەو بەشانو باڵی داروین دا هەڵدەدەنو بەرێزەوە ناوی دێنن!! گوایە ئەم واتە: داروین رابەری دۆزینەوەی ئەم تیۆرە زانستی‌یە یەو چەسپاندویەتی‌و وەکوو حەقیقەتێکی عیلمی راینواندوە. وتویەتی ئاو بنەمای ژیانەو سەرەتا ژیان لەئاوەوە پەیدا بووە. بەڵام لەراستیدا رابەری ئەم حەقیقەتە زانستییە یە قورئانە نەك داروین: صەدان ساڵ پێش ئەوەی داروین ئەو تیۆرە زانستی‌یە رابگەیەنێ‌و باسی گەشەو پەرەسەندن (نشوو ئو ئیرتیقا) بێنێتە کایەوە، قورئان لەسەر دەستی پێغەمبەرێکی نەخوێندەوار وەکوو حەقیقەتێکی عیلمی چەسپاندویەتی‌و رایگەیاندوە.

بەلکوو حەق وایە داروین دادگایی بکرێ‌و لەدادگای زانست دا بەتاوانبار بدرێتە قەڵەم، چونکە حەقیقەتێکی عیلمی ئیعلان کراوی چەواشە کردوە، بەناوی تیۆری (گەش‌و نما) وە قوەتی کردۆتەوەو بەناوی خۆیەوە بڵاوی کردۆتەوە!

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرموێ: ﴿والله خلق كل دابة من ماء﴾ (النور/٤٥) ئاشکراشە هەموو گیانلەبەرێك لە (نوطفە) پەیدا دەبێ، نوطفەش لەئاو پەیدا دەبێ. هیچ روەکێکیش بێ ئاو ناڕسکێ‌و پێ ناگا. کەوابوو هەموو نەش‌و نمایەك لەئاو پەیدا دەبێ‌و بەئاو پەیدادەبێ.

بۆ ڕاستی ئەم حەقیقەتە زانستییە: کەدەڵێن: هەموو گیانلەبەرێك لەئاو دروست بووە، حەقیقەتێکی سەرنج راکێش‌و سەر سووڕهێنەرە، هەرچەندە سەر سەر سووڕمان لەئێمەدا دروست ناکاو بەوجۆرە تیۆرانە بڕوای ئێمەی موسوڵمان بەقورئان زیاد نابێ، چونکە ئێمە بڕوای موطلەقمان بەراستی قورئان هەیە، دەزانین کەلەخوداوە هاتووەو قورئان بیرو باوەڕی خۆمان وەردەگرین چونکە لەخوداوە هاتووە، نەك لەبەر ئەوە بڕامان بەقورئان هەیە چونکە موافیقی تیۆرو کوشوفاتی عیلمی‌یە.

ئێمە هەرئەوەندە دەڵێین: تیۆری (نشوء وارتقا) ی: کەدارووینو تاقمەکەی خۆیانی پێوە بادەدەن دژی مەفهومی ئایەتەکەی قورئان نیە لەم خاڵەدا.

ئەوە چواردە سەدەو ئەوەندە ساڵەیە قورئانی پیرۆز سەرنجی کافرو بێ بڕوایان رادەکێشێ بۆ بیر کردنەوە لەعەجایەباتی بوونەوەر، بۆ تێفکرین لەدروستکراوانی خودا: کەلەناو بوونەوەردا بڵاو بوونەوە!

﴿أفلا يؤمنون؟﴾ ئەرێ ئەوە بۆچی ئیمان ناهێنن؟

خۆهەرچی لەبوونەوەردایە نیشانەی هەبوونی خودایە، نیشانەی تاكو تەنهایی خودایە، ئەگەر بیر لەدروستکراوانی خودا بکەنەوە، بێگومان بیر کردنەوەکەتان سەر دەکێشێ بۆ ئیمان هێنان.

٣- کێوەکان کراون بەمێخ بۆ زەوی:

دەفەرموێ: ﴿وجعلنا فى الارض رواسي ان تميد بهم﴾ ئێمە لەزەویدا کێومان بەدی هێناونو کردومانن بەسنگو مێخو زەویمان پێ ڕاگرتوون، بۆ ئەوەی لەرە نەکاو جمو جوڵی وای لیٚ پەیدا نەبێ ئادەمیزادەکان لەسەر خۆی فڕێ بدا، یان ژیانیان لیٚ ناخۆش بکا، نەهێڵێ بەئارامی ژیانی تێدا بەسەر بەرن.

زەوی دوو جۆر سووڕانەوە ئەنجام دەدا، سووڕانەوەیەك بەدەوری خۆی داو سووڕانەوەیەکیش بەدەوری خۆردا. زانایان گەیشتوونە ئەو تیۆرە زانستی یە: کەزەوی لەسەرەتادا بڵێسە ئاگرێك بووە دوایی بەرگی دەرەوەی سارد بۆتەوەو، ڕەق بووە، بەڵگە لەسەر ئەوە هەبوونو دەرکەوتنی ئەو گڕو بڵێسە ئاگرو دوکەڵو پریشكو دیاردە سامناکەیە: کەلەکاتی بومەلەرزەو بورکانو تەقینەوەی زەویدا دەر دەکەون.

ئایەتەکە ئەوە دەچەسپێنێ: کەئەم کێوە مێخ ئاسایانە تەوازونی زەوی ڕادەگرن، ناهێڵن بەملاو بەولادا مەیلان بکاو دانیشتوانی سەریی بهەژێنێ، هەڵبەتە ڕاگرتنی تەوازونی زەوی بەچەند شێوەیەك فەراهەم دێ: وادەبێ تەوازنو لەنگەر ڕاگرتنەکە لەنێوان پەستانی دەرەکی (الضغط الخارجي)

پەستانی ناوەوەی زەویدا دەستەبەر دەبێ، بۆ موعالەجەو تەوازونی چاڵو نشێوی شوێنێکی دیکەیە..

بەهەر حاڵ ئەم دەقە قورئانییە ئەوە دەچەسپێنێ: کەهەبوونی کێوەکان پەیوەندییان بەتەوازونی زەوی یەوە هەیەو هۆکاری راوەستانو ئارامی زەوین. بائەم باسە بۆ توێژینەوەو لێکۆڵینەوەی زانستی جێ بێڵین ئەرکی قورئان نیە. وەکوو ووتمان: قورئان کتێبی هیدایەتو ئیرشادە، کتێبی تیۆری زانستی نیە!

٤- فەراهەم هێنانی رێگاویان بەناو کێوەکاندا:

دەفەرموێ: ﴿وجعلنا فيها فجاجاً سبلاً لعلهم يهتدون﴾ لەنێوان کێوەکاندا رێبازو کەلەبەرمان دروست کردون بۆ ئەوەی ئادەمیزاد لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر بەئاسانی رەو بکەن، لەولاتێکەوە بۆ ولاتێکی تر شتو مەك بگوێزنەوە، بتوانن بەئاواتو مەبەستەکانیان بگەنو بژێوی خۆیان بەدەست بێنن، ئاوا کار ئاسانیمان بۆ کردونو دەربەندو رێبازمان لەنێو کێوەکاندا فەراهەم هێناوە بۆ ئەوەی ئەوان هیدایەت ئامێزبنو خودا بناسنو یەکتا پەرستی بکەن، شكو گومانیان لەتاكو تەنهایی خودادا نەمێنێ!

﴿فجاجاً﴾ کۆی (فج)ەو بریتییە لەرێگای پانو پۆر.

لەئایەتەکە تردا دەفەرموێ: ﴿سبلاً﴾ کۆی (سبيل) ەو بریتییە لە رێبازێك رێڕەوی ئادەمیزاد بێ.

لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لتسلكوا منها سبلاً فجاجاً﴾ (نوح/٢٠) لەئایەتی سورەتی (نوح) دا (سبلاً فجاجاً) لەئایەتی ئێرەدا ﴿فجاجاً سبلاً﴾ جوداوازییەکەیان لەبارەی ماناوەیە.

کە (فجاج) پێش دەخا دەبێتە (صیفەت) واتە خودا: کەرێبازی دروست کردون بەوشێوە فەراهەمی هێناون.

بەلاَم کە(فجاج) دەخاتە دوا (سبلاً)ەوە ئەو کاتە (فجاح) دەبێتە حاڵ. یاسایەکی نەحویشە صیفەت پێش مەوصوف دەکەوێ، بەلاَم حاڵ پێش ذیلحال ناکەوێ.

٥- کردنی ئاسمان بەسەقفو هەلآشی زەوی:

دەفەرموێ: ﴿وجعلنا السماء سقفاً محفوظاً﴾ واتە ئاسمانمان وادروست کردوە دەڵێی سەقفە بۆ زەوی، واتە: وادێتە بەرچاوو ئاوا دەبیندرێ. ئەو سەقفو هەلآشەمان لەنارێكو پێکی، لەکەوتنو روخان، لەوەی شەیاتینی بتوانن لێی نزیك ببنەوەو قسەو باس بدزن پاراز تووە، هیچ لەکەو عەیبێکی تێدا نابیندرێ، لەهەموو پیسیو نارێكو پێکییەك پارێزراوە. لەم روەوە: کەئاسمان رەمزی شکۆمەندیو بەرزو پیرۆزییەو ئایاتی هیدایەت لەوێوە دێنە خوارێ. کەچی وێڕای ئەوە ﴿وهم عن أیاها معرضون﴾ ئەوان لەنیشانەکانی خودا، لەئایەتەکانی روو وەردەگێڕن، پشت هەڵدەکەن، بێ ئاگاو بێ بیرو هۆشن، هیچ بیر ناکەنەوە لەدەست رەنگینی خودا ورد نابنەوە، بەتێفکرینەوە سەیری بوونەوەر ناکەن!!

ئەوانە هیچ بیر ناکەنەوە لەبوونەوەر، هیچ ورد نابنەوە لەو بەڵگەو دیاردانەی نیشانەی تاكو تەنهایی خودان، نیشانەی گەورەییو بەتوانایی‌و زانایی‌و کار دروستی پەروەردگارن. سەرنج نادەنە مانگو خۆرو ئەستێرە گەڕۆکەکانی ترو شارە ئەستێرەکانو هاتنی شەوو رۆژو پەیدا بوونی وەرزەکانی سالو گۆڕانی ئاوو هەواو گەرمیو ساردیو دەستەبەر بوونی هۆکاری ژیان لەسەر زەوی‌و جۆرەها دیاردەو نیشانەی تر: کەهەر خودا دەزانێ چۆننو چین!! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وکأین من ایة فی السموات والأرض یمرون علیها، وهم عنها معرضون﴾ (یوسف/١٠٥).

٦- دروستکردنی شەوو رۆژو خۆرو مانگ:

دەفەرموێ: ﴿وهو الذی خلق اللیل والنهار والشمس والقمر، کل فی فلك یسبحون﴾ خودا خودایەکی وەهایە شەوو رۆژی دروست کردوە، خۆرو مانگی بەدیهێناون، شەوو رۆژ دوو دیاردەی بونەوەرن، خۆرو مانگ دوو

قـەبارەی گـەورەو زەبـەلاحن، پەیوەندییـەکی پتـەویان بـەژیانی ئـادەمیزادەوە هەیە، بەڵکوو بەژیانەوە بەگشتی هەیە، تێفکرین لەبەشوێن یـەکدی داهـاتنی شەوو رۆژو هاتۆ چۆی خۆرو مانگ‌و هـەموو دیاردەکـانی تـری بوونـەوەر بـەو شـێوە رێـك‌و پێکـە بـەم وردیـی‌و پتـەوی‌و تۆکمەیی‌یـە: کەبـەبێ راوەسـتان‌و تێکچوون، بەم شێوەو نیظامە: کەچاو تروکـانێك راوەسـتانیان نیـە، بەراسـتی جێگای ئەوەیە دڵەکان هیدایەت بدەن‌و شـارەزایان بکـەن بـۆ خـودا پـەرسـتی‌و تاك‌و تەنهایی زاتی پەروەردگار. ئەم هـەموو قـەبارە زەبەللاحانـە، ئـەو شـارە ئەسـتێرەو کاکەشـانە لەبۆشـایی فـەضادا، لەجیـهانی ئـەثیریی‌دا: کەهـــەموو بۆشایی پڕ کردوە، دێن‌و دەچن بەبێ وچان لەهاتو چۆدان، وەکـوو چۆن ماسـی بەناو ئاودا دێت‌و دەچێ! بەڵێ ئێستا زانیاریی تازە هەڵسوڕانی خۆرو مانگ‌و زەوی سەلماندوەو بووەتە حەقیقەتێکی عیلمی.

مردنی هەموو گیانلەبەرێک و هاتنی قیامەت بەناگەهانی

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ ٱلْخُلْدَ أَفَإِيْن مِّتَّ فَهُمُ ٱلْخَٰلِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَا رَءَاكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا ٱلَّذِى يَذْكُرُ ءَالِهَتَكُمْ وَهُم بِذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ

هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ ٱلْإِنسَٰنُ مِنْ عَجَلٍ ۚ سَأُو۟رِيكُمْ ءَايَٰتِى فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَن وُجُوهِهِمُ ٱلنَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾

دەربارەی سەبەب نزولو ئایەتی ﴿وما جعلنا لبشو...﴾ هاتووە دەڵێن: کاتیٚ کافرەکان وتیان: بێگومان موحەممەد دەمریٚو لەکۆڵمان دەبێتەوە، دەیانگوت: ﴿نتبرص به ريب المنون﴾ (الطور/٣٠). ئەم ئایەتە نازلٚ بووە. ئیبنولمونذیر لەئیبنو جورەیجەوە ریوایەت دەکا دەڵیٚ: پێغەمبەر ﷺ هەواڵی مردنی خۆی پیٚ راگەیەندرا، وتی: خودایە! ئەی کیٚ رابەری ئوممەتەکەم بیٚ؟ ئیتر ئایەتی ﴿وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد﴾ نازلٚ بوو.

دەربارەی ئایەتی ﴿واذا رآك الذين كفروا...﴾ ئیبنو ئەبی حاتەم لە (السدّی) یەوە ریوایەت دەکا دەڵیٚ: پێغەمبەر ﷺ بەلای ئەبوجەهلو ئەبو سوفیاندا تێپەڕی سەرگەرمی قسە بوون. کاتیٚ ئەبوجەهل پێغەمبەری بینی پێکەنیو بەئەبو سوفیانی گوت: ئەمە پێغەمبەرەکەی بەنو عەبدو لمەنافە،

ئەبو سوفیان بەم قسەیە قەلّس بوو وتی: جابەلاتەوە سەیرە لەناو خێلّی عەبدو مەناف دا پێغەمبەر هەلّبکەوێ؟؟؟

پێغەمبەر ﷺ گوێی لیّ بوو، گەرایەوە بۆلای ئەبوجەهلو لێی تورە بوو هەرەشەی لیّ کردو فەرموی: ئەوە چیتە وات لیّ هاتووە دەلّێی رەوشتی مامی خۆت (ألوليد) کوڕی موغەیرەت گرتووە؟ بەئەبوو سوفیانیشی فەرموو تۆیش: کەئەو قسانەت کرد دەماری تایەفە گەریی پالّی پێوەناوی ئیتر ئایەتی ﴿واذا رآك الذين كفروا ان يتخذونك الا هزواً﴾ نازلّ بوو.

پەیوەندیی ئەم کۆمەلّە ئایەتە بەهی پێشەوە لەم روەوەیە: لەوەپێش شەش بەلّگەی هێنانەوە لەسەر هەبوونو تاكو تەنهایی خودا، ئەمجار لێرەدا موناسیبە: کەبفەرموێ: سەرەنجامی دونیا وێران بوونە، ئەم جیهانە بۆ تاقیکردنەوەو تێدا تاقیکردنەوە دروست کراوە، پردێکە بۆ قیامەت، ژیانی دونیا کێلگەی قیامەتەو سەرەنجامی هەموو مەخلوقات بۆلای خودایە، پەروەردگار حیسابو لێکۆلّینەوەیان لەگەلّ دەکا، هەموو کەس پاداشی سزاو کردەوەکانی وەردەگرێتەوە. ئەمجار ئەوە رادەگەیەنێ: کەعەزابی قیامەت دێو گومانی تێدا نیە، باکەس بەدونیا هەلّنەخەلّەتێ، کەس بەدەست رۆیشتوییو ساماندارێی نەنازێ، کەس جەسارەتی ئەوە نەکا گالّتە بەپێغەمبەری خودا بکا، چونکە لەسەر گالّتە کردنو قەشمەرکردنیان بەپێغەمبەری خوداو پەیامی خوداتۆلّەیان لیّ دەستێنرێو سزا دەدرێن.

بەم جۆرە سیاقەکە قانونو یاسای بوونەوەر لەدروستکردنو پێکهاتەیدا پەیوەست دەکا بەیاسای ژیانی ئادەمیزادەوە لەسروشتو ئاکامو سەرەنجامیدا دەفەرموێ: ﴿وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد﴾ ئێمە ئادەمیزادێکی پێش تۆ بڕیارمان نەداوە بۆ هەتا هەتایە لەژیاندا بێ، ەنەئەتۆو ئەی موحەممەد هەروەها هەموو ئەوانەی لەپێش تۆوە رۆییشتونو ئەوانەی دوا تۆ دێن هەر هەموویان گیای مردنو مردن یخەی پیّ گرتوونو پێیان دەگرێو کەس لەچنگ

مردن رزگاری نەبوەو نابێ.. ئەی موحەممەد! خودای تۆ بڕیاری داوە: کـەتۆیش وەکوو باقی پێغەمبەرانی پێش خۆت مردن یەخەت بگرێو بمری. ﴿افائن مت فهم خالدون﴾ ئایا کەتۆ مردی ئەی موحەممەد! ئـەو موشـریکانە نـەمردەبن؟ نەخـەیر هـەموو کـەس دەمـرێو کـەس بـەزیندویی نامێنێتـەوە. هیـچ کـەس بەتەما نەبێ بۆ هەتا هەتایە لەدونیادا بژیو مردن یەخەی پێ نەگرێ.

ئەمە رەتدانەوەی موشریکەکانە: کەئاواتە خوازیی مردنـی پێغەمبـەرﷺ بوون، وایان مەزەندە دەکـرد: کەپێغەمبـەر ﷺ دەمـرێو بەمردنەکـەی کـەیف خۆش دەبن ، جاپەروەردگار پێخۆشبونەکەیانی پوچاندەوە.

نمونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە": کەدەفـەرموێ: ﴿کل من علیها فان، ویبقی وجه ربك ذوالجلال والأکرام﴾ (الرحمن/٢٦-٢٧) بەیەهـەقیو هـی تریش لەعائیشەوە ریوایەت دەکەن؛ کەدەفەرموێ: لـەو کاتـەدا پێغەمبـەر ﷺ گیانی دەرچوو بوو، حەزرەتی ئەبو بەکر هاتە سەر جەستەی پـیرۆزیو مـاچی کردو وتی: ئای بۆ پێغەمبەرە خۆشەویستەکەم! ئـای بـۆ دۆستەکەم! ئـای بـۆ پیاوە هەڵبژاردەکەم! ئـەمجار ئایـەتی ﴿ومـا جعلنـا لبشـر مـن قبلـك الخلد....الأية﴾ ی خوێندەوە. هەندێ لەزانایان ئەم ئایەتەیان کردوە بەبەڵگـە لەسەر ئەوە: کە حەزرەتی خضر لەژیاندا نەماوەو ئێسـتا زینـدو نیـە. چونکـە ئادەمیزادەو ئادەمیزادیش گیای مردنە، بۆ روونکردنـەوەی مانـای ئایەتەکـە چەند فەرمودەیەك هەیە لەشوێنی خۆیاندا لەباسی چیرۆکی حـەزرەتی موسـاو ؑ حـەزرەتی خضـردا ئامـاژەیـان پـێ کـراوە، لـێرەدا دوویـارە کردنـــەوەیان پێویست نەبوو!

ئەمجار بۆ دووبارە کردنەوەی مردنـی هـەموو ئـادەمیزاد فـەرموی: ﴿کل نفس ذائقة الموت﴾ واتە هەموو خـاوەن گیـانێك دەبـێ پیاڵـە ژەهـری مـردن بچێژێ، هەموو گیانێك دەبێ لەجەسـتە جیابێتـەوە. واتـە پێـش جیابونـەوەی جەستە لەگیان دەبێ تاڵاوی مردن بچێژێ.

پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((ان للموت لسكرات)) بێگومان مردن ئازاری زۆرە ((اللهم اعنی علی سكرات الموت)) خودایە! یارمەتیم بدە لەسەر ئازاری مردن.

دەی باکەس بەمردنی کەس دڵخۆش نەبێ، کەس بەمردنی کەس بیرۆشی نەیە. چونکە هەموو کەس پیاڵەی مردن دەچێژێ:

مردن سەرەنجامی هەموو زیندویەکە، مردن کۆتایی هەموو گیانلەبەرێکە لەسەر زەوی. هەموو کەس بۆلای خودا دەگەڕێنەوە، جا ئەوەی لەماوەی گەشتی کەمخایەنی تەمەنی کورتی ئادەمیزاددا دێتە کایەوە لەخێرو شەڕ ئەوە بۆ تاقیکردنەوەیە ﴿ونبلوكم بالشر والخير فتنة﴾ ئێمە بەبەڵاو نیعمەت، بەنەخۆشیو لەشساغی، بەهەژار کردنو سامان پێدانتان بەتاقیتان دەکەینەوە، تا دەری بخەین چەند خۆگرو پشوو درێژن، تاچ ئەندازەیەك بەصەبرو ئارامن، سوپاسگوزارو شوکرانە بژێرن!

تاقیکردنەوە بەبەڵاو موصیبەت مەعلوومو مەفهومە، بۆ ئەوە ئەندازەی خۆگری بەتاقیکراوەکە دەربکەوێ، بۆخۆی بزانێ تاچ رادەیەك بەصەبرو ئارام دەبێ لەسەر زیانو نەخۆشیو هەژاریو چەند بتمانەی بەخودا هەیە!!

بەڵام تاقیکردنەوە بەخێرو خۆشی، بەنازو نیعمەت ئەوە پێویستی بەبڕێك لەسەر وەستان هەیە.

بێگومان تاقیکردنەوە بەخێرو خۆشیو نازو نیعمەت کاریگەر ترە، کەم کەس هەیە خۆی تێدا رابگرێ. زۆر کەس هەن لەبەرامبەر بەڵاو موصیبەت دا خۆگرو بەصەبرو ئارامن، بەڵام کەمینەیەکی کەم هەیە، لەتاقیکردنەوە بەنازو نیعمەت دا سەرکەوتوو بێ، زۆر کەس هەیە، لەسەر نەخۆشیو ئازار بەصەبرو پشوو درێژە، بەڵام کەم کەس هەیە لەتاقیکردنەوەی لەشساغیو بەتوانایی دا سەرکەوتوو بێ، زۆر زەحمەتە بتوانێ لغاوی نەفسی بگرێو نەهێڵێ سنوور بەزێنی بکا.

زۆر کەس هەن بەصەبرن لەسەر هەژاری‌و نەبوونی، عیزەت‌و شکۆمەندیی خۆیان لەدەست نادەن، بەڵام کەم کەس هەن بتوانن لەکاتی دەوڵەمەندی‌و هەبوویی دا خۆیان بگرن‌و لەخۆیان بایی نەبن.

زۆر کەس هەیە لەژێر ئازارو ئەشکەنجەدا خۆگرەو ناترسێ‌و تەسلیم نابێ، بەڵام زۆر کەمن ئەوانەی لەبەرامبەر مەنصەب‌و لەززەت‌و خۆشی‌و دەوڵەمەندی خۆ بگرێ هەڵنەخلیسکێ!

زۆر کەس هەن لەتێکۆشان‌و ماندووبوون دا پشوو درێژن، خۆگرو بەصەبرو ئارامن لەسەر برینداریی، بەڵام ئەوانەی لەبەرامبەر لەززەت‌و خۆشیدا خۆگرن زۆر کەم‌و دەگمەنن: زۆر کەمن ئەوانەی سەری بەرزیان بۆ بۆ تەماع‌و پارەو پوول نەوی ناکەن. زۆر دەگمەنن ئەوانەی تووشی دەردی خۆپەرستی‌و دونیا ویستی نابن‌و گیانی خۆیان بەتەماع نزم ناکەنەوە.

بێگومان تاقیکردنەوە بەبەڵاو موصیبەت، جەسارەت‌و شکۆمەندی‌و پیاوەتییەك لەئادەمیزاددا فەراهەم دەهێنێ، گیانی بەرگری تێدا بەهێز دەکا، ئەعصابی قایم‌و پتەو دەکا، هەموو هێزو تواناکانی ئامادەباش دەبن بۆ بەرەنگار بوونەوەی ئەو بەڵاو ناخۆشیەو بەتوندی ڕو بەڕوبەڕوی دەبێتەوە. بەڵام خێرو خۆشی ئینسان وا لیّ دەکا خۆی بۆ داگیر نەکرێ‌و نەتوانێ خۆی بگرێ. بۆیە زۆر کەس هەیە قۆناغی بەڵاو موصیبەت بەسەرکەوتوویی دەبڕێ، کەچی کە نازو نیعمەتی بەسەردا ڕژا، لەتاقیکردنەوەکە دەرناچن! مەگەر کەسێ خودا بیپارێزێ‌و فریای بکەوێ، ئەو کەسەی لەو تاقیکردنەوە دەربچێ لەوانەیە: کەپێغەمبەر ﷺ دەربارەیان فەرمویەتی: **((عجبا لأمر المؤمن ان امره كله خير، وليس ذاك لأحد الا لمؤمن، ان اصابته سراء شكر فكان خيرا له، وان اصابته ضراء صبر فكان خيرا له)).** [2]

(٢) رواه مسلم بسنده في كتاب الزهد والرقائق.

(ئیشی موسوڵمان سەیرە، هەموو کارەکانی خێرو چاکەیە، ئەم بەهرانەش بۆ کەس نین جگە لەموسوڵمان، ئەگەر خۆشی تووش بوو سوپاسگوزار بوو دەبێتە خێر بۆی ئەگەر ناخۆشی تووشی هاتو صەبری گرت، دەبێتە خێرو چاکە بۆی) جا بەراستی ئەم جۆرە موسوڵمانانە زۆر کەمن، وریایی ئادەمیزاد لەکاتی تاقیکردنەوە بەخێرو بەشەڕ، هەروا پەیوەندی بەخوداوە لەهەردو حاڵەکەدا پێویستەو گرنگە.

کەدەفەرموێ: ﴿ونبلوكم﴾ مەبستی ئەوەیە ئێمە واتان مامەڵە لەگەڵ دەکەین وەکوو مامەڵەی کەسێك بەتاقیتان بکاتەوە، ئەگینا خۆ بەبێ تاقیکردنەوە دەزانێ ئاکام چۆنەو کێ لەناخۆشی دا سوپاسگوزارە.

﴿والينا ترجعون﴾ سەرەنجامو گەڕانەوەتان بۆلای ئێمەیەو دێنە بەردەستی ئێمە بۆ موحاسەبەو پاداشو سزا. بەگوێرەی کردەوەکانتان پاداش وەردەگرنەوەو سزا دەدرێن.

﴿واذا رآك الذين كفروا, ان يتخذونك الا هزوا﴾ هەرکاتێ کافرەکانی وەکوو ئەبو جەهلو هەوا خواهانی تۆ دەبینن ئەی موحەممەد! هەموو هەوڵو تەقەڵلایەکیان ئەوەیە قەشمەریت پێ بکەن، تەنیا دەتکەنە هۆکاری گاڵتە پێکردنو عەیبو عارت لێ دەدۆزنەوە! لەکاتێك دا دەبوو ئەوان بیر لەهەڵسو کەوتو ئەخلاقو رەوشتت بکەنەوە، بیر لەو پەیامە بکەنەوە کەبۆت هاتووە.

لەئایەتەکانی قورئان وورد ببنەوە: کەمایەی کامەرانی هەردوو جیهانە، یاد خەرەوەو رێ نیشاندەرە بۆ کەسانێك عەقڵو هۆشیان هەبێ.

ئەو کافرانە بوون: کەبەلاقرتێوە ئاماژەیان بۆ پێغەمبەر ﷺ دەکردو دەیانگوت: ﴿أهذا الذى يذكر الهتكم﴾ ؟ ئائەمەیە: کەعەیبو عار لەخوداکانتان دەگرێو ئێوە بەنەفامو بێ عەقڵ دادەنێ کەدەیانپەرستن؟؟

﴿وهم بذكر الرحمن هم كــافرون﴾ وەحـالّ ئـەو كافرانـە بڕوایـان بـەو خودایە نەبوو: کەئـەوانی دروسـت کـردوە، بژێـوی بـۆ فەراهـەم هێنـاون، نـازو نیعمـەتی بەسـەردا رشـتوون، واتـە: چۆن ئـەوان پێیـان سـەیرە: کـەتۆ رەخنـە لەخوداکانیان دەگریّ بەمـەرجیّ خوداکانیان شیاوی پەرستش نین، خۆ بۆخۆیـان بڕوایان بـەخودای بالأدەسـتو بەدیهێنـەری بوونـەوەر نیـە!؟ هەڵوێسـتو بـیرو باوەڕی ئەوان جێگای سەرسووڕمانە، نەك هی تۆ! وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرمویّ:

﴿وأذا رأوك أن يتخذونك الا هزواً، اهذا الذي بعث الله رسولاً، ان كاد ليضلنا عن الهتنا لولا ان صبرنا عليها، وسوف يعلمون حين يرون العذاب من اضل السبيل﴾ (الفرقان/٤١-٤٢).

بـەکورتی ئـەوان رەخنـە لەپێغەمبـەر ﷺ دەگـرن لەسـەر ئـەوە باسـی بتەکانیان دەکا: لـەکاتێك دا ئـەو بتانەسوودو زیانیـان نیـە، بەکـەڵکی هیـچ نایـەنو هیچیـان لەدەست نایـە، لەگـەلّ ئەوەشـدا ئـەوان بڕوایـان بـەخودای بەخشندەو میهرەبان نیە، باوەڕیان بەخاوەنی بوونەور نیە. ئەوان جێگای ئەوەن گاڵتەیان پیّ بکریّ، ئەوان شیاوی ئـەوەن رەخنـەیان لیّ بگـیریّ چونکـە کـاری نابـەجیّ دەکـەنو هەڵوێسـتی ناشـرین دەنوێنـن!! بەسـەرباری ئـەوەش تـابڵێی نەفامو ئەحمـەقن وەکـوو کـەری دێـز وان بـەتۆپینی خۆیـانو زەرەری خاوەنیـان دڵخۆشن.

﴿خلق الانسان مــن عجــل﴾ سروشـتی ئـادەمیزاد لەسـەر پەلـەکردن داڕێـژراوە، هـەر دەڵێـی پەلـەکردن بەشـێکە لەپێکهاتـەی ئـادەمیزاد، وەکـوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویّ: **﴿وكان الانسان عجولا﴾** (الأسـراء/١١) ئـەوەتا موشریکەکان بەپەلـە بـوون بـۆ هـاتنی عـەزابی خـودا، دەیـانگوت: کـوا ئـەو عەزابەی: کەتۆ هەڕەشەمان پیّ‌لیّ دەکەی بۆ نایە؟ کەی دیّ؟ بابیّ.

﴿سأريكم آياتي﴾ لەوە بەولاوە ئایەتی خۆمتان نیشانەی دەدەم، نیشانە واتان نیشان دەدەم دان بەخودایەتی مـن دا بنێن، بڕوا بەپەیامی پێغەمبەرەکەم بکەن ﴿فلا تستعجلون﴾ پەلەم لیّ مەکەن، هەموو شتێك کاتی دیاری کراوی خۆی هەیە پێش‌و پاش ناکا، عەزابی بەپەلە یەختان دەگریّ‌و قوتارتان نابیّ، لەگەلّ کاتی خۆی هات دواکەوتن‌و نەهاتنی نیە.

ئەو موشریکانە پەلە لەهاتنی عەزاب دەکەن‌و پرسیار دەکەن ﴿ويقولون متى هذا الوعد؟﴾ بەپێغەمبەرو ئیمانداران دەڵێن: ئەو هەڕەشەیەی لێمان دەکەن بەهاتنی عەزاب لەدونیاو قیامەت دا کەی دیّ! ﴿ان كنتم صادقين﴾ ئەگەر راست دەکەن دەی زوو بیهێنن، دەبابیّ‌و بیّ منەت بن.

پەروەردگار لەجیاتی وڵامدانەوەیان دیمەنێکی رۆژی دواییان دەخاتە پێش چاوو دەفەرمویّ: ﴿لو يعلم الذين كفروا حين لايكفون عن وجوههم النار ولا عن ظهورهم ولاهم ينصرون﴾ ئەگەر ئەوان دڵنیا بوونایە لەوەی: کەعەزابیان بۆ دیّ‌و سزای سامناك دەیانگرێتەوە پەلەیان نەدەکرد، ئەگەر چۆنیەتی ئەو عەزابە سامناکەی دەوریان دەداو لەهەموو لایەکەوە تەنگیان پیّ هەڵدەچنیّ‌و ناتوانن لەخۆیانی دوور بخەنەوە لەبەری رابکەن، کەسیان دەست ناکەویّ یارمەتیان بداو رزگاریان بکا، وڵامی (لو) حەزف کراوە: واتە: ئەگەر عەقڵیان بەمە بشکایەو ئەم شتانەیان بزانیایە، لەسەر کوفرو بێدینی بەردەوام نەدەبوون، پەلەیان لەهاتنی عەزاب نەدەکرد!

بۆیە بەتایبەتی باسی دەم‌و چاوو پشتی کرد، چونکە ئازاری عەزاب لەم دوو شوێنەدا کاریگەر ترە.

نموونەی ئەم ئایەتە چەند ئایەتێکی ترە: کەدەفەرمویّ: ﴿لهم من فوقهم ظلل من النار، ومن تحتهم ظلل﴾ (الزمر/١٦) یان دەفەرمویّ: ﴿لهم من جهنم مهاد، ومن فوقهم غواش﴾ (الاعراف/٤١) یان دەفەرمویّ: ﴿سرابيلهم

من قطران، وتغشى وجوههم النار﴾ (ابراهيم/٥٠) ئاگرەکە لەهەموو لایەکەوە هێرشیان بۆ دێنیو لەخۆیان دەگرێ.

ئەو نەفامانە نازانن ئەم سزا هەڕەشە پێ لێکراوەیان کەی بۆ دێ، نەکاتی هاتنەکەی دەزانن نەچۆنیەتەکەی دەزانن. **﴿بل تأتهم بغتةً﴾** بەلکو لەناکاوو کوتو پڕ ئەو عەزابەیان بۆ دێو تێکیانەوە دەپێچێ، **﴿فتبهتهم﴾** سەر سامیان دەکاو سەرگەردانو واق وڕماو دەبن **﴿فلا يستطعون ردها﴾** ناتوانن ئاگرەکە لەخۆیان دوورخەنەوە بیگێڕنەوە نەهێڵن بیانسوتێنێ **﴿ولاهم ينظرون﴾** نەمۆڵەتیش دەدرێن، تازە هەلیان لەکیس چووە،بەهیچ جۆرێ عەزابەکە دواناخرێ بۆ ئەوەی تەوبە بکەن، عوزر بێننەوە، ئەوەتا لەدونیادا مۆڵەتی داون ، پێغەمبەری بۆ ناردون، ڕێگای راستو ناراستی بۆ لێك جیاکردونەوە، هەڕەشەی لیْ کردون، تەماعی بەرناون، ماوەی داون! جاکەئەوانە بەئەنقەست ئەم هەلەیان لەکیس خۆیان دا، ئیتر شیاوی بەزەیی نینو ئەو عەزابە لەناکاوە سزای پەلە کردنیانە بۆ عەزابەکە!

ئەمجار دلنەوایی پێغەمبەری ﷺ کردو تەسەللای دایەوەوفەرمووی: **﴿ولقد استهزئ برسل من قبلك﴾** واتە: بێگومان گاڵتەو لاقرتێ بەپێغەمبەرانی پێش تۆ کراوە، **﴿فحاق بالذين سخروا منهم ماكانوا به يستهزئون﴾** ئیتر ئەو سزایەی گاڵتەیان پێ دەهاتو بەقەشمەرییان دەزانی، دەورەی دانو تێکیەوە پێچانو دوا بڕاوی کردن، ئەتۆش خەفەت مەخۆو دڵتەنگو تەنگاو مەبە بەگاڵتە کردنەکەیان، ئەوانیش سزای خۆیان وەردەگرنو بەسەریانەوە ناچێ. مۆڵەت دەدرێن، بەڵام پاش گوێیان ناخەین! نمونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرموێ: **﴿ولقد كذب رسل من قبلك، فصبروا على ماكذبوا، واوذوا حتى اتاهم نصرنا، ولامبدل لكلمات الله، ولقد جاءك من نبأ المرسلين﴾** (الانعام/٣٤).

عەزابی ناگەهان هاتو عەقڵو هۆشی بردن، ویستو ئیرادەی پەك خستن، بیر كردنەوەو هەوڵدان بۆ رزگار بوونی لەبیر بردنەوە، مۆڵەتیشی نەدان بەخۆیاندا بچنەوەو تۆبە بكەنو عوزر بهێنەوە.

ئەوە عەزابی قیامەتەو عەزابی دونیاش تووشی گاڵتەكەرەكانی پێشوو بووە، جائەگەر بڕیاری خودا واهاتووە: كەئومەتی پێغەمبەری ئیسلام ریشە كێش نەكاو بەعەزابی كۆكوژ لەناویان نەبا، ئەوە سزای كوشتنو بەدیل گرتنو ناردنی بەڵاو موصیبەتی جۆراو جۆر بۆ سەریان بەدوور نازاندرێ! دەی بائەوانە واز لەگاڵتە كردن بێنن، بترسن لەئاكامو تۆڵەی گاڵتە كردن، چونكە ئاكامی گاڵتەكەران بەپێغەمبەران ئاشكرایەو نومایانە، دابو نەریتی خودای لەسەرەو خاپور بوونو لەناوچونی گاڵتەكەران بەخۆیانو وڵاتیانەوە لەڕابووردودا باشترین بەڵگەیە لەسەر ئەو راستییە.

پارێزگاریی خودا بۆ ئادەمیزادو عەدالەتكاریی لەحیساب دا

قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ مِنَ ٱلرَّحْمَٰنِ بَلْ هُمْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ ءَالِهَةٌ تَمْنَعُهُم مِّن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُم مِّنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِى ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَآ أَفَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾

قُلْ إِنَّمَآ أُنذِرُكُم بِٱلْوَحْىِ ۚ وَلَا يَسْمَعُ ٱلصُّمُّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ ﴿٤٧﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار ئەوەی رونکردەوە: کەکافرەکان لەدۆزەخ دا ناتوانن ئاگر لەدەمو چاویانو پشتیان دووربخەنەوە، توانای ئەوەیان نیە: کەخۆیان لەشالاوی ئاگر قوتار بکەن، ئەوە رون دەکاتەوە: کەلەژیانی دونیاش دا ئەوان بێ دەسەلاتو دەسەوەسانن، ناتوانن پارێزگاری لەخۆیان بکەن. ئەگەر خودا پارێزگاریان نەکا بەسەلامەتیو بێوەیی نەدەمانەوەو نامێننەوە. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا ئەوە روون دەکاتەوە؛ کەئەو کافرانە بیر لەو بەڵگەو دەلیلانە ناکەنەوە: کەشارەزاییان دەکا بۆ ئیمانهێنانو وازهێنان لەبتپەرستی. هەروەکوو چۆن دیاردەو ئاثاری قودرەتی خودا لەزەویو بوونەوەردا نابینن، هەروەکوو چۆن بیر لەوە ناکەنەوە: کەوا وردە وردە وڵاتانی کوفر رزگار دەکرێ، خەڵکی پۆل پۆل دێن بەرەو پیری ئاینو شارو شارۆچکەکان لەژێر چنگی کوفر دەردەهێنرێن، دەی ئەمەش پاڵپێوەنەرو هاندەرە بۆئەوەی زوو موسوڵمان بن.

ئەمجار ئەوە رادەگەیەنێ: کەئەرکی پێغەمبەر ﷺ راگەیاندنو ترساندنو موژدەدانە، زۆرە ملێو زەختکردن نیە. هەرچی بەسەر کافرو بێ بڕوایان دێ

لەرۆژی قیامەت دا عەدالەتەو ستەمی تێدا نیە، تەرازووی خودا تەرازووی عەدالەتەو خوارو خێچی تێدا نیەو ووردبینو وورد خوێندنەوەیە.

دەفەرموێ: ﴿قل من يكلؤكم بالليل والنهار من الرحمن!﴾ ئەی موحەممەد! بەوانە بڵێ: کێ شەو پارێزگاری ئێوە دەکا، کاتێ کەدەخەون کێ دەتانپارێزێ، یان بەرۆژ لەکاتی ئیش کردن دا کێ دەتانپارێزێ لەعەزابی خودا. ئەگەر خودا ویستی عەزابتان بۆ بنێرێ کێ فریاتان دەکەوێ.

کەدەفەرموێ ﴿من الرحمن﴾ ئاماژە بەئەوە دەکا: کەدواکەوتنی عەزاب لەکافرو یاخی بووان رەحمەتو بەزەیی خودایە، بۆ ئەوەیە ئادەمیزاد بەخۆی دا بچێتەوەو تۆبە بکا.

﴿بل هم عن ذكر ربهم معرضون﴾. بەلکو ئەو کافرانە وێرای ئەو هەموو بەلگە عەقلییانەی: کەلەقورئان دا هەنو نیشانەی فەضل و نیعمەتی خودانو ئاماژە دەکەن بەپارێزگاریی خودا بۆ بەندەکان بەشەوو بەرۆژ، کەچی ئەوان رویان وەرگێڕاوەو بیر لەنیعمەتەکانی خودا ناکەنەوە، ددان بەفەضل و گەورەیی بەدیهێنەرو پەروەردگاری خۆیان دانانێن.

ئەمجار بەشێوەیەکی تر پرسیارەکەیان ئاڕاستە دەکاو دەفەرموێ: ﴿أم لهم آلهة تمنعهم من دوننا لايستطيعون نصر أنفسهم﴾ یان ئەوان چەند خودایەکیان هەیە جگە لەئێمە ئەوان پارێزگارییان دەکەن؟ نەخێر وانیە، حاشا ئەو شتانەی ئەوان بەخودایان دەزانن، توانای ئەوەیان نیە یارمەتی خۆیان بدەن، چ جای یارمەتی کەسانی تر، ﴿ولاهم منا يصحبون﴾ لەلایەن ئێمەیشەوە کۆمەگی ناکرێن، هاوڕێی ناکرێن بەیارمەتیدان، وەکوو یارمەتی حەزرەتی موساو هارونی دا فەرمووی ﴿انني معكما اسمع وارى﴾.

ئەو خودا درۆزنانەی ئەوان بێ هێزو بێ دەسەلاتن، نەخۆیان دارای هێزن نەلەخوداوە یارمەتیان دەدرێ، کەواتە دەستە پاچەو پەك کەوتوون.

دوای ئـەم لێکۆڵینـەوەو موناقەشـە کردنـە لەگـەڵ بتپەرستەکان کـەپڕو پووچی بیرو باوەڕەکەیانی خستە ڕو، ئاشکرا بوو: کەهیچ بەڵگەیەکی عەقڵیو نەقڵیان بەدەستەوە نیە، سیاقی قورئانەکە واز لەموناقەشەو دەمە دەمێ دێنێ لەگەڵیانو باسی ئیمان نەهێنانەکەیان ڕون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿بل متعنـا هؤلاء وآباءهم حتى طال عليهم العمر﴾ نەخەیر پێتان وانەبێ ئەوانە خـودای وایان هەبێ بەشەوو بـەڕۆژ بیانپـارێزێ، بـەوە لـەخۆیان بـایی بووبـنو لـەخودا یاخی بووبن. بەڵکوو ئەوەی ئەوانی والێکردوە یاخی بنو لـەخۆیان بـایی بـنو هەڵێناون بۆ گومڕابوون ئەوەیە: ئێمە ئەو کۆمەڵەو باوكو باپیرانیانمان خستونە لەززەتو خۆشییەوە، نازو نیعمەتیان بەسـەردا ڕژاوەو ماوەیـەکی دوورو درێـژ بەم حاڵە ژیانیان بەسەر بردوە، بەو تەمەن درێژییـە وادەزانـن مـردنو ژیانیـان بەدەسـت خۆیانـەو خۆیـان ڕەخسـێنەری ئـەو بـارو دۆخـەنو ئـەو خۆشـیو کامەرانیەی وان تێ یدا بەهۆی ئەو بیرو باوەڕەوەیە: کەپەیڕەوی دەکەن کەوابێ نابێ ئەوان وازی لیٚ بێنن !!

بێگومـان نـازو نیعمـەتی جۆراو جـۆرو درێـژ خایـەن، تەمـەنی درێـژو لەشسـاغی، بەتایبـەتی کەبـە مـیرات لـەباوكو باپیریانـەوە بۆیـان ماوەتـەوە سروشتی تێـك داون، دڵو دەروونـی بـێ ئاگـا کـردون لـەیادی خـودا، عـەقڵو هۆشی لەسـەرنج دانو بـیر کردنـەوە لـەئایاتی خـودا لاداون، نوقمـی خـەوی غەفڵەت بوون: جاوابێداریان دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿افلا يرون أنّـا نـأتي الأرض ننقصها من أطرافـها﴾ ئایـا نـابینن: کەئێمـە دێـین خـاكو زێـدی بـێ بڕوایان لەهەر چوارلاوە کەم دەکەینەوە ڕۆژ بەڕۆژ موسـوڵمانان پـەل دەهـاوێنو بەرەبەرە خەڵکی موسوڵمان دەبنو وڵاتی کوفر دەکەوێتە ژێر دەسـەڵاتی خـودا پەرستانەوە. ئەوەتا: پاش کۆچکردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ مەدینەو دامـەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی، خاكو وڵاتی کوفر بەرەبەرە تەسك دەبێتەوە خاکی ئیسلام فراوان دەبێ، موسوڵمانەکان زاڵ دەکەینو وڵاتی ئەوانیان دەخەینە ژێر دەست.

﴿أفهم الغالبون؟﴾ ئايا هێشتا ئەوان خۆيان بەباڵادەستو سەركەوتوو دەزانن، ئايا ئێمە باڵا دەستين يان ئەوان؟ ئەدی چۆن خۆيان بەسەركەوتوو دەزانن؟ پرسيارەكە بۆ چەسپاندنو سەركۆنەكردنە. واتە: باوانەزانن دان بەواقيع دا بنێنو چیدی سەركێشی نەكەن:

هەندێ لەزانايانی سەردەم پێيان وايە: ئايەتەكە بەڵگەيە لەسەر ئەوە: كەئەملاو ئەولای گۆی زەوی لەباكوورو باشوورييەوە بەردەوام لێی كەم دەبێتەوەو دەچێتەوەيەك.

ئەمجار دوای ئەوەی پەروەردگار لەقورئان دا بەڵگەی جۆراو جۆری هێنانەوە، لەسەر تاكو تەنهاییو باڵادەستی خۆیو جەختی كردەوە، بەشوێن ئەوەدا فەرمووی: ﴿قل: انما أنذركم بالوحي﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو موشريكانە بڵێ: نەوەكوو دەتانترسێنم: ئيللا: كەدەتانترسێنم بە قورئان دەتان ترسێنم كەنامەی خودايەو من تەنها راگەياندنم لەسەرە، من لەخوداوە دەتانترسێنم لەسزاو عەزابی قيامەت، وامەزانن: من دەتوانم عەزابتان بۆ بێنم، بەڵكوو خودا بۆتان دەهێنێو فەرمانی بەمن كردوە: كەبەو عەزابە هەڕەشەتان لێ بكەمو لەو سزايە بتان ترسێنم، كاری من تەنها پێراگەياندنە، نەك سەپاندنو مل پێ كەچ كردن، جائەگەر بەپیر بانگەوازییەكەمەوە نەيەن ئەوە خۆتان بەر پرسيارنو تۆبالی خۆتان بەئەستۆی خۆتان.

﴿ولا يسمع الصم الدعاء اذا ماينذرون﴾ ئەم نيگاو سروشە سوودی نيە بۆ كەسانێك چاوی دڵيان كوێر بووبێو دڵيان مۆركراوە گوێچكەيان هاخندراوە، ئەوانە وەكوو كەڕو لاڵێك وەهان: كەهيچ نەبيسێو تێ نەگا، چونكە مەبەست بەترساندنو هەڕەشەكە خودی بيستنەكە نيە، بەڵكوو كارپێكردنو پەيڕەو كردنیەتیو پابەند بوونە بەناوەڕۆكی بيستراوەكەو ئەنجامدانی ئەركی پێويستو ناسينی حەق، خۆپاراستن لەشتی ياساغ، جاكەئەم مەبەستانە نەهاتنەدی ئيتر خودی بيستنەكە چ سوودێكی تێدا نيە.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە کەلەوە بەولاوە حالو وەزعیان دەگۆڕێو وایان لیٚ دێ: ئەو عەزابەی هەڕەشەیان پیٚ لیٚدەکریٚ کاریگەر دەبیٚ تێیانداو دان بەو شتانەدا دەنیٚن کەسوودیان لیٚ وەرناگیریٚ!! دەفەرمویٚ: ﴿ولئن مستهم نفحة من عذاب ربك ليقولنّ ياويلنا، اناكنا ظـٰلمين﴾ ئەگەر کەمێك لەعەزابی خودای تۆ رۆژی قیامەت بکەوێتە سەرئەوانەی ئێستا تۆ بەدرۆ دەخەنەوە، یەکسەر دان بەتاوانی خۆیاندا دەنێنو دەڵێن: هاوار بۆ خۆمانو ماڵوێران خۆمان، ئێمە لەدونیادا ستەمان لەخۆمان کرد، پەنجەی پەشیمانی دەگەزنو هاواریی قوڕبەسەریی خۆیان دەکەن بەڵام چ سوود!!؟

ئەمجار پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە: کەهەرچی لەقیامەت دا بەسەریان دێ، هەر سزاو تۆڵەیەکی لێیان دەسەندرێ عەدالەتکاریو دادپەروەرییە: دەفەرموێ: ﴿ونضع الموازين القسط ليوم القيامة، فلا تظلم نفس شيئاً﴾ رۆژی قیامەت تەرازووی عەدالەتکاریی دادەنێین، ئەو تەرازوەی نامەی ئەعمالی پیٚ دەکێشرێ، چاکەو خراپەی هەموو ئادەمیزادێک کێشانە دەکرێ، کەس ستەمی لیٚ ناکرێ، هەرچەندە ئەوان بۆخۆیان لەدونیادا ستەمیان لەخۆیان کردوە، وەلیٚ لەرۆژی قیامەت دا کەس هیچ ستەمێکی لیٚ ناکرێ، هەموو کەس بەگوێرەی کردەوەکانی سزای دەدرێو پاداش وەردەگرێتەوە.

زوربەی زۆری زانایان پێیان وایە ئەو ئامێرەی نامەی ئەعمالی پیٚ کێشانە دەکرێ یەك ئامێرە، کەبەکۆ هێنراوە لەم روەوەیە: کەئەو شتانەی کێشانە دەکرێن زۆرو هەمە جۆرن!

مەبەست بەدانانی مەوازین ئاو توێ کردنی حیسابە، دیاریکردنی کاری چاکەو کاری خراپەیە، سزادانەوەو پاداشدانەوە بەگوێرەی کردەوەکان بەشێوەی عەدالەتکاریو بەویژدانانە، بەبێ ئەوەی هیچ کەسێك بەئەندازەی گەردیلەیەك ستەمی لیٚ بکرێ، کەوابێ مەبەست لە کێشانە کردن، عەدالەتکارییە

لەحیساب‌و لێکۆڵینەوەو سزادان‌و پاداش وەرگرتنەوەدا. دیەنی ئەوکارەی لەدانانی تەراوزوی کێشانە کردن دا نیشان داوە.

هەندێ لەزانایانی سەلەف پێیان وایە: مەبەست بە (موازن) تەرازووی حەقیقی‌یەو کردەوەکانی تریشی پێ دەکێشرێ حەسەنی بەصری دەفەرموێ: ئەو ئامێرە تەرازویەکە دوو باڵ‌و زمانێکی هەیە، هەرکەسێك لای چاکەی قورس تر بێ لەلای خراپەی ئەو رزگار بووە، کەسێکیش لای خراپەی بەسەر لای چاکەی پاساوی هەبێ، بەهیلاکچووەو ماڵوێرانە.. ئەو تەرازووە خوارو ژووری تێدا نیەو گزی‌و دزی تێدا ناکرێ، وەکوو تەرازوەکانی دونیا نیە فێڵی تێدا بکرێ.

﴿وان كان مثقال ذرة من حبة خردل أتينا بها﴾ ئەگەر ئەو کردەوەی ئادەمیزاد ئەنجامی داوە بەئەندازەی دەنکە خەردەلەیەك بێ ئامادەی دەکەین‌و دەیخەینە ناو حیساب‌و بەتەرازوی عەداڵەتکاری خۆمان کێشانەی دەکەین. بەعەداڵەت‌و ویژدانەوە پاداش‌و سزای لەسەر دەدەینەوە.

﴿وكفا بنا حاسبين﴾ کیفایەتە: کەئێمە ژمێریاری کردەوەی بەندەکان بین، کەس لەخودا زاناترو ئاگادارتر نیە بەکردەوەی بەندەکانی، کەس لەخودا دادپەروەر ترنیە بەتۆڵە لێ ستاندنەوەو پاداشدانەوەیان، ئەمەش هەروشەیەکی توندو تیژە لەکافرو یاخی بوو گاڵتەکەرو سەرپێچیکارانی دەکا.

دەی باهەموو ئادەمیزادێك بڕوانێ چی بۆ رۆژی قیامەت بەتێشوو ناردوە، بەدڵ گوێ بۆ ترسێنەر بگرێ‌و بێ‌ئاگاو پشت هەڵکەران‌وگاڵتەکەران پەلەبکەن بۆ تۆبە کردن‌و ئیمانهێنان، پێش ئەوەی عەزابی هەڕەشە پێ لێکراو بێتەدی، جا لەدونیادابێ یان لەقیامەت دا بێ، خۆئەگەر ئەوان لەعەزابی دونیا رزگاریان بێ، ئەوە عەزابی قیامەت لەپێشیانەو تەرازووی عەداڵەتکاری ئامادە کراوە، کرداروگوفتاری ئادەمیزادەکان کێشانە دەکرێ‌و بەگوێرەی کردەوەکانیان سزایان لێ دەسەندرێ‌و پاداشیان دەدرێتەوە.

ئاوا قورئانی پیرۆز ئامێری کێشانەی رۆژی قیامەت کەزۆر وورد خوێنەرەوەیە پەیوەست دەکا بەقانونو یاسا وردەکانی بوونەوەرەوە، بەدابو نەریتی دەعوەو بانگخوازییەوە، بەسروشتو ژیانی ئادەمیزادەوە، هەموویان پێکەوە دەبەستێتەوە، پێکەوەو بەیەکرێزیو گونجاوی لەدەستی قودرەتی خودادا نمایش دەکرێنو دەبنە نیشانەی قەضیەی تاكو تەنهایی خودا، ئەمجار دێتەسەر سەرگورشتەو چیرۆکی پێغەمبەرانو بەسەرهاتی ژمارەیەك لەفروستادەکانی دەگێرێتەوە:

چیرۆکی حەزرەتی موسا عليه السلام

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَهُم مِّنَ ٱلسَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَٰهُ أَفَأَنتُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٥٠﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار لەئایەتەکانی پێشوودا فەرمانی بەحەزرەتی موحەممەد ﷺ کرد: کەبەگەلەکەی بلێ: ﴿إنما أنذركم بالوحي﴾ بەشوێن ئەوەدا ئەوە روون دەکاتەوە: کەئەرکی بانگخوازیو پەیام گەیاندن دابو نەریتی خودایە لەناو پێغەمبەرانیدا، بێگومان ئەوانیش نیگایان بۆ هاتووە، بۆئەوەی ناوەڕۆکی شەریعەتەکەیان ببێتە هۆکاری هیدایەتی ئادەمیزاد.

ئیتر پاش ئەوەی بەڵگەی تاكو تەنهایی خوداو راستی پیغەمبەرایەتیو هاتنی رۆژی قیامەتی رانواندن، دەست دەکا بەگێرانەوەی چیرۆکی پێغەمبەران (درودی خودایان لەسەر بێ) بۆ دڵدانەوەی حەزرەتی موحەممەد ﷺ تاخۆڕاگر

بێ لەبەرامبەر ئەزیەتدانی گەلەکەی‌و بۆ بەهێز کردنی دڵ‌و دەروونی لەسەر ئەنجامدانی پەیامەکەی‌و پشوودرێژی لەسەری. یەکەم چیرۆکیش لەو چیرۆکانە چیرۆکی حەزرەتی موساو هاروونە (دروودی خوایان لەسەر بێ) زۆر جار قورئانی پیرۆز بەرامبەری‌و پێك گرتن دەخاتە نێوان پەیامی حەزرەتی موسا ﷺ و پەیامی حەزرەتی موحەممەد ﷺ موقارەنە دەکا لەنێوان تەورات‌و قورئان دا، بۆ ئەوەی ئەو راستییە دووپات بکاتەوە: کەپەیوەندیی پێغەمبەرایەتی‌و سروش‌و نیگا لەنێوان پێغەمبەران دا بنەڕەتییەو لێکچونێکی ئاشکرا لەنێوان تەوراتی دەست لێ نەدراوو نەگۆڕدراوو قورئان دا هەیە لەبواری شەریعەت‌و عەقیدەو عیبادەت دا، دەفەرموێ: ﴿ولقد آتينا موسى وهارون الفرقان وضياء وذكراً للمتقين﴾ واتە: سوێند بەزاتی (الله) ئێمە نامەیەکی ئاسمانی تێرو تەسەل‌و گشتیمان داوە بەموساو هارون (عليهما السلام) ، ئەو نامە ئاسمانییە بریتییە لە تەورات: کەنامەیەکە حەق‌و بەتاڵی لێك جیاکردۆتەوە، حەلاڵ‌و حەرامی ئاشکرا کردوە، هەروەها تەورات چرایەکە روناکی دەبەخشی لەتاریکی نەزانی‌و سەر لێ شێواویدا بۆ ئەوەی ئادەمیزاد بگەیەنێتە رێبازی هیدایەت‌و رزگار بوون. هەروەها تەورات نامەی پەندو ئامۆژگارییە، تەقواکاران پێی پەند ئامێز دەبن‌و خودای خۆیان دەناسن‌و بەندایەتی دڵسۆزانەی بۆ دەکەن. ئەنجار رەوشتی تەقوا کاران نمایش دەکاو یەکەیەکە رایاندەنوێنێ.

١- ترسان لەخودا بەنهێنی‌و پەنامەکی:

﴿الذين يخشون ربهم بالغيب﴾ واتە: تەقواکاران ئەوانەن بەنهێنی لەخودای خۆیان دەترسن، بەگوێرەی فەرمان‌و نەهیەکانی خودا هەڵس‌و کەوت دەکەن، لەحاڵەتی نهێنی‌و لەخەڵوەتخانەی تەنهایی‌دا، لەوکاتەدا: کەکەس چاوی لێیان نیەو دیاردەی ریبابازیی لەگۆڕێ نیە ئەوان بەدڵسۆزیی خودا پەرستی خۆیان دەکەن‌و ترسی خودایان لەدڵدایە.

بێگومان چەند جارێك لەقورئان دا جەخت لەسەر بەنهێنی لـەخوا ترسان کراوەتەوە، ئەومانایە دووبارو سێ بارە بۆتەوە.

وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿من خشي الرحمن بالغيب، وجاء بقلب منيب﴾ (ق/٣٣) یان دەفەرموێ: ﴿ان الذين يخشون ربهم بالغيب لهم مغفرة واجر كبير﴾ (الملك/١٢).

٢- دووەم رەوشتی تەقواکاران، ترسانیانە لەرۆژی قیامەت:

وەکوو دەفەرموێ: ﴿وهم من الساعة مشـــفقون﴾ ئـەوان لەقیامـەتو تەنگو چەڵەمەکانی دەترسن، لەحیسابو راگرتنو پرسیارو لێکۆڵینەوەی ئەو رۆژە دەترسن،دڵە لەرزەیانەو هەمیشە لەیادیانە..

جائەگەر تەورات نامەیەکی واپەسنو بەسوود بووبێ بێگومان قورئـانیش لەهەمان سەرچاوەوە هاتووەو هەمان تایبەتمەندی تێدایە، ﴿وهذا ذكر مبارك أنزلناه﴾ ئەم قورئانە بۆسەر تۆ نازڵ کراوە، پەندو ئامۆژگـاری لـەخۆ گرتـووە، یاد خەرەوەیە بۆتان، نامەیەکی بەرزو پیرۆزە، پڕ خێرو فەرو بەرەکەتە، رێبازی راستو رەوانتان نیشان دەدا، ﴿أفأنتم له منكرون﴾ ئایا ئێـوە چۆن ئینکـاری ئـەم کتێبـە بەسـوودە دەکـەن، بـەچ عـەقڵێك دژایـەتی دەکـەنو نایەنـە ژێـــر رکێفیـەوە، چـۆن پشـت لـەم نامـە ئاشـکراو رەوانـە هەڵدەکـەن؟ ئـەم قورئانـە پیرۆزەی: کەموعجیزەو سەرئاسایە لەرووی رەوانبێژیو دارشـتنیەوە، لـەبارەی لـەخۆگرتنی بەڵگـەی عـەقڵیو رونکردنـەوەی یاسـاو شـەریعەتەوە، لەهـەمـوو رویەکەوە کتێبێکی ناوازەو بێ وێنەیە، دەی کەوابێ ئێوە چۆن ئینکـاری ئـەوە دەکەن: کەئەم قورئانــە لـەخوداوە هـاتووە؟ خۆئێـوە لـە هـەموو کـەس باشـتر شارەزای رەوانبێژیو زمانرەوانیو ئوسلوبی تۆکمەو دارشتنی بەهێزو پێزن !!

چیرۆكی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ

١- دژایەتیكردنی بەبتپەرستی و بانگەوازیكردنی بۆ یەكتاپەرستی

﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ٱلَّذِى فَطَرَهُنَّ وَأَنَا۠ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَٱللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَٰمَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَٰذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا۟ مَن فَعَلَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَآ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾

ئەمە چیرۆكی دووەمی ئەم سورەتە پیرۆزەیە، پەروەردگار بۆ پێغەمبەری ﷺ دەگێڕێتەوە: بەمەبەستی تەسەللا هاتنی پێغەمبەر ﷺ و هەموو بانگەوازكارێكی ئایینی، بۆئەوەی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بكەنە مامۆستاو نموونەی خۆڕاگری و پشوو درێژی لەپێناو ئایینی خوداداو بانگەوازیكردن بۆ

ئايينى حەق‌و دژايەتى موشريك‌و بێ بڕوايان. دەفەرموێ: ﴿ولقدآتينا أبراهيم رشده من قبل﴾ واتە: سوێند بە(الله) بێگومان ئێمە زۆر پێش موساو هارون ئيبراهيممان شارەزاكرد بۆ ڕێبازى حەق‌و خێرو خۆشى، تەوفيقمان دا بۆ پابەند بوون بە يەكتاپەرستى‌و دژايەتى كردنى بتپەرستى، ڕێبازى راستمان بۆ رون كردەوەو، لەناو نەتەوەكەيدا لەبتپەرستى رزگارمان كرد، ﴿وكنا به عالمين﴾ ئێمە زانابووين بەچۆنيەتى ئەوو دەمانزانى: كەشياوى پێغەمبەرێتييە، دەمانزانى خاوەنى بيرو باوەڕى تەواوو لێبڕاوە بۆ خودا پەرستى، دەمانزانى خاوەنى رەوشتى بەرزو پياوێكى بەرزو دامەزراوە.

(االفراء) دەفەرموێ:ماناى (من قبل) واتە: پێش بوونى بەپێغەمبەر. نەك پێش موساو هارون. كەواتە: دەبێ ئايەتەكە ئاوا مانا بكەين: بێگومان ئێمە لەپێش پێغەمبەرێتيدا ئيبراهيممان هيدايەت دا بۆ تێفكرين‌و بەڵگە هێنانەوە، وەكوو ئەوە: كەشەوى بەسەردا هات ئەستێرەو مانگ‌و دوايى خۆرى بينى‌و لەتێفكرين لەوانەوە گەييشتە خودا ناسين‌و يەكتاپەرستى.. زۆربەى زۆرى راڤەكەرانى قورئان تەفسيرى يەكەميان بەلاوە پەسندە.

﴿أذ قال لأبيه وقومه ماهذه التماثيل التى انتم لها عاكفون؟﴾ وشەى (اذ) يان موتەعەليقەبە (آياتنا) يان بە (رشده) يان بەوشەيەكى مەزندەكراو واتە: ژيريان پێ بەخشى كاتێك نارەزامەنديى خۆى دەربڕى بەرامبەر بەندايەتى كردن بۆ بت‌و صەنەم، وتى: ئەم پەيكەرە بێ گيانانە چين ئێوە خۆتان بەسەردا كوشەڵە كردوون؟ لێيان كۆبوونەوەو پەرستشيان بۆ دەكەن؟؟

هەڵبەتە حەزرەتى ئيبراهيم ويستى بەم پرسيارە بەهۆش خۆيان بێنێتەوە، بەهەست‌و شعورەوە تێيان بفكرن، لەهەمان كات دا بەبێ رێزى زانين‌و پرسيارەكەى واكرد: كەخۆى نەزان كردوە لەناسين‌و حەقيقەتيان، ئاماژە بەوەش دەكا: كەئەمان ئەگەر تۆزێك لێيان ورد ببنەنەوە دەزانن: كەئەم بەردو دارە بێ گيانانە هيچيان لەدەست نايەو بەكەڵكى هيچ نايەن، بەڵام ئەوان سوور بوون

لەسەر لاسایی کردنەوەو شوێنکەوتنی کوێرانە بۆ پێشینانیان ﴿قالوا: وجدنا آباءنا لها عابدین﴾ ئازەرو گەلەکەی تێکڕا وتیان: بێگومان ئێمە هیچ بەڵگەو دەلیلێکمان لەم بارەوەنیە جگە لەوەی باوك‌و باپیری خۆمانمان دیوە ئەم شتانەیان پەرستوەو بەندایەتیان بۆ کردون، ئێمەش لاسایی ئەوان دەکەینەوە.

بەڕاستی ئەوە وەڵامێکی نەفامانەیەو نیشانەی مێشك وشکی‌و گێلی‌یە، خۆیان پێوەندی زنجیریی لاسایی کردنەوە دەکەن، سەربەستی ئیمان‌و باوەڕیان وەلا ناوە، وازیان لەتێفکرین‌و وردبوونەوەی رەها هێناوە، نەهاتوون شتەکان نرخی خۆیان بدەنێ‌و واز لەلاسایی کردنەوەی کوێرانە بهێنن، چونکە بڕوا بەخودا رزگار بوونە لەو شتانەی بەخەیاڵ بەپیرۆزیان دادەنێن‌و بێ بەڵگەو نیشانە قودسیەتیان داوەنێ.

حەزرەتی ئیبراهیم بێ پەروا ناشیرینی بیرو باوەڕو کردەوەیانی راگەیاندو سەرزەنشتی کردن ﴿قال: لقد کنتم انتم وآباؤکم فی ضلال مبین﴾ وتی: ئێوەو باوك‌و باپیرانتان لەگومڕایی ئاشکرادا بوون‌و لەرێبازی حەق لاتان داوەو ستەمتان لە خۆتان کردوە، مەنهەج‌و رێبازتان ناحەقەو ناراست‌و ناڕەوایە، بەندایەتیکردنی باوك‌و باپیرانتان بۆ ئەو بتانە ئەوە ناگەیەنێ کەئەویتانە شیاوی پەرستن بن‌و قودسییەتیان پێ بدرێ.

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کەڕای پڕوپوچ‌و بیرو باوەڕی هەڵەو نادروست بەکۆنی‌و تێپەڕ بوونی رۆژگار بەسەریدا بەراست ناگەڕێ، شت: کەهەڵە بوو هەمووکاتێ هەڵەیە، مێژوو ناتوانێ شتی غەڵەت بەهۆی کۆنی‌و تێپەڕ بوونی رۆژگاری دوورو درێژ بخاتە قاڵبی راستی یەوە..

جاکەحەزرەتی ئیبراهیم بەم شێوە راشکاوی‌و ئاشکرایی‌یە بەرەو رویان بووەوە، ئاوا بڕیاری خۆی بەرامبەر بتەکانیان‌و بەندایەتی بۆکردنیان دەربڕی، بتپەرستەکان سەریان سووڕماو پرسیاری خۆیان ئاڕاستەی حەزرەتی ئیبراهیم کردو ﴿قالوا:أجئتنا بالحق ام انت من اللاعبین؟﴾ وتیان: ئەم قسانە چین

دەیانکەی ئیبراهیم؟؟ ئایا بەگاڵتە وادەڵێ ی: یان بەراستتە، ئێمە لەوە پێش قسەی لەم جۆرەمان نەبیستوون، یەکەمجارە شتی ئاوامان بەرگوێ بکەوێ!

ئەمە پرسیاری کەسێکە بیرو باوەڕی دامەزراوی نەبێ، دڵنیا نەبێ لەمەنهەج و رێبازی خۆی. لەکارخستنی فیکرو گیان بەهۆی کاریگەریی لاسایی لەسەریان نازانن چ بیرو باوەڕێك راستەو شیاوە. عیبادەت دەبێ لەسەر یەقین و دڵنیایی خۆی دابمەزرێنێ نەك لەسەر وەهم و خەیاڵ پلاو. بۆیە راڕاو گومڕاو سەر لێ شێواون. لەوەلامی ئەو پرسیارەیدا حەزرەتی ئیبراهیم بەدڵنیایی و دڵ پڕ لەئیمانەوە پێی گوتن: ﴿قال بل ربکم رب السموات والأرض الذیفطرهن﴾ بەڵکوو خودای من و ئێوەش خودای ئاسمانەکان و زەوییە، خودای ئێوە ئەو خودایەیە بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوییە، خودای هەموو بوونەوەرە، بەدیهێنەری هەموو شتێکە، لەنەبوەوە بوونەوەری بەدهێناوە. هەر ئەو خودایەو کەسی تر شیاوی خودایەتی نیە ﴿وانا علی ذلکم من الشاهدین﴾ واتە: من شایەتی دەدەم: کەجگە لەخودا هیچ خودای تر نین... شتێکی ئاشکرایە شایەتی لەسەر شتێك دەدرێ کەشایەتەکە ئاگاداری بێ، دەی خۆ حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی و خۆی و گەلەکەی بەچاو نەدیوە، وەلێ شتەکە ئەوەندە ئاشکراو نمایان و راست و دروستە، ئەوەندە بەڵگەی بەهێزو ئاشکرای لەسەر هەن، وای لێ هاتووە، خاوەن باوەڕان بەدڵنیاییەوە دەتوانن شایەتی لەسەر بدەن، حەزرەتی ئیبراهیمیش دڵنیایی لەوبارەوە گەیشتبوە رادەیەك وەکوو ئەوە بەچاوی خۆی دروستکردنەکەی بینیبێ وابوو. بۆیە بەدڵنیایی خۆی بردە ریزی شایەتیدەرانی ئەو واقیعە.

بێگومان بوونەوەر بەگشتی تێکرا دان دەنێ بەتاك و تەنهایی خودای بەدیهێنەرو هەڵسوڕێنەردا، هەرچی لەکیانی ئادەمیزاددا هەیە هوتاف

هەڵدەداو ئیعتراف بەتاك‌و تەنهایی بەدیهێنەر دەكاو یەكیەتی یاساو ڕێسای بوونەوەر رادەگەیەنێ.

بەكورتی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ ئەوەی راگەیاند: كەئەو جیدییە لەراگەیاندنی حەق‌و راستی‌داو بەگوفتار تاك‌و تەنهایی خودای بەگوێی گەلەكەی دا داو بێ پەروا بانگی یەكتاپەرستی هەڵداو بتەكانی بەبێ بایەخ دانان‌و بەبێ‌گیان‌و سوودو هەستی نرخاندن.

ئەمجار ویستی بەكردەوەش بێ نرخی بتەكانیان بەرجەستە بكا، بڕیاری دا ئابڕوی بتەكانیان بەرێ‌و لەهەل‌و فرسەتێكی گونجاوداووردو خاشیان بكا، بۆیە لەسەر ئەنجامدانی ئەو كارە سوێندی خواردو بڕیارو نیازی خۆی بەو سوێندە جەخت كردەوە، هەندێك لەنەتەوەكەی ئەم سوێند خواردنەی ئیبراهیمیان گوێ لێ بوو، بەڵام بەهەندیان نەگرت‌و پێیان وانەبوو ئیبراهیم ﷺ بەتاقە سوارە جەسارەتی ئەوە بكا. هەڵبەتە نەدەكرا حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ لەپێشچاوی نەتەوەكەی ئەتكی بتەكان بكا، بۆیە چاوەڕوانی هەلی گونجاوی كرد: كەبریتی بوو لەهاتنی جەژنی نەورۆز؛ بۆئەنجامدانی ئەو كارەگرنگە جەژنی نەورۆزی هەڵبژارد، چونكە لەو ڕۆژەدا ئەو نەتەوە باویان وابوو: هەموویان بەخاوو خێزانەوە بەكۆمەڵ لەشار دوور دەكەوتنەوەو دەچوونە سەیران‌و رابواردن‌و دوور لەبتەكانیان ماوەیەك كاتیان بەسەر دەبرد، دوایی دەگەڕانەوە بۆلای بتەكانیان‌و سوژدەیان بۆ دەبردن! بۆیە حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ پێش هاتنی ئەو ڕۆژە بڕیاری كۆتایی داو فەرمووی: ﴿وتالله لأكيدن اصنامكم بعد ان تولوا مدبرين﴾ سوێندم بەخودا دەبێ ئەوپەڕی هێزو توانای خۆم بەكار بێنم بۆ تێكشكاندنی بتەكان.

سوێندو بڕیارم وابێ دەبێ دوای ئەوەی ئێوە بتەكانتان بەجێ هێشتن‌و پشتان تێ كردن‌و رۆیشتن بۆ ئەنجامدانی جەژنی ساڵانەتان، دەبێ شتی خراپ بەسەر بتەكانتان بهێنم‌و پەنیان پێ بدەم!

دەڵێن: هەندێکیان گوێیان لەم سوێندەی ئیبراهیم بوو، دوایی خەبەریان لیّدا، وەکوو لەشوێنێکی تردا قورئان ئاماژەی پیّدەکاو دەفەرمویّ: ﴿قالوا: سمعنا فتیً یذکرهم یقال له ابراهیم﴾ (الأنبیاء/٦٠).

بەهەرحالّ نەورۆز هاتو هەلی زێڕین بۆ حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ نزیك بۆوە، خەڵکەکە هەموو بەتێکڕا بەپیّی دابو نەریتی خۆیان بەرەو شوێنی سەیرانگا کەوتنەریّو شاریان بەجیّ هێشت، حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بەبیانوی نەخۆشی‌یەوە خۆی پاش داو لەگەڵیان نەچوە دەرو لەناو شاردا مایەوە بۆ ئەنجامدانی کاری سوێند لەسەر خوراوی. ویستی پیلانی دارێژراوی بەعەمەلیّ بێنێتەجیّ، بەڵکوو گەلەکەی واز لەبتپەرستی بهێنن، کاتێك بەچاوی خۆیان ببینن بتەکانیان تارو مارکراونو نەیانتوانیوە بەرگری لەخۆیان بکەن، چونکە بەڵگەی عەمەلیّ کاریگەرترە لەدڵو دەروون داو سەرنج راکێش ترە بۆ تێفکرینو وورد بوونەوە.

ئیتر هەرلەگەڵ شار چۆڵ بوو حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ تاوی دایە تەورێكو کەوتە تێکشکاندنی بتەکانو ﴿فجعلهم جذاذاً الأکبیراً لهم﴾ جگە لەبتە گەورەکەیان ئەوانی تری هەموو پارە پارە کردنو کردنیە پارچە پارچەی بیّ سەروبەر بتەقەبارە گەورەکەیانی هێشتەوەو تەورەکەی خستەسەرشانی ئەو ﴿لعلهم الیه یرجعون﴾ بەڵکوو ئەو گومڕایانە بگەڕێنەوە بۆلای ئەو بتەگەورەو لیّی بپرسن ئەو رووداوە چۆن رویداو بۆچی بەرگری لەبتە بچوکەکان نەکرد! ئەنجار لەم رووەوە بەخۆیاندا بچنەوەو هەست بەنەفامیو بیّعەقلّی خۆیان بکەنو بزانن: پەرستنی ئەم بتانە چەند کارێکی پوچەو ئەگەر شتێکیان پیّ بکرایە دەبوو بەرگری لەخۆیان بکەن!

یان راناوی (الیه) دەگەڕێتەوە بۆ ئیبراهیم ﷺ . واتە بەڵکوو کەهاتنەوە بگەڕێنەوە بۆلای ئیبراهیمو تارو مارکردنی بتەکانیان پالّ ئەو بدەنو ئەویش بۆلاقرتیّو گاڵتە پێکردن بیبڕیّ بەسەر بتە زلحۆرتەکەدا، بەڵکوو

بەم هۆیەوە بەخۆیاندا بچنەوەو بۆیان دەربکەوێ کەئەو بتانە بەکاری هیچ نایەنو بەرگری لەخۆشیان ناکەنو سەرەنجام ئیمان بهێنن.

یان راناوەکە دەگەڕێتەوە بۆ خودا. واتە: بەڵکوو بۆ یەکتاپەرستی خودا بگەڕێنەوە، کاتێ لێیان مەعلووم بوو خودا درۆزنەکانیان هیچیان بۆناکرێ، بەخۆیاندا بچنەوەو ئیمان بهێنن.

٢- دەمەدەمێ و موجادەلە لەنێوان حەزرەتی ئیبراهیم ﵇ و گەلەکەی دا دوای روداوی شکاندنی بتەکانیان

قَالُواْ مَن فَعَلَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَآ إِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُواْ سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُۥٓ إِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُواْ فَأْتُواْ بِهِۦ عَلَىٰٓ أَعْيُنِ ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوٓاْ ءَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ إِن كَانُواْ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوٓاْ إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوٓاْ إِنَّكُمْ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُواْ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰٓؤُلَآءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾

دوای تەواو بوونی ئاهەنگ، گەلەکە گەڕانەوە بۆلای خوداکانیان، بۆئەوەی سوژدەیان بۆ بەرنو قوربانیو جەژنە پیرۆزەیان پێشکەش بکەن! کەهاتنەوە چ ببینن؟ بتخانە شێواوە، جگە لەبتە زلحۆرتەکەیان ئەوانی دی هەموویان تارو مار کراون! بەلاّم نەهاتن پرسیار لەبتە گەورەکە بکەنو

هەواڵی رووداوەکەی لیٚ وەربگرن، لەخۆشیان پرسیار نەکرد بڵێن: باشە ئەگەر ئەمانە خوداننو ئێمە دەیانپەرستینو بەتەماین لەتەنگانە رزگارمان بکەن، ئەدی بۆچی بەرگرییان لەخۆیان نەکرد! ئەم جۆرە پرسیارەیان لەخۆیان نەکرد، چونکە بیرو باوەڕی پووچ عەقڵو هۆشی لەکار خستبوون، لاسایی کردنەوە فکری زنجیر کردبوون، بۆیە بەجۆرێکی تر پرسیاریان کردو ویستیان بزانن: کیٚ ئەم پەندەی بەخودا درۆزنەکانیان داوە، بۆئەوەی تۆڵەی لیٚ بکەنەوە. ﴿قالوا: من فعل هذا بألهتنا انه لمن الظالمين﴾ بەشێوەی تووڕەییو بەهەڕەشەوە وتیان: ئەوە دەبیٚ کیٚ ئەو کارەی بەسەر خوداکانمان هێنابیٚ، چۆن جەسارەتی دەستدرێژیی ئاوای کردوە؟ بێگومان ئەوەی ئەم کارەی ئەنجام داوە لەستەمکارانەو دەست درێژییەکی گەورەی کردوەو شیاوی سزاو تۆڵە لیٚ ستاندنە، جا یان لەبەرئەوە رێگەی بەخۆی داوە پەرژینی قودسییەتی خوداکانیانی بەزاندوەو ئەو جەسارەتەی کردوە، یان لەبەر ئەوە زیادەڕەوی کردوە لەشکاندنی بتەکانداو وردوخاشی کردون.

ئیتر ئەوکاتە: ئەوانەی گوێیان لەهەڕەشەکەی ئیبراهیم ﷺ بوو: کەوتبوی سوێندم بەخودا دەبیٚ ئەو بتانەتان تارو مار بکەم کەبەجێتان هێشتن!

﴿قالوا: سمعنا فتیً يذكرهم يقال له ابراهيم﴾ هاتن شایەتیان داو وتیان: ئێمە گوێمان لیٚ بوو گەنجێك هەڕەشەی تارو مارکردنی خوداکانمانی دەکردو دەیگوت: سوێندم وابیٚ دەبیٚ پەنێکتان بەسەر بێنمو ئەوپەڕی هێزو توانای خۆم بخەمەگەڕ بۆ وردوهارکردنی ئەم بتانەتان، ئەو گەنجەش ناوی ئیبراهیمە، دڵنیاین ئەو ئەم کارەساتەی قەوماندوە!!

ئەمە ئەوە دەگەیەنیٚ: کەئەوکاتەی خودا شارەزاییو روشدی بەئیبراهیم بەخشیوە گەنجو تازە پێگەیشتوو بووە، دژی بتپەرستی بووەو بۆیە بەم شێوە وردوخاشی کردون. بەڵام ئایا ئەوکاتە نیگای پێغەمبەرێتی بۆ رەوانە کراوەو پێغەمبەر بووە؟ یان ئیلهامێك بووە خودا خستویەتیە دڵیەوە لەپێش

پێغەمبەرێتیدا ئەم کارەساتەی قەوماندوە؟ واپێدەچێ ئەم رووداوە پێش ئەوە بووە بکرێ بەپێغەمبەر.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ﴿مابعث الله نبياً الا شاباً ولاأوتي العلم عالم الا وهو شاب﴾ ئەمجار ئەم ئایەتەی خوێندەوە ﴿قالوا: سمعنا فتىً﴾. کەوابوو بەپێی قسەکەی ئیبنو عەبباس بێ، دەبێ ئەوکاتە حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ پێغەمبەر بووبێ. وەلێ راڤەکەرانی قورئان پێیان وایە پێش پێغەمبەرێتی بووە:

ئەمجار نەمرودو پیاو ماقوڵانی نەتەوەکە بڕیاریان دا ئیبراهیم راکێشنێ لێپرسینەوەو لێکۆڵینەوەی بکەن ﴿قالوا فأتوا به على اعين الناس لعلهم يشهدون﴾ وتیان: بەبەرچاوی خەڵکەوە، بەئامادەیی جەماوەرێکی زۆرەوە ئیبراهیم راکێشێ لێکۆڵینەوەو پرسیار بکەنو بیهێنن باجەماوەر ئاگای لێ بێو ببنە شایەت لەسەری، بەبێ شایەت لەسەر گرتن هیچ سزاو تۆڵەیەکی لێ مەکەنەوە، خەڵکەکە ئامادە بکەن بائاگادار بن: کەدان بەتاوانی خۆیدا دەنێو ئاگاداریش بن چ سزایەکی بەسەردا دەدرێو ببێتە پەندو عیبرەت بۆ کەسانی دیکە.

ئەمەش خۆی لەخۆی دا مەبەستی سەرەکی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بوو، دەیەویست لەناوڤیستیڤاڵو کۆبوونەوەیەکی ئاوا جەماوەری دا نەفامیو نەزانی ئەو نەتەوەیە بخاتە ڕوا بێ دەسەڵاتیو هیچو پووچی بتەکانیان رابنوێنێ!! حەزرەتی ئیبراهیمیان هێنایە شوێنی دیاریکراوو ﴿قالوا: أأنت فعلت هذا بألهتنا يا ابراهيم﴾ وتیان: ئەرێ تۆ ئەم کارەساتەت بەسەر خوداکانی ئێمە هێناوە ئەی ئیبراهیم! ئەم بت شکاندنە کاری تۆیە؟!

سەیرە بتەکانیان وردو خاش کراونو پارەپارە بوون کەچی هێشتا ئەوان هەر بەخودا ناویان دەبەن؟!

حەزرەتی ئیبراهیم هەرچەندە بەتاقی تەنهایەو ئەوان زۆرن، بەڵام ئیمانی پتەوی، بتمانە بەبیرو باوەڕی خۆی وای لێکردبوو: کەچ نرخێکیان بۆ دانەنیٚو لاقرتیٚو قەشمەرییان پیٚ بکاو وڵامێکیان بداتەوە بگونجیٚ لەگەڵ عەقڵی پەستییان، ﴿قال: بل فعله كبيرهم هذا﴾ وتی: نەخەیر من وام لیٚ نەکردون، ئائەم بتە گەورەیان بەو دەردەی بردون. بێگومان حەزرەتی ئیبراهیم کاتیٚ بینی خەڵکەکە رێز لەو بتەگەورە دەگرن، کردەوەکەی پاڵ ئەودا لەم رووەوە: کە ئەو هۆکارەیان هەڵنەرە بۆئەوەی وایان لیٚ بیٚ، لەروی زمانەوە کردار وەکوو چۆن پاڵ بکەرەکەی دەدریٚ، پاڵ هۆکارەکەشی دەدریٚ!

یان دەتوانین بڵێین: حەزرەتی ئیبراهیم بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ دانی بەکردەوەکەی خۆی دانا، بۆئەوەی بەڵگەیان لەسەر راست بکاتەوەو بۆڕیان بدا. وەکوو وەستای کاراماو خۆشنووسی بەناوبانگ ئەگەر یەکێك لێی بپرسیٚ کیٚ ئەوشتەی دروستکردوە یان کیٚ ئەو نووسینە جوانەی نووسیوە دەڵیٚ ئەوە تۆ ئەنجامت داوە تۆ نووسیوتە، مەبەستیش بەم وڵامە ئەوەیە پرسیارکەرەکە والیٚ بکا ددان بەوەدا بنیٚو بزانیٚ کەئەمە کاری ئەمەو دەست رەنگینی خۆیەتیو لەهەمان کاتیش دا گاڵتەشی پیٚ دەکا.

﴿فأسألوهم ان كانوا ينطقون﴾ دەئەگەر راستە ئەوانە خودانو شیاوی خودایەتینو قسەو گفتو گۆیان هەیە پرسیاریان لیٚ بکەن: باوەڵامتان بدەنەوەو پێتان بڵێن: کیٚ وای لیٚ کردون.

بێگومان بەم وڵامە سەرنجی راکێشانو ئاگاداری کردنەوە کەپەرستنی بت بیٚ سوودە هیچی لیٚ شین نابیٚ. دەیەویست بۆخۆیان بەدەمی خۆیان دان بەوەدا بنێن کەئەمانە بەردو دارنو ئاخاوتنیان نیەو بیٚ گیانن ئالەبواری بەڵگە هێنانەوەدا بۆڕ بخۆنو هیچیان بەدەستەوە نەمێنیٚو ئەم داشی سوار بیٚ.

وادەردەکەویٚ ئەم قەشمەری پێکردنەی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ هەژاندونیو تۆزێك وەئاگای هێناونەوە ﴿فرجعوا الى انفسهم فقالوا: انكم

انتم الظالمون﴾ بەخۆیاندا چونەوەو هەستیان بەهەڵەی خۆیان کرد، کەمتەرخەمیو تەقصیری خۆیان راگەیاند، ئەوە بوو: هەندێکیان بەهەندێکیانیان گوت: ئێوە ستەمکارن لەم روەوە: کەخوداکانتان بەبێ چاودێرو حەرەس بەجێ هێشتووە، یان لەم روەوە: ستەمکارن: کەبەندایەتی بۆ پەیکەرو دارو بەردێك دەکەن: کەقسەو ئاخاوتنیان نیە، ئەو شتە بێ بایاخانەتان کردوە بەخودا. هەڵبەتە ئەمە ئاوڕدانەوەو هەڵوێستەیەکی باش بوو: کەهەستیان کرد بە گومڕایی خۆیانو زانییان: کەپەرستنی ئەم دارو بەردانە ستەمە، بۆیەکەم جار لەژیانی خۆیاندا لەموەزعو حاڵی ئێستاو رابردوویان وورد بوونەوەو سەرزەنشتی خۆیان کرد. بەڵام ئەمە رووناکیەك بوو هێندەی دەوام نەکرد بەشوێنیدا تاریکایی کوفرو لاسایی کردنەوە باڵی کێشایەوە بەسەریان داو دڵیان تاریك بووەوە.

وەکو دەفەرموێ: ﴿ثم نكسوا على رؤوسهم﴾ پاشان چاویان لەزەوی بڕیەوەو سەریان داخست وەکوو ئەوە بیانەوێ بیر بکەنەوە. یان ماناکەی بەم جۆرەیە: پاشان گەڕانەوە بۆ دەمەدەمێو موجادەلەو بەرەنگار بوونەوەی حەزرەتی ئیبراهیمو لەهەڵوێستی تەمەنکورتی پێشویان پاشگەز بوونەوەو رویان لەئیبراهیم ﷺ کردو پێیان گوت: ﴿لقد علمت ما هؤلاء ينطقون﴾ بێگومان تۆ دەزانی ئەمانە زمانیان نیەو قسە ناکەن. ئەتۆش دەزانیو ئێمەش دەزانین ئەم خودایانەی ئێمە قسەیان نیە! ئەدی چۆن تۆ داوا لەئێمە دەکەی پرسیاریان ئاراستە بکەین؟؟

بەکورتی ئەوان لەپەشۆکاوی خۆیان بەڵگەیان لەسەر ئیبراهیم ﷺ بەشتێك دەهێنایەوە کەدەبوە بەڵگە بۆ ئیبراهیم نەك بۆ ئەوان!!

٣- حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بۆری دان و لەئاگریش رزگاری بوو

قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓا۟ ءَالِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَٰنَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَٰمًا عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾

ئەمە حەلقەی سێیەمو کۆتایی چیرۆکی حەزرەتی ئیبراهیمە لەگەڵ قەومەکەیدا: ئەوە بوو: بەزوبانی خۆیان دانیان بەوەدا نا: کەهیچ سوودو قازانجێکیان لەپەرستنی بتەکانیان دەست ناکەوێ، حەزرەتی ئیبراهیم بەبەڵگەو موناقەشە بۆری دانو قسەیان بڕاو دەمکوت بوون. ئیتر ئەمجار حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ کەوتە سەرزەنشت کردنیانو وەکوو لافاو یەك بەدوای یەکدا بەڵگەی گورچکبڕی بۆ دەهێنانەوەو داوای لێکردن کەئیتر چی دی لەسەر ئەو نەفامییە نەمێننەوەو واز لەپەرستنی دارو بەرد بێننو روبکەنە خودا. ﴿قال: افتعبدون من دون الله مالا ينفعكم شيئاً ولايضركم؟﴾ واتە: ئیبراهیم ﷺ دوای ئەوەی گەلەکەی دانیان بەوەدا نا: کەئەو بتانە بێ زوبانن، وتی: دەی کەوایە ئێوە بەچ عەقڵێك لەجیاتی خودای مەزن بەندایەتی بۆئەو پەیکەرانە دەکەن: کەئەگەر بەتەمای سوود بن لێیان هیچیان لەدەست نایە، ئەگەر

دژایەتیشیان بکەن زیانتان پێ ناگەیەنن‌و جێگای مەترسی نین. ﴿أفٍ لكم ولما تعبدون من دون الله﴾ مالۆیرانی‌و بەهیلاکچون بۆ خۆتان‌و خوداکانتان: کەلەجیاتی خودا بەندایەتییان بۆ دەکەن. داوەشێن‌و سەر شۆڕی بۆ خۆتان‌و پەرستراوانتان. ﴿افلا تعقلون؟﴾ ئەوە بۆ بیر لەخۆتان ناکەنەوە؟ بۆچی بەخۆتاندا ناچنەوە؟ لەکوفرو بێدینی خۆتان ورد نابنەوە؟ تابۆتان دەربکەوێ چەند خەسارەتمەندو گومڕاو سەرلێشێواون؟!

جاکە حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بەسەریان دا زاڵ بوو باطل بۆڕی خوارد، هیچکەیان بەدەستەوە نەما جگە لەوەی پەنا بۆ ئەزیەتدان‌و لەناوبردنی حەزرەتی ئیبراهیم بەرن. ﴿قالوا: حرقوه وأنصروا آلهتكم ان كنتم فاعلين﴾ هەندێکیان بەهەندێکیان گوت: واباوە ئەو بێژەرە نەمرودی کوڕی کەنعانی کوڕی سەنحاریب کوڕی نەمروذ کوڕی کۆڕش کوڕی حام کوڕی نوح بووە. هەندێك پێیان وایە: ئەو بێژەرە کابرایەکی کورد بووە. وتیان: ئیبراهیم بسوتێنن، تۆڵەی ئەم کارەی بەئاگر لێ بکەنەوە، یارمەتی خوداکانی خۆتان بدەن ئەگەر ئێوە راست دەکەن یارمەتی خوداکانتان دەدەن‌و ناتانەوێ وازلەعیبادەتکردنیان بهێنن. دارو لێڕەوارێکی زۆریان گرد کردەوەو ئاگریان تێ بەرداو بەمەنجەنیق ئیبراهیمیان هەڵدایە ناو ئاگرەکە. بەخەیاڵی خۆیان ئیتر ئیبراهیم ﷺ لەماوەیەکی کورت دا کولۆکۆی دادەمرێ!

﴿قلنا: یانار کونی برداً وسلاماً علی ابراهیم﴾ پەروەردگار فەرموی: ئێمە وتمان: ئەی ئاگر سارد ببەرەوەو بەشێوەیەك زیانبەخش نەبێ، ئەوەندە گەرم مەبەبسوتێنی، وەند ساردمەبەرەوە سەرما پەیدا بکەی.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەگەر پەروەردگار ئاوای پێ نەفەرمویایە لەسەرمان رەق دەبۆوە.

(ابوالعالیە) دەڵێ: ئەگەر خودا نەیفەرموایە: ﴿برداً وسلاماً﴾ ساردیەکەی لەگەرمی‌یەکەی کوشندەتر دەبوو. سارد بوونەوەکەی بەو شێوەیە

بووە: پـەروەردگار سروشـتی گـەرمیو سـووتاندنی لیٚ دارنـیو هەڵیگیرسـانو روناکایی بۆ هێشتەوە وەکوو پێشووی.

مامۆستا سەیید دەفەرمویٚ: پێویستە پرسیار نەکەین بۆچی ئاگرەکە ئیبراهیمی عليه السلام نەسووتاند؟ نابیٚ بگوتریٚ: ئاگر جەستەی زیندو دەسوتێنیٚ ئەدی بۆچی ئیبراهیمی نەسووتاند؟. چونکە ئەوکەسەی بەئاگری فەرموو: سوتێنەر بە، هەر ئەویش پیٚی فەرموو: ﴿كونى برداً وسلاما على ابراهيم﴾ وشەی (كن = ببه) وشەیەکە لەگەڵ لەلایەن خوداوە گوترا یەکسەر ماناکەی هاتۆتەجیٚو دواناکەویٚ. چۆنی بویٚو چۆنی پیٚ بفەرمویٚ، بیٚ چەندو چونو بیٚ دواکەوتن دێتەجیٚ، جا ئادەمیزاد پێوەی راهاتبن یان پێوەی رانەهاتبن!

بێگومان ئەوانەی کاری خودا بەکاری بەشەر بەرامبەر دەکەنو قیاسی کردەوەی خودا لەکردەوەی ئادەمیزاد دەکەن، ئەوانەن ئەم جۆرە پرسیارە بیٚ جێیانە ئاراستە دەکەنو دەڵێن: ئەمە چۆن بووەو چۆن دەبیٚ؟

بەڵام ئەوانەی جوداوازیی نێوان کاری خوداو کاری بەندەکانی دەزانـنو هێزی خوداو هێزی ئادەمیزاد لێك جیادەکەنەوە، هەرگیز ئەم جۆرە پرسیارانە ناکەنو هەرگیزاو هەرگیز نایانەویٚ بابیس بهێننەوەو تەعلیلی عیلمیو ناعیلمی بۆ ئەم جۆرە کارانەی خودا بخولقێنن، مەسئەلەکە لەم بوارانەدا نیەو ناکریٚ بەپێوەری ئادەمیزاد تەحلیلو تەعلیلی بۆ بدۆزرێتەوە. هەر یاساو قانونێك، هەر مەنهەجو رێسایەك بیەویٚ ئەم جۆرە موعجیزانە کێشانە بکاو بیٚ قەیدو مەرج نەیانگەرێنێتەوە بۆ دەسەڵاتی رەهای خودا مەنهەجێکی فاسیدەو لەبناغەوە هەڵەیە، چونکە کردەوەی خودا ملکەچی پێوەری ئادەمیزادو زانستی سنوورداری ئەو نیە.

ئەوەی لەسەر ئێمە پێویستە ئەوەیە: دەبیٚ ئیمانمان هەبیٚ کەئەو رووداوە روی داوە: حەزرەتی ئیبراهیم خراوەتە ناو ئاگری حەقیقیەوەو نەسووتاوە، چونکە خودا ویستی وابووە نەسووتی، ئەمجار ئەمە چۆن بووەو خودا سروشتی

ئاگرەکەی چ لێکردوە ساردو سەلامەت بووە لەسەر ئیبراهیم، یان چی لەئیبراهیم کردوە ئاگر نەیسووتاندوە.... هەروا گەلێك پرسیاری لەم جۆرە، ئەوە قورئان لیّ بێدەنگ بووە، پێویستە ئێمەش لیّ بێدەنگ بین، چونکە عەقلّی ئادەمیزاد سنووردارەو ناتوانیّ ئەو جۆرە شتانە دەرك بکا. جگە لەقورئانیش سەرچاوەی ترمان بەدەستەوە نیە.

بوخاری لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەت دەکا: دەفەرمویّ: حەزرەتی ئیبراهیم کاتێك هەڵیاندایە ناو ئاگرەکە وتی: ﴿حسبي الله ونعم الوكيل﴾ حەزرەتی موحەممەدیش ﷺ کاتێك پێیان گوت: ﴿**ان الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم فزادهم ايماناً، وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل**﴾ (ال عمران/١٧٣) ئەبو یەعلا لەئەبوو هورەیرەوە ریوایەت دەکا: دەڵیّ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویّ: کاتێك ئیبراهیم خرایە ناو ئاگرەکە وتی خودایە! تۆ لەئاسمان خودایەکی تاكو تەنهای، ئەمنیش لەسەر زەوی تاقە کەسم بەندایەتی تۆ دەکەم.

ئوبەی کوڕی کەعب لەپێغەمبەرەوە ریوایەت دەکا دەفەرمویّ: ئیبراهیم ﷺ کاتێك هەڵیاندایە ناو ئاگر وتی: ﴿لا الـه الا أنـت سـبحانك رب العالمين, لك الحمد ولك الملك لاشريك لك﴾ دەفەرمویّ: هیچ، وتی: ئەمجار بەمەنجەنیق لەشوێنێکی بەرزەوە هەڵیاندایە ناو ئاگرەکە، جوبرائیل پێشوازیی لیّ کردو وتی: ئەی ئیبراهیم! چ کارت بەمن هەیە؟ ئیبراهیم فەرموی: داوا لەخودا بکە حەزرەتی ئیبراهیم فەرمووی: ﴿حسبي من سؤالي علمه بحالي﴾ ئەمجار پەروەردگار فەرموی: ﴿یانار کوني برداً وسلاماً على ابراهيم﴾.

﴿وارادوا به كيداً فجعلنا هم الاخسرين﴾ گەلەکەی ئیبراهیم پیلانیان بۆ ئیبراهیم داڕشتو ویستیان سزای بدەنو لەناوی بەرن لەتۆڵەی ئەوەدا: کەبتەکانی وردو هاڕکردوون بەئاگر بیسوتێنن، بەڵام ئێمە رەنج بەخەسارمان کردنو کارەکەیانمان بێهودە کردو ئیبراهیممان لەئاگرەکە رزگار کرد.

ریوایەت کراوە ئەو مەلیکەی هاوچەرخی حەزرەتی ئیبراهیم بووە ناوی (نەمروذ) بووە پاشای ئارامیەکان بووە لەعێراق.

پاشان خۆیانو پیاوماقولانی بەعەزابی خودا لەناو چون. ئیبنو ئەبی حاتەم لەعائیشەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: کاتێك ئیبراهیم هەڵدرایە ناو ئاگرەکە هەرچی پێرۆی سەر زەوی هەن هەموویان کەوتنە هەولو تەقەلّلادان بۆ کوژاندنەوەی ئاگرەکە جگەلە(قومقومە) [٣] ئەو فوی لەئاگرەکە کرد بۆئەوەی باش بلّێسە بسێنێ.

٤- چەند نیعمەتێکی تر بۆ حەزرەتی ئیبراهیم و ﷺ رزگار بوونی لەگەڵ (لوط)داو چونیان بۆ خاکی شام

وَنَجَّيْنَٰهُ وَلُوطًا إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِي بَٰرَكْنَا فِيهَا لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَٰلِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِمْ فِعْلَ ٱلْخَيْرَٰتِ وَإِقَامَ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءَ ٱلزَّكَوٰةِ ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا عَٰبِدِينَ ﴿٧٣﴾

---

(٣) قومقومە: دەعبایەکە کەپێغەمبەر ﷺ ناوی ناوە (فویسقە)و فەرمانی داوە بکوژرێ، شایانی باسە ئێستا لەدەڤەری بارزان کوشتنی ئەم دەعبایە باوەو بەخێرێکی گەورەی دەزانن.

دوای ئەوەی حەزرەتی ئیـبراهیم ﷵ لـەئاگر رزگـاری بـوو، پـەروەردگار باسی چەند نیعمـەتێك دەكـا: كەبـە ئیبراهیمو (لـوط) ی بـرازای بەخشیون. حەزرەتی لوط ﷵ خراوەتە پاڵ حەزرەتی ئیبراهیم ﷵ و بەیەكـەوە ناویـان هێنراوە، چونكە مامو برازای یەكتر بوون، هەردوكیان پێغەمبـەر بـوون ، بـڕێ لەونیعمەتانەی پێیان بەخشرابوون دەرچونیان لـەولاتی عـێراق بـۆ ولاتـی شـام بووە، هەردوكیان رابەرو پێشەوا بوون، نیگایان بۆ هاتوە بۆ ئەوەی كاری چاكە ئەنجام بدەنو نوێژ بكەنو زەكات بدەن، هەندێكیش لەو نیعمەتانە: كەتایبـەت بووە بەحەزرەتی ئیبراهیمەوە ﷵ ئەوە بـوو خـودا ئیسـحاقی پێـداوە ئینجا ئیسحاق یەعقوبی بووە، حەزرەتی ئیبراهیم بەم كوڕو كوڕەزایانەی زۆر دڵخۆش بووە.

دەفەرموێ: ﴿ونجيناه ولوطاً الى الأرض التى باركنا فيها للعالمين﴾ واتـە: لەو نیعمەتو بەخشانەی خودا دابوونـی بـەئیبراهیم ﷵ ئـەوە بـوو لەگـەڵ (لوط) ی برازای لەعێراق رزگاری كردنو كۆچی پێكـردن بـۆ خـاكی پیرۆز بـۆ ولاتی شام، بۆ ئەو ولاتەی خودا خێروبەرەكەتی تێدا زۆر كـردوە، بـەوەی زۆری پێغەمبەر تێدا ناردوون، شەریعەتو یاسای ئـەو پێغەمبەرانـە بـەناو جیـهاندا بلاوبۆتەوە. خاكەكەی بـەپیتو بەرەكەتـە، كشـتوكاڵو دارو درەختـی تێدایـە، سـەرچاوەو چۆمـی زۆری تێـدان، بـەروبوومو میـوەی زۆرو هەمـەجۆرە، خـێرو بەرەكەتی دینو دونیای تێدا كۆبۆتەوە!!

حەزرەتی ئیبراهیم لەشاری (كوثی) كەلەهـەرێمی (فـدان ئـارام) لـەولاتی عێراق بووە، لەگەڵ (لوط) ی برازایو ساراخاتونی خـێزانیدا لـەچنگی شـیركو بتپەرستی سەری خۆیان هەڵگرتو رویـان كـردە ولاتـی شـام بۆئـەوەی بتوانـن بەتەواوی یەكتاپەرستی بكەن سەرەتا چوونە شاری (حەرران) پاشان رۆیشتن بـۆ ولاتـی میصـر ، ئـەمجار گەرانـەوە بۆشـامو لـە (فلسـطين) نیشـتەجێ بـوون،

حەزرەتی (لوط) یش لەگوندەکانی (المؤتفكة): کەشەوو ڕۆژەرێیەك لەفەلەستین دوور بووە نیشتەجێ بووە.

ئەمجار چەند نیعمەتێکی تر باس دەکات: کەخودا بەخشیونی بەئیبراهیم جگە لە رزگاربوون لەئاگرو کۆچ پێکردن بۆ خاکی پیرۆز، دەفەرموێ: ﴿ووهبنا له اسحاق ويعقوب نافلة﴾ بەخشیمان بەئیبراهیم ئیسحاق و یەعقوب، وەچەو نەوەیەکی باش بوون، بەفەضل و رەحمەتی خۆمان پێمان بەخشین، یائیسحاقمان پێ بەخشی لەسەر داواو پاڕانەوەی خۆی ئەوە بوو: ئیبراهیم لەخودا پاڕایەوەو وتی: ﴿رب هب لى من الصالحين﴾ (الصافات/١٠٠) زیاد لەوەی خۆی داوای کردبوو یەعقوبیشمان بەزێدە پێدا.

﴿وكلاً جعلنا صالحين﴾ هەموویانمان گێڕان بەخاوەنی خێرو کاری باش. واتە: لوط و ئیبراهیم و ئیسحاق و یەعقوب یان: هەریەکێ لەئیبراهیم و ئیسحاق و یەعقومان کردن بەپیاوی صالح و لەخوا ترس، فەرمانی خودایان بەجێ هێنا، خۆیان لەحەرام و حەرامخۆریی پاراست. هەموویانمان کردن بەپێغەمبەرو رابەری ئادەمیزاد. ﴿وجعلناهم أئمة يهدون بأمرنا﴾ کردمانن بەئیمام و پێشەوا، بانگەوازیی ئادەمیزادانیان کرد بۆ ئایینی خودا، بەفەرمانی ئێمە ئەرکەکانی خۆیان ئەنجام دان. چۆنمان فەرمان پێکردن ئاوا هەلس و کەوتیان کرد. ﴿وأوحينا إليهم فعل الخيرات﴾ نیگاو سروشمان بۆ ناردن: کەکاری چاك ئەنجام بدەن و واز لەشتە حەرامەکان بێنن، ﴿وإقام الصلاة وايتاء الزكاة﴾ نیگامان بۆ کردن: کەنوێژەکانیان بکەن و زەکاتی ماڵ و سامانیان دەرکەن. ﴿وكانوا لنا عابدين﴾ هەموویان تەقواکارو خودا پەرست و فەرمانبەردار بوون، لەئاستی خودا پەرستی دا هەرگیز لوتبەرزییان نەنواند. حەزرەتی ئیبراهیم لەبەرخاتری خودا گەل و نەتەوەو خاوو خێزانی خۆی بەجێ هێشت، پەروەردگار کەلێنی بۆ پڕکردەوەو شتەلەدەست چوەکانی بۆ قەرەبوو کردەوە، خاك و وڵاتی باشتری پێدا، ئیسحاقی پێ بەخشی، ئیسحاقیش

یەعقووبی بوو، بۆ ئیبراهیم ﷺ بوونە چاو ڕۆشن کەرەوە. گەلو نەتەوەیەك لەوەچەو نەوەی ئەو کەوتنەوە، زۆر باشتر بوون لەو نەتەوەی بەجێی هێشتن. هەر لەوەچەو نەوەی چەند پێغەمبەرو پێشەوای ئایین پەیدا بوونو بەفەرمانی خودا هەڵسو کەوتیان کرد. خودا نیگای بۆکردن: کەکاری چاکە بکەن بەتایبەتی ئاگاداری نوێژەکانیان بنو زەکاتی ماڵو سامانی خۆیان بدەن. ئەوانیش زۆر بەدڵسۆزیو لێبڕانەوە فەرمانی خودایان بەجێ هێناو فەرمانبەرداربوون، بەراستی خودا باش تەعویضی حەزرەتی ئیبراهیمی دایەوەو قەرەبووی نیشتمانو نەتەوەو خزمو کەسو کاری بۆ پڕکردەوە.

چیرۆکی حەزرەتی (لووط) ﷺ

وَلُوطًا ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَٰهُ مِنَ ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِى كَانَت تَّعْمَلُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ فَٰسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَٰهُ فِى رَحْمَتِنَآ إِنَّهُۥ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ

دوای ئەوەی پەروەردگار باسی ئەو نیعمەتانەی کرد: کەبەخشیونی بەحەزرەتی ئیبراهیم ﷺ ، ئەمجار باسی ئەو نیعمەتانە دەکا: کەبەخشیونی بەحەزرەتی لووط ﷺ، چونکە پەیوەندیی خزمایەتیو هاوشانی لەپێغەمبەرایەتیان لەناوان دا هەبوە.

لووط: کوڕی هارانی کوڕی ئازەرە. هەرزوو ئیمانی بەحەزرەتی ئیبراهیم ﷺ هێناو شوێنی کەوتو لەتەکیا کۆچی کرد بۆ ئاخی پیرۆز... وەکوو

لەشوێنێكی تردا قورئان ئامـاژەی بـۆ دەكـاتو دەفـەرموێ: ﴿**فآمن لـه لـوط، وقال انی مهاجر الی ربی**﴾ (العنكبوت/٢٦).

بێگومان لەوە پێش چیرۆكی حەزرەتی لووط باس كراوە، لێرەدا بەسـەر پێ بییەكەوە ئاماژەی بۆ دەكاو دەفەرموێ: ﴿**ولوطاً أتيناه حكمـاً وعلمـاً**﴾ پـەروەردگار دەفـەرموێ: بەخشـیمان بـەلووط پێغەمبەرایـەتیو لـێزانی لەحـەلكردنی كێشـەی نـاو كۆمـەڵو دانـایی لەبـەرێوەبردنی ئـەركی رابـەریو پێشەوایەتی دا. زانیاریو هەموو شتێك كەپـەیوەندی هـەبێ بـەبیرو بـاوەڕو خودا پەرستییەوە پـێی درابـوو. بـۆ ئـەوەی بتوانـێ ئـەركی پێغەمبەرایـەتی هەڵبگرێ، كەكرا بەپێغەمبەر رەوانە كرا بۆ دانیشتوانی (سدوم)و دەوروبـەری: كەحەوت گوند بوون بانگەوازیی كردنو پشتیان لێ هەڵكرد، ئەم گەلو نەتەوە گەلو نەتەوەیەكی بێ رەوشت بوون، وازیان لەئافرەت هێنابوو نێربازیان دەكرد بەبێشەرمانەو بەئاشكرا نێر سواری نێر دەبوو، پەروەردگار غـەزەبی لێگرتـنو شارو دانیشتوانی لەناو بردن، وەكوو دەفەرموێ: ﴿**ونجيناه من القريـة الـتی كانت تعمل الخبائث**﴾ واتە (لووط) مان رزگـار كـرد لـەو عەزابـەی رشتمان بەسەر دانیشتوانی ئەو شارەی كاری ناشـیرینیان دەكـردو نێربازیـان تێـدا بـاو بوو، هۆی ئەم رەوشتە ناشرینەیان ئەوە بوو ﴿**انهم كانوا قومـاً فاسـقين**﴾ بێگومان ئەوان گەلو نەتەوەیەكی لەرێ دەرچووبوون، لەطاعەت كردن بۆ خودا لایان دابوو، سەرگەرمی گومڕاییو سنوورشكێنی بوون. قەومەكە ریشە كێش كرانو لووط و شوێنكەوتوانی رزگاریان بوو، ﴿**وأدخلناه فی رحمتنـا**﴾ وێـڕای رزگار بوونی لەدەست ئەو كۆمەڵە رەوشت ناشرینە، خستیشمانە ناو رەحمـەتی خۆمانو دڵنیاو دڵ ئارام بوو ﴿**انه من الصالحين**﴾ بێگومان لـووط لـە بـەندە صالحەكانی ئێمە بوو، لەوكەسانە بوو، كـەكردەوەی باشـیان دەكـردو فـەرمانی خودایان بەجێ دەهێناو خۆیان لەنەهیەكانی دەپاراست ..

سەرگوزشتەی چیرۆکی حەزرەتی نووح ﷺ

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ فَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَٰهُ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ

پاش گێرانەوەی سەرگورشتەی باوکی پێغەمبەران؛ حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ چیرۆکی حەزرەتی نووح رادەنوێنێ: کەبەباوکی دووەمی ئادەمیزاد دەژمێردرێ، چوونکە هەموو ئادەمیزاد دوای تۆفان لەزرِوێتو نەتەوەی ئەون. بەڵام بۆ سەرگورشتەی ئەمیش هەربەخێرایی بەسەریدا دەرِواو بەکورتی باسی دەکاو دەفەرموێ:

﴿ونوحاً اذ نادی من قبل, فاستجبنا له فنجيناه وأهله من الكرب العظيم﴾ واتە: ئەی موحەممەد! سەرگورشتەی نوح بۆ گەلەکەت بگێرِەوە؛ کاتێك گەلەکەی بەدرۆیان خستەوەو ئیمانیان پێ نەهێنا، لەرۆژگارێکی پێش رۆژگاری ئیبراهیمو تۆش بوو، بانگی لێ کردینو پەنای بۆ هێناین لێمان پارِایەوە، بێ دەسەڵاتی خۆی راگەیاند، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**فدعا ربه انی مغلوب فانتصر**﴾ (القمر/١٠) یان دەفەرموێ: ﴿**وقال نوح رب لاتذر علی الأرض من الكافرين دياراً**﴾ (نوح/٢٦) ئیتر ئێمەیش دوعاکەیان وەرگرتو بەهانایەوە چوینو فریای کەوتین، نووحو

شوێنکەوتوانیمان رزگار کرد، رزگارمان کردن لەخنکانو ئەزیەتدانیان لەلایەن گەلەکەیانەوەو خەمو نارەحەتی بەدرۆخستنەوەی پەیامەکەی!

ریوایەت کراوە: کەحەزرەتی نووح لەتەمەنی چل ساڵیدا بۆتە پێغەمبەرو نۆسەدو پەنجا ساڵ بانگەوازیی گەلەکەی کرد، کەچی کەمێکیان نەبێ ئیمانیان پێ نەهێنا.

﴿ونصرناه من القوم الذين كذبوا بأياتنا﴾ ئێمەیش یارمەتیمان داو لەچنگی ئەو گەلو نەتەوە رزگارمان کرد: کەئایەتی ئێمەیان بەدرۆخستەوە، لەتۆڵەی ئەو سەرڕەقیو خراپەکاریو ستەمکارییەیان دا بەتۆفان خنکاندمانن، بەگەورەو بچوکیانەوە لەناومان بردن کەسمان لێ نەهێشتنەوە.

سەرگورشتەی چیرۆکی داوودو سولەیمان ﷺ

وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَـٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَـٰهَا سُلَيْمَـٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَـٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَـٰهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّنۢ بَأْسِكُمْ ۖ فَهَلْ أَنتُمْ شَـٰكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمَـٰنَ ٱلرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِى بِأَمْرِهِۦٓ إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِى بَـٰرَكْنَا فِيهَا ۚ وَكُنَّا بِكُلِّ شَىْءٍ عَـٰلِمِينَ ﴿٨١﴾

وَمِنَ ٱلشَّيَـٰطِينِ مَن يَغُوصُونَ لَهُۥ وَيَعۡمَلُونَ عَمَلٗا دُونَ ذَٰلِكَۖ وَكُنَّا لَهُمۡ حَٰفِظِينَ ﴿٨٢﴾

ئـەم چیرۆکـەش وەکـوو چیرۆکـەکانی تـر پـەروەردگار تێیـایدا نیعمەتـە گەورەکانی خۆی باس دەکا: کەبەخشیبوونی بە حەزرەتی داودو سولەیمان، هەر دوکیان هاوبەشن تیٚ یدا، وەکوو نیعمەتی زانیاری‌و تێگەیشتن، ئەمـەش ئـەوە دەگەیەنیٚ کەنیعمەتی عیلم گەورەترین نیعمەتە. بۆیە پێش نیعمەتەکانی تـری خستووە. ئـەمجار دوای ئـەوە ئـەو نیعمەتانـە بـاس دەکـا کەتایبەتـە بەهـەر یەکێکیانـەوە. دەربـارەی حـەزرەتی داود باسـی ئـەوە دەکـا: کـەکێوەکان‌و باڵندەکان لەگەڵی دا تەسبیحاتیان دەکرد، هـەروەها فـێری دروستکردنی زریٚ بوو بوو.

دەربارەی حەزرەتی سولەیمانیش ﷺ دەفـەرمویٚ: کـەبا بـۆی موسـەخەر بوو هەروا شەیاتینی بـۆی گەردنکـەچ بـوون بەفـەرمانی ئـەو دەچوونـە بنکـی دەریاکانەوە لوئلوئو مەرجانیان دەردەهێنا، هەروەها کاری تریشیان بۆ ئـەنجام دەدا، قەصرو باڵەخانەو پردو شارو شـارۆچکەی پـیٚ دروسـت دەکـردن، هـەروا گەلیٚ میحراب‌و پەیکـەرو شـتی ناوازەیـان بـۆ دروسـت دەکـرد.. دەفـەرمویٚ: ﴿وداود وسليمان﴾ واتە: ئەی موحەممەد! سەرگورشـتەی داودو سـولەیمان بـۆ گەلەکـەت بگێڕەوە، باسـی ئـەو حوکم‌و بڕیـارە بکـە: کـەدەربارەی خـاوەن کشتوکاڵێك‌و شوانێك دەریان کرد چیرۆکەکە وەکوو زۆربەی ڕاڤەکەرانی قورئان دەفەرموون بەم شێوەیە بووە.

شوانێك لەکشـت‌و کـاڵی دا شـەوێك ئاژەڵـەکانی شـەوێن دەواو، بـەیانی کابرای کشتیار دەچیٚ شکات دەکاو بۆ مەحکەمە دەچنـەلای داود بڕیـار دەدا ئاژەڵەکانی بدرێن بەکابرای کەشتیار لەجیاتی زیانی کشت‌و کاڵەکەی. ئـەمجار کابرای شوان دەچـیٚ بـۆلای حـەزرەتی سـولەیمان ﷺ و ڕوداوەکـەی بـۆ بـاس

دەکاو حوکمی حەزرەتی داودیشی بـۆ دەگێڕێتـەوە. حـەزرەتی سـولەیمان ﷺ کەئەوکاتـە تەمـەنی یانزەسـاڵانە دەبێ دەڵـێ لـەم حوکمـە باشـتر ئەوەیـە: ئاژەڵەکان بدرێن بەکابرای خاوەن کشتو کاڵ سـوود لەبـەرو بوومیـان ببینـێ، کشتو کاڵەکەش بـدرێ بـەخاوەن ئاژەڵەکـە بـەخێوی بکـا تـاوەکوو خـۆی لێ دێتەوە، ئەمجار هەریەکەیان شتی خۆی وەربگرێتەوە. ﴿اذيحكمان في الحـرث اذ نفشت فيه غنم القوم وكنا لحكمهم شاهدين﴾ کاتێك حوکمیـان دەرکـرد دەربارەی زیانی: کەلەو کشـتوکاڵەکە کـەوتبوو، خـوداش ئاگـادارو زانـا بـوو بەوحوکمەی داوودو سولەیمان دەریان کردو هیچی لێ گوم نابێ. حەزرەتی داود واحوکمی دەرکرد کابرای شوان ئاژەڵەکانی بدا بەکابرای خاوەن کشتوکاڵ.

بـەڵام پـەروەردگار راسـتی حوکـمو فتواکـەی خسـتە دڵـی حـەزرەتی سولەیمانەوە: فتوایدا ئاژەڵـەکان بدرێـن بـەخاوەنی کشـتوکاڵەکە بـۆ قـەرەبوو کردنەوەی ئەو زیانەی لێی کەوتووە، زەوی زارەکەشی تەسلیم بـەکابرای شـوان بکرێ خزمەتی بکا تاوەکوو خۆی لێ دێتەوە. ئەمجار کابرای شوان ئاژەڵـەکانی وەربگرێتەوە، کابرای کشتیاریش زەویو زاری خۆی وەربگرێتەوە.

هەڵبەتە حوکمەکەی حەزرەتی سولەیمان ﷺ پەسەند تر بوو، هەرچـەندە هەردوکیان پێغەمبەر بوون، زانیـاریو لـێزانیو زانینـی حـەل کردنـی نـیزاعو کێشەیان درابویە، بەشێوەیەکی وەهـا هەردوحوکمەکـە صـەحیح بـوون، بـەڵام حوکمە پەسندەکە ئەوە بوو: کـە حـەزرەتی سولەیمان دەری کـرد. دەفـەرموێ: ﴿ففهمناها سليمان﴾ دوایـی سـولەیمانمان تێگـەیاند، راسـتی فتواکـەمان بـەو شێوەی راست بوو لەهەموو رویەکـەوە، خسـتەدڵی سـولەیمانەوەو ئـەویش بـەو شێوە پەسندەیە حوکمی کرد.

عیلەت باییسی حوکمەکەیان لەم روەوە بووە: حەزرەتی داود ﷺ زیانی کشتوکاڵەکەی مەزندە کردوە، یەکسـان بـوە لەگـەڵ بـەهای ئاژەڵـەکان، بۆیـە ئاژەڵەکانی داوە بەکابرای زیان لێ کەوتوو. حـەزرەتی سـولەیمانیش بـەروبومی

ئاژەڵەکانی مەزندە کــردوە، وای بـۆ دەرکـەوتوە یەکسـانە لەگـەڵ بـەروبوومی کشتوکاڵەکەو ئەو حوکمەی داوە. هەردوکیشیان بەئیجتیـهاد ئـەم بڕیارەیـان دەرکـردوە نـەك بـەنیگاو سـروش، چونکـە ئەگــەر بــەنیگا بوایــە سـولەیمان نەیدەتوانی هەڵیوەشێنێتەوە.

حوکمی روداوی لەو جۆرە لەشەریعەتی ئیسلام دا بەم جۆرەیە:

بەلای ئیمامی شافعیەوە ئەگەر بەشەو ئاژەڵ زیانی لە بێستانوکشتوکاڵ دا پێویستە کابرای خاوەن ئاژەڵ قــەرەبووی زیانەکـە بکاتـەوە، چونکـە وابـاوە خاوەن ئاژەڵ شەوانەئاژەڵەکانی چاودێری دەکاو ناهێڵێ بـەملاو بـەولادا بـڕۆن، بەڵام ئەگەر بەرۆژ بوو خاوەن ئاژەڵ نابێتە بەرپرسـی، چونکـە پێویسـتە بـەرۆژ خاوەن زەرعـاتو باخو بێستان پارێزگاریی کشتوکاڵی خۆی بکا، پێغەمبەر ﷺ کاتێك وشـترەکەی (البراء) چویـوە نـاو بـاخو بێسـتانی کابرایەکـەوەو زیـانی بەباخەکە گەیاندبوو بەم شێوە حوکمی کردو فەرموی: ﴿على اهل الأمــــوال حفظها بالنهار، وعلى أهل الماشية حفظها بــــالليل﴾ [٤] خـاوەن کشـتوکاڵ دەبێ بەڕۆژ چاودێری ماڵی خۆی بکـا، خـاوەن ئـاژەڵیش دەبـێ بەشـەو ئاگـای لەئاژەڵەکانی خۆی بێ.

بەلای ئەبو حەنیفەوە، خاوەن ئاژەڵ قەرەبوو کردنەوەی لەسەر نیە مەگــەر شوانی لەگەڵ دا بێ. چونکە پێغەمبەر ﷺ ((جرح العجماء جبار))[٥] واتــە: ئەوەی حەیوانات زیانی پێ دەگەیەنێ بـەفیڕۆ دەڕواو قــەرەبوو کردنــەوەی تێـدا نیە.

ئەمجار دێتە سەرباسـکردنی ئـەو نیعمەتـە تایبەتیانـەی بەحـەزرەتی داود ﷺ بەخشرابوون، دەفەرموێ: ﴿وسخرنا مع داود الجبال يسبحن والطــير﴾

---

(٤) ئەم فەرمودەیە ئیمام ئەحمەدو ئەبوداودو ئیبنوماجە لەحیراص کوری موحەییصەوە ریوایەتیان کردوە.

(٥) دەقی فەرمودەکە بەم جۆرەیە: ((العجماء جرحها الجبار)) ئەحمەدو خاوەنانی شەش کتێبە حەدیثە کان (اصحاب الكتب الستة) لەئەبو هورەیرەوە ریایەتیان کردوە.

کێوەکانو باڵندەکانمانو گەردنکەچ کردن بۆئەوەی لەتەك داود ﷺ دا تەسبیحاتی خودا بکەن، هەرکاتێ حەزرەتی داود ﷺ بەدەنگ زەبووری بخوێندایە باڵندەکان لەحەوادا رادەوەستانو لەنگەریان دەگرت، کێوەکانیش بۆیان رەت دەکردەوەو تەسبیحاتیان لەگەڵ دەکرد، ئەمە زیاتر حەزرەتی داودی ﷺ هەڵدەنا بۆ بەردەوام بوون لەسەر ذیکرو خوداپەرستیو لەهەستو شعوریدا کاریگەری دەنواند، پێغەمبەر ﷺ دەنگو ئاوازی ئەبوموسای ئەشعەری بۆ قورئان خوێندن شوبهاندوە بەدەنگی داود ﷺ. لەفەرمودەیەکدا کەئەحمەدو نەسائیو ئیبنوماجە لەئەبوهورەیرەو نەسائی لەعائیشەوە ریوایەتیان کردوە، پێغەمبەر ﷺ لەبارەی دەنگخۆشی ئەبو موساوە فەرمویەتی: ((لقد أوتی مزماراً من مزامیر آل داود)).

لەئایەتەکەدا کێوەکان پێش باڵندە خراون، چونکە رام بوونو تەسبیحاتی کێوەکان سەرسوڕهێنەر ترەو زیاتر دەسەڵاتو قودرەتی خودا دەردەخەنو، موعجیزە کە گەورەترە، چونکە کێوەکان جەمادو بێ گیانن، باڵندەکان گیاندارن.

وەزوبان هاتنی کێوەکانو باڵندەکان بەم جۆرە بووە خودا توانای قسەکردنی تێدا رەخساندبنو وەزوبانی هێنابوبن، وەکوو چۆن خودا هێزی قسەکردنی لەودارەدا دروست کرد: کەلەگەڵ حەزرەتی موسادا ﷺ ئاخاوتنی ئەنجام دا. بۆیە دەفەرموێ: ﴿وكنا فاعلين﴾ ئێمە دەتوانینو توانیومانە ئەو جۆرە شتانە بکەین، وەزوبانهێنانی بێ زوبانو بێ گیان لای ئێمە ئاسانە هەرچەندە ئێوە بەلاتانەوە گران بێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وان من شيء الا يسبح بحمده، ولكن لاتفقهون تسبيحهم﴾ (الاسراء/٤٤)

﴿وعلمناه صنعة لبوس لكم لتحصنكم من بأسكم فهل انتم شاكرون﴾ واتە: داودمان فێری زرێ دروستکردن کردبوو، بۆئەوەی بیکەنە پۆشاکی خۆتان، حەزرەتی داود ﷺ پیشەی زرێ دروستکردنی داهێنا، لەپێش

ئەوەدا: کەزرێیان دروست دەکرد بەشێوەیەکی سەرەتایی دروستیان دەکردن، حەزرەتی داود ﷺ شێوەی حەلقە حەلقەی تێدا هێنانەدی.

وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمووێ: ﴿**والنا له الحديد ان اعمل سابغات وقدر في السرد**﴾ (سبأ/١١) واتە: ئاسنمان بۆ نەرم کرد، پێمان گوت: زرێ دروست بکە بەشێوەیەك: کەئەڵقەکانی فراوان نەبن.

فێری دروستکردنی زرێو تاسکڵاومان کرد: کەئێوە سوودی لێ وەردەرگرن، واتە: ئەو پێشە سازییە وردە وردە پەرەی سەندو پێشکەوتنی بەخۆوە بینی، لەدوای ئەو خەڵك فێری بوون تاگەییشتە سەردەمی ئێوە، ئێوە ئێستا بەکاری دەهێنن بۆئەوە لەرمو سزای دوژمن بتانپارێزێ، کەواتە: ئەو بەهرەو دەسترەنگینی یەی بەداودمان بەخشی، بوو بەبەهرەو ئێوەش سوودی لێ دەبینن، نیعمەتی خودایە بەسەر ئێوەشەوە ﴿**فهل انتم شاكرون؟**﴾ ئایا ئێوە ئەی ئادەمیزادانی سەردەمی پێغەمبەرو چەرخەکانی دواییش! سوپاسی خودا دەکەن لەسەر ئەو نیعمەتەی داویەتی بەئێوە: کەبۆ بەرژەوەندیی ئێوە داوودی فێری زرێ دروستکردن کرد ؟!

هەڵبەتە ئەم ئیستفهامە بۆ موبالەغەو تەقریعە، واتە سوپاسی خودا بکەن لەسەر ئەم پیشەسازییەی فێری داودی کردو ئێوەش سوودی لێ وەردەگرن! ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کەحەزرەتی داود ﷺ یەکەم کەس بووە، زرێو کڵاو خوذەی دروستکردوە، دوایی خەڵك لەوەوە فێر بوونو برەویان پێ دا. پێش ئەوەی خودا داود ﷺ فێری ئەو پیشەیە بکا ئادەمیزاد نەیاندەزانی شتی وافەراهەم بێنن، نەیاندەزانی زرێ وادروست بکەن لەبەرکردنیشی ئاسان بێو لەزەبری دوژمنیش بیانپارێزێ، بەڵکوو جەنگاوەرەکان لەترسان ئاسنیان تەنك دەکردو وەکوو پارچە پلێت بەخۆیانەوە شەتەکیان دەدا، دیارە ئەمەش نەدەگونجا لەگەڵ هەڵمەت بردنو راکردنو گەلێ جمو جوڵی تر کەلەجەنگا پێویست دەبێ!

ئەمە ئەو رێزو شکۆمەندییە بوو: کەبە حەزرەتی داود ﷺ بەخشرا بوو، ئەوەی کەبە حەزرەتی سولەیمان ﷺ بەخشرا بوو زۆر لەوە گەورەتر بوو:

قەتادە دەفەرموێ: پەروەردگار سولەیمانی ﷺ کردە جێگری داودو ﷺ فەرمانڕوایی‌و پێغەمبەرێتی بەمیرات بۆ مایەوە زیاد لەوەش خودا (بای) بۆ مەرەخەس کرد بەویستی ئەو دەهـاتو دەچو، هەروا شەیاتینی بۆ ملکەچ کردن، پابەندی فەرمانەکانی بوون. دەفەرموێ: ﴿ولسليمان الريح عاصفة تجري بأمره إلى الأرض التي بركنا فيها وكنا بكل شيء علمين﴾ واتە: بای بەهێزو تەوژمان بۆ سولەیمان ﷺ مەرەخەس کرد، ملکەچو فەرمانبەرداری بوو، بەپێی ویستو حەزی حەزرەتی سولەیمان ﷺ با دەهاتو دەچوو، خۆی‌و دارو دەستەکەی بەهۆی باوە دەگوازرانەوە بۆ خاکی پیرۆز، ئێمە زانـاین بەهومووشتێك ودەزانین کارەکان چۆن هەڵدەسوڕێن. هەرکاتێ بیویستایە خۆی‌و هاوەڵانی بەیانی سواری بادەبوون‌و بەرەو وڵاتی شام دەکەوتنەڕێ‌و لەرۆژێکا دەیتوانی بەهۆی ئەو بایەی بۆی مەرەخەس بوبو مانگەڕێیەك ببڕن‌و دوایی بگەڕێنەوە بۆ شوێنی خۆیان. واتە: هەرچەندە بایەکە خۆی لەخۆیدا نەرم‌و نیان بوو بەڵام لەکارکردن دا توندو بەهێزو بەتەوژم بوو.

مامۆستا سەیید دەفەرموێ: لەبارەی چۆنیەتی هەڵس‌و کەوتی سولەیمان‌و موسەخەر بوونی بابۆی ریوایاتو قسەو باس زۆر کراون‌و نوسراون، زوربەی زۆریان مۆرکی ئیسرائیلیاتیان پێوە دیارەو وەهم‌و خەیاڵ دروستی کردون، بەڵام ئێمە ناچینە ناو ئەم جەنگەڵە بێ سەرو بنەو خۆمان ناخەینە ناو ئەم دەریا قوڕاوەوە، لەسنووری دەقەکانی قورئان دەرناچین، چونکە جگە لەقورئان سەرچاوەیەکی ترمان بەدەستەوە نیە، بەتایبەتی لەبارەی سولەیمانەوە ﷺ هەواڵی راستیمان بداتێ.

دەقە قورئانیەکە لێرەدا ئەوە دەچەسپێنێ کە(با) بۆ سولەیمان ژێر بار بووەو رام بووە بەتین‌و تەوژم بووە بۆ جێبەجێ کردنی داخوازییەکانی سولەیمان

ﷺ.بەفەرمانی ئەو بەرەو خاكی پیرۆز ـ كەوادیارە وڵاتی شام بووە بەیانی رۆیشتوەو ئێوارە گەڕاوەتەوە.. قسەو باسی زۆر لەسەر فەرشەكەی سولەیمان نوسراوە، كتێبەكانی تەفسیر لەخۆیان گرتووە، پوختەكەی ئەوەیە: دەڵێن حەزرەتی سولەیمان ﷺ لەتەختەودار جێگاو شوێنێكی گەورەو فراوانی دروست كردوە. هەركاتێ بیویستایە گەشتو گوزارێ بۆ وڵاتێك بكا، بەخۆی لەشكرو دارو دەستەیەوە دەچوونە سەر ئەو تەختە گەورەیەو بەسەریەوە دادەنیشتن، ئەمجار فەرمانی بە (با) دەكرد كەهەڵیان بگرێ بۆ ئەوشوێنەی مەبەستیانە، یەكسەر باهەڵی دەگرتنو دەیبردنو دەیگەیاندنە شوێنی مەبەست! ئەو بایە ئەوەندە بەهێزو تەوژم بوو لەتاقی بەیانی دا رێگای مانگە رێیەكی بەڕۆیشتنی كاروانی حوشتر دەبڕیو تاقی ئێوارە دەگەڕایەوە بۆ ئەو شوێنەی: كەتاقی بەیانی لیێ بەرێ كەوتبوون، وێڕای ئەم خێرایی رۆییشتنەش تەختەكە تاسەو لەنگەریی پێ نەدەكردن، بەڵكوو زۆر بەرێكو پێكیدەگەیشتنە جێگای مەبەست. تەنانەت ریوایەت كراوە: كەهەركاتێ باتەختەكەی بەرز دەكردەوە باڵندەكانیش صەفیان دەبەست بەسەریانەوەو سێبەریان لیێ دەكردن بۆ ئەوەی لەگەرمی خۆر بیانپارێزن. لەشوێنێكی تردا قورئان ئاماژە بۆ فەرمانبەرداریی با دەكا بۆ ئەنجامدانی داخوازییەكانی حەزرەتی سولەیمان ﷺ دەفەرموێ: ﴿**فسخرنا له الريح تجري بامره رخاءً حيث اصاب**﴾ (سبأ/٣٦)

دەربارەی خێرا رۆیشتنەكەشی دەفەرموێ: ﴿**غدوها شهر ورواحها شهر**﴾ (سبأ/١٢).

هەڵبەتە قورئانی پیرۆز هیچی لەبارەی چۆنیەتی تەختەكەی سولەیمانەوە بۆ باس نەكردوین، هەروەها لەفەرمودە صەحیحەكانی پێغەمبەریش دا لەم بارەوە هەواڵێكی راستە قینەمان بەدەستەوە نیە، بۆیە پێویستە لەراستە مانای ئایەتەكە لانەدەینو تەفسیرو شیكردنەوەی بێ سەرچاوەی بڕوا پێكراو

نەکەین. بەڵکوو هەرئەوەندە بڵێین پەروەردگار بای موسەخەر کرد: کەبەپێی فەرمانو ویستی حەزرەتی سولەیمان ﷺ دەهاتو دەچو، بەرۆژێك رێگای مانگەرێیەك بەکاروانی حوشتری دەبڕیو دەشگەڕایەوە بۆ شوێنی خۆی. ئەمجار ئەمە چۆن بووەو چۆن نەبوە؟ ئەوە عائید بەزانیاری خودایەو پێویست ناکا ئێمە بێ هەبوونی سەرچاوەی راستو بڕواپێکراو دەمی لیٚ بکوتین، هەرشتیٚ قورئانو فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ بەڕەوای بزانن‌و هەواڵمان بدەنیٚ لەبارەیەوە، ئێمە بڕوامان پێیەتی، ئەمجار چۆنەو چۆن دەگونجیٚ ئەوە وابیٚ؟ لەراستی دا ئەوە کاری موسوڵمان نیەو نابیٚ ئێمە ئەم جۆرە پرسیارانە ئاڕاستە بکەین، چونکە دەسەڵاتو توانای خودا رەهاو موطلەقە، هەڵسوڕانو یاساو رێسادانان بۆ کەون بەدەست خودا خۆیەتی، مەرج نیە ئێمەی ئادەمیزاد ئاگاداری یاسای بوونەوەر بین. بەڵکوو ئەوەی ئێمە لەبارەی یاسای بوونەوەرەوە دەیزانین زۆر کەمە، هیچ دوریش نیە چەند یاسایەك هەبن ئادەمیزاد پێیان نەزانیٚ، ئەو یاسایانە لەگەڕدا بنو لەبڕیٚ کات دا خودا بیەویٚ ئاثاریی ئەو یاسایانە دەربکەویٚو زوربەی کاتیش نهێنی بن. ﴿وكنا بكل شيء عالمين﴾ ئێمە بەهەموو شتێك زاناو ئاگادارین، حەقیقەتو چۆنیەتی هەموو کارێك دەزانینو ئاگامان لێیەتی.

نیعمەتێکی تر: کەخودا بەسولەیمانی ﷺ بەخشیبوو ژێربارپوونی شەیاتینی بوو بۆی: دەفەرمویٚ: ﴿ومن الشياطين من يغوصون له﴾ واتە: کۆمەڵێکمان شەیاتینی بۆ سولەیمان ﷺ موسەخەر کردبوو بەفەرمانی ئەو دەچوونە بنکی دەریاکانو ناوزکی زەویو گەنجو جەواهیراتو لوئلوئو مەرجانیان بۆ دەردەهێنا. ﴿ويعملون عملاً دون ذلك﴾ هەروەها کاری تریشیان بۆ ئەنجام دەدان: وەکوو بنیاتنانی شارو کۆشكو تەلارو باڵەخانەو میحرابو پەیکەرو، قاپو قاچاخی ناومالٚو حەوزی ئاوو قازانی دامەزراو لەسەر سیٚ کوچکە...هتد.

وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژەبەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿والشياطين كل بناء وغواص، وآخرين مقرنين فى الأصفاد﴾ (ص/٣٧) یان دەفەرموی: ﴿يعملون له مايشاء من محاريب وتماثيل وجفان﴾ (سبأ/١٣) پیشەسازی تریشیان بۆ دادەهێنا دەڵێن: حەمامو ئاشی ئاوو شوشەو صابونیش لەبەرهەمو کردەوەی ئەوانە. ﴿وكنا لهم حافظين﴾ ئێمە چاودێرو یاریدەریان بووین، نەمان دەهێشت ئەو شەیاتینانە سەرپێچی بکەنو فەرمانی سولەیمان ﷺ جێبەجێ نەکەن.. هەروا نەماندەهێشت زیان بەسولەیمان ﷺ بگەیەنن. دەسەڵاتو توانایەکی رەهامان دابوو بەسولەیمان ﷺ بەسەریان دا، ئەگەر بیویستایە بەندی دەکردنو دەستو پێی بەزنجیرو کەلەپچە دەبەستن: وەکوو لەسورەتی (ص)دا دەفەرموێ: ﴿وآخرين مقرنين فى الأصفاد﴾ بەڵکوو توانیویەتی جۆرەها سزاو ئەرکو نارەحەتی تریان بەسەردا بدا.

جن یان بەکوردی جندۆکە عالەمێکی نادیارن لەئێمە، لەچەند شوێنێکی قورئانی پیرۆزدا ئاماژە بەوە دەکا: کەعالەمێك هەیە پێیان دەوترێ (جن)و لەئێمە نادیارن جاری واهەیە بەشەیاتین ناویان دێنێ. هەڵبەتە شەیاتینیو جن هەردوکیان ناون بۆ یەك تیرە، بەڵام شەیاتینی تایبەتە بەوانەوە: کەکافرن (جن) ناوە بۆ ئەوان بەکافرو موسوڵمانیانەوە. جاکەلێرەدا بەشەیاتینی ناویان دێنێ ئاماژەیە بەوە کەئەو ژێر بارخراوانە کافر بوون کەلەسورەتی (سبأ) دا دەفەرموێ: ﴿ومن الجن﴾ هەر مەبەستی ئەو تاقمە کافرانەیانە.

تێبینی:

ئایەتەکە بەڵگەیەکی بەهێزە: کەپیشەسازیی کارێکی پیرۆزەو وەستاییو دەسترەنگینی بەهرەنو کارکردن شەرەفەو لای خودا پەسەندە، پەروەردگار هەواڵی پێداوین: کەداود ﷺ زریو کڵاو خودەی دروست کردوە. پێغەمبەریش ﷺ فەرمویەتی: داود ﷺ لەبەروبوومی دەستی خۆی بژێوی فەراهەم هێناوە، کارکردن گەورەترین کاسبییە، حەزرەتی ئادەم ﷺ جووتیار بووە،حەزرەتی نوح ﷺ کەشتی دروست کردوەو دارتاش بووە، طالووت

دەباغچی بووە، یان ئاودێر بووە، حەزرەتی موسا ﷺ شوان بووە.. حەزرەتی ئیدریس ﷺ و لوقمان ﷺ خەیات بوون، ئەمانە هەموو بەڵگەن لەسەرئەوە: کەکارکردن مەنهەجو بەرنامەی پێغەمبەرانو پیاوچاکان بووە، خوداپەرستانو دڵسۆزانی ئایین بەرەنجی شانی خۆیان بژێویان بۆماڵو منداڵیان فەراهەم هێناوە.

بێگومان ئایینی ئیسلام کارکردنی بەلاوە پەسەندەو بەئەرکێکی پێویستی داناوە، هەرکەسێ بتوانێ کاربکا پێویستە لەسەری کارێك بۆخۆی رەچاو بکاو بژێوی خۆیو ماڵو منداڵی لێ دەستەبەر بکا. دژی بێکاریو تەمبەڵیو تەوەزەلییە، پەروەردگار بێکارەو تەمبەڵی خۆش ناوێن: بوخاریو موسلیمو نەسائی لەئەبو هورەیرەوە فەرمودەیەکیان ریوایەت کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ﴿لأن يأخذ احدكم حبله ثم يغدوا الى الجبل فيحتطب فيبيع، فيأكل وتصدق خير له من ان يسأل الناس﴾ ئەگەر یەکێ لەئێوە تاوداتە تەورو گوریسەکەی بەیانی رووبکاتە کێوو کەژو بەکۆڵ داربێنێو بیفرۆشێو بژێوی خۆی لێ دەستەبەر بکاو لێی ببەخشێ، ئەوە زۆر لەوە باشترە بچێ دەست لەخەڵك پان بکاتەوەو سواڵ بکا!!

سەرگورشتەی چیرۆکی حەزرەتی ئەیوب ﷺ

﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٨٣﴾ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ فَكَشَفْنَا مَا بِهِۦ مِن ضُرٍّ وَءَاتَيْنَٰهُ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَٰبِدِينَ ﴿٨٤﴾

لەوە پێش پەروەردگار چیرۆکی پێنج پێغەمبەری بۆ گێڕاینەوە(ئیبراهیمو لوط و داودو سولەیمان) ئاماژەی کرد بەبڕێ لەناخۆشو تەنگو چەڵەمەی: کەتوشیان بووە لەپێناو بانگەوازیەکەیان دا، بەو بەڵاو ناخۆشیانە خودا بەتاقی کردونەوەو لەبۆتەی داون. لێرەشدا بەسەرهاتی حەزرەتی ئەیومان ﷺ بۆ دەگێڕێتەوە: کەپەروەردگار بەچەند بەڵاو موصیبەتێك لەخودی خۆیو ماڵو منداڵی دا بەتاقیکردنەوەو لەبۆتەی دا. حەزرەتی ئەیوب ﷺ یەکێکە لەپێغەمبەرەکانی نەتەوەی ئیسرائیل، ناوی ئەیوبە کوڕی ئەنوصە. دەچێتەوە سەر ئیسحاقی کوڕی یەعقوب ﷺ دایکی لەنەتەوەی حەزرەتی لوطە. لەوڵاتی (عوص) لەکێوەکانی سەعیر یان وڵاتی سەدوم بووە. هەندێك پێیان وایە زۆر پێش حەزرەتی موسی ﷺ بووە. هەندێکی تر دەڵێن: سەد سالێك پێش حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بووە.

خودا دەسەڵاتو ماڵو منداڵی زۆری پێ بەخشین، ماوەیەك لەناو ئەو نازو نیعمەتەدا ژیانی بەسەر برد، پاشان خودا ئەمانەی هەموو لیٚ سەندەوەو دوچاری نەخۆشیشی کردو ماوەیەکی زۆر بەم نەخۆشیەوە تلایەوە، هەندێك دەڵێن: هەژدەساڵ درێژەی کێشا،هەندێك دەڵێن: سیانزە ساڵ بووە، هەندێکی تر دەڵێن: حەوت ساڵو نیو نەخۆش بووە، بەڵام نەخۆشیەکەی وانەبووە خەڵك بێزی لیٚ بکاتەوە، چونکە ئێغەمبەران لەوجۆرە نەخۆشییە قێز لێکراوانە پارێزراون! کەوابوو ئەو قسەو باسانەی: کەدەڵێن: گوایە تووشی نەخۆشی گولی بووەو کرم لیٚداوە بیٚ ئەصڵو ئەساسەو هیچ پاڵپشتێکی بڕوا پێکراوی نیە.

سەرباری نەخۆشیە درێژخایەنەکەی، خودا منداڵەکانیشی لیٚ ستاندەوە، خانویان بەسەردا روخاو هەموویان مردن، ماڵو سامانیشی هەموو تێداچوو، هەژار کەوت! بەمجۆرە خودا بەتاقی کردەوەو لەبۆتەی دا، لەتاقیکردنەوەکە دەرچوو، نەخۆشی جەستەو مردنی منداڵو فەوتانی ماڵو سامان نەیانتوانی

لەیادو ذیکری خودا بێ ئاگای بکەن لەخودا پەرستیدا سستی بێنێ، یان ناشوکرێ بکاو بەکاری خودا ناڕازی بێ.

هەڵبەتە لێرەدا قورئان زۆر بەکورتی دەستنیشانی ئەو ناخۆشیو بەلایانە دەکا: کەتووشی ئەیوب ﷺ بوو، ئەوەی زۆر بەگرنگی نیشانی دەدا، هاوارو پاڕانەوەکەیەتی لەخوداو بەهانا هاتنی پەروەردگار بۆیو رزگارکردنی لەو بەلاو موصیبەتانەیە.

دەفەرموێ: ﴿وأيوب اذ نادى ربه انى مسنى الضر﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشسەویست! بۆ پەندو ئامۆژگاریو عیبرەت وەرگرتنو تەسەللا هاتنەوەی خۆتو شوێنکەوتوانت سەرگورشتەی ئەیوب یادبکەرەوەو بگێڕەوە: کەتووشی بەلای نەخۆشی جەستە بوو، منداڵەکانی بەکۆمەڵ لەناو چوون، ماڵو دارایی هەموو فەوتا، لەوکاتەدا: کەلەخودا پاڕایەوەو هاواری بۆ پەروەردگاری خۆی برد وتی: خودایە! من تووشی زیانو ناخۆشی بووم، وام لێ هاتووە شیاوی بەزەیی پێدا هاتنەوەم، چاوەڕێی بەفریاکەوتنو رەحمەتی بەرفراوانی تۆم. ﴿وانت ارحم الراحمين﴾ تۆیش لەهەموو کەس بەڕەحم تری! ئیتر کەیفی خۆتەو من بێ دەسەڵاتم! بێگومان لەپێشەوە ئاماژەمان پێ کرد نەخۆشییەکەی درێژ خایەن بوو، وەلێ وانەبوو خەڵك بێزی لێ بکەنەوە چونکە پێغەمبەران لەوجۆرە نەخۆشیانە پارێزراونو بەدوورن. بەدرێژایی نەخۆشیەکەی خێزانەکەی دالدەی دا، خزمەتی کردو دڵخۆشی دایەوە، بەڕاستی نموونەی خێزانی بەوەفاو ئافرەتی خۆڕاگرو خزمەتگوزار بوو، ئافرەتێکی میثالی و شەکرە ژن بوو، بەتەواوی مانا رەوشتەکانی (المرأة الصالحة) ی تێدا بوون، بەوەفاو عەطفو حەنانی خۆی زۆری ئێشو ئازاری لەحەزرەتی ئەییوب ﷺ کەم کردبووەوە.

پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەیەکیدا: کەئیمام ئەحمەدو بوخاریو تیرمیذیو ئیبنو ماجە لەسەعدەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: ((أشد الناس بلاءً

ألأنبیاء ثم الصالحون ثم الامثل فالأمثل یبتلی الرجل علی حسب دینه، فان کان فی دینه صلباً اشتد بلاؤه)).

حەزرەتی ئەیوب ﷺ لەپاڕانەوەکەیدا هەر ئەوەندە دەڵێ: خودایە! من تووشی زیانو نەخۆشی بووم. وەصفی پەروەردگاریش بەصیفەتێك دەکا: کەتایبەت هی خۆیەتیو دەفەرموێ تۆلەهەموو خاوەن رەحمێك بەرەحم تری. ئیتر داوای گۆڕانی حاڵی خۆی ناکاو خۆگرە لەبەرامبەر ئەو بەڵاو ناخۆشیانەی تێیان کەوتووە، لەبەر ئەدەبو حیشمەتی لەبەردەم پەروەردگاریدا پێشنیاری لابردنی نەخۆشیەکانی ناکا. بەڕاستی حەزرەتی ئەیوب ﷺ نموونەی بەندەی خۆگرو پشوو درێژو بەهیمەت بووە، ئەو هەموو بەڵایەی لیّ کۆبووبوونەوە، دڵی تەنگ نەبوو نارەزایی دەرنەبڕی، ناشوکری نەکرد! بۆیە بۆتە سەرمەشقو خاوەن صەبری میثالیو بەدرێژایی مێژوو نموونەی خۆڕاگرانە! لەبواری خاوەن صەبرو پشوو درێژی دا بەنموونەی دەگمەنو ناوازە دەست نیشان دەکریّ، سوبحانەڵلا شەرم دەکا لەوەی داوا لەخودا بکا بەڵاکەی لەسەر لابەریّ، ئیشەکە حەواڵەی پەروەردگار دەکاو دڵنیایە لەوەی: کەپەروەردگار ئاگاداری حاڵو وەزعیەتی، ئیتر بەپێویستی نازانیّ داوای لابردنی ناخۆشیەکانی لیّ بکا.

﴿فاستجبنا له فکشفنا ما به من ضر﴾ بەهانایەو هاتینو دوعاو پاڕانەوەکەیمان وەرگرتو دەردو بەڵاکانیمان لەسەر لابردو جەستەو لەشو لاری لەنەخۆشی چاك بۆوە.

﴿وآتیناه اهله ومثلهم معهم﴾ ئەو ماڵو منداڵەی نەمابوون پێمان بەخشییەوە، بەم رەنگە زیندوو کرانەوە بۆی. یان قەرەبووی ماڵو منداڵەکانیمان بۆ کردەوە، بەئەندازەی منداڵە مردووەکانی منداڵی ترمان پیّ دایەوە، ئەوەندەی تریشمان بۆ زیاد کردن، لەخێزانەکەی دوو هێندەی جاران منداڵی بوون، یان بەئەندازەی پێشوو منداڵمان پیّ دانەوە، ئەوانیش منداڵیان بوون بەمنداڵی خۆیو نەوەکانیەوە دوو هێندەی جارانیان لیّ هات.

﴿رحمة من عندنا وذكرى للعابدين﴾ قەرەبووی ماڵو منداڵی پێشوومان بۆ کردەوە، لەڕوی رەحمەتو بەخششی خۆمانەوە، ئەوانەمان پێدایەوە، نەخۆشیمان لەسەر لابرد، بۆئەوەی خودا پەرستان بیکەنە نموونەو چاوی لێ بکەن، وەکوو ئەو بەصەبرو ئارام بن، بۆئەوەی وەکوو ئەو پاداش وەربگرنەوە، هەروەها بۆئەوەی هیچ کەس لە لێخۆشبوونو رەحمەتو بەخششی خودا نائومێد نەبێ، هەروەها موسوڵمانان پێیان وانەبێ چونکە خوداپەرستن نابێ تووشی بەڵاو ناخۆشی بن. بێگومان دونیا خانووی بەتاقیکردنەوەو لەبۆتەدانە. پەروەردگار بەندەکانی خۆی تێدا بەتاقی دەکاتەوە.

چیرۆکی حەزرەتی ئیسماعیل و ئیدریس و ذولکیفل دروودی خودایان لەسەر بێ

وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا ٱلْكِفْلِ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَٰهُمْ فِى رَحْمَتِنَآ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٦﴾

دوای گێڕانەوەی سەرگورشتەی حەزرەتی ئەیوب ﷺو رانواندنی رەوشتی خۆڕاگری تێیدا، باسی سێ پێغەمبەری خاوەن صەبرو پشوو درێژی تر دەکا: کەلەبەرامبەر تەنگو چەڵمەدا خۆیان راگرتو بەردەوام بوون لەسەر طاعەتو عیبادەت.

دەفەرموێ: ﴿واسماعيل وادريس وذا الكفل كل من الصابرين﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! سەرگورشتەی ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیمو

ئیدریس‌و ذولکیفل بۆ گەلەکەت بگێڕەوە، هەر یەکێ لەم زاتانە لەپێڕی خاوەن صەبرو ئارامەکان بوون.

یەکەمیان: کەئیسماعیلە، صەبرو خۆڕاگرییەکەی گەیشتە رادەیەك بێ دوو دڵی ئامادە بوو بۆ سەربڕین، خودا بەتاقی کردەوەو لەتاقیکردنەوەکە دەرچوو، بۆتە نموونەی کوڕی گوێ ڕایەڵ‌و ملکەچ بۆ قەزاو قەدەری خوداو فەرمانی باوکی.

بەڵام ئیدریس‌و ذولکیفل کات‌و شوێن‌و بەسەرهاتیان نادیارە، ئێمە چ لەهەواڵ‌و سەرگورشتەیان نازانین، هەرچەندە بەنیسبەت حەزرەتی ئیدریس ﷺ قسەیەك هەیە: دەڵێ: حەزرەتی ئیدریس ﷺ ، ئەو ئۆزوریسەیە کەپاش مردنی میسرییەکان پەرستویانەو گەلێ حیکایەت‌و ئوسطورەی جیا یان پێوە ناوە.

بەمامۆستای یەکەمی ئادەمیزادی دەژمێردرێ، ئەو کشت‌وکاڵ‌و پیشەسازی داهێناوەو هەڵی گرتووە. بەڵام ئەمانە هەموو قسەن‌و بەڵگەیەکی بەهێزمان بەدەستەوە نیە دەربارەیان.

مامۆستا سەیید دەفەرموێ: بائێمە بزانین: کەئیدریس ﷺ لەوخاوەن صەبرانەیە: کەشیاوی ئەوەیە ناوی لەکتێبی پەروەردگاردا تۆمار بکرێ.

دەربارەی حەزرەتی ذولکیفل هیچ زانیاریەکمان نیە، ناتوانین بەدڵنیاییەوە سەردەم‌و شوێنی دیاری بکەین، زۆر لەزانایان پێیان وایە: پێغەمبەرێك بووە لەپێغەمبەرانی نەتەوەی ئیسرئیل. هەندێك پێیان وایە پیاوچاکێکی بەنو ئیسرائیسلی بووە. لەپێش مردنی یەکێك لەپێغەمبەرانی بەنو ئیسرائیل بەرعۆدە بووە: کەپاش مردنی سێ کار ئەنجام بدا، شەو نوێژ بکا، بەڕۆژ بەڕۆژو بێ، دادوەری بکاو، توڕەنەبێ، ذولکیفل پابەندی قسەی خۆی بوو، بەرێك‌و پێکی ئەو ئەرکانەی ئەنجام دان، بۆیە ناوی ذولکیفلی بۆخۆی تەرخان کردوە. بەڵام ئەمەش هەر قسەو باسە بەڵگەیەکی بەهێز

پاڵپشتی ناکا. وەلیٚ ئەوەی قورئان فەرمویەتی بەسەو زیاد لەوە پێویست نیە، ئەگەر پێویست بوایە قورئان لێی بێدەنگ نەدەبوو. قورئانی پیرۆز لەبارەی ئەم سیٚ پێغەمبەرە رێزدارەوە فەرمووی: ئەوانە لەپێڕی خاوەن صەبرەکان بوون. وێڕای ئەو رەوشتە بەرزەیان ﴿وأدخلناهم في رحمتنا انهم من الصالحين﴾ خستماننە ژێر رەحمەتی خۆمانەوە، لەو کەسانە بوون: کەرەحمەتی ئێمەیان بەسەردا رژا، پلەو پایەی پێغەمبەرێتیان پیٚ برا، لەپێڕی بەهەشتییانن، بەرەزامەندیو پاداشتی ئێمە بەهرەمەند بوون، لەکۆمەڵی تەواو راستاڵانن، چونکە پێغەمبەر مەعصومو بیٚ گوناهن. لەلایەن ئێمەوە بڕیاری پیاوچاکیو راستاڵییان بۆ دراوە.

سەرگورشتەی چیرۆکی حەزرەتی (یونس) عليه السلام

وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبٗا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾

ئەمەش چیرۆکی حەزرەتی (یونس)ە، روداوی سەرسووڕهێنەری تێدا نمایش دەکریٚ، یەکێکە لەخاوەن پێغەمبەرانی پلەو پایە، خودا فەضلو نیعمەتی خۆی بەسەردا رشت، وەکوو چۆن رەحمەتی خۆی بەسەر پێغەمبەرەکانی پێشوودا رژاندو لەتەنگو چەڵەمە رزگاری کردن.

بەسەرهاتو سەرگورشتەی ئەم زاتە لەسورەتی (الصافات) دا بەدوورو درێژی باس کراوە.

لێرەدا زۆر بەخێرایی بەسەر چیرۆکەکەدا تێدەپەڕێ، ئەمەش بەهۆی لەبەرچاوگرتنی مەبەستی سورەتەکەو بۆ تەناسوقی سیاقەکەیە. مەبەستەکەش زەق کردنەوەی لایەنی چاودێری خودا بۆ پێغەمبەرانو فریاکەوتنیەتی بۆیان، دەفەرموێ: ﴿وذا النون اذ ذهب مغاضباً﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست چیرۆکی پێغەمبەرێکی تر بۆ قەومەکەت بگێڕەوە؛ چیرۆکی (یونس)ی کوڕی مەتا، کاتێك خودا کردی بەپێغەمبەرو ناردی بۆ سەردانیشتوانی نەینەوا لەوڵاتی موصل، ناوی پاشاکەیان (حزقیا) بوو.. حەزرەتی یونس بانگەوازی کردن بۆ خودا پەرستیو یەکتاپەرستی، کەس ئیمانی پێ نەهێناو سوور بوون لەسەر کوفرو بێ باوەڕی خۆیان، ئەویش ڕقی هەڵساو بەتوڕەیی جێی هێشتن، هەڕەشەی هاتنی عەزابی لیٚ کردن، وتی: خودا پاش سێ ڕۆژی تر عەزابی سامناکتان بەسەردا دەدا.

جاکە حەزرەتی یونس جێی هێشتن، گەلەکەی ترسیان لیٚ نیشتو بەخۆیاندا چوونەوەو بۆیان مەعلووم بوو: کەپێغەمبەر درۆ ناکەن، هەموو دانیشتوانەکە لەشار چوونە دەرێ، منداڵو پیرو ئافرەتو ئاژەڵیشیان لەگەڵ خۆیان بردنەدەر، دایكو ڕۆڵەی ساوایان لێك جیاکردنەوە، هەموویان تێکڕا دەستی نزایان بۆلای خودا بەرز کردەوە کردیانە شینو زاریو هاوارو فوغان، وشتر بۆ بێچوەکەی دەیبۆڕاندو مانگا بۆ گۆلکەڵەکەی دەیهوڕاندو بزنو مەڕ بۆ کاریلەو بەرخۆلەکانیان دەیانباڕاند، ئیتر خودا عەزابی بۆ نەناردنو هەڕەشەکەی حەزرەتی یونس ﷺ نەهاتەدی، هەموویان ئیمانیان هێناو وازیان لەکوفرو بێدینی هێنا، وەکوو لەشوێنێکی تردا قورئان ئاماژە بەمە دەکاو دەفەرموێ: ﴿فلولا كانت قرية آمنت فنفعها ايمانها الا قوم يونس لما

أمنوا، كشفنا عنهم عذاب الخزى فى الحياة الدنيا ومتعناهم الى حين﴾ (يونس/٩٨)

لەم لایشەوە حەزرەتی یونس ﵇ سەری خۆی هەڵگرتو رۆیی تاگەیشتە سەر دەریاو لەگەڵ کۆمەڵێك رێبواردا سواری کەشتی بوون، پاش ماوەیەك کەشتی کەوتە تاسەکردن و لەرەلەر، سەرنشینەکانی ترسی مردنیان لیٚ نیشت، دوایی بڕیاریان دا: کەبەقورعە یەکێکیان بخەنە ناو دەریاوە، بۆ ئەوەی باری کەشتیەکە سووك بیٚو هەموویان تێدا نەچن. قورعەیان ئەنجامداو لەسەر یونس ﵇ نیشتەوە، سەرنشینەکان نەیان ویست فڕێی دەنە دەریاوە، ویستیان بکەوێتە سەر یەکێکی تر پشکەکەیان هاویشتەوە هەر کەوتەوە سەر یونس ﵇ ! وەکوو لەشوێنێکی تردا قورئان ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ ﴿فساهم فكان من المدحضين﴾ (الصافات/١٤١) واتە: قورعەکە بەر ئەو کەوت!! ئیتر حەزرەتی یونس ﵇ بەناچاری پۆشاکەکانی لەبەر خۆی داکەند خۆی فڕیٚ دایە ناو دەریاوە، یان فڕێیان دایە ناو دەریاوە، پەروەردگار نەهەنگێکی بۆ ناردو یەکسەر هەڵی لووشی! کەدەفەرموێ: ﴿ذالنون﴾ واتە: خاوەنی ماسی: نازناوی (ذالنون) کەبۆ حەزرەتی یونس دانراوە لەم روەوە بووە.

کەدەفەرموێ: ﴿مغاضباً﴾ واتە: رق هەڵساو لەگەلەکەی چونکە بەدرۆیان خستەوەو بڕوایان پیٚ نەکرد. هەروا پێی ناخۆش بوو کەدوای سیٚ رۆژەکە هەڕەشەکەی نەهاتەدیو عەزابەکە نەهات.

﴿فظن ان لن نقدر عليه﴾ پێی وابوو: ئێمە تووشی تەنگانەو ناخۆشی ناکەین، لەسکی ماسیدا تەنگی پیٚ هەڵناچنین! سزای بەسەردا نادەین؟! بەکورتی دەرچونی لەشار دەشوبهایە حاڵەتی بەندەو کۆیلەی هەڵاتوو. ئیتر کەنەهەنگەکە قوتیدا کەوتە ناو تاریکی سکی ماسییەکەو تاریکی دەریاو تاریکی شەویش بەسەریا هات ﴿فنادى في الظلمات﴾ لەناو ئەو تاریکییانە هاواری لیٚ هەڵساو هانای بۆ خودا بردو کەوتە نزاو پاڕانەوە ﴿أن لااله الا

انت سبحانك انی كنت من الظالمين﴾ دڵنیام: کەهیچ خودا نین جگە لەتۆ ئەی پەروەردگار! باوڕم هەیەو بەزوبان ئیقرار دەکەم: کەتۆ خودایەکی پاكوبێگەردی، لەهەموو عەیبو نەنگییەك دووریو دەسەڵاتو توانات رەهایەو هەمیشەییە: هیچ شتێکت لیٚ عاسیٚ نابیٚو هەرچی بتەویٚ ئەنجامی بدەی دێتەدیو رەتبوونەوەی نیە. ئەتۆ کاری بیٚ جیٚ ناکەیو هەموو ئیشێکت حیکمەتەو من ستەمم لەخۆم کرد، کە بەبیٚ فەرمانی خودا کۆچم کردو گەڵو وولاٚتم جیٚ هێشت ﴿فأستجبنا له﴾ ئێمەیش نزاو پاڕانەوەکەیان لیٚ وەرگرت، تۆبەو گەڕانەوەی قبوڵ بوو ﴿ونجيناه من الغم, وكذلك ننجي المؤمنين﴾ لەو ناخۆشیو تەنگەبەرییە دەرمان هێنا، لەغەمو تاریکی ناو سکی ماسی رزگارمان کرد، فەرمانمان بەنەهەنگ کرد لەقەراخ دەریا دەری هاویشتەوە! چۆن (یونس) مان لەو تاریکیو تەنگانەیە رزگار کرد، هەر بەو جۆرە موسوڵمانانی راستاڵ لەغەمو تەنگانەرزگار دەکەین ئەگەر بەدڵسۆزی بگەڕێنەوە بۆلای ئێمەو دوعاو پاڕانەوە ئاڕاستەی بارەگای ئێمە بکەن! ماموستا سەیید دەفەرمویٚ: بێگومان ئەم بەشەی سەرگورشتەی حەزرەتی یونس ﷺ جێگای سەرنج دانو لیٚ وورد بوونەوەیە، پێویستە کەمێك لەسەری بوەستین.

١- حەزرەتی یونس ﷺ نەیتوانی لەسەر ئەرکی راگەیاندنو پێغەمبەرێتیەکەی پشوودرێژ بیٚو صەبرو ئارامی هەبیٚ. هەرکەقەومەکەی بانگەوازیەکەیان رەتکردەوە رقی هەڵساو تووڕە بوو، ئۆمەتەکەی بەجیٚ هێشتو وازی لەئەرکی پێغەمبەرێتیو بانگەوازیی هێناو سەری خۆی هەڵگرت، دڵتەنگو سینە پڕ غەمو پەژارە ولاٚتی جیٚ هێشت، لەبەر ئەوە خودا خستیە تەنگانەیەکەوە سزاو تەنگ پیٚ هەڵچنینی بیٚ باوەڕەکان بۆی لەچاوی ڕا شاییو سەیران بوو، خۆئەگەر زوو پەشیمان نەبوایەوە بۆلای خودا نەگەڕایەوەو دانی بەستەمکاری خۆیدا نەنایە، هەرگیز خودا دەرووی لیٚ

نەدەکردەوە، تارۆژی قیامەت لەو تەنگانەدا دەمایەوە، بەلاّم قودرەتی خودا پاراستیو لەوتەنگانەیە رزگاری کرد!

٢- بانگخوازانی ئایینی رێگای خودا پێویستە پشوو درێژ بن، لەبەرامبەر بەدرۆخستنەوەو رەتکردنەوەی پەیامەکەیانو سزادانیان لەسەر بانگەوازیەکەیان پێویستە بار قولّ بن. راستە بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەری راستگۆو دلّنیا لە راستی پەیامەکەی لەسەر نەفسی گرانەو تالّە! بەلاّم دەلێی چی، ئەوە برِێکە لەئەرکی بانگەوازیی. پێویستە ئەوانەی ئەرکی بانگەوازیی دەخرێتە سەرشانیانو پیێ هەلّدەستن خۆگرو پشوودرێژ بن بارقولّو دلّ فراوانو بەصەبرو ئارام بن، لەبانگ کردنو دووبارە بوونەوەی بانگەوازییەکەیان ماندو نەبن، بەبیّ گوێییو سەر رِەقی بانگکراوان فسقەلّ نەبن:

٣- دەبیّ بانگەوازی کەرانی رێگای خودا نائومێد نەبن لەئیمانهێنانو چاکبوونی بانگکراوانیان، چەندێك بیّ گوێییان بەرامبەر بنوێنریّو بەگژیاندا بێنەوە نابیّ لەکاریگەریی پەیامەکەیان نائومێد بن، تەنانەت ئەگەر بۆجاری سەدەم بانگەوازییەکەی نەی پێکا باچاوەروان بیّ بۆ جاری سەدو یەك، بانگەوازییەکەی کاری خۆی بکا. تەنانەت ئەگەر هەزارجار بانگەوازیی دووبارە کردەوەو بیّ سوود بوو باناتومێد نەبیّ.

٤- بێگومان ئەرکی بانگەوازیکاران قورسو ئەستەمە، رێبازەکەیان پرِە لەکۆسپو تەگەرە، دلّ نەرم کردنو بەپیرەوە هاتنی نەفسەکان هەروا کارێکی ئاسان نیە، گۆرِینی بیرو باوەرِو دابو نەرێت بەسوكو ئاسانی فەراهەم نایە، بەخۆشی دەستەبەر نابیّ. چونکە تەمو مژو چلكوژەنگی گومرِاییو دابو نەرێتی بەتالّو پووچ دلّو دەروونی داگیر کردوون، پێویستە ئەو چلكو ژەنگە، ئەو دارو پەردوە، ئەو چقلّو چالّە رابمالّدریّ، تاریکی گومرِایی برِەوێنێتەوە، دلّو دەرونەکان ئامادە بکرێن بۆ وەرگرتنی پەیام، هەموو هۆکارێك بخرێتە گەرِ بۆ زیندو کردنەوەی دلّەکان، پێویستە هەموو شێوەیەکی گونجاو بەتاقی

بکرێتەوە. هەموو رێبازێکی لەبار رەچاو بکرێ، هەموو مەرکەزە هەستیارەکان دەستیان لێ بدرێو بشکێندرێن بەڵکوو دەروازەیەك بدرۆزێتەوە بۆ ئەوەی پەیامی خودا بچێتە ناو دڵەکانەوە، بانگەوازییەکە مەبەستی خۆی بپێکێ.

بێگومان زۆر ئاسانە بۆ خاوەن دەعوە: کەفسقەڵ ببێ لەبەر ئەوەی کەخەڵکەکە بەپیر بانگەوازییەکەیەوە نایەن، بەئاسانی دەتوانێ لەخەڵکەکە دابڕێو لەماڵی خۆی دانیشێ، ئەمە کارێکی ئاسانەو هەموو کەس دەتوانێ ئەو هەڵوێستە بنوێنێ، پاش ماوەیەك وردە وردە رقەکەی دەنیشێتەوەو ئەعصابی خاو دەبنەوە، بەڵام کوا ئەوە بانگەوازییە؟ کەی ئەوە بانگەوازیکارە؟ دەتوانێ بەدووره پەرێزی چ ئەنجام بداو کێ بخاتە سەر رێگای راست؟!

بێگومان بانگخوازیو رێنمویی کردن مەبەستی سەرەکییەو ئەو بنەمایە، نەك بانگکەرەکە خۆی. کەوابێ بادڵتەنگ بێو مەراق بخواو پیش بخواتەوەو ئازار بچێژێ بەڵام نابێ واز لەپەیامەکەی بێنێو پاڵی لێ بداتەوە، باش وایەو پێویستە بەردەوام بێ لەسەر پەرەدان بەپەیامەکەیو گوێ نەدا بەهەڵوێستی بێ باوەڕان. بانگەوازیکەر ئامێرێکە لەدەستی قودرەتی خودادایە، خودا چاودێرو پارێزگاریەتی، دەی بالەهەموو بارودۆخێك دا ئەرکی خۆی ئەنجام بدا، هەر مەجالێکی دۆزیەوە هەل لەکیس نەدا.

بێگومان لەچیرۆکی حەزرەتی یونس دا ﷺ پەندو عیبرەت هەیە بۆ بانگەوازیکەران، پێویستە لێی وورد ببنەوە.

لەگەڕانەوەو بەخۆدا چونەوەی حەزرەتی یونس دا، لەئیعترافو دانانیدا بەوەی ستەمکارەو ستەمی لەخۆی کردوە پەندو عیبرەت هەیە بۆ خاوەن پەیامەکان، پێویستە تێی بفکرن لەرەحمەتو بەزەیی هاتنەوەی خودا بۆ

حەزرەتی یونس‌و دوعاو پاڕانەوە گیرا کردنەکەی‌و رزگارکردنی لەتاریکایی ناو سکی نەهەنگ. موژدە هەیە بۆ خاوەن باوەڕان.

سەرگورشتەی چیرۆکی حەزرەتی زەکەرییا و حەزرەتی یەحیایە (سەلامی خوایان لێ بێت)

وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ زَوْجَهُۥٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾ وَٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَٰهَا وَٱبْنَهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُونِ

دوای رونکردنەوەی نیعمەتی تایبەتی هەر پێغەمبەرێك لەوانەی لەوە پێش باسی کردن، ئەمجار دێتە سەرباسی ئەو نیعمەتەی: کەبەخشی بە حەزرەتی زەکەرییا ﷺ بەوە: کەلەتەمەنی پیری‌و کەنەفتی خۆی‌و ژنەکەی دا خودا کوڕێکی پێ بەخشین، دوای ئەوەی زۆر خەفەتبار بوو: کەوەجاخ کوێرەو بێ ئەولادە. ئەوەبوو لەخودا پاڕایەوە: کەمنداڵێکی پێ ببەخشێ خەمڕەوێن

بێ بۆی، پاڵپشتو هاریکاری بێ بۆ بەجێهێنانی ئەرکی دینو دونیای. دوای مردنیشی جێ نشینی بێ!

دوعاو پاڕانەوەکەی دڵسۆزانەو لەناخەوە بوو، بڕوای وابوو خودا دەتوانێ هەموو کارێك ئەنجام بدا، ئەگەر مەیلی لێ بێ، هەرچەندە خۆیو خێزانی گەیشتونە تەمەنی نائومێد بوون لەمنداڵ بوون، دەتوانێ منداڵیان پێ ببەخشێ.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەو کاتە حەزرەتی زەکەرییا تەمەنی سەد ساڵ بوو خێزانەکەشی نەوەدو نۆ ساڵ بوو.

ئەمجار پەروەردگار چیرۆکی مەریەمو بەوەلەدبوونی عیسا عليه السلام لەمەریەم باس دەکا.. چونکە دیاردەی لەدایك بوونی حەزرەتی عیساو عليه السلام حەزرەتی یەحیا عليه السلام وەکوو یەك سەرسوورهێنەرنو موعجیزەن.

دەفەرموێ: ﴿وزكريا اذ نادى ربه رب لاتذرني فرداً وأنت خير الوارثين﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! باسی ئەوکاتە بکە: کەزەکەرییا عليه السلام لەپەروەردگاری خۆی پاڕایەوە: کەکوڕێکی بداتێ بۆئەوەیدوا خۆی ببێتە پێغەمبەر، بەگۆشەگیری لەگەلەکەی نزای لەخودا کردو وتی: خودایە! چیدی بەتەنیا مەمهێڵەوە، باچیدی بەوەجاخکوێریو بێ میراتگر نەبم، منداڵێکم پێ ببەخشە دوای خۆم لەشوێنم دانیشێ بۆ بانگەوازیکردنو پەیام گەیاندنو پێغەمبەرێتی، کەلەپوری زانینو پێغەمبەرایەتیم لێ وەرگرێ، بێگومان دوای لەناوچونی دروستکراوانت خۆت دەمێنیو بەس! کەوابوو ئەگەر منداڵێکیشم پێ نەبەخشی ببێتە جێ نشینم ئەوە گوێ نادەمێ، چونکە تۆ خۆت میراتگری، ئەتۆ باشترین جێ نشینیو خۆت پارێزگاریی ئایینی خۆت دەکەی، وەلێ پێم خۆشە رۆڵەیەکم پێ ببەخشێ گوێ ڕایەڵم بێ ئەو کارە خێرانەی: کەبەمنت سپاردوە دوای خۆم بەئەوی بسپێرمو فەڕو بەرەکەتی بانگەوازیو پێغەمبەرێتی لەبنەماڵەکەم دا بەردەوام بێ.

﴿فاستجبنا له ووهبنا له يحي وأصلحنا لــه زوجــه﴾ پاڕانەوەکەیان وەرگرتو وەڵامی هاوارەکەیان دایەوە، ئاواتەکەمان بۆ هێنایە دی، کوڕێکمان پێ بەخشی ناوی نا یەحیا ﷺ، نەخۆشی نەزۆکیو منداڵ نەبوونمان لەسەر خۆیو خێزانەکەی لابرد، دوای نەزۆکیو وەجاخکوێریو پیریو کەنەفتی منداڵی بوو.

چیرۆکی لەدایك بوونی یەحیا ﷺ لەو دایكو باوکە پیرو نەزۆکە بەدورو درێژی لەسورەتی (ال عمران)و سورەتی (مریم) دا باسکراوە، لێرەدا بەکورتی باسی دەکاتو وای دەهێنێ کەلەگەڵ سیاقەکەدا بگونجێ، رەحمەتو بەزەیی خودا بگەیەنێ، ﴿انهم كانوا يسارعون فى الخيرات﴾ بێگومان ئەوانەی لەپێغەمبەرانن بەزەکەرییاو خێزانەکەشیەوە، لەو بەندە دڵسۆزو راستاڵانەبوون: گورجو گۆڵ بوون بۆ ئەنجامدانی طاعەتی ئێمە بەخێرایی ئەنجامیان دەداو تەمبەڵییان تێدا نە دەکرد. پەروەردگاریش خێرا وەڵامی داواکەی دانەوەو دوعاکەی گیرا کردن.

﴿ويدعوننا رغباً ورهباً﴾ نزاو پاڕانەوەی خۆیان ئاراستە دەکردین، هیوایان بەرەحمەتو فەضلی خودای خۆیان هەبوو.

واتە: هانایان بۆ خودا برد بەتەمای پاداشو لەترسی عەزاب.

﴿وكانوا لنا خاشعين﴾ ئەوان وێڕای هەبوونی هیوایان بەرەحمەتی ئێمەو ترسیان لەعەزاب، گەردنکەچو دڵ ترساون بوون، ترسی خودا لەدڵیاندا جێگیر بووبوو. ساتەوەختێك لەخودا غافڵ نەبوون.

ئەمجار دێتە سەر باسکردنی خاتومەریەمو حەزرەتی عیسا ﷺ. لەسێ شوێنی قورئاندا چیرۆکی حەزرەتی زەکەرییاو یەحیای کوڕی (سەلامی خودایان لەسەر بێ) باس دەکا. لەگەڵ چیرۆکی خاتو مەریەمو عیسای کوڕی دا خراونەتە پاڵ یەك: لەسورەتی (ال عمران)و سورەتی (مەریەم)و سورەتی (الانبياء) دا واتە: ئێرە.

سەرەتا چیرۆکی زەکەریا ﷺ دێنیٚو ئەمجار بەشوێنیدا چیرۆکی (مریـم) دەهێنیٚ، چونکە هەردوو چیرۆکەکە پەیوەندیان بەیەکەوە هەیە، چونکـە پـەیدا بوونی منـدالٚ لـەپیرەمێردێکی کۆنەسـاڵی کەنـەفتو پیرونـەزۆك کەلەگـەنجیدا منداڵی نەبووبیٚ، هەروا چیرۆکی منداڵ بوونی مەریەم کەبەبیٚ مێرد بیٚ ئەوەی پیاو چوبێتەلای منداڵی بووە، ئەم دوو چیرۆکە وەکوو یـەك سەرسـوورهێنەرن، بەڵام چیرۆکی دووەم واتە: منداڵبوونی مەریەم سەرسوورهێنەرترە!

دەفەرمویٚ: ﴿والتي احصنت فرجـــــها﴾ ئـەی پێغەمبـەر ﷺ چیرۆکی مەریـەم بـۆ گەلەکـەت بگێڕەوە، ئـەو مەریەمـەی خۆی لەهــەموو پیــاوێك پاراست، نەبەحەلاڵیو نەبەحەرامی نەیهێشت پیاو لێی نزیك ببێتـەوە، وەکـوو قورئان لەسەر زمانی خـۆی دەفـەرمویٚ: ﴿ولم يمسسـني بشر ولم اك بغيا﴾ (مریم/٢٠) لەشوێنێکی تردا لەپەسنی خـاتوو مەریـەمدا دەفـەرمویٚ: ﴿التـي احصنت فرجها فنفخنافيه من روحنا﴾ (التحريم/١٢).

﴿فنفخنا فيها من روحنا﴾ لەگیانی خۆمان گیانمـان بەبـەر عیسـادا کـرد لەناو سکی دایکی دا. واتە لەو گیانەی: کەتەنیا بەفەرمانی ئێمە پەیدا بووەو لەناو دروستکراوەکانماندا زیاتر تایبەتمەندیو پەیوەندی بەئێمەوە هەیە.

راناو لە (فيها) دا لێرە دەگەڕێتـەوە بـۆ مەریـەم، بـەڵام مەبەسـت گیـان بەبەرا کردنی مەریەم نیە، بەڵکوو گیان بەبەراکردنی حـەزرەتی عیسـایە ﷺ لەسکی مەریەمدا. لەسورەتی (التحريم) دا فەرموی: ﴿فنفخنا فيه﴾ راناوەکـە دەگەڕێتەوە بۆ شەرمگای، واتە: فومان بەناو لەشیا کرد. قیرائەتێکیش هەیـە لەسورەتی (التحريم) یش دا هەر بە(فيــها) خوێندراوەتـەوە ئەوکاتـە راناوەکـە دەگەڕێتەوە بۆ مەریەم یان بۆ سکەکەی واتە: عیسا!

کەدەفەرمویٚ: ﴿من روحنـا﴾ لەسـورەتی (التحريـم)و لـێرەش دا بـەمانا ئەوەیە: عیسامـان دروست کرد لەگیانێك: کەتایبەتە بەخۆمانەوە، بەفــەرمانی

ئێمە بێ ناوەند دروست بووە، وەپاڵدانی گیانەکە بۆلای خودا بۆ ڕێز لێنان و تەشریفە.

﴿وجعلناها وابنها آية للعالمين﴾ ئێمە خاتو مەریەم و عیسای کوڕیمان کرد بەموعجیزەو نیشانەی بەدەسەڵاتی بۆ هەموو عاقڵمەندانی بوونەوەر. نیشانەی ئەوەیە: کەخودا دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێك دا هەیە: هەرچی بیەوێ ببێ دەبێ، هیچی لیٚ عاسێ نابێ. دیاردەو نیشانەکانی بۆ خودا چارانی خاتوو مریەم زۆرن: لەوانە:-

١- ئەوە بوو رزق و رۆژی لەخواوە بۆ دەهات: فریشتە لەبەهەشتەوە بۆیان دەهێنا..

٢- بەبێ ئەوەی پیاو لێی نزیك ببێتەوە منداڵی بوو.

٣- وەکوو حەسەنی بەصری دەفەرموێ: شیری مەمکی کەسی نەخوادوە.

٤- هەروەها حەسەنی بەصری دەفەرموێ: بەمنداڵی قسەی کردوە. [٦]

نیشانەو موعجیزەکانی حەزرەتی عیسا عليه السلام لەسورەتی (ال عمران) دا بەدرێژی باس کراون.

حەزرەتی عیسا عليه السلام موعجیزەیەکی تاقانەی رۆژگارە نەلەپێش داو نەلەدواییدا نموونەی دووبارە نەبۆتەوە، بەڵام بەکەڵکی ئەوە دێ لەهەموو سەردەم و رۆژگارێك دا ئادەمیزاد تێی بفکرێ و کەڵکی لیٚ وەربگرێ و بیکاتە نیشانەی ئەوە: کەخودا هەرچی بیەوێ بیکا دەیکا.

---

(٦) تەفسیری رازی ج٢٢ /٢١٨.

یەکیەتی داب و نەریتە ئاسمانیەکان و نەگۆڕانی داب و نەریتی خودا لەبوونەوەردا

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ إِلَيْنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِۦ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَٱقْتَرَبَ ٱلْوَعْدُ ٱلْحَقُّ فَإِذَا هِىَ شَٰخِصَةٌ أَبْصَٰرُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٩٧﴾

دوای رانواندنی چیرۆکی ئەو پێغەمبەرانە (دروودی خوایان لەسەر بێ)و نموونەی بەتاقیکردنەوەو لەبۆتەدانیانو نموونەی رەحمەتی خودا بۆیان، مەبەستی سەرەکی لەم رانواندنو بەسەرکردنەوەیە رادەگەیەنێو دەفەرموێ:

﴿ان هذه امتكم امة واحدة وانا ربكم فاعبدون﴾ بێگومان گەلو نەتەوەی یەکتاپەرست یەك گەلو نەتەوەیە، یەك شەریعەتیان هەیەو هەموو پێغەمبەران لەسەر ئەوە کۆکن. جوداوازیی لەنێوان گەلە خودا پەرستەکاندا نیە مەگەر لەهەندێ دابو نەرێتو دیاردەو شێوەو شێوازدا: کەبەگوێرەی گۆڕانی رۆژگارو شوێنو باری رۆشنبیری ئەو گەلانە هەندێ جوداوازیی رواڵەتییان تێدایە. ئەگینا لەبنەرەتدا یەك ئایینەو لەیەك سەرچاوەوە هاتووەو بۆ یەك مەبەستە ئەویش (یەکتاپەرستی)یە.

ئەم ئایینانەی ئەو پێغەمبەرانە بانگەوازییان بۆ کردوەو پەیڕەوییان کردوە ئایینی ئێوەیە؛ ئایینی ئیسلامە، ئایینی یەکتاپەرستییە، ئاینێکی بێ جوداوازی یە لەنێوان هەموو پێغەمبەرەکان دا، ئاینێکی تاكو تەنهایە، تاقە ئایینێکە: کە پێویستە پابەندی بنو پەیڕەوی بکەن، من خوداتانمو بەس! کەسی تر شیاوی خودایەتی نیەو رایەی ناکەوێ لافی خودایەتی لێ بدا. کەواتە: من بپەرستن پەرستشو بەندایەتی هەر بۆمن ئەنجام بدەن، کەس مەکەن بەهاوبەشو شەریکم لەخودایەتی دا، ئەمەیە رێبازی حەقو ئەوەیە ئایینی پەسند! لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وان هذه امتكم امة واحدة وانا ربكم فاتقون﴾ (المؤمنون/٥٢).

بوخاریو موسلیمو ئەبوداودو ئەحمەد، فەرمودەیەکیان ریوایەت کردوە: کەپێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی ((نحن معاشر الانبياء اولاد علات ديننا واحد)) ئێمەی کۆمەڵی تێغەمبەران منداڵی پیاوێکی فرەژنینو ئایینەکەمان یەکە. واتە مەبەست بەشەریعەتی پێغەمبەرەکان یەکتاپەرستیو خودا پەرستی یە، هەمومان بەرنامەکەمان یەکەو لەیەك سەرچاوە هەڵقوڵاوە، جوداوازیی لەبنەماکانی عەقیدەو رەوشتو بەها پیرۆزەکانو بەندایەتیکردنمان بۆ خودادا نیە، ئەگەر جوداوازی هەبێ لەهەندێ فروعیاتو جوزئیات دایە: کەبەگوێرەی گۆڕانی رۆژگارو باری کۆمەڵایەتی گەلەکان پێویست بووە.

﴿وتقطعوا امرهم بينهم﴾ دوایی گەلو نەتەوەکان کاروباری ئایینی خۆیان بەشبەش کردو بوون بەتاقمو گروی جیا جیا.

گەلو نەتەوەکان پاش ماوەیەك ویڕای یەکیەتی ئایینو تاكو تەنیایی خودای هەموانیانو یەکیەتی یاسای بوونەوەرو یەکیەتی پەیامی پێغەمبەرانیان لەبنەما سەرەکییەکانی ئایین دا، زۆر لەشوێنکەوتوانی پێغەمبەرەکان لەراستە ڕێبازی پێغەمبەرەکەیان لایان داو، دابو نەریتی جیاجیایان داهێنان، هەرتاقمەو لەبارێکەوە بۆ ئایین چوون، ئایینی راستەقینەی خۆیان وەلاناو پارچەپارچەیان کردو هەر کۆمەڵەو سوچێکی ئایینی گرتو بۆخۆی هەندێکی وەسەرنا، ئایینی خوداو بیروبۆچونی خۆیان تێکەڵاو کرد بەناوی ئایینەوە بڵاویان کردەوە، ئەمجار هەر تاقمە بانگەوازی بۆ ڕێبازەکەی خۆی کردو ئاژاوەو بەربەرەکانییان لەنێوان دا بەرپا بوو، هەر تاقمەو دژی ئەویتر تێکۆشاو بانگەوازی بۆ ڕێبازەکەی خۆی کردو ئاژاوەو بەربەرەکانی لەنێوان دا بەرپا بوو، هەر تاقمەو دژی ئەوی تر تێکۆشاو بانگەشەی بۆ بیروباوەڕی ناڕاستی خۆی کرد. تەنانەت شوێن کەوتوی پێغەمبەرێك لەناو خۆیاندا بڕ بڕ بوونو بوون بەچەند تاقمو گرۆو کۆمەڵو دوژمنایەتیو ئاژاوەیان تێکەوتو سەرەنجام شیرو تیریان لێك دەست دایەو جەنگو کوشتاریان لەناودا بەرپا بوو ... وەکوو ڕانەمەڕی بێ شوانیان لێ هات.

ئەوەتا لەپێغەمبەرەوە ریوایەت کراوە فەرمویەتی: ((**تفرقت بنو اسرائیل علی احدی وسبعین فرقة فهلکلت سبعون وخلصت فرقة، وان امتی ستفترق علی اثنتین وسبعین فرقة فهلکت احدی وسبعون فرقة وتخلص فرقة واحدة، قالوا یارسول الله من تلك الفرقة الناجیة؟ قال: الجماعة، الجماعة، الجماعة**)).

نەتەوەی ئیسرائیل دابەش بوون بەسەر حەفتاویەك تاقمو گرۆداو حەفتا حیزبو گرۆیان گومڕابوونو بەهیلاك چوون، تاقمێکیان لەرزگاربوانن. ئومەتی

من دەبنە حەفتاو دوو تاقم حەفتاو یەك تاقمیان لەهیلاكچوەكانن، تەنها كۆمەڵێكیان لەرزگار بوانن. هاوەڵان وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو كۆمەڵە رزگار بووە كێن؟ فەرمووی ئەوانە كۆمەڵی پابەند بەرێبازی قورئان‌و سوننەتن،

فەرمودەكە كەخاوەنی سونەنەكان (ئەبوداود، نەسائی، ئیبنو ماجە، تیرمیذی) لەئەبو هورەیرەوە ریوایەتیان كردوە، دەقی ریوایەتەكەی ئەبوهورەیرە بەم جۆرەیە: ((**تفرقت اليهود على احدى وسبعين فرقة، وتفرقت النصارى على اثنتين وسبعين فرقة، وتفرقت امتى على ثلاث وسبعين فرقة**)). هەڵبەتە بەش بەشكردنی ئایین‌و دووبەرەكی تێدا خستنەوە كارێكی ناپەسەندو ناشرینە، بۆیە خودا هەڕەشەی لەوانە كرد: كەبەوكارە هەڵدەستن‌و دەبنە هۆكاری، فەرمووی: ﴿**كل الينا راجعــون**﴾ هەموو تاقم‌و گرۆیەك لەوانە بۆلای ئێمە دەگەڕێنەوەو رۆژی قیامەت دێنەوە ژێر دەستی ئێمە، هەركەسە بەگوێرەی كردەوەكانی پاداش‌و سزاوەردەگرێتەوە كەس ستەمی لێ ناكرێ: قانوونی كردەوەو پاداشتی خودا بەم جۆرەیە: كەدەفەرمویێ: ﴿**فمن يعمل من الصالحات وهو مؤمن فلاكفران لسعيه وانا له كــاتبون**﴾ هەركەسێ لەكردەوەی چاكە بەگوێرەی توانا ئەركی سەرشانی خۆی بەجێ بێنێ‌و كارەكانی موافیقی شەریعەتی خودا بن، بەدڵ بڕوای بەخوداو پێغەمبەر ﷺ هەبێ‌و بەزووبان دانی پێدا بنێ، یان كەسێك بڕێ كاری چاكە بكاو یەكتاپەرستیش بێ، ئەوە بادڵنیا بێ: كەكۆشش‌و هەوڵەكانی بەزایە ناچن‌و پاداشی كردەوەكانی پوچ نابنەوەو رەنج بەخەسار نابێ، بەڵكوو پاداشتی دەدرێتەوەو بەئەندازەی گەردیلەیەك مافی نافەوتێ. ئێمە هەموو كردەوەكانی بۆ دەنووسین‌و بۆی هەڵدەگرین‌و لەنامەی عەمەلی‌دا بۆی دەپارێزن. هیچی لێ زایە نابێ. وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿**ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات انا لانضيع اجر من احسن عملا**﴾ (الكهف/ ٣٠) یان دەفەرموێ

﴿ومن اراد الاخرة وسعى لها سعيها، وهو مؤمن فاولئك كان سعيهم مشكوراً﴾ (الاسراء/١٩).

ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کەئەساس‌و بنەمای کردەوەی پەسندو خودا ویست، ئەوەیە: ئادەمیزاد بەدڵ بڕوای هەبێ‌و کردەوەی چاك بێ‌و بەزوبانیش ئیقرار بەئیمانی ناو دڵی بکا. بەدڵ بڕوای بەتاك‌و تەنیایی خوداو پێغەمبەرو زیندوبوونەوەی ڕۆژی قیامەت هەبێ‌و بەزوبان دان بەوەدا بنێ، لەروانگەی ئەو ئیمانەوە کردەوەی چاك بکا. بەکردەوەی باشی راستی بڕواکەی بچەسپێنێ.. عەمەلی صالح بریتییە لەئەنجامدانی ئەرکە پێویستەکانی سەرشانی ئادەمیزادو خۆپاراستن لەوەی ئایین نەهی لێ کردوە.

﴿وحرام على قرية اهلكناها انهم لايرجعون﴾ یاساغە لەسەر دانیشتوانی هەر شارو گوندو نەتەوەیەك: بڕیاری لەناوبردن‌و ریشەکێش کردنیانمان دابێ‌و لەناومان بردبن، نابێ‌و ناگونجێ ڕۆژی قیامەت زیندو نەکرێنەوەو نەیەنەوە ژێر دەستمان بۆ تۆڵە لێ ستاندنەوەی تەواو. واتە: دەبێ هەموو ئادەمیزاد زیندوبکرێنەوەو بیانخەینە ژێر حیساب‌و لێکۆڵینەوەو ئەمجار تۆڵە لێ ستاندنی پڕاوپڕی تاوان‌و سەرپێچی کردنی ژیانی دونیایان. ئەمە ئەگەر (لا) لە(لايرجعون) دا زیاد نەبێ. بەڵام ئەگەر (لا) زیاد بێ‌و تەئکید بگەیەنێ ئەوکاتە مانای ئایەتەکە بەم جۆرە دەبێ.

یاساغە بۆ دانیشتوانی هەر شارو گوندێك ئێمە بڕیاری ریشەکێش کردنیمان دابێ‌و لەناومان بردبن یاساغەو ناگونجێ پێش هاتنی ڕۆژی قیامەت ئەاونە زیندو بکرێنەوەو بگەڕێندرێنەوە بۆ ژیانی دونیا، یان بۆ تەوبە کردن. واتە: هەر گەل‌و نەتەوەیەك لەناوبەرین ئیتر تارۆژی قیامەت زیندویان ناکەینەوەو جارێکی دی بەتەما ژیانی دونیا نەبن‌و هەوڵ‌و فرسەتی تۆبە کردنیشیان نامێنێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿فلا يستطيعون توصية ولا الى اهلهم يرجعون﴾** (يس/٥٠).

هەر گەلو نەتەوەیەك لەناو بەرین زیندو ناکرێنەوە ﴿حتی اذا فتحت یاجوج ومأجوج, وهم من کل حدب ینسلون﴾ هەتا رۆژی قیامەتو دەرکەوتنی نیشانەکانی، کەنیشانەیەك لەنیشانەکانی هاتنی قیامەت کردنەوەی بەربەستی یەئجوجو مەئجوجە: کەلەهەموو تەپۆڵکەو بەرزایی یەکەوە دادەپەڕنە خوارو بەگورجی هێرش دێنن، مەبەستی ئایەتەکە رەددانەوەی ئەو موشریکانەیە کەبڕوایان بەزیندوبوونەوەو هاتنی رۆژی قیامەت نەبوو!

لەوە پێش لەسورەتی (الکهف) دا لەباسی یاجوجو ماجوج دا وتمان: دەگونجێ ئەم بەرهەڵدابوونەی یاجوجو ماجوجو روخانی بەربەستەکەیان بریتی بێ لەهاتنی تەتارو مەغۆلو هێرش کردنیان بۆسەر خۆرهەڵاتو خۆرئاوای جیهانی ئیسلامیو روخاندنی ویلایەتە ئیسلامیەکانو لەناوبردنی فەرمانڕەواکان، چونکە قورئانی پیرۆز لەسەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ فەرمویەتی: ﴿**اقتربت الساعة وانشق القمر**﴾ (القمر /١) دەی جاکەلەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ قیامەت نزیك بووبێ، دیارە لەسەردەمی هاتنی تەتەرو مەغۆلەکان نزیکتر بۆتەوە. چونکە شەشسەدو ئەوەندە ساڵ دوای پێغەمبەر ﷺ بووە. وەلێ پێویستە هەموو کاتێ ئێمە ئەوە لەبەرچاو بگرین کەمەزەندە کردنی زەمان لای خودا جودایە لەمەزندە کردنی لای ئادەمیزاد، وێدەچێ زەمانێکی زۆر دورو درێژی لای ئێمەی ئادەمیزاد، لای خودا چرکەیەك بێ ﴿وان یوماً عند ربك کألف سنة مما تعدون﴾.

﴿واقتربت الوعد الحق, فاذا هی شاخصة ابصار الذین کفروا﴾ رۆژی قیامەت نزیك بۆوە. واتە: کەتەو بەڵاو کارەساتانە رویان دا ئەوە نیشانەی نزیك بوونەوەی رۆژی قیامەتە، هەرکاتێکیش قیامەت رابێ، ئادەمیزادە کافرەکان چاویان بەملۆق دەوەستێو پێلوی چاویان وێك نایەتەوە، لەترسانو لەعەیبەتان چاویان بۆ ناقوچێندرێن. دەکەونە هاوارو فیغانو دەڵێن: ﴿یاویلنا!

قد كنا في غفلة من هذا بل كنا ظالمين﴾ ئەی هاوار بۆ خۆمان، ماڵوێرانو تێدا چوو خۆمان، بێگومان ئێمە لەدونیادا ئەم ڕۆژەمان لەبیر نەبوو، نەمانزانی: کەئەم ڕۆژە حەقەو زیندوبوونەوە هەیەو دەخرێینە ژێر حیسابو لێکۆڵینەوە! بەڵکوو ئێمە لەواقیع دا ستەمکار بووینو ستەممان لەخودی خۆمان کردو بەدەستی خۆمان خۆمان خستە ناو ئەم عەزابە سامناکە.

دەربارەی ﴿وهم من كل حدب ينسلون﴾ قیرائەتێك هەیە شاذە دەفەرموێ: ﴿وهم من جدث ينسلون﴾ ئایەتێکی تر هەیە پاڵپشتی ئەم قیرائەتە دەکا دەفەرموێ: ﴿فاذا هم من الاجداث الى ربهم ينسلون﴾ (یس/٥١) مەهدەوی ئەم قیرائەتەی لەئیبنو مەسعودو ثەعلەبی لەموجاهیدو ئەبوو صەهباوە. ریوایەتیان کردوە.[٧]

حاڵ و وەزعی کافرو موسوڵمانەکان لەقیامەت داو گۆڕانی ئاسمان لەو ڕۆژەدا

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَٰرِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَٰٓؤُلَآءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا ٱلْحُسْنَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

(٧) قورطوبی ج٦/ ٣٣٦٩ .

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾

دوای بەیانکردنو حاڵو چۆنیەتی دۆزەخیو بەهەشتیو راگەیاندنی ئەوە: کەقیامەت نزیك بۆتەوە، پەروەردگار حاڵو وەزعی موشریكو خودا درۆزنەکانیان بەیان دەکا،بەوە کەدەبنە: سوتەمەنی دۆزەخو دەفەرموێ: ﴿انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم انتم لها واردون﴾ بێگومان ئێوە ئەی موشریکەکان! خۆتانو خودا درۆزنەکانتان ئەوانەی جگە لەخودا دەیانپەرستن، دەبنە سوتەمەنی دۆزەخ! ئێوە هەمووتان دەچنە ناو ئەو ئاگرە بێ ئامانەوە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجارة**﴾ (البقرة/٢٤).

کەدەفەرموێ: ﴿وما تعبدون﴾ وشەی ﴿ما﴾ بتەکانو شەیتانو دارو دەستەکەی دەگرێتەوە، چونکە گومڕاکان لەم روەوە: کەبەگوێی شەیتانو دارو

دەستەکەی دەکەنو شوێنیان کەوتوون، وەکوو ئەوە وایە بیانپەرستنو بەبەندەی شەیتان دەژمێردرێن. ئایەتەکە حەزرەتی عیسا ﷺو حەزرەتی عوزەیرو فریشتەکان ناگرێتەوە، چونکە: کەدەفەرموێ: ﴿انکـــم﴾ خیطابەکە لەگەڵ موشریکەکانی قورەیشە، ئەوانیش تەنیا بت پەرست بوون! هەروەها قورئان فەرمووی: ﴿وما تعبدون﴾ نەیفەرموو: (ومن تعبدون) بەگوێرەی لۆغەت (ما) بۆ بێ عاقڵ بەکار دەهێنرێ.

بەڵگە لەسەر ئەوەی: کەشەیاتینی لەپێری پەرستراوەکانن ئەو ریوایەتەیە: کەموحەمەدی کوڕی ئیسحاق لەسیرەکەی دا دەگێڕێتەوە: دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ چووە ناو (کابە) وە، لەوکاتەدا پیاوماقوڵانی قورەیش لە (الحطيم) بوون: لەدەوروبەری حیجری شیمالەوە. لەدەوروبەری ماڵی خودا سێ سەدو شەصت بتی لێ بوو، پێغەمبەر ﷺ لایان دانیشت. (النضر) ی کوڕی (الحارث) پێشنیارێکی دایە، پێغەمبەر ﷺ بەبەڵگە بۆری دان، ئەمجار ئەم ئایەتەی خوێندەوە ﴿انكم وما تعبدون من دون الله﴾ تاکۆتایی ئایەتەکە. عەبدوڵلای کوڕی (بصري) هات بۆ ئە شوێنەو بینینی خەریکی سرتەو وتووێژی نهێنی بوونو دەمیان دەبردە بن گوێچکەی یەکتری. وتی: ئەوە سەرگەرمی چ وتووێژێکن؟ وەلیدی کوڕی موغەیرە، قسەکانی پێغەمبەری ﷺ بۆ گێڕایەوە. عەبدوڵلا وتی: بەخودا: کەلێرە بوومایە بۆرم دەدا، بانگی پێغەمبەریان ﷺ کردەوە، عەبدوڵلا پێی گوت: ئەوە تۆ ئەو قسانەت کردون؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی بەڵێ من وام گوتووە..

عەبدوڵلا وتی: بەخودای (کابە) ئەوە ئێستا لەگەڵت دەکەومە موناقەشەو رێگات لێ دەبڕمەوە. ئایا جولەکە عوزەیریان نەپەرستووە؟ نەصرانیەکان عیسایان ﷺ نەپەرستووە؟بەنو مولەیح فریشتەیان نەپەرستوون، جانەگەر بەقسەی تۆ بێ دەبێ عوزەیرو عیساو فریشتەکان دەخرێنە دۆزەخەوە، پێغەمبەر ﷺ لەوەڵامدا فەرموی: بەڵکوو ئەوانە

بەندایەتییان بۆ ئەو شەیاتینیانە کردوە کەفەرمانیان پێ کردون عوزەیر، یان عیسا، یان فریشتە بپەرستن. ئیتر خودای مەزن ئایەتی ﴿ان الذین سبقت لهم منا الحسنی﴾ تاکۆتایی ئایەتەکەی نازڵ کرد، دیارە مەبەستی بەوانە حەزرەتی عوزەیرو عیساو فریشتەکانن.

هۆی ئەوەی: کەخودا ئەو خودا درۆزنانەی ئەوان دەخاتە ناو دۆزەخەوە، بۆ زێدە ئەزیەتدانو سزادانی کافرەکانە زومەخشەری دەفەرموێ: بۆیە پەرستراوەکانیان لەگەڵ دا دەخرێنە دۆزەخەوە تازیاتر پەرستشکارەکان خەفەت بخۆنو نارەحەت بن، بۆئەوەی ئەو شتانەی لەژیانی دونیایان دا دەیانپەرستنو پێیان وابوو شەفاعەتیان بۆ دەکەن زیاتر ببنە دوژمنیان رقیان لێ ببنەوە. هەمیشە ئەو خودا درۆزنانەی کەبوونە هۆی بەدبەختیان لەپێش چاویان بن.

راستە: کەدەڵێن: بینینو تەماشاکردنی دوژمن جۆرێکە لەعەزابو دڵتەنگ بوون.

ئەمجار پەروەردگار بەڵگەیەکی تر دەهێنێتەوە: کەئەو بەخودا زانراوانە خودا نین دەفەرموێ: ﴿لوکان هؤلاء الهة ماوردوها﴾ئەگەر ئەو بتو هاو وێنانەیان بەراستی خودا بونایەو سوودو زیانیان هەبوایە وەکوو سەرپەرشتکارەکانیان بەتەما بوون ـ نەدەخرانە ناو ئاگری دۆزەخەوە، ئەگەر دەسەڵاتیان هەبوایە زیانیان لەخودی خۆیان دوور دەخستەوە، ئاوا سوکایەتیان پێ نەدەکرا! کەواتە: ئەوانە خودا نین، شیاوی خودایەتی نین ﴿وکل فیها خالدون﴾ هەموو بتو بتپەرستەکان لەدۆزەخ دا بۆ هەتایەدەمێننەوەو رزگار بوونیان نابێ،

﴿لهم فیها زفیر وهم فیها لایسمعون﴾ بۆ ئەوان هەیە لەناو ئاگردا لەبەر سەختی عەزاب ـ نرکەو ناڵەو دادو فوغانو تەنگەنەفەسیو لرخەو لرفە، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لهم فیها زفیر وشهیق﴾ ئەوان لەناو دۆزەخ دا شتێك نابیسن دڵیان خۆش بکا، سودیان پێ بگەیەنێ، بەڵکوو

دەنگی ئەوانە دەبیسن کەلێپرسراوی سزادانیانن واتە: دەنگی ترسناکی زەبانیەکانی دۆزەخ دەبیسن.

ئەمجار دوای بەیانکردنی حاڵو وەزعی دۆزەخییەکان، دێتە سەرباسکردنی بەختەوەرە موسوڵمانەکانو دەفەرموێ: ﴿ان الذين سبقت لهم منی الحسنی اولئك عنها مبعدون﴾ بێگومان ئەوانەی لەئێمەوە پێش وەخت چاکەیان بۆ بڕیار دراوە، ئەوانەی لەزانیاری خودادا لەوەپێش تەوفیقو هیدایەتیان بۆ فەراهەم هێنراوە، لەژیانی دونیایان دا ملکەچی فەرمانی خودا بوونو هەمیشە ترسی خودایان لەدڵدا بوە، بەدڵسۆزی بەندایەتی خۆیان بۆ خودا ئەنجام داوە، ئەوانە ناچنە ناو دۆزەخەوەو لەو ئاگرە ترسناکە کوشندەیە دوورن، ئێشو ئازاری دۆزەخ ناچێژن! ئەوانە بەختەوەرو بەمراز گەیشتوو مژدە پێدراون، حاڵو چۆنیەتی بەختەوەریەکەیان بەم جۆرەیە:-

١- ﴿لايسمعون حسيسها﴾ ئەوانە گوێیان لەگرمە گرمی ئاگری دۆزەخ نیە لرفە لرفی ئاگرو قرچە قرچی سووتانی شت نابیستن، پڕیشكو تینی ئاگریان ناگاتێ.

٢- ﴿وهم فيما اشتهت انفسهم خالدون﴾ ئەوانە دەخرێنە ناو بەهەشتەوەو بۆ هەتا هەتایە لە نیعمەتو لەززەتەکانی بەهەشت دا دەمێننەوە، ساتەوەختێك ئەو نیعمەتانەیان لێ قەدەغە ناکرێ!

٣- ﴿لايحزنهم الفزع الأكبر﴾ ترسو بیمی روداوی هەرە گەورەی قیامەت ئەوان ناترسێنێو دایان ناچڵەکێنێ، ﴿الفزع الأكبر﴾ فوکردنە بەشاخی صوردا بۆ جاری دووەمو بۆ زیندو بوونەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ويوم ينفخ فی الصور ففزع من فی السموات ومن فی الأرض الا من شاء الله﴾ (النمل/٨٧).

هەندێ پێیان وایە ئەم ترسانە گەورەو داچڵەکانە لەکاتی فوکردنی جاری یەکەمە بەشاخی صوردا.

هه‌ندێ ده‌ڵێن: ئه‌مه کاتی داخستنی دۆزه‌خه له‌سه‌ر دۆزه‌خیه‌کان. یان کاتی سه‌ربڕینی مردنه له‌پێش چاوی خه‌ڵکه‌که. یان کاتی به‌ڕێ کردنی دۆزه‌خیه‌کانه بۆ دۆزه‌خ.

٤- ﴿وتتلقاهم الملائكة, هذا يومكم الذى كنتم توعدون﴾ فریشته‌کان به‌رویه‌کی خۆشه‌وه پێشوازییان لیٚ ده‌که‌نو موژده‌یان پیٚ ده‌ده‌ن، له‌رۆژی زیندوو بونه‌وه‌و رابون له‌گۆڕ پێیان ده‌ڵێن: ئه‌مڕۆ ئه‌و رۆژه‌یه: که‌له‌ژیانی دونیادا واده‌تان پیٚ دراوه، ئه‌مڕۆ بۆ ئێوه رۆژی کامه‌رانیو به‌خته‌وه‌ری‌و رێز لێنان‌و پاداشدانه‌وه‌یه، رۆژی به‌مراز گه‌ییشتن‌و خۆشی‌یه! له‌هه‌موو شتێکی ناخۆش رزگاریان ده‌بیٚ‌و هه‌رچی حه‌زیان لێیه‌تی پێی ده‌گه‌ن‌و به‌ڵکوو پیٚ‌ی گه‌ییشتوون. ئه‌مجار ئه‌و باسه کۆتایی پیٚ ده‌هێنیٚ‌و دیمه‌نێکی سامناکتر راده‌نوێنیٚ، روداوی پێچانه‌وه‌ی ئاسمان ده‌خاته ڕوو ده‌فه‌رمویٚ: ﴿يوم نطوى السماء كطى السجل للكتب﴾ واته: ئه‌و به‌خته‌وه‌رو به‌مراز گه‌ییشتوانه ترس‌و سام دایان ناگریٚ‌و داناچڵه‌کێن له‌و رۆژه‌دا: که‌ئێمه ئاسمان ده‌پێچینه‌وه وه‌کوو پێچانه‌وه‌و هه‌ڵگێڕانه‌وه‌ی په‌ڕه‌ی کتێب. له‌پڕێکا به‌قودره‌تی خودا ئاسمان وه‌کوو کاغه‌زی تۆمار لوول کراوه‌و پێچراوه‌ته‌وه، ئه‌و بوونه‌وه‌ره‌ی که‌ئاده‌میزاد خوی پێوه گرتوه، له‌ئارادا نه‌ما، کار هه‌موو سه‌ریان گرت‌و ئیش جیٚبه‌جیٚ بوو، بوونه‌وه‌رێکی دی هێنرایه کایه‌وه. به‌ڕاستی دیمه‌نێکی پڕ سام‌و ترس‌و سه‌رسووڕمانه، وه‌کوو له‌شوێنێکی تردا ده‌فه‌رمویٚ: ﴿وما قد روا الله حق قدره، والأرض جميعاً قبضته يوم القيامة، والسموات مطويات بيمينه، سبحانه وتعالى عما يشركون﴾ (الزمر/٦٧) به‌کورتی ئه‌و خودا پێداوانه ترس‌و سام دایان ناچڵه‌کێنیٚ له‌وکاته‌دا: که‌دیارده‌کانی ئاسمان مه‌حف ده‌کرێنه‌وه‌و ئه‌ستێره‌و مانگ‌و خۆرو دیمه‌نه‌کانی تری له‌ناو ده‌برێن‌و زه‌وی ئاسمان‌و مانگ‌و خۆرو ئه‌ستێره‌ی تر به‌دی ده‌هێندرێن. ﴿كما بدأنا اول خلق

نعیده﴾ ئەوەی لەیەکەمجاردا نەبوەو دروستمان کرد، دەیکەینەوە بەنەبوو نایهێڵینەوە.

پێچانەوەی ئاسمانو گۆڕینی بوونەوەر شتێکە هەر دێو نەهاتنی نیە، لەرۆژی قیامەت دا جارێکی تر ئێمە ئێوە دروست دەکەینەوە بۆ حەشرو حیساب، ئادەمیزاد گیانیان بەبەردا دەکرێتەوە، سەرلەنوێ دروست دەکرێنەوەو زەوی و ئاسمانو خۆرو مانگو ئەستێرەکان بەشێوەیەکی تر دەگۆڕێن.

﴿وعداً علينا انا كنا فاعلين﴾ ئەو دروستکردنەوەو گۆڕانکارییە بڕیارێکە داومانەو هەر دەبێ بێتە دی و ئێمە زۆر بەئاسانی دەتوانین ئەنجامی بدەین.

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە: کەدەفەرموێ: **﴿ولقد جئتمونا فرادى كما خلقناكم اول مرة﴾** (الانعام/٩٤) یان ئایەتی **﴿وعرضوا على ربك صفاً لقد جئتمونا كما خلقناكم اول مرة﴾** (الكهف/٤٨).

ئنجا لەم مەشهەدە سەرنج راکێشەوە: کەوێنەی کۆتایی هاتنی ئەم بوونەوەرە دەکێشێو حاڵو وەزعی بوونەوەرو زیندو کراوەکان رادەنوێنێ، سیاقەکە دەگەڕێتەوە بۆ سەر بەیانکردنی دابو نەرێتی خودا لەبوونەوەردا، دەربارەی بەمیراتگرتنی زەوی بۆ بەندە صالحەکانی لەژیانی دونیادا! لەنێوان دیمەنی پێشوو ئەم دیمەنەدا پەیوەندییەکی خەستو خۆڵ هەیە.

دەفەرموێ: **﴿ولقد كتبنا فى الزبور من بعد الذكر ان الأرض يرثها عبادى الصالحون﴾** بێگومان ئێمە بڕیارمان داوەو لەزەبوردا دوای تەورات یان دوای قورئان. نوسیومانە: کەزەوی بەمیرات دەدرێ بەبەندە صالحەکانمانو تێیدا جێگیر دەبن.

مەبەست بە(الذکر) لەئایەتەکەدا تەوراتە. ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مەبەست قورئانە، هەندێکی تر دەفەرموون: لەوحول مەحفوظە، کەسەرچاوەی هەموو کتێبە ئاسمانییەکانە.

مەبەست بە (الأرض) بەگوێرەی مانای ئەم ئایەتە: کەدەفەرموێ: ﴿واورثنا الأرض نتبوا امن الجنة حيث نشاء، فنعم اجر العاملين﴾ (الزمر/٧٤) ئەرزی بەهەشتە.

یان مەبەست زەوی دونیایە مەبەست بە (عبادی الصالحون) ئەوانەن کەلەتوانایان دا هەیە زەوی ئاوەدانی بکەنەوە. بەگوێرەی مانای ئەم ئایەتە: کەدەفەرموێ: ﴿وعد الله الذين امنوا منكم وعملوا الصالحات ليستخلفنهم فی الأرض﴾ (النور/٥٥) هەروەها ئەم ئایەتە: کەدەفەرموێ: ﴿قال موسى لقومه: استعينوا بالله واصبروا، ان الارض لله، يورثها من يشاء من عباده، والعاقبة للمتقين﴾ (الاعراف/١٢٨).

یان مەبەست خاکی پیرۆز: (الارض المقدسة)یە کەوڵاتی شامو فەلەستینە. بەگوێرەی مانای ئەم ئایەتە: کەدەفەرموێ: ﴿واورثنا القوم الذين كانوا يستضعفون مشارق الارض ومغاربها التی باركنا فيها﴾ (الاعراف/١٣٧).

مامۆستا سەیید پێی وایە: مەبەست بە﴿الأرض﴾ لە ﴿ان الارض يرثها عبادی الصالحون﴾ زەوی دونیایە، ئەم زەوییە: کەئادەمیزاد ژیانی تێدا بەسەردەبا.

دەفەرموێ: پەروەردگار حەزرەتی ئادەمی ﷺ کردوە بەجێنشینی خۆی لەسەر زەوی بۆ ئەوەی ئاوەدانی بکاتەوە، بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاری بێنێ، گەشەی پێ بکاو گۆڕانکاریی تێدا بکا، گەنجینەو شاراوەی ناوی دەربهێنێو سوودی لێ وەربگرێ. بەروبوومی شێردراوەو ئاشکرای بۆخۆی کۆنترۆڵ بکاو ئادەمیزاد بگاتە ئەو ئاستەی:کە خودا لەزانستی خۆی دا مەزندەی کردوە.

بێگومان پەروەردگار یاسایەکی چڕو پڕی بۆ ئادەمیزاد داناوە، پەیڕەوو پرۆگرامێکی کارکردنی بۆ داناوە بۆ ئەوەی بەگوێرەی ئەو مەنهەجە هەڵس‌و کەوت بکا لەگەڵ زەوی‌دا، مەنهەجێکی بۆ داناوە دوولایەنەیە یان بڵێین: لەسەر دوپایە: ئیمان‌و کردەوەی چاك، لەدوا بەرنامەی پەروەردگاردا بۆ ئادەمیزاد: کەقورئانی پیرۆزە، ئەو مەنهەجە شیکراوەتەوە، یاساو نیظامی تەواوی بۆ داناوە، لەمەنهەجی ئیسلامی دا هەر تەنها ئاوەدانکردنەوەی زەوی‌و ئیستیغلال کردنی بەرو بوومەکانی مەبەست نیە، بەڵکوو وێڕای ئەوە گرنگی دەدا بەویژدانی مرۆڤ‌و پاڵفتەکردنی دڵ‌و دەروونی‌و گەشەکردن‌و بەهێز کردنی ئیمانی. بۆ ئەوەی ئادەمیزاد بگاتە پلەی بەرزو شکۆمەندیی مەزندە بۆ کراوی بۆئەوەی نەبێتە ئاژەڵێکی دوو قاچ لەناو ژیاری ماددی دا، مرۆڤایەتی خۆی نزم نەکاتەوە بۆ پلەی پەستی لەکاتێکدا ئەو خەریکە بگاتە ترۆپکی پێشکەوتن‌و بەرز بوونەوە لەبواری دەستەبەرکردنی سامان‌و دارایی ئاشکراو نهێنی.

لەهەوڵدان‌و بەرێ چوون بۆ دەستەبەر کردنی ئەو هاوکێشەیی‌و پێکەوە گرێ دانەی ئیمان‌و کردەوە جاری وادەبێ ئەم تای تەرازوو یان ئەو تای تری خوارو ژووریان تێدا پەیدا دەبێ.

جاری وادەبێ ستەمکارو ملهوڕو چەوسێنەرەوە باڵا دەست دەبن‌و زەوی بۆ خۆیان کۆنترۆڵ دەکەن، وادەبێ نەفام‌و تاڵانچی‌و هەرچی‌و پەرچی‌و جاش‌و خوێڕی باڵا دەست دەبن. وادەبێ فاسیق‌و لێزان کۆنترۆڵی زەوی دەکەن‌و بەباشی بەرو بوم‌و سامانی فەراهەم دێنن‌و لەبارە مادییەکەوە سەرکەوتوو دەبن! بەڵام ئەمانە هەموو تاقیکردنەوەن‌و ئاکام نین، بەمیراتگرتنی کۆتایی بۆ بەندە صالحەکانە ئەوانەی بڕوای راست‌و کردەوەی باش ئاوێتەی یەکتر دەکەن‌و هەرگیز ئیمان‌و کردەوەی باش لێك دانابڕن.

هەرکاتێ ئیمانی ناو دڵ‌و چاکی کردەوە لەگەڵ‌و نەتەوەدا کۆبوونەوە، ئەو گەلە دەبێتە میراتگری زەوی. بەڵام هەرکاتێ ئیمان‌و کردەوەی باش لێك

دابڕین، ئەوە تەرازووەکە خوارو ژوور دەکا: وادەبێ باڵادەستی بۆ ئەوانە دەبێ: کەهۆکاری مادی پەیڕەو دەکەن، ئەوان کۆنترۆڵی زەوی دەکەن، ئەوانەی بەڕواڵەت موسوڵمانن هۆکارە مادییەکان پاشگۆی دەخەنو ژێر دەکەون. هەرکاتێ ئیمانی راستەقینەو هاندەر بۆ کردەوەی باش سست ببێ لەکاریکەوێ دیارە ئەوانەی هۆکارە مادییەکان دەگرنە بەرچاو ئەوان باڵادەست دەبن.

کەوابێ ئەرکی سەرشانی موسوڵمانانە: کەبەگوێرەی ئیمانەکەیان هەڵس‌و کەوت بکەن، چونکە ئیمانی راستەقینە هاندەرە بۆ کردەوەی چاك‌و ئەنجامدانی ئەرکی سەرشانیان.

﴿ان في هذا لبلاغاً لقوم عابدين﴾ بێگومان لەو هەموو نەصیحەت‌و ئامۆژگارییەی لەم سورەتەدا ئاڕاستەی ئێوەمان کرد، ئەو هەموو هەواڵ‌و وادەو هەڕەشانەی لەم سورەتەدا بۆ ئێوەمان گێڕایەوەو ئاڕاستەمان کردن کیفایەتە بۆ گەلی خواپەرست.

ئەوەندەمان ئاڕاستە کردن: کەبەس بێ بۆ گەل‌ونەتەوەیەك کەگوێڕایەڵ‌و فەرمانبەر دارو طاعەتکاری پەروەردگار بن.

حەزرەتی موحەممەد ﷺ پێغەمبەری رەحمەتە بۆ هەموو جیهان

وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾ قُلۡ إِنَّمَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ فَهَلۡ أَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُلۡ ءَاذَنتُكُمۡ عَلَىٰ سَوَآءٖۖ وَإِنۡ أَدۡرِيٓ أَقَرِيبٌ أَم بَعِيدٞ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُۥ يَعۡلَمُ ٱلۡجَهۡرَ مِنَ ٱلۡقَوۡلِ وَيَعۡلَمُ مَا تَكۡتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنۡ أَدۡرِي لَعَلَّهُۥ فِتۡنَةٞ لَّكُمۡ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٖ ﴿١١١﴾ قَٰلَ رَبِّ ٱحۡكُم بِٱلۡحَقِّۗ وَرَبُّنَا ٱلرَّحۡمَٰنُ ٱلۡمُسۡتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

دوای گێڕانەوەی چیرۆکی پێغەمبەرانی پێشوو، هەروا دوای راگەیاندنی ئەوە: کەقورئان گەیەنەرێکی بەسوودو کیفایەتە بۆ خوداپەرستان، ئەمجار پەروەردگار هەواڵی ئەوەمان پێ دەدا: کە: ناردنی حەزرەتی مەحەممەد ﷺ فەرو رەحمەتو پیرۆزییە بۆ هەموو ئادەمیزاد لەبارەی دینو دونیاوە، لەبارەی ئایینەوە: رەحمەتە چونکە لەگومڕاییو نەفامی رزگاری کردون.. لەبارەی دونیاوە رەحمەتە بۆیان چونکە لەزەلیلیو ژێردەستەیی رزگاری کردون، بەهۆی پیرۆزی ئایینی ئیسلامەوە موسوڵمانان بەسەر دوژمنەکانیاندا زاڵ بوونو پیرۆزییان بەدەست هێنا.هەرکاتێ موسوڵمانان ژێر بکەونو دوژمن بەسەریان

دا زاڵ ببێ، ئەوە خەڵەڵەکە لەخۆیاندایەو نیشانەی ئەوەیە: وەکوو پێویست پابەندی ئایینو فەرمانی خوداو پێغەمبەر ﷺ نەبوون..

دەفەرموێ: ﴿وما ارسلناك الا رحمة للعالمين﴾ ئێمە: تۆمان کردوە بەپێغەمبەرو رەوانەمان کردوی کەرەحمەتو فەرو بەرەکەت بێ بۆ ئادەمیزادو جندۆکە، شەریعەتو بەرنامەو رێنمونیت مایەی رەحمەتو فەرە بۆ هەموو عالەم، هەرکەسێ شوێن پەیامەکەت بکەوێو ئیمانت پێ بێنێو ئەو رەحمەتەی قبوڵ کردبێو سوپاسی ئەو نیعمەتە پیرۆزەی کردبێ، لەدونیاو قیامەت دا کامەرانە، خۆشنوودو بەختەوەرە، هەرکەسێکیش رەدی کردبێتەوەو ئینکاری ئەم قورئانە پیرۆزە بکا خەسارەتمەندی دونیاو قیامەتە، خەتا لەخۆیەوەیەتی کەبەو رەحمەتە بەختەوەر نەبوون. وەکوو لەئایەتێکی تردا لەم بارەوە دەفەرموێ: ﴿**الم تر الى الذين بدلوا نعمة الله كفراً، واحلوا قومهم دار البور، جهنم يصلونها وبئس القرار**﴾ (ابراهيم/٢٨-٢٩) دەربارەی صیفەتی قورئانیش دەفەرموێ: ﴿**قل هو للذين امنوا هدى وشفاء، والذين لايؤمنون في آذانهم وقر وهو عليهم عمى، اولئك ينادون من مكان بعيد**﴾ (فصلت/٤٤) ئیمامی موسیلم لەم بارەوە فەرمودەیەکی لەئەبو هورەیرەوە ریوایەت کردوە: کەپێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((**انی لم ابعث لعاناً، وانما بعثت رحمة**)).

(الحاكم) ئەم فەرمودەی بەم شێوە ریوایەت کردوە: ((**انما أنا رحمة مهداة**)).

بێگومان پەروەردگار پێغەمبەری ئیسلامی ناردوە بۆئەوەی رەحمەتو بەرەکەت بێ بۆ هەموو عالەم. بۆ ئەوەی ئادەمیزاد هیدایەت بداو بەرەو سەرفرازیو ژیانی کامەرانی بەرێیان بخا. ئەو مەنهەجو یاسایەی حەزرەتی موحەممەد ﷺ هێناویەتی مەنهەجێکە بۆ کامەرانی ئادەمیزاد هاتووەو

دەیەوێ ئادەمیزاد بگەیەنێتە ترۆپکی بەختەوەریی ژیانو ئەو قۆناغەی لەزانستی خودادا بۆی مەزندە کراوە.

ئەم مەنهەجو پەیامەی بۆ سەرجەمی ئادەمیزاد نارد لەسەردەمێك دا: کەچاوەڕوانی لیٚ دەکرائەم پەیامە قبولٚ بکریٚ! ئادەمیزاد گەیشتبوە پلەو قۆناغێك گونجاو بوو ئەو جۆرە پەیامە نموونەیی یەی بۆ بنێردریٚ.

ئەم پەیامەی بۆ هاتو وەکوو کتێبێکی کراوە بۆ هەموو عەقلٚو هۆشەکان لەهەموو چینو توێژێكو لەهەموو چەرخو رۆژگارێك دا، هەموو بنەمایەکی ژیانی لەخۆ گرتووە.

مەنهەجێکی گشتی گونجاو بۆ هەموو باروودۆخێك، مەنهەجێکی نەگۆڕاوی ئامادەباش بۆ وڵامدانەوەی هەموو رووداوێك. بەڵیٚ ئەم نامەیە بنەمای هەمیشەیی بۆ ژیانی ئادەمیزاد دانەوە، رێگەی داوە ئادەمیزاد بۆ خۆی بڕیارو حوکمە جوزئیەکانی لەو بنەماگشتییانەوە وەربگریٚو بەگوێرەی رۆژگارو ژیاری میللەتان ئەو مەنهەجە لەژیانیخۆیان دا پەیڕەو بکەنو بەجوانترین شێوە تەنفیذیان بکەنو نەهێڵن لەگەڵ بنەما سەرەکییەکان دا ڕووبەڕو ببنەوە! لەهەمان کات دا رێگای داوە عەقڵی ئادەمیزاد بەویستی خۆی پەل بهاوێو بیر بکاتەوەو کۆمەڵگا نەتوانیٚ رێگەی لیٚ بگریٚ، ئازادی داوە بەئادەمیزاد: کەلەچوار چێوەی ئەو بنەما مەنهەجییانەی دانراون بۆ ژیانی ئەو کاربکاو چارەسەری گونجاو بۆ کێشەکانی بدۆزێتەوە. بێگومان تاقیکردنەوەی ئادەمیزاد لەرابوردوداو تائێستاش ئەوەی چەسپاندوە: کەپەیڕەوو پڕۆگرامی ئیسلام بەشێوەیەکی گشتی پێش هەنگاوەکانی ئادەمیزاد کەوتووەو بۆ ساتەوەختێکیش رابەرایەتی خۆی لەدەست نەداوە، تاعەقلٚو زانستو بیرو بۆچونی ئادەمیزاد زیاتر گەشەبکاو پێش بکەوێ بەرنامەی ئیسلام بەچەند قۆناغێك لەپێشەوەیەو وەکوو چرایەکی پرشنگدار رێگای ژیان رون دەکاتەوەو باشتر دەدرەوشێتەوەو روناکی زیاتر پەخش دەکا. هەتا ژیان پێش بکەوێ،

ئیسلام باشتر دەگونجێ ببێتە بەرنامەی ژیانو خەڵکی یاسای خۆیانی لێ هەڵێنجن.

هەر ئایینی ئیسلامو مەنهەجی ئیسلامە: کەوەڵامی داخوازییەکانی ئادەمیزاد دەداتەوەو لەگەڵ پێشکەوتنو گەشەکردنی ژیانیدا دەگونجێ، هێزو تواناکانی کەبت ناکا، لەززەتو خۆشی ژیانو بەروبوومی هەوڵدانی قەدەغە نەکا!

بەرزو پیرۆزی ئەم مەنهەجو ئایینە لەوەدا خۆدەنوێنێو رەنگ دەداتەوە: کەگیانو جەستە پێکەوە پەروەردە دەکا، هاوسەنگیو هاوتاییان تێدا رەچاو دەکا.

جەستە ئەزیەت نادا بۆ ئەوەی گیان بەرز بکاتەوە؛ وەکوو دێر نشینو چلەگرەوەکان دەیکەن. لایەنی گیان پاشگوێ ناخا بۆئەوەی جەستە لەززەت وەربگرێ وەکوو هەوەسبازەکان پەیڕەوی دەکەن. هێزو تواناکانی کۆتو زنجیر ناکاو داخوازییە سروشتییەکانی کپ ناکاتەوە لەبەر خاتری بەرژەوەندی کۆمەڵ، لەهەمان کات لغاوی تاکیش بەرنادا نەبادا بەدابین کردنی ئارەزۆو هەوەسبازیی لاسارانەی خۆی زیان بەکۆمەڵ بگەیەنێ، یان کۆمەڵ بۆخۆی ملکەچ بکا!

هەر ئەرکێك بخاتە سەرشانی ئادەمیزاد بەرژەوەندی خۆیو کۆمەڵی تێدا بەرچاو گیراوەو بەجۆرێکە بتوانێ ئەنجامی بداو لەوزەو توانای دا هەبێ پێی هەڵسێ، لەهەمان کات دا ئامادە باشیو هێزو توانای ئەوەی پێدراوە ئەو ئەرکە بەجێ بێنێ، ئەرکەکەشی والا خۆشەویست دەکا کەگوێ نەدا بەو نارەحەتیو ناخۆشیانەی لەپێناویدا دێنە سەر رێی! چونکە داخوازییەك لەداخوازییەکانی دابین دەکا، یان برێ لەطاقەو وزەی سەرف دەکاو جەستەی ئارام دەگرێ.

بێگومان پەیامی حەزرەتی موحەممەد ﷺ ڕەحمەتە بۆ گەلو نەتەوەکەیو بۆ هەموو ئادەمیزاد بەگشتی! هەرچەندە ئەو مەبدەئو داخوازییانەی ئەو بانگەوازی بۆ دەکردنو لەخۆی گرتبوون لەسەرەتاوە لەبیرو بۆچونی مرۆڤایەتی ئەو سەردەمە نامۆ بۆن لەبەر دووریی مەسافەی نێوان واقیعی ژیانی جەستەییو گیانی ئادەمیزادی ئەو سەردەمە. بەڵام وردە وردە ئادەمیزاد لەم مەبدەئانە نزیك، نامۆیی ئەو مەبدەئانە لەهەستو شعوریاندا نەماو لێی نزیك بوونەوەو پێ ی ڕاهاتنو هەوڵیان دا پەیڕەوی بکەن بالەژێر ناوو نیشانی تریش دابێ.

بۆ نموونە ئایینی ئیسلام هات بانگەوازیی یەکیەتی ئادەمیزادی کردو ویستیدیاردەی جودایی ڕەگەزایەتیو جوگرافی بتوێنێتەوە، ئادەمیزاد هەموویان لەژێر دروشمو یاسای ئیسلام دا کۆ بکاتەوە. ئەم بانگەوازیی یەکبوونە لەبیرو بۆچونی ئادەمیزادی ئەو سەردەمەدا زۆر نامۆ بوو، لەواقیعی حاڵی کۆمەڵگای ئەکاتەدا تار بوو، دەرەبەگو قەیصەرو کیسراو سەرەك خێڵەکان خۆیان بەرەگەزێکی جیا لەرەگەزی ژێردەستەکانی خۆیان دەزانیو پێیان وابوو پێکهاتەی جەستەو گیانی ئەوان جوداوازەو زۆر بەرز ترە لەهی خەڵکی تر!!

دەی ئەوەتا ئادەمیزاد دوای چواردەسەدەو لەوە پێشیش دەیەویو ویستویەتی پەیڕەوی ئەو سیستەمە بکا بەڵام لەژێر ناوونیشانی (سۆشیالیستیو شیوعیو دیموقراطی و....هتد) لەرێگا لەقوڕ چەقیوەو توانای بەرەو پێش چوونی نیە، چونکە بەپەیڕەوی کردنی ئیسلام هەڵسو کەوت ناکەنو بەوپەیامە ڕەفتار ناکەن. هەرچەندە بەقسەو دیعایە پێیان وایە هەندێ مەبەستیان بەدەست هێناوە. بەڵام کوا؟؟

بێگومان ئیسلام هات بۆ ئەوەی یەکسانی بخاتە نێوان هەموو ئادەمیزادەوەو لەبەرامبەر حوکمو یاسادا هەمویان چون یەکبن، ئەمە لەکاتێك

دا ئادەمیزاد بوربوونە چەند چینو توێژێك، هەر چینەو یاسایەکی تایبەتی هەبوو، بەلکوو لەسەردەمی کۆیلایەتیو دەرەبەگایەتی دا ویستی ئاغا قانوون بوو، ئیتر لەدیدو بۆچونی ئادەمیزادی ئەو سەردەمەدا بانگی یەکسانی لەبەردەم قانوونو یاسادا لەنێوان ئەمو ئەودا شتێکی نامۆ بوو... بەلاّم وائادەمیزادی پێشکەوتووی ئەمڕۆ هەولّ دەدا بابەنەظەریو دوور لەواقیعی حالّیش بێ - بەشێك لەو یاساو نیظامەی پێش هەزارو چوارسەدو ئەوەندە سالّە، ئیسلام تەطبیقي کرد، دەیەوێ دەستەبەری بکاو خۆی پێ هەلّنێتەوە.

کەوابوو نابێ گومان هەبێ: کەپەیامی پێغەمبەر ﷺ رەحمەت بوو بۆ هەموو ئادەمیزاد بەگشتی: بۆ ئەوانەی بڕوایان پێ کردوەوبۆ ئەوانەیش ئیمانیان پێ نەهێناوە. چونکە پەیامی ئیسلام لەهەموو کۆمەلّگاکانی سەر زەوی دا ـ بالەژێر ناوو نیشانی تریشدا بێ ـ رەنگی داوەتەوەو کاریگەر بووە تێیان دا. هەموو عالەم لەوەوە فێری ژیارو زانستو پێشکەوتنو یاساو نیظام بووە. هەرلایەنێکی باش بێ لەیاسا دەستکردەکانی زەوی لەئیسلام دا بنەمای هەیەو لەوەوە فێری بوون. هەر دیاردەیەکی خراپیش هەبێ لەناو کۆمەلّگای موسولّمانان دا ئەوە لەدابو نەریتی هەلّگرانی ئەو یاسا دەستکردانە وەرگیراوە. بەراستی ئالّو گۆڕێکی سەیرو سەمەرەیە. باشیان لێ وەرگرتووینو خراپیان پێ داوین، مامەلّەیەکی خەسارەتمەند ئامێزمان کردوە. بۆیە ئەوە حالّو گوزەرانمانە، ئەوە ولاّتو ژیارمانە!! بێگومان مرۆڤایەتی ئێستا لەهەموو کاتێك زیاتر پێویستی بەوە هەیە خۆبخاتە ژێر ئەو رەحمەتولەو سەرچاوە زولاّلە خۆی تێر ئاو بکا.

ئەنجار پەروەردگار فەرمان بەپێغەمبەر دەکا: کەبەموشریکەکان بلّێ: ئەوە پوختەی پەیامی منەو ئەو سەرچاوە زولاّلەیە: کەرەحمەتی لێوە دەبارێیو دەفەرموێ: ﴿قل انما الهکم یوحی إليّ أنما اله واحد فهل انتم مسلمون؟﴾ ئەی موحەمەد! بەموشریکەکانی مەککەو هەموو ئادەمیزادێك رابگەیەنەو

پێیان بڵێ: ئەوەی بەنیگا بۆ من هاتووە ئەوەیە: کەخودای ئێوە خودایەکی تاكو تەنهایە، کەس هاوەڵی نیە، هیچ کەس رایەی ناکەوێ ببێتە هاوشانی، ئێوەش بەتاكو تەنهای بزانن‌و هاوەڵی بۆ دامەنێن، بەتەواوی گەردنکەچی بن‌و شوێن من بکەون‌و ئیطاعەم بکەن، یەکتاپەرست بن، چونکە یەکتاپەرستی بەدڵسۆزانە ئادەمیزاد لەخەیاڵی پوچ‌و نەزانی رزگار دەکا، باری گرانی بتپەرستی‌و خەرافی لەسەر ئادەمیزاد لادەبا، یەکتاپەرستی ژیان لەسەر بنەمایەکی پتەو دادەمەزرێنێ‌و بەگوێرەی قانون‌و یاسای چەسپاوی خودا پەیوەستی دەکا بەبوونەوەرەوەو سەربەرزیی بۆ هەموو ئادەمیزادێك دەستەبەر دەکاو ناهێڵێ جگە لەخودا سەر بۆ هیچ شتێکی تر نەوی بکا. پێیان بڵێ: ئەوە رێبازی رەحمەتەو رێگای سەرفرازییە! ئایا ئێوە خۆتان بەخودا سپارد؟ موسوڵمان بوون؟ گەردنکەچ بوون‌و هاتنە سەر رێبازی حەق؟؟

جا ﴿فان تولوا فقل: آذنتكم على سواء﴾ ئەگەر پشتیان هەڵکردو وازیان لەبانگەوازیەکەت هێنا، گوێیان بۆ نەگرتی، بەدرۆیان خستیەوە، ئەوە پێیان بڵێ: ئەوەی لام بوو پێم راگەیاندن، ئەرکی سەرشانی خۆم بەجێ هێنا، دەستم لێ شتن‌و وام لێ کردون بزانن ئاکامتان چۆنەو چیتان لێ دێ‌و لەسەرەنجامی خۆتان ترساندمن، لەوەبەلاوە ئیتر عوزرتان نەماوە. من لەئێوە نیم‌و ئێوە لەمن نین، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿وان كذبواك فقل: لى عملى ولكم عملكم، انتم بريئون مما اعمل وانا بريء مما تعملون﴾** (یونس/٤١) یان کەدەفەرموێ: **﴿واما تخافن من قوم خيانة فانبذ اليهم على سواء﴾** (الانفال/٥٨) بەکورتی من بەرائەتی خۆم لەئێوە پێڕاگەیاندن، هەروەها بەرائەتی ئێوەش لەخۆم!

﴿وان ادرى اقريب ام بعيد ماتوعدون﴾ واتە: من نازانم ئەو سزایەی هەڕەشەم پێ لێ کردون دێتە سەرتان‌و یەخەتان دەگرێ، هاتنی عەزاب بۆ

سەرتانو باڵادەستی خودا پەرستان بەسەرتاندا شتێکە هەر دێو نەهاتنی نیە، بەڵام نازانم ئایا نزیکە یان دوورە..

﴿انه يعلم الجهر من القول, ويعلم ماتكتمون﴾ بێگومان خودای مەزن هەموو نهێنیو پەنامەکیەك دەزانێو هیچی لێ گوم نابێ.دەزانێ بەندەکانی چی ئاشکرا دەکەنو چی لەناو دڵی خۆیان دەشێرنەوە. ئاگای لەو تانەو تەشەرانە هەیە: کەبێ بڕواکان ئاڕاستەی ئایینی ئیسلامی دەکەن، هەروا ئاگای لەو فرتو فێڵو رقو کینەیە هەیەکەلەدژی ئیسلام لەناو دڵی خۆیان دا حەشاریان داوەو نایدرکێنن، لەوە بەولاوە بەگوێرەی کردەوەکانتان پاداشو سزا دەدرێنەوە.

﴿وان ادرى لعله فتنة لكم ومتاع الى حين﴾ ئەمن نازانمو ئاگادار نیم، لەوانەیە دواکەوتنی هاتنی عەزاب بۆ سەرتان، بەتاقیکردنەوەی ئێوە بێ، تادەربکەوێ بۆ خەڵکی هەڵسو کەوتو کردارتان چۆنە، رێگەتان پێ دەدا تاماوەیەك رابوێرنو لەززەتی ژیان وەربگرنو لەنازو نیعمەت دا بتلێنەوە، تاکاتی دیاریکراوو بڕیارد دراو.

بێگومان دیاریی نەکردنی کاتی سزا کاریگەریەکی زۆر بەتینی هەیە بۆ بێدارکردنەوەیدڵە نووستوەکان، هەر دڵێك کوێر نەبوبێتەوەو دانەخرا بێ، ترسو بیمی سزای ناگەهان کاری لێ دەکاو بەئاگادێتەوە. دڵی ئادەمیزاد بێ ئاگایەو ژیانو رابواردنی پڕ نازو نیعمەتیش ئادەمیزاد دەخەڵەتێنن، کەواتە پێویستە وەئاگا بهێنرێتەوەو دابچڵەکێندرێ، بۆیە قورئان ئەم هەڕەشەو ترساندنانە ئاراستە دەکاو هەرجارە بەشێوەو شێوازێك دەیدرکێنێ. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ روی کردە بارەگای پەروەردگارو ئەم نزایەی کرد: کەقورئان بۆمان دەگێڕێتەوە. ﴿قال رب احكم بالحق﴾ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: خودایە! بەعەدالەتکاریی خۆت؛ ئەو حەقەی: کەهەموو کارێکت لەسەر دامەزراندوە لەنێوان منو ئەم خەڵکە سەر ڕەقانەدا بڕیار بدەوخۆت حوکم بدە!

بێگومان قسەو بڕیارو وادەو بەڵێنو کارت هەموویان حەقن، تۆ هەر حەقت خۆش دەوێ، جگە لەحەق هیچی ترت ناوێ. دادو حەق لەوەدایە سزای بەتین بنێری بۆ موشریکەکانو موسوڵمانانو ئاینەکەیان زاڵ بکەی بەسەر کوفرو بێ بڕوایان دا.

قەتادە دەڵێ: پێغەمبەران هەموویان ئەم نزایەیان کردوەو وتویانە ﴿**ربنا افتح بيننا وبين قومنا بالحق، وانت خير الفاتحين**﴾ (الاعراف/٨٩) فەرمان بەپێغەمبەری ئێمەش کراوە وابڵێ.

ئیمامی مالیك لەزەیدی کوڕی ئەسلەمەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەری ئیسلام هەرکاتێ دەچوو بۆ غەزاو دوژمنی دەدی دەیفەرموو ((**ربي احكم بالحق**)) هەڵبەتە زۆری پێ نەچوو ئەم نزایەی پێغەمبەر ﷺ وەرگیراو کافرو ملهوڕەکانی قوڕەیش لەناو چوون، لەغەزای بەدردا زۆربەی زۆری سەرانی قوڕەیش کوژرانو سوپای کوفر تێك شکا، لەدوای سزای دونیا کەوتنە ناو عەزابی نەبڕاوەی سزای پاش مردنو خودا ئایینی پیرۆزی ئیسلامی باڵادەست کرد.

پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ ئەم نزایەی کردو ئەمجار ئەم رستەیەی ئاراستەکردن ((**وربنا الرحمن المستعان على ماتصفون**)) هەر پەروەدگاری ئێمە خاوەنی رەحمو بەزەیی یە، هەر ئەو داوای یارمەتی لێ دەکرێ، ئێمە هەر داوا لەئەو دەکەین: کەیارمەتیمان بدا لەسەر ئەو هەڵوێستو گوفتارو کردارەتان کەلەدژیی ئایینی خودا دەینوێننو دەیلێنو دەیکەن. پەنا بەخودا دەگرین لەسەر ئەوەی کەهاوەڵو منداڵو خێزان بۆ خودا دادەنێن، لەسەرئەوەی کەمن بەجادویاز دەزانن، بەشاعیرم لەقەڵەم دەدەنو دەڵێن: قورئان شیعرە.

پەنا بەخودا دەگرین لەسەرئەوەی کەبەتەمان باڵادەستیو سەرکەوتن بەسەر موسوڵمانان دا بۆ ئێوە بێ.

بسم الله الرحمن الرحيم

سورەتی (الحج)

ئەم سورەتە ناونراوە سورەتی (الحج) چونكە فەرز بوونی حەجی تێدا ڕاگەیەندراوە بەسەر ئادەمیزاددا، دوای ئەوەی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ كەعبەی بنیات نا، پەروەردگار فەرمانی بە حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ كردو پێی فەرموو: ﴿واذن فى الناس بالحج....﴾ ئەویش بانگی ڕاهێشتو دەنگی بەهەموو سەر زەوی دا بڵاوبۆوە زرۆیتی ئادەمیزاد لەپشتی باوكییان دا لەناو ڕەحەمی دایكیان دا ئەم بانگەوازییەی گوێ لێ بوو وڵامیان دایەوە بە ((لبيك اللهم لبيك)).

موناسەبەی سورەتی حەج بەسورەتی پێشەوەی لەچەند ڕوەیەكەوەیە:

١- لەكۆتایی سورەتی (الانبیاء) دا پەروەردگار باسی نزیكبوونەوەی قیامەتی كردوە، هەندێ تەنگانەو ناخۆشییەكانی بەیان كردون، فەرمووی: ﴿**واقترب الوعد الحق، فاذا هى شاخصة ابصار الذين كفروا....الاية**﴾ (الانبیاء/٩٧). سەرەتای ئەم سورەتەشی بەهەمان باس دەس پێ كردوە، دەفەرموێ: ﴿ان زلزلة الساعة شىء عظيم، يوم ترونها تذهل...﴾

٢- لەسورەتی پێشوودا چیرۆكو بەسەرهاتی زیاد لە (دە) پێغەمبەری بەیان كردوە: كەناوەرۆكی چیرۆكەكان لەچوار چێوەی یەكتاپەرستیو واز هێنان لەبتپەرستیو ئیمان هێنان بەهاتنی ڕۆژی قیامەت دا دەسوورێنەوە. لەم سورەتەش دا پەروەدگار چۆنیەتی دروست بوونی ئادەمیزادو گۆڕانی قۆناغەكانی سەرەتای پەیدا بوونیو بەدیهێنانی ئاسمانو زەوی بەوشێوە سەرنج ڕاكێشە دەكاتە بەڵگەو نیشانە لەسەر قودرەتو بەتوانایی خۆیو هاتنی ڕۆژی قیامەتو تاكو تەنهایی زاتی پاكی.

پوختەی ئەو مانایانەی سورەتەکە لەخۆی گرتوون:

هەرچەندە ئەم سورەتە مەدەنییەو باسی فەرز بوونی حەج‌و مەناسیکەکانی دەکا، رەوایی شەڕو هۆکارەکانی سەرکەوتن شی دەکاتەوە، کەچی لەهەمان کات دا باسی چەند شتێك دەکا: کەدەشوبهێنە ئەوباس‌و خواسانەی سورەتە مەکییەکان لەخۆیان گرتوون، وەکوو باسی بڕوا بەخوداو یەکتاپەرستی‌و زیندوبوونەوەو بەلگەهێنانەوە لەسەری، پاداشدانەوەو سزادانەوە لەسەر کردەوە.

سورەتەکە بەباسی قیامەت‌و تەنگ‌و چەڵەمەکانی دەست پێ دەکا بەجۆرێك هەست‌و شعور دەهەژێنێ‌و ترس‌و بیم دەخاتە دڵ‌و دەروونەوە.

ئەمجار دەگوێزێتەوە بۆ بەیانکردنی بەلگەو نیشانەکانی زیندووبوونەوەو هاتنی رۆژی قیامەت‌و بەیانکردنی برێ دیمەنی ئەو رۆژەو چوونە ناوبەهەشت بۆ چاکان‌و راپێچکردنی تاوانباران بۆ ناو دۆزەخ‌و راگەیاندنی خەسارەتمەندیی مونافیقەکان‌و سەر لێ تێکچوونیان! ئەمجا پیرۆزی‌و رێزداری مەسجیدول حەرام رادەنوێنێ‌و فەرضبوونی حەج‌و سوودە ماددی‌و مەعنەویەکانی رادەگەیەنێ (حرمات)و بەستەکانی، شەعائیرو مەناسیك‌و شوێنەکانی رون دەکاتەوە.

ئەمجار بەشوێن ئەوەدا هۆکارەکانی پێویست بوونی جەنگ‌و جیهادو هۆکاری سەرکەوتن بەسەر دوژمن داو دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ لەسەر ئەو ئەزیەت‌و ناڕەحەتیەی لەموشریکەکانەوە تووشی دێ باس دەکا.

هەروا باس‌و سەرگورشتەی دانیشتوانی ئەو گوندانە دەکا کەلەسەر ستەمکاری‌و سەر ڕەقی خۆیان خودا لەناوی بردون، ئەرکی سەرەکی سەرشانی پێغەمبەر ﷺ: کەبریتییە لەترساندن‌و موژدەدان، ترساندنی بەدرۆ خەرەوەکانی پەیامی قورئان‌و مزگێنی دان بەوانەی بڕوایان پێ هێناوە بەبەهەشت‌و رێژەی فەضل‌و رەحمەتی خودا بەسەر کۆچکاران‌و پاداشدانەوەیان رادەنوێنێ‌و باسیان لێوە دەکا.

ئەمجار دێتە سەرباسی قوردەتو بەتوانایی خودا دەربارەی دروستکردنی شەوو رۆژو ئاسمانو زەویو ژیان پێدانو مراندنو زانیاریی تەواوو یەکانگیر بۆ هەموو بونەوەرو تاكو تەنهایی خودا لەبڕیارو حوکمو یەکالاکردنەوە لەنێوان ئادەمیزاددا.

هەروا رونکردنەوەی ئەوە: کەخودا درۆزنەکانی ئەوان هیچیان لەبارا نیەو ناتوانن مێشولەیەك دروست بکەنو مێشێك لەخۆیان دوور بخەنەوە.

ئەمجار دێتەوە سەر بەیانکردنی ئەحکامی شەریعەتو یاسای ئیسلامو ئەرکە جەوهەریەکانی: کەبریتین لەئەنجامدانی نوێژو زەکاتدانو جیهاد کردن لەپێناو ئایینی خودادا. پاشان بەشوێن ئەوەدا لێبوردەیی ئیسلامو ئاسانکاری میانڕەوی ئایین رون دەکاتەوە، ئەمجار فەرمان دەکا بەموسوڵمانان کە پابەندی ئایینی ئیسلام بنو شوێن قورئان بکەون. ئەوەش رون دەکاتەوە: کەپێغەمبەر ﷺ و ئوممەتەکەی شایەتن بەسەر گەلەکانی پێشوودا. گەواهی دەدەن کەپێغەمبەرەکانیان پەیامی خودایان پێڕاگەیاندون، ئەمەش رێزو شەرەفێکە دراوە بەئوممەتی پێغەمبەری ئیسلام.

دەربارەیی گەورەیی ئەم سورەتە عەزیزی دەفەرموێ: ئەم سورەتە هەمە بابەتە، لەشەویشدا نازل بووەو لەرۆژیش دا، سەفەریشەو حەضەریشە، مەکەییشەو مەدەنیشە، باسی شەڕیشی تێدایەو باسی ئاشتیش، هەندێ ئایەتی موتەشابیهنو هەندێکی موحکەم.

فەرمان بەتەقوا کردنی پەروەردگار

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمْۚ إِنَّ زَلْزَلَةَ ٱلسَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى ٱلنَّاسَ سُكَٰرَىٰ وَمَا هُم بِسُكَٰرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ ٱللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَٰنٍ مَّرِيدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُۥ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُۥ يُضِلُّهُۥ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٤﴾

دەربارەی ئایەتی ژمارە (١-٢) ریوایەتکراوە: کەئەم دوو ئایەتە لەشەودا لەغەزای (بنی المصطلق) دا نازلْ بوون، پێغەمبەر ﷺ بەسەر خەڵکەکەدا خوێندنیەوە، زۆر گریا، تەنانەت هیچ کاتێکی تر نەبینراوە ئەوەندە بگری، خەڵکەکەش تا رۆژ بۆوە یان خەریکی گریان بوون یان دانیشتبوونو بیریان لەخۆیان دەکردەوە..

هەر لەسەرەتای سورەتەکەوە پەروەردگار فەرمان بەبەندەکانی دەکا: کەڵی بترسن، خۆیان لەسزاو عەزابی بەئێشی بپارێزنو هەواڵیان دەداتێ لەداهاتوودا چیان بەسەردێو تەنگو چەڵەمەی قیامەت چەند سامناکنو چۆن

خەڵکی هەموویان دەکەونە ئەو ترس‌و بیمەوە. دەفەرمویٚ: ﴿يا أيها النـــاس اتقوا ربكم ان زلزلة الساعة شيء عظيم﴾ ئەی خەڵکینە ئێوە هەمووتان، ئادەمیزاد بەتێکڕایی! بترسن لەعەزابی خودای خۆتان، خۆتان بپارێزن لەعەزاب‌و سزای خودا، بەطاعەت‌و بەندایەتی بۆ کردنی، بەگوێڕایەڵی‌و فەرمانبەرداری بۆ فەرمان‌و نەهیەکانی، چونکە بێگومان بوومەلەرزەو راشڵەقاندنی زەوی لەو رۆژەدا یان پێش ئەوەی خەڵك لەگۆڕەکانیان رابن، روداوێکی ترسناکە، تاخەیاڵ بکەی بەسام‌و هەیبەتە، کەس خۆی بۆ ناگرێ‌و کەس نیە لەترسان واقی ورنەمێنیٚ! قورئانی پیرۆز لەچەند ئایەتێك دا وێنەی ئەو روداوە سامناکەی کێشاوە، وەکوو دەفەرمویٚ: ﴿اذا زلزلت الأرض زلزالها، واخرجت الأرض اثقالها﴾ (الزلزلة/١-٢) یان دەفەرمویٚ: ﴿وحملت الأرض والجبال فدكتا دكتا واحدة، فيومئذ وقعت الواقعة﴾ (الحاقة/١٤-١٥) یان دەفەرمویٚ: ﴿اذا رجت الأرض رجاً، وبست الجبال بساً، فكانت هباءً منبثا﴾ (الواقعة/٤-٦).

بەڕاستی روداوێکی سامناك‌و ترسناکە بەبیستنی پێستی ئادەمیزاد گرژ دەبیٚ‌و موچوڕکەی پێدا دێن، روداوێکە بەبینینی دیمەکانی‌و دەنگ‌و گرمەی بەبیستنی هیچ کەس هیچی لەبیر نامێنیٚ، کەس کەس ناناسێتەوە.

روداوێکە پێناسە ناکریٚ، پێناسەش بکریٚ ئادەمیزاد بۆی هەزم ناکریٚ، بیرو بۆچونی حەوسەڵەی ئەوەی نیە بتوانیٚ لەخۆی بگریٚ! تەنیا ئەوەندە دەگوتریٚ: بومەلەرزەیەو بوومەلەرزەش شتێکە زۆر گەورەیەو ترسناکە، لەبەر گرنگی‌و گەورەیی تەعریف ناکریٚ!

ئەمجار دەست دەکا بەشیکردنەوەی ئەو رۆژە سامناکەو دەفەرمویٚ: ﴿يوم ترونها تذهل كل مرضعة عما ارضعـــت﴾ لەو رۆژەدا: کەئەو بوومەلەرزە دەبینن، روداوەکانی دیمەنەکانی هێندە بەسام‌و هەیبەتن، هێندە سەرسوڕهێنەرو کاریگەرن، کار دەگاتە ئەوە هەموو ئافرەتێکی شیردەرو

خاوەن منداڵی ساوا هۆشی بەسەر زارۆکەکەی خۆیەوە نامێنێو لێی بێ ئاگا دەبێ، خۆشەویست ترین شت لای دایك منداڵی شیرەخۆرەیە، ترسو لەرزەکە هێندە زۆرە ئەو دایکە رۆڵە خۆشەویستە لەمنداڵە ساواکەی بێ ئاگا دەبێ، ئەی دەبێ بۆ شتی تر چۆن بێ؟

﴿وتضع كل ذات حمل حملــها﴾ هەموو سك پڕێك سکەکەی لەبار دەچێو کۆرپەلەی ناو منداڵانی فڕێ دەدا لەترسا زندەقی دەچێو سکی بۆ راناوەستێ! حەسەن دەفەرموێ: ئافرەتی شیر دەر لەمنداڵی شیرەخۆرەی غافڵ دەبێ، لە منداڵێك غافڵ دەبێ: کە هێشتا کاتی لێبڕینەوەی نەهاتووە!

﴿وترى الناس سكارى وماهم بسكارى ولكن عذاب الله شديد﴾ تۆ ئەوکاتە ئەی بینەر! ئەگەر توانای بینینت هەبێ، ئەو ئادەمیزادانە دەبینی هەموویان دەڵێ ی سەرخۆشن، لەترسان کەس ئاگای لەهیچ نیە، لەراستیشدا سەرخۆشی مەیو شەراب نین، بەڵکوو سامناکی عەزابو هەیبەتی روداوەکان عەقڵو هۆشی بردون، ئای لەم دیمەنە سامناکە!! شیردەر لەشیرە خۆرە بێ ئاگا بووە، سکپڕ سکەکەی لەبەرچووەو هیچ مەناعەیەکی نەماوە! خەڵکی وەکوو سەرخۆش چاویان لێڵو پێڵ، رۆیشتنو هاتوچۆیان شپرپو لارە لار، بێ هێزو بێ تەوازون کەس سەرکەسی ناپرژێ، دیمەنێکە پڕە لەم هەموو تێکەڵیو پێکەڵی یەك، جیهانێکە شەپۆل دەداو ئەو حەشاماتەی تێدا کۆکراوەتەوە. تێکەوە دەهاونو دێنو دەچن!

وێڕای هاتنی ئەو رۆژەو ئەم هەڕەشە توندە بەرروداوەکانی ئەم رۆژە، کەچی ﴿ومن الناس من يجادل فى الله بغير علــم﴾ بڕێك لەئادەمیزادەکان کێشەو دەمە دەمێ دەکەن دەربارەی تواناو دەسەڵاتی لەسەر زیندو کردنەوەو شتی تریش، ئەم موجادە لەو دەمەدەمێیەیان لەروی زانستیو عەقڵو فامەوە نیە، بەڵکوو بەبێ عیلمو زانینی راستو دروستە ﴿ويتبع كل شيطان مريــد﴾ لەم کێشەو دەمەدەمییەیان دا شوێن هەنگاوی شەیتانی یاخی بوو کەوتوون،

لەروی حەق‌و راستی‌یەوە موناقەشە ناکەن، بەڵکوو جیدال‌و کێشەکانیان بەناحەقییەو لەسەر بەتاڵە.

ریوایەت کراوە: کەئەم ئایەتە دەربارەی (النضر) ی کوڕی (الحارث) نازڵ بووە، ئەم سەرکەشە موجادەلە چییەکی زۆر درێژ دادڕ بوو، دەیگوت: فریشتە کچی خودان، قورئان چیرۆکە کۆنی پێشینەکانە، خودا ناتوانێ ئێسقانە رزیو زیندوبکاتەوە.

زومەخشەری دەفەرموێ: ئایەتەکە هەموو ئەوانە دەگرێتەوە: کەکێشەو جیدال بەرپادەکەن لەشتێك دا کەبۆ خودا نابێ‌و ناگونجێ، هەرکەسێك بەناحەق شت وەپاڵ خودا بدا، کردارو صیفەتێك وەپاڵ خودا بدا: کەبۆ خودا نەبێ‌و نەگونجێ، بیەوێ بەزۆرە ملێ‌و دەمدرێژی بیچەسپێنێ، هیچ بەڵگەی حەق‌و راستی بەدەستەوە نەبن‌و جوداوازیی حەق‌و بەتاڵ نەکا ئایەتەکە دەیگرێتەوە.

لەهەمان کات دا ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەرئەوە: کەموجادەلە کردن لەروی حەق‌و راستی‌یەوەو بۆ چەسپاندنی شتی حەق‌و راست کارێکی پیرۆزەو خودا فەرمانی پێ کردوە ودەفەرموێ ﴿وجادلهم بالتی هی احسن﴾ (النحل/١٢٥).

﴿کتب علیه انه من تولاه فأنه یضله ویهدیه الی عذاب السعیر﴾ پەروەردگار بڕیاری داوە: هەرکەسێك شوێن ئەو شەیتانە یاخی بووە بکەوێ، بیکاتە سەرپەرشتیاری خۆی‌و پابەندی فەرمان‌و ویستەکانی بێ، ئەوە خودا لەدونیاگومڕای دەکاو سەری لێ دەشێوێنێ‌و رێگای حەق‌و سەرفرازیی نادۆزێتەوە، بەڵکوو شارەزای دەکا بۆ رێبازێك: کەبەرەو دۆزەخ کێشی دەکا.

بەڵێ موناقەشەو دەمەدەمێ لەزاتی خودادا، لەهەبوونی‌دا لەصیفەتەکانی دا، لەتاك‌و تەنهایی دا ، لەتواناو دەسەڵاتی دا... موناقەشە کردن لەم بوارانەدا لەژێر تارمایی ئەو بوومەلەرزەی: کەچاوەڕوان دەکرێ‌و گومان لەهاتنی دا نیەو بەتەقوای خودا نەبێ لێ قوتار بوونی لێ ناکرێ، ئائەو

موناقەشە کردنە کاری خاوەن عـەقلْ نیـەو هەرکەسێك فـامی بـبێ خۆی لێ نادا!

خۆزگـە موناقەشـەو جەدەلەکـەیان لـەروی زانسـتیو زانیاریـەوە بوایـە، لـەزانینو دلنیاییـیەوە سـەری هەلّدایـە! نەخـەیر ئـەوان موناقەشـەکەیان نەزانینییەو، کێشەی بێ هودەو بێ دەلیلو بێ بنـەما ئـەنجام دەدەن، کێشـەی گومڕابوونو سەرلێشێوان بەرپادەکەن، کێشەنانەوەکەیان لـەروی شـوێنکەوتنی شەیتانی یاخی بوەوە سەری هەلّداوە، بەهـەواو ئـارەزۆ بـازی بـەرپای دەکـەن، کەوابێ گومانی تێدا نیە: کەئاکامەکەی گومڕابـوونو سەرلێشـێوانە لـەژیانی دونیـادا، لادانـە لـەرێبازی چونـە بەهەشـتو بـەمراز گەییشـتن، گرتنـە بـەری رێبازی دۆزەخو بەدبەختی هەتا هەتایی یە!!

دروستکردنی ئادەمیزادو گژو گیا بەڵگەیە لەسەر هاتنی رۆژی قیامەت و زیندووبوونەوە

یَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمۡ فِي رَيۡبٖ مِّنَ ٱلۡبَعۡثِ فَإِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٖ ثُمَّ مِنۡ عَلَقَةٖ ثُمَّ مِن مُّضۡغَةٖ مُّخَلَّقَةٖ وَغَيۡرِ مُخَلَّقَةٖ لِّنُبَيِّنَ لَكُمۡۚ وَنُقِرُّ فِي ٱلۡأَرۡحَامِ مَا نَشَآءُ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى ثُمَّ نُخۡرِجُكُمۡ طِفۡلٗا ثُمَّ لِتَبۡلُغُوٓاْ أَشُدَّكُمۡۖ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرۡذَلِ ٱلۡعُمُرِ لِكَيۡلَا يَعۡلَمَ مِنۢ

بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّهُۥ يُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِى ٱلْقُبُورِ ﴿٧﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار باسی موشریکەکانی کرد: کەبەنەزانیو بێ بەڵگە ئینکاری زیندوبوونەوەو حیسابو لێکۆڵینەوە دەکەن، سەرزەنشتی کردن لەسەر ئەو جۆرە بیرو باوەڕانەیان، ئەمجار دروستکردنی ئادەمیزادو گژوگیا دەکاتە بەڵگە لەسەر راستی زیندوبوونەوە، دروستبوونی ئادەمیزاد سەرەتا لەگڵۆ ئەمجار لەدڵۆپە ئاوێكو تێپەڕبوونی بەچەند قۆناغێك دا دەكاتە بەڵگەو نیشانە لەسەر ئەوەی ئەو خودایەی توانیویەتی لەسەرەتادا ئاوا دروستی بکا، دەشتوانێ جارێکی تر زیندوی بکاتەوە. لێرەدا دەفەرموێ: ﴿**فانا خلقناكم من تراب**﴾ لەشوێنی تریشدا دەفەرموێ: ﴿**قل يحييها الذى انشأها اول مرة**﴾ (یس/٧٩) یان دەفەرموێ: ﴿**فسيقولون: من يعيدنا، قل:الذى فطركم اول مرة**﴾ (الاسراء/٥١).

جاکەلەوەپێش ئینکاری کردنو هەڵوێستو بیرو بۆچوونی کافرەکانی دەربارەی زیندوو بوونەوە باس کرد، ئیتر لێرەدا بەڵگە لەسەر قوردرەتی رەهای خۆی دەربارەی زیندوبوونەوە دێنێتەوە، بەشتێك کە ئادەمیزادەکان خۆیان رۆژانەو بەردەوام دەیبینن، دەفەرموێ: ﴿**يأيها الناس ان كنتم فى ريب من البعث**﴾ ئەی خەڵکینە! ئەی ئەوانەی ئینکاری زیندوبوونەوە دەکەن، ئەگەر

گومانتان هەیە دەربارەی زیندو بوونەوەو هاتنی رۆژی قیامەت، ئەوە بیر لەدروست بوونی خۆتان بکەنەوە، سەیری پەیدا بوونی خۆتان بکەن، ﴿فانا خلقناکم من تراب﴾ بێگومان ئێمە ئێوەمان سەرەتا لەگڵ دروست کردوە، جاکەسێك بتوانێ سەرەتا شتێك دروست بکا، ئەوە جارێکی تر دروستکردنەوەی ئەو شتەی زۆر لەلا ئاسانترە: زیندوبوونەوەی قیامەت دوبارە کردنەوەیە بۆ گیانو جەستەیەك کەلەوەپێش بووە، ئەمەش لەدیدو تێڕوانینی ئادەمیزادەوە زۆر ئاسانترە لەدروستکردنی سەرەتا، هەرچەندە بەنیسبەت قوردەتی خوداوە هیچ شتێك گران نیە، لای خودا شتێك نیە ئاسان بێو شتێك گران بێ. هەموو کارێك بۆ خودا چون یەکە، دروستکردنی سەرەتاییو سەرلەنوێ دروستکردنەوە هەردوکیان ئاثاری ئیرادەن، هەرشتێك ئیرادەی خودا داخوازی بوو ویستی ببێ یەکسەر دەبێ، چونکەخودا بۆخۆی دەربارەی ئەم یاسایە دەفەرموێ: ﴿**انما امره اذا اراد شیئاً ان یقول له: کن فیکون**﴾ (یس/٨٢).

وەلێ قورئان ئادەمیزادەکان والێ دەکا بەپێوەری خۆیان بڕوانو بەبیرو بۆچوونی خۆیان بیر بکەنەوە، سەرەنجیان رادەکێشێ بۆ تێفکرینو وورد بوونەوە لەخودی خۆیانو دروستبوونی خۆیان: کەهەموو ئانو ساتێك دەیبیننو بەسەریاندا تێپەڕ دەبێ، هەڵبەتە خولقاندنی خۆیانو لەدایکبوونیان شتێکی گرنگو سەر سووڕهێنەرە، ئەگەر بەچاوی دڵ تێی بڕوانن، بەهەستو شعورەوە لێی وورد ببنەوە. بەڵام ئەوان بەبێ ئاگایی بەسەریان دا تێپەر دەبێو بەلایدا تێپەڕ دەکەن!

بیرناکەنەوە: ئەم ئادەمیزادانە چینو کێن؟ لەکوێوە هاتوون؟ چۆن هاتوون؟ بەچ قۆناغێك دا تێپەڕیان کردوە؟؟ بۆیە پەروەردگار ئەم حەقیقەتەیان بەگوێدا دەداو دەفەرموێ: ئەی ئادەمیزادینە! ئەگەر ئێوە بڕواتان بەزیندوبوونەوە نیەو دەڵێن: کێ دەتوانێ دوای مردنو رزینو پۆلکانی جەستە جارێکی تر ئەو جەستە رزیوە دروست بکاتەوە!! ئەوە باش بزانن: ﴿فانا خلقناکم من تراب﴾

ئێمە ئێوەمان سەرەتا لەگڵ دروست کردوە!! ئادەمیزاد کوڕی ئەم خاکەیەو لەگڵی ئەم زەوییە پەیدا بووە. بەگڵی ئەم خاکە پەروەردە بووەو ژیاوە، عونصورە مادییەکانی جەستەی لەم خاکەیە، جگە لەو شوعلە نهێنی یەی: کەخودا خستویەتیە ناو جەستەیەوەو لەو گیانە جاویدانییە فوی پێدا کردوەو ئەو مادەیەی کردۆتە ئەم ئادەمیزادە بیرکەرەوە خاوەن هەستە سەرسوڕهێنەرە.

بەڵێ ئادەمیزاد لەڕەگەزی خاکە، پەیکەرو قەڵافەتی لەخاکە، بژێوی لەخاکە. بەڵام گڵ لەکوێو ئادەمیزاد لەکوێ!!

بێگومان بەهۆی ئەو گیانەی خراوەتە ناو جەستەیەوە هێندە بەرز بۆتەوە، نێوانیان ئاسمانو ڕێسمانە!

بەهۆی ئەو گیانەوەیە بۆتە کاریگەرو کار لێکراو، بۆتە خاوەن عەقڵو فامو بیرو هۆش، قاچی لەسەر زەوییەو روو لەئاسمانە، بیر لەبوونەوەر دەکاتەوە، لەشتە نامادییەکان ورد دەبێتەوە، پەیوەستە بەعالەمی باڵاوە.

﴿ثم من نطفة﴾ پاشان یەکە یەکەی ئێوەمان بەشێوەی پەیدابوون لە (مەنی) تۆماو دروست کردوە. ئاشکراشە تۆماو لەخۆراك پەیدا دەبێو ئەویش لەخاك.

﴿ثم من علقة﴾ پاشان ئەو دڵۆپە تۆماوە بەفەرمانی خودا دوای چل ڕۆژ دەبێتە خوێنپارە، خوێنێکی خەستی مەییو لەشێوەی زەروو دایە.

﴿ثم من مضغة مخلقة وغير مخلقة﴾ پاشان ئەو خوێنپارەیە دەبێتە گۆشتپارە، ئەمجار شکڵ وشێوەی ئادەمیزادی لێ دەخولقێندرێو دەبێتە کۆرپەلەیەکی جەستە دارێژراوو کامڵو تەواو، یان بەناکامڵی دایکەکەی فڕێی دەداو لەباری دەچێ، یان هەر بەکەم ئەندامی لەدایك دەبێو کەمو کوڕی هەیە.

بەکورتی دەتوانرێ ﴿مخلقة﴾ بەکورپەڵەیەك بگوترێ: کەبێ عەیبو کەمو کوڕی بێ، ﴿غير مخلقة﴾ یش بەکۆرپەلەیەك دەگوترێ: کەکەمو کوڕی لەجەستەیدا هەبێ.

ئەی ئادەمیزادینە! ئێمە ئێوەمان بەو شێوەیە خولقاندوەو بەو قۆناغانەدا تێپەڕیون و تێ دەپەڕن ﴿لنبين لكم﴾ بۆئەوەی تواناو دەسەلاتی خۆمانتان بۆ دەربخەین، بۆئەوەی بزانن: ئەو خودایەی بتوانێ لەسەرەتاوە ئێوە بەو شێوەیە دروست بکا، بەئاسانی دەتوانێ جارێکی تر سەرلەنوێ دروستان بکاتەوە!

بێگومان مەودای نێوان عونصورە خاکییە سەرەتاییەکانو ئەو تۆماوەی پێك هاتووە لەخانە مەنەوییەکان مەودایەکە زۆر دوورو درێژە، فەرقی نێوانیان ئاسمانو ڕێسمانە! چونکە لەو خاکە بێ گیانە ئەو تۆماوە پەیدا دەبێ: کەنهێنییەکی گەورەی لەخۆ گرتووە، نهێنی گیان کەتا ئێستا ئادەمیزاد شتێکی ئەوتۆی لێ نازانێ، دوای ملوێنەها سالو دوای ئەوەی: کەهەموو ئانو ساتێك ملیۆنەها عونصوورە خاکییەکان دەبنە خانەی مەنەوی! ئادەمیزاد لەبەرامبەر ئەم گۆڕانکارییانەدا دەستەوەسانەو هیچی لێ حالی نابێو ناگاتە هیچ!

ئەو تۆماوە چیە؟ ئەوە ئاوی پیاوە، هەر دلۆپێك لەو ئاوە هەزاران گیانداری مەنەوەی تیایە، لەناو ئەو هەزاران کرۆمۆسۆمانە گیاندارە تەنیا یەکێکیان پەیوەست دەبێ بە هێلکۆکەی ئافرەتەوەو پێکەوە تەلقیح دەبن بە دیواری منداڵدانەوە دەنوسێ، ئیتر بە قودرەتی خودای باڵا دەستو بەتوانا لەو نوختە پچکۆلە زۆر پچکۆلەی کە بەدیواری منداڵدانەوە نووساوە، ئەم ئادەمیزادە سەر سوڕهێنەرە دروست دەبێو ئەو هەموو شێوەو شکلو ڕەوشتانەی تێدا پەیدادەبن. ئەم هەموو صیفاتە جیاجیاو جۆراو جۆرانەی تێدا حەشاردراون! کێ تەصەور دەکا کێ بڕوا دەکا: کە ئەم هەموو صیفاتە جەستەی و نەفسیانە لەو خاڵە پچکۆلە تۆماوە نووساوەدا: کە بەدیواری منداڵدانەوە نووساوە خۆیان حەشارداوە!! کێ تەصەور دەکا: کە ئەم ئادەمیزادە سەر سوڕهێنەرە وێڕای ئەو هەموو ڕەوشت و دیاردانەی تێ یدانو

سەرباری ئەوەی: کەهیچ کاتێك دوو ئادەمیزاد لێك نەچن‌و لەهەموو شتێکدا جوداوازییان هەیە لەو تۆزە تۆماوە تێکەڵاوە بە گەرای ئافرەتەوە پەیداببێ!!!

بەڵێ ئەو تۆزە تۆماوەی پیاو بەگەرای ئافرەتەوە دەلکێ‌و دەبێتە خوێنپارەو گۆشتپارەو کۆرپەلەو گەشەدەکاو وردە وردە کامڵ دەبێ. ﴿ونقر في الارحام مانشاء الى أجل مسمىً﴾ ئەو کۆرپەلانەی لەبار ناچن‌و دەیانهێڵینەوە لە منداڵانەکان دا تاماوەیەکی دیاریکراوو مەزندە کراو لای خودا، ﴿ثم نخرجكم طفلاً﴾ پاشان بەقودرەتی خۆمان لەسکی دایکتان دەرتان دێنین‌و دەتانخەینە سەر زەوی، ساواو بێ هێزو بێ عەقڵ‌و فام‌و هەستی تەواو! ئەمجار وردە وردە ئەو زارۆکە گەشە دەکاو پێ دەگاو فام دەکاتەوەو فێری شت دەبێ!

﴿ثم لتبلغوا اشدكم﴾ پاشان هێزو توانای عەقڵی‌و جەستەییتان گەشە دەکاو پێ دەگا تادەگەنە ئەندازەی کەماڵ‌و پێ گەیشتن لەهەرەتی لاویەتی دا.

﴿ومنكم من يتوفى، ومنكم من يرد الى ارذل العمر﴾ هی واتان هەیە پێش پلەی لاوەتی یان لەهەرەتی کامڵی‌و پێگەیشتویی دا دەمرێ، هی واشتان هەیە تەمەنی درێژ دەبێتەوە تادەگاتە تەمەنی پیری‌و پۆلکان، هێزو پێزی تێدا نامێنێ، عەقڵ‌و هۆشی کەم دەبێ، لاواز دەبێ، وەکوو منداڵی ساوای لێ دێتەوە لەبێ هێزی دا، لەدڵ ناسکی‌و هەڵچون‌و تورە بوون دا، لەتێگەییشتن‌و فێر بوون دا لەنەخشەو پیلان‌و بیرو بۆچون دا، بەکەمترین شت رازیی دەبێ، بەکەمترین شت تورە دەبێ‌و ئاشت دەبێتەوە، وەکوو منداڵی ساوای لێ دێتەوە لەوەدا کەهەستی وەرگرتن‌و حافیظەی شت گل ناداتەوە، شتی وەبیر ناکەوێتەوە، وەکوو منداڵی ساوای لێ دێتەوە لەوەدا تێڕوانینی بۆ روداوەکان بەسادەیی‌و تاکە تاکەیە، پێکیان ناگرێ‌و لێکیان ناداو ئاکام‌و نەتیجەیان لێ هەڵناهێنجێ، روداوو بەسەرهاتەکان لەهەست‌و هۆشیدا جێگیر

نابن، پێش ئەوەی بگاتە کۆتایی تاوو توێ کردنی روداوێك سەرەتاکەی لەبیر دەچێتەوە، ئاوا بەو جۆرە دەگاتە تەمەنی پیری و کەنەفتی ﴿حتی لایعلم من بعد علم شیئاً﴾ هەتا وای لێ دێ دوای زانین و وشیاری هیچی لەبیر نامێنێ و هیچ نازانێ، ئەو زانیاری و زانستەی خۆی پێوە بادەداو موجادەلەو موناقەشەی پێ دەکرد، هەمووی لەکیس چووە، هیچی پێ نەماوە دۆستو کەس و کاری خۆی ناناسێتەوە، تەنانەت رێگای مالّی خۆی لێ تێك دەچێ، رودەکاتە مالّی خەلکی تر! رێ ناباتەوە بۆ خانەو لانەی خۆی، سەری لەرزۆك و موی سپی و پێستی چرچ و عەقلّی خەرەفاو!! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ومن نعمره ننکسه فی الخلق﴾ (یس/٦٨) یان دەفەرموێ: ﴿الله الذی خلقکم من ضعف, ثم جعل من بعد ضعف قوة, ثم جعل من بعد قوة ضعفاً وشیبة, یخلق ما یشاء وهو العلیم القدیر﴾ (الروم/٥٤) ئەمجار پەروەردگار بەلّگەیەکی تر دێنێتەوە لەسەر رابوونی قیامەت و زیندوبوونەوەی ئادەمیزاد سەر لەنوێ. شین بوونەوەی گژوگیا دەکاتە بەلّگە لەسەر راستی هاتنی قیامەت، چونکە لێکچوونی بەهێز هەیە لەنێوان شین بوونەوەو سەردەرهێنانی گژو گیا لەپاش باران بارین بەزیندوبوونەوەی ئادەمیزاد دوای مردن و هاتنی رۆژی قیامەت! دەفەرموێ: ﴿وتری الأرض هامدة﴾ ئەتۆ دەبینی ئەی بینەر! ئەی ئادەمیزاد زەوی دەبینی وشك و برینگە،گژوگیای تێدا نیە، ﴿فأذا انزلنا علیها الماءً اهتزت وربت، وأنبتت من کل زوج بهیج﴾ جاکەبارانمان بەسەردا باراندو تێر ئاو بوو، زەوییەکە فشۆلّ دەبێ و لەخۆدەکەوێ، رەگ و ریشالّی گژوگیاکەی بەباران و ئاو گەشەدەکاو رادەسێ و دەشت و دەر دەرازێنێتەوە، جۆرەها گژوگیاو گولّو گولّزار ئارایشی دیمەنەکانی دەدەن! جۆرەها بۆن و بەرام و تام و چێژیان لێ پەیدا دەبێ، جاکەسێك بتوانێ زەوی وشك و برینگ و مردو ئاوا زیندو بکاتەوەو ئارایشتی بدا، زۆر بەئاسانی دەتوانێ مردوەکان سەرلەنوێ زیندو بکاتەوە، بەلّگەیەکی بەهێزەو

لێکچواندنێکی ئاشکراو نومایانە، سالآنەو وەرزانە بەبەرچاوی خۆمانەوە زەوی وشكو برینگ بەهۆی ئاوەوە وەخۆ دەکەوێتەوەو گژوگیای پەرپوی پاری تێدا شین دەبێتەوە.!

﴿ذلك﴾ ئەوەی باس کرا: لەدروستبوونی ئادەمیزاد لەگڵو تاوو توێ کردنی کۆرپەڵە لەمنداڵدان داو گۆڕانی قۆناغەکانی دروستبوونیو گەشەکردنی ژیانی سەرزەوی بەو شێوەی باسکرا ئەمانە هەموو ﴿بأن الله هو الحق﴾ بەهۆی ئەوەوەیە: کەخودا حەقەو هەیەو هیچ شكو گومانی تێدا نیە، هەمیشە هەیەو هەر بووەو هەر دەبیٚو نەمانی بەسەردا نایە.

بەدیهێنەرەو چی بوێ دەیکاو چۆنی بوێ ئاوا بەدی دەهێنێ، جگە لەخودا هەموو مەخلوقات زەبوونو لاوازن هیچ کامێ لەو کارانەیان بۆ ناکرێ کەباس کران!

﴿وأنه يحي الموتى﴾ بەهۆی ئەوەوەیە خودا مردو زیندو دەکاتەوە، توانای زیندو کردنەوەی مردوانی هەیە، چونکە ئەگەر خودا دەسەلآتی زیندو کردنەوەی مردوانی نەبوایە هەرگیز نەیدەتوانی لەخاکی مردو ئادەمی زیندو دروست بکا، نەیدەتوانی لەخۆڵیمردوو وشكو برینگ ئەو هەموو گژوگیایەو روەكو دارو درەختە فەراهەم بێنێ، کەسێك توانیبیەتی لەگڵ ئادەمی دروست بکا، گژو گیا فەراهەم بێنێ، چۆن توانای زیندو کردنەوی مردوانی نیە؟!

وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ان الذي احياها لمحي الموتى، انه على كل شيء قدير﴾ (فصلت/٣٩) بەڵێ ئەو خودایەی سەرەتا گیانی دروست کردوە، هەر ئەو دەتوانێ جارێکی تر گیان بەبەرجەستەکان دا بکاتەوەو سەرلەنوێ ئادەمیزادەکان لەگۆڕەکانیان راست بکاتەوە، پاداشو سزای کردەوەکانی جیهانیان بداتەوە.

﴿وأنه على كل شيء قدير﴾ پەروەردگار ئەم کارانەی دەیانکا بەهۆی ئەوەوەیە: کەخودا بەسەر هەموو شتێك دا خاوەن دەسەلآتەو توانای زیندو

کردنەوەی جەستە رزیوەکانی هەیەو هەموو زانیاریەکیدەربارەیان هەیەو هیچی لیٚ گوم نابیٚ، هەرکاتیٚ ویستی زیندویان بکاتەوە بەئاسانیو چۆنی بویٚ ئاوا زیندویان دەکاتەوە، وەکوو لەئایەتیٚکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿**قل یحییها الذیانشأها اول مرة، وهو بکل خلق علیم**﴾ (یس/٧٩). هەروەها بەهۆی ئەوەوەیە: کە ﴿**وان الساعة آتیة لاریب فیها**﴾ ئیٚوە بزانن: کەسیٚك بتوانیٚ مردوان زیندو بکاتەوە، دەشتوانیٚ قیامەت هەلٚسیٚنیٚ: کەوابوو قیامەت رادەبیٚو شكو گومان لەهاتنیدا نیە، چونکە خودا بڕیاری رابوونی قیامەتی داوە، شتیٚکیش خودا بڕیاری دابیٚ هەردەبیٚ بیٚتە جیٚو نەهاتنەدی مەحالٚە.

دەبیٚ ئادەمیزاد بزانن‌و دلٚنیابن: کەقیامەت دیٚو ﴿**وان الله یبعث من في القبور**﴾ دلٚنیا بن: کەخودا هەموو ئادەمیزاد دوای مردنیان سەرلەنویٚ زیندویان دەکاتەوە، جەستەکانیان ریٚك دەخاتەوەو گیانیان بەبەردا دەکاتەوەوراپیٚچی گۆڕەپانی حەشریان دەکاو حیسابو لیٚکۆلٚینەوەیان لەگەلٚ ئەنجام دەداو پاداشو سزای خۆیان وەردەگرنەوە!

بەکورتی قۆناغەکانی دروست بوونی ئادەمیزادو گیانلەبەرانی ترو گژوگیا بەلٚگەیەکی بەهیٚزە لەسەر ئەوەی: کەخودا توانای بەسەر هەموو شتیٚکی مومکیندا هەیەو هەموو زانیاریەك دەزانیٚ، رابوونی قیامەت مومکینەو خودا دەسەلاٚتی بەسەردا هەیە.

تیٚبینی:

وەکوو چەند جاریٚك ئاماژەمان پیٚ کردوە، مەبەستی سەرەکی قورئانی پیرۆز سیٚ شتی سەرەکیە لەبواری عەقیدەو باوەڕدا.

١- تاكو تەنهایی پەروەردگار وەصفدار کردنی بەهەموو صیفەتیٚکی کەمالٚو بەدوور گرتنی لەهەموو عەیبو خەوشیٚك.

٢- چەسپاندنی هاتنی قیامەتو هەبوونی ژیانی جاویدانی ئەو دونیاو زیندوبوونەوەی قیامەت.

٣- چەسپاندنی نیگاو سروشی خودا بۆ پێغەمبەرانو رەوانە کردنیان بۆ سەر کۆمەڵانی ئادەمیزاد بەگوێرەی پێویستو پشتگیری کردنیان بەموعجیزەو رواوی سەرئاساو موعجیزە، بۆیە زۆر جار لەقورئان دا پێ لەسەر ئەم بنەمایانە دادەگرێو جەختیان لەسەر دەکاتەوە.

لەلایەکی ترەوە چەند جارێك ئاماژەمان پێ کردوەو لەکتێبە ئوصولیەکاندا چەسپاوە: کەفەرمودەکانی پێغەمبەر ﷺ رونکەرەوەو تەفسیرو راڤەکەری ئایەتەکانی قورئانن. جا با بزانین پێغەمبەر ﷺ چۆن قۆناغەکانی دروستبوونی ئادەمیزادی رون کردۆتەوە؟ لەصەحیحی بوخاریو موسلیم دا فەرمودەیەك هەیە، عەبدوڵای کوڕی مەسعود دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ بۆی باس کردین: فەرموی: **((ان احدكم يجمع خلقه فى بطن امه اربعين يوماً، ثم يكون علقة مثل ذلك، ثم يرسل الله الملك فينفخ فيه الروح ويؤمر باربع كلمات بكتب رزقه واجله وعمله شقى او سعيد)).**[8]

واتە: هەر یەکێك لەئێوە لەسکی دایکیدا چل رۆژ بەنوتفەیی دەمێنێتەوە، پاشان چل رۆژ بەخوێنپارەیی دەمێنێتەوە، پاشان چل رۆژ بەگۆشتپارەیی دەمێنێتەوە، ئەمجار پەروەردگار فریشتە دەنێرێ گیانی بەبەردا دەکاو فەرمانی پێ دەکرێ بەنوسینی چوار شت: رزقو رۆزیی، تەمەنی، کاروکردەوەی، باشە یان خراپە.

ئیبنوعەبباس دەفەرموێ: دوای تێپەڕبوونی چوار مانگ لە (دە) رۆژی یەکەمی پاش چوار مانگەکە گیانی بەبەردا دەکرێ، هەر ئەم ئەندازەیەش دەبێتە عیددەی ئافرەتی مێرد مردوو، واتە: چوارمانگو دەرۆژ.

بێگومان فو پێدا کردنەکە هۆکارێکە خودا دەیڕەخسێنێ بۆ گیان بەبەردا کردنی کۆرپەلە، بەدیهێناونو شێوە کێشانەکەی بە قودرەتی خودا ئەنجام

(٨) بوخاری لەسەرەتای کتێبی (القدر) (٦٥٩٤) دا هەروەها موسلیم لەسەرەتای کیتابی (القدر) (٢٦٤٣) ریوایەتیان کردوە.

دەدرێ: وەکوو دەفەرموێ: ﴿ولقد خلقناكم ثم صورناكم﴾ (الاعراف/١١) یان دەفەرموێ: ﴿وصوركم فاحسن صوركم﴾ (غافر/٦٤) یان دەفەرموێ: ﴿فانا خلقناكم من تراب....﴾ (الحج/٥) ئەو گیانەی کەلە مادە مەنەویەکەدایە پێش تێپەڕ بوونی چوار مانگەکە گیانێکی روەکی یەو گیانی حەقیقی نیە. زانایانی ئیسلام گومانیان لەوەدا نیە: کەبەبەردا کردنی گیانی حەقیقیو جمو جوڵ پەیداکەر لەکۆرپەلە دوای تێپەڕبوونی چوار مانگەکە پەیدا دەبێ!

قورطوبی دەفەرموێ: ئەگەر ئافرەتێك مەنی پیاوەکەی دەرهاویشتەوە، حوکمی وەزعی حەملی بۆ بڕیار ناداریو هیچ حیسابێکی بۆ ناکرێ، بەلاّم ئەگەر بەخوێن پارەیی فڕێی دایەوە، یان بەگۆشتپارەیی ئەوە حیسابی حەملی بۆ دەکرێو رەحەمی پێ پاك دەبێتەوەو عیددەی پێ دەڕوا، ئەمە مەزهەبی ئیمام مالیکە!

شافیعی دەفەرموێ: فڕێ دانی گۆشتپارە هیچ ئیعتیبارێکی بۆ نیە، کاتێك ئیعتباری بۆ دەکرێ ئەگەر شکلّو شێوەی کێشرابێ. ئەگەر هەر گۆشتپارە بوو شکلّی نەکێشرابوو ئەوە دوو راهەیە: رای دەق لەسەر هاتوو ئەوەیە: کەعیددەی پێ دەڕوا، بەلاّم نابێتە ئافرەتی منالّ بوو، بەدایك دانانرێ، چونکە عیددە بەخوێنی رەوانو جاری تێپەڕ دەبێ، کەوابوو بەگۆشتپارە باشتر رۆییشتنی عیددەی پێ دەڕوا.[٩]

ئیمام مالیك دەفەرموێ: ئەگەر ئافرەتێك زەبرێکی بەر سکی کەوت، کۆرپەلّەکەی بەخوێنپارەیی یان بەگۆشتپارەییی فڕێ دا، ئەوا خوێنی کۆرپەلّە وەردەگرێ: کەبریتییە لەنیوەی دەیەکی خوێن..

شافیعی دەفەرموێ: ئەگەر کۆرپەلّەکە شکلّو شێوەی نەکێشرابوو هیچ خوێنێکی لەسەر نیە.

---

(٩) تەفسیری قورطوبی ج ٦ /٣٣٨٨.

ئیمام مالیك دەفەرموێ: ئەگەر ئافرەتێك سکی لەبار چوو کۆرپەڵەیەکی فڕێ دا، دەنگی لێوە نەهات ئەوە نیوەی دەیەکی خوێنی لەسەرە. ئەگەر دەنگی لێوە هات؛ ئەوە لەگەڵ شافیعیدا رایان وایە خوێنی تەواو وەردەگرێ.

حاڵ و وەزعی ئادەمیزادان؛ کێشەو نیزاع و دەمە دەمێی بڕوا شێواوەکان و پاداشتی خاوەن باوەڕان

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَلَا هُدٗى وَلَا كِتَٰبٖ مُّنِيرٖ ﴿٨﴾ ثَانِيَ عِطۡفِهِۦ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۖ لَهُۥ فِي ٱلدُّنۡيَا خِزۡيٞۖ وَنُذِيقُهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَذَابَ ٱلۡحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتۡ يَدَاكَ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيۡسَ بِظَلَّٰمٖ لِّلۡعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعۡبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرۡفٖۖ فَإِنۡ أَصَابَهُۥ خَيۡرٌ ٱطۡمَأَنَّ بِهِۦۖ وَإِنۡ أَصَابَتۡهُ فِتۡنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدۡعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُۥ وَمَا لَا يَنفَعُهُۥۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلۡبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدۡعُواْ لَمَن ضَرُّهُۥٓ أَقۡرَبُ مِن نَّفۡعِهِۦۚ لَبِئۡسَ ٱلۡمَوۡلَىٰ وَلَبِئۡسَ ٱلۡعَشِيرُ ﴿١٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدۡخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٖ

تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفۡعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾

زۆربەی راڤەکەرانی قورئان لەسەر ئەوەن: کەئایەتی ﴿ومن الناس من يجادل...﴾ دەربارەی ئەبوجەهل، نازلّ بووە، خودا هەڕەشەی لیّ کرد بەڕیسوا کردن لەدونیادا، هەڕەشەکە هاتە جیّو لەغەزای بەدردا کوژرا. یان دەڵێن: دەربارەی (النضر) یکوڕی (حارث) نازلّ بووە: کەئەویش لەغەزای بەدردا کوژرا.

دەربارەی ئایەتی ﴿ومن الناس من يعبد الله...﴾ ئیمامی بوخاری لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەت دەکا: دەفەرمویّ: پیاوی واهەبوو کۆچی دەکرد بۆ مەدینەو موسوڵمان دەبوو: جائەگەر ژیانی خۆش بوایە: ژنی کوڕی ببوایە، ئاژەڵەکانی باش زاوو زێیان بکردایە دەیگوت: بەخودا ئاینێکی باشە، ئەگەر وانەبووایە دەیانگوت: بەخودا ئاینێکی شومە ئیتر خودا ئایەتی ﴿ومن النلس من يعبد الله علي حرف....﴾ ی نازلّ کرد.

ئیبنومەردەوەیهی لەرێگای (عطیە) وە لەئیبنو مەسعودەوە ریوایەت دەکا دەفەرمویّ: پیاوێکی جولەکە موسوڵمان بوو، دوایی کوێر بوو، ماڵو منداڵی فەوتان، رەشبینی بەئیسلام کردو وتی: لەم ئاینە تازەیەم خێرم نەدی، هەر کەموسوڵمان بووم کوێر بووم ماڵم فەوتا، منداڵەکانم مردن. ئیترئایەتی ﴿ومن الناس من يعبد الله علي حرف...﴾ نازلّ بوو.

ئەم کۆمەڵە ئایەتەی ئێرە باسی حاڵو وەزعی سیّ پێڕ لە ئادەمیزاد دەکا، ئەمەش دوای بەیانکردنی حاڵو وەزعی کۆمەڵێك لەگومڕاو نەزانە چاو لێکەرەکان: کەلەوە پێش بەئایەتی ﴿ومن الناس من يجادل في الله بغير علم, ويتبع كل شيطان مريد﴾ باسی کردن.

١- کۆمەڵی یەکەم ئەوانەن بانگەوازی خەڵکی دەکەن بۆ گومڕاییو بۆخۆشیان سەرانی کوفرو سەرپێچیکارانن. دەفەرمویّ ﴿ومن الناس من يجادل

فی الله بغیر علم ولاهدی ولاکتاب منیر﴾ برێ ئادەمیزاد هەن، کێشەو دەمە دەمێ دەکەن دەربارەی تاكو تەنهایی خوداو زاتو صیفاتی، لەم جیدالو کێشەیەدا چ بەڵگەیەکی عەقڵیو نەقڵی راستو دروستیان بەدەستەوە نیە، بەڵکو هەر بەهاوانتەو ئارەزۆبازیی‌یەو بەس!

نەبەڵگەی عەقڵی بەهێزیان لایە، نەلەخوداوە نیگاو سروشیان بۆ هاتووە بۆئەوەی ئەوانە پشتی پێ ببەستن.

﴿ثانی عطفه لیضل عن سبیل الله﴾ کێشەو جیدال دەکا خۆیەزل دەزانێو پشت لەحەق هەڵ دەکا، حەقو راستی بەگوێدا ناچێو چەندێك بانگ بکرێ بۆ حەق ئەو مل نادا. بەفیزەوە لا دەکاتەوەو خۆی لەخەڵکی بەرزتر دەزانێ. مەبەستی خۆیەزلزانیو فیزکردنەکەی ئەوەیە: لەئاکام دا بڕواداران لەئایینی خودا دوور بکەونەوە واز لەخودا پەرستی بێنن. هەر بەوەندە رازی نابێ خۆی گومڕایە، دەیەوێ خەڵکی تریش گومڕا بکا.

لامی (لیضل) یان (لام) ی تەعلیلو بایسە، یان (لام) عاقیبەتە. زومەخشەری دەفەرموێ: (لام) ی تەعلیلە واتەك کێشەو جەدەل بەرپا دەکا بۆئەوەی خەڵکی گومڕا بکا.

ئەم زلحۆرتە گومڕاو گومڕاکەرە، هەروا بەسەریەوە ناچێ پێویستە ریشەکێش بکرێو لەناو ببرێ ﴿له فی الدنیا خزی﴾ لەدونیادا ریسواییو سەرشۆڕی بەشیەتی!! وەکوو لەوە پێش ئاماژەمان بۆ کرد، راڤەکەران دەڵێن: مەبەستی ئەبو جەهلو هاوەڵانیەتی ئەوە بوو: لەغەزای بەدردا هەموو ئەوانە کوژرانو ریسوا بوون ﴿ونذیقه یوم القیامة عذاب الحریق﴾ لەرۆژی قیامەتیش دا عەزابی ئاگری دۆزەخی پێ دەچێژین، تورێ دەدەینە ناو دۆزەخەوەو بەئاگر دەیسوتێنین.

﴿ذلك بما قدمت یداك﴾ جائەو کاتە پێی دەگوترێ: ئەم بەئاگر سووتانو عەزابە بەئێشەت سزای ئەو کردەوانەیە کەلەدونیادا ئەنجامت داوە، بەهۆی

تاوانی خۆتەوەیەو سزایەکە پڕاو پڕی تاوانەکانتە. ﴿وان الله لیس بظلام للعبید﴾ ئەمەش لەم روەوەیە: کەخودا ستەم لەبەندەکانی ناکاو کەس بەبێ تاوان سزا نادا.

یان ئەمەی لەڕوی سەرزەنشتو لۆمە کردنو لاقرتێ پێکردنەوە پێ دەگوترێ: وەکوو ئەوە: کەلەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ ﴿خذوه فاعتلوه الی سواء الجحیم، ثم صبوا فوق راسه من عذاب الحمیم، ذق انك انت العزیز الکریم ان هذا ماکنتم به تمترون﴾ (الدخان/٤٧-٥٠).

٢- کۆمەڵی دووەم: گومڕاو شەقاوەو دڵ کرمیو دوڕوو بەرژەوەند پەرستو ماددین. دەفەرموێ: ﴿ومن الناس من یعبد الله علی حرف﴾ بڕێ لەئادەمیزاد خودا پەرستی دەکەن لەکەنارەوەو بەڕواڵەت، خودا پەرستییەکەیان بەدڵ نیەو لەناخەوەو بەدڵسۆزی عیبادەتەکەیان ئەنجام نادەن، وەکوو کەسێك وان لەکەناری سوپاوە دەوەستێ، هەرکاتێ هەستی بەخەتەر کرد دەقوچێنیو هەڵدێ، ئەگەر سوپاکەش سەرکەوتنی بەدەست هێنا، ئەوە سنگ دەردەپەڕێنیو خۆ دەباتە پێشەوە. ئەو جۆرە کەسانە بڕوا شێواوو ڕاڕان، دڵ دامەزراو نین، دڵیان لەسەر ئایین دانەمەزراوە، عیبادەتەکەیان بەدڵسۆزیی ناکەنو کۆمەڵێکی دوو ڕوون.

جا ئەو جۆرە کەسانە، ﴿فان اصابه خیراً اطمأن به﴾ ئەگەر لەدوای ئیمانهێنانەکەیو لەژێر سایەی ئایین دا قازانجێکی مادی دەست کەوت، ماڵو سامانی زۆر بوو، منداڵی بوون، لەشساغو تەندروست بوو، ئەوە دڵی بەئایین خۆش دەبێو دەڵێ: بەخودا باش بوو موسوڵمان بوومو ئەم ئایینە ئاینێکی چاکە.

﴿وان اصابته فتنة انقلب علی وجهه﴾ خۆ ئەگەر لەژێر سایەی ئایین دا توشی نەخۆشی بوو، منداڵی مرد، ماڵو سامانی کەم بۆوە، خێزانی منداڵی

نەبوو، ئاژەڵەکانی پەرەیان نەساندو زۆر نەبوون، خێرا لەئایین هەڵدەگەڕێتەوەو کافر دەبێتەوە!!

﴿خسر الدنیا والآخرة, ذلك هو الخسران المبین﴾ خەسارەتمەندی دونیاو قیامەت بووە، لەدونیادا هیچی دەست ناکەوێ، هیچ پیاوەتی‌و شکۆمەندی بۆ دەستەبەر نابێ، پاداشتی قیامەتیشی دەفەوتێ، چونکە باوەڕی بەخودا نیە، لەوپەڕی بەدبەختی‌و سوکایەتی‌دا دەژێی‌و هیچ خەسارەتمەندییەکی ناگاتێ!

خەسارەتمەندی دونیا بووە بەهۆی ئەو بەڵایەی بەسەری هاتووە، خەسارەتمەندی قیامەتیش بووە بەهۆی هەڵگەڕانەوەی لەبیرو باوەڕی خۆی‌و پشت هەڵکردنی لەهیدایەت‌و ڕۆشنایی ئایین.

بێگومان لەبەرچاو گرتنی قازانج‌و زیان شتێکە لەگەڵ بازرگانیدا دەگونجێ‌و پێوەری ئەوەیە، وەلێ بۆ پێوەری عەقیدەو بیرو باوەڕ ناگونجێ، عەقیدەو باوەڕ وەردەگیرێ‌و پەسەند دەکرێ، حەق‌و ڕاستی‌یەکە لەبەر خودی خۆی وەردەگیرێ‌و ئینفیعال‌و ئامادەباشی‌یەکە لەدڵ‌و دەروون دا دەبێ بۆ قبوڵ کردنی نوری هیدایەت‌و حاڵەتێکە بەو نوورە نەبێ ئەو ئینفیعالە پەیدا نابێ، بیرو باوەڕ دەبێ دامەزراوو نەگۆڕ بێ، هیچ شتێك نەتوانێ لەجێگای خۆی بیجوڵێنێ!

موسوڵمانی ڕاست نابێ خودا بەتاقی بکاتەوە، چونکە خاوەن باوەڕی ڕاست هەر لەسەرەتاوە ڕازییە بەهەموو شتێك کەخودا بۆی داناوە، لەسەر نیعمەت‌و خۆشی سوپاسگوزارە، لەسەر بەڵاو ناخۆشی بەصەبرو ئارامە، بیرو باوەڕ کاڵایەکی بازاڕ نیە لەنێوان فرۆشیارو کڕیار دا، بەڵکو خۆتەسلیم کردنی موسوڵمانە بەخودای خۆی کەخاوەنی هەموو شتێکیەتی. بەدیهێنەرو خاوەن‌و ڕزق‌و ڕۆژیدەریەتی.

ئەو کەسەی لەکاتی ناخۆشیدا ڕوو لەئایین وەردەگێڕێ‌و وادەزانێ هۆی تووش بوونی بەو بەڵایە موسوڵمان بوونیەتی، خەسارەتمەندەو هیچ گومان لەخەسارەمەندییەکەی دا نیە، چونکە وێڕای خەسارەتمەندی ماڵ‌وسامان‌و

لەدەستدانی منداڵو تەندروستی، دڵنیایی‌و بتمانەو صەبرو ئارامیش لەدەست دەدا!

ئەو کەسەی روو لەخودا وەردەگێڕێ رو لەکوێ دەکا؟ کێ دەپەرستێ؟ بێگومان ئەو بەدبەختە ماڵ‌وێرانە ﴿يدعوا من دون الله مالا يضره ولاينفعه﴾ جگە لە خودا عیبادەت دەکا بۆ بت‌و صەنەمێك: کەبەهیچ جۆرێ ئەو عیبادەت بۆ کراوە ناتوانێ زیانی لێ بدا، یان سوودی پێ بگەیەنێ، هاواری لێ دەکاو لێی دەپاڕێتەوە، وادەزانێ سوودی پێ دەگەیەنێ‌و زیانی لێ دوور دەخاتەوە، بەڵام عیبادەت بۆ کراوەکەی دارای هیچ شتێکی نیە، ئەگەر بەندایەتی بۆ نەکا زیانی پێ ناگەیەنێ، ئەگەر عیبادەتیشی بۆ بکا سوودی پێ نادا. ﴿ذلك هو الضلال البعيد﴾ بەڕاستی ئەو هەڵگەڕانەوەو بتپەرستییە گومڕاییەکی زۆر دوورە لەحەق‌و لادانە لەڕێبازی حەق‌و دوورکەوتنەوەیە لەشەقامە ڕێ.

﴿يدعوا لمن ضره اقرب من نفعه، لبئس المولى ولبئس العشير﴾ ئەو گومڕاو بەدبەختە عیبادەت دەکا بۆ شتێك کەلە دونیادا زیانی لەسوودی نزیکترە، بەڵام هیچی پێ ناکرێ. لەقیامەتیشدا زیانگەیاندنەکەی ئاشکرایەو بەهۆی ئەو عیبادەت بۆ کردنەی تورِ دەدرێتە ناو دۆزەخەوەو بۆ هەتا هەتایە سزای سەخت دەچێژێ: بەراستی یارمەتی دەرێکی زۆر خراپ‌و یاوەرێکی زۆر ناپەسەندە. یان ئەمە ئاخاوتنی بتپەرستەکەیە، لەوکاتەدا: کەبۆی مەعلوم دەبێ: کەبەهۆی ئەو پەرستش‌و عیبادەت بۆ کردنەوە دەخرێتە دۆزەخەوە ئەو قسەیە دەکا!

٣- کۆمەڵی سێیەم: کۆمەڵی بەختەووەرانن: ئەوانەن: کەبەدڵ ئیمانیان هێناوەو بەکردەوەش راستی ئیمانەکەیان چەسپاندوە. دەفەرموێ: ﴿ان الله يدخل الذين امنوا وعملوا الصالحات جنات تجري من تحتها الأنهار﴾ بێگومان پەروەردگار پاداشتی ئەوانە دەداتەوە: کەئیمانی راست لەدڵ‌و

دەرونیان دا جێگیر بووەو کرداری باشیش ئەنجام دەدەن بەوە: کەدەیانخاتە ناو باخەکانی بەهەشتەوە: باغو شوێنێك بەژێر درەختەکانی دا جۆگاو جۆبار دەکشێنو هێندەی تر باغەکان جوانو هەوا ساز دەبن!

﴿ان الله یفعل ما یرید﴾ بێگومان خودا چی بویّ بیکا دەیکا، رێز لەخاوەن باوەڕان دەگرێو پاداشی باشیان دەداتەوە، ئەهلی کوفرو تاوانباران ریسوا دەکاو لەفەضلو رەحمەتی خۆی بێ بەشیان دەکا. کەس نیە بتوانێ بڕیارو قەضای رەت بکاتەوەو حوکمەکانی هەڵبوەشێنێتەوە.

حاڵی ئەوانەی کەلەکۆمەکی کردنی خودا بۆ پێغەمبەر ﷺ ناهومێدن

مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ ٱللَّهُ فِي ٱلدُّنْيَا وَٱلْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُۥ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ وَأَنَّ ٱللَّهَ يَهْدِي مَن يُرِيدُ

دوای بەیانکردنی حاڵو وەزعی موشریکە جیدال خوازەکانو دوو روەکانو موسوڵمانە خاوەن باوەڕەکان، پەروەردگار دوو شتی سەرەکیو گرنگ رادەگەیەنێ، یەکەمیان یارمەتیدانی پێغەمبەر ﷺ لەدونیاو لەقیامەت دا بۆئەوەی کافرەکان لەسەرکەوتنی خۆیان نائومێد بن. دووەمیان نازڵ کردنی ئایەتی قورئانە: کەشارەزایی کەرە بۆ رێبازی حەقو راست! دەفەرموێ: ﴿من کان یظن أن لن ینصره الله فی الدنیا والأخرة فلیمدد بسبب الی السماء﴾

واتە: هەرکەسێك گومانی وایە: خودا یارمەتی پێغەمبەری خـۆی: (محمد) ﷺ نادا لەدونیاو قیامەت و زاڵـی ناکـا بەسـەر دوژمنـانی دا، بابەحـەبلێك خـۆی لەقەنارە بدا بەهەلاشی خـانوی خۆیـەوە، خـۆی هەڵاوەسـێ بەگوریسـێك بـەبن میچی خانوەکەی خۆی دا ﴿ثم لیقطـــــع﴾ پاشـان حەبلەکـە بـبڕیو بکەوێتـە خوارەوە، یان پێش بخواتەوەو هەناسە لـەخۆی بـبڕێ تـادەخنکێ، ﴿فلینظـــر﴾ ئـەجار باهـەر لەئێسـتەوە بیر لـەو رووداوە بکاتـەوەو لـەدڵی خـۆی دا لێکـی بداتەوەو بڕوانێ ﴿هل یذهبنّ کیده مایغیظ؟﴾ ئایا ئەو کردەوەیـە داخـی دڵـی لادەبا؟ نەخەیر هەرچی بکا بێ سوودە، بابزانرێ: کەهیچ رێگا چارەیەك نیە بۆ خۆگرتن لەژێر بـاری گرانـی بـەلاو ناخۆشـیدا جگـە لەپشـت بەسـتن بـەخوداو چاوەڕوانی یارمـەتی ئەو. هیچ رێگایەك نیە بۆ رزگار بوون لەبەلاو موصیبـەت جگە لەروکردنە خوداو پاڕانەوە لیێ. بەبێ روکردنە خوداو پشت بەستن بەهێزو دەسـەلاتی پـەروەردگار هـەموو هـەوڵو تەقەلایـەك بـێ سـوودە، هیـچ بەرهەمێکی نابێ، بەلکوو پتر تەنگە تاو دەبـێ، کەواتـە: باکـابرای لێقـەوماو ئەم دەروازە لەخۆی دانەخاو ئەو رووناکییە لـەخۆی نەکوژێنێتـەوە، خـۆی لـەو هەوا سازگارە بێ بەش نـەکاو هەناسـە لـەخۆی نـەبڕێ. ئیمـام ئەبوجەعفـەری (النحـاس) دەفـەرموێ باشـترین تەفسیر بـۆ ئـەم ئایەتـە ئەوەیـە: بگوتـرێ: (کەسێك پێی وایە: خودا پێغەمبەری خۆی حەزرەتی موحەممەد ﷺ سـەرناخاو زاڵی ناکا، پێی وایە دەتوانێ ئەو کۆمەکییە یەزدانییەی بۆ پێغەمبەر دێ ئەو دەتوانێ بیبڕێ، بافێلێك بدۆزێتەوەو بتوانێ بەوهۆیـەوە بگاتـە ئاسمـان، ئـەجار ئەو کۆمەکییە ببڕێ ئەگەر بۆی دەکرێ، پاشان بـڕواو تێبفکرێ: ئـاخۆ فـرتو فێلەکانی توانیویانە ئەو کۆمەکییەی کەپێی ناخۆشـە بـۆ پێغەمبـەر ﷺ بـێ، بیبڕنو نەهێڵێ خودا یارمەتی پێغەمبەر ﷺ بـدا؟؟ بـەکورتی ئەگـەر نـەتوانێ ئەو کۆمەکییە قەطع بکا بەتەئکیدیش ناتوانێ، بادڵنیـا بـێ خـودا یارمـەتی پێغەمبەری خۆی دەدا).

بەکورتی: خـودا یارمـەتیدەری ئـایینی خۆیـەتی، پێغەمبـەری خـۆی زاڵ دەکاو پارێزگاریی ئایینی خۆی دەکا. دەی باداخ لەدڵان شەق بەرن!

﴿وكذلك انزلناه ايات بينات﴾ هـەر وەکـوو ئـەم رونکردنەوەیـەمان بـۆ هیدایەتو گومڕابوون، هەروەکوو ئەم ئایەتانەمان بـۆ نـاردووی بـۆ ترسـاندنی ئادەمیزاد لەسزای قیامەتو پۆلێن کردنیان بەو پێڕو تاقمانەو راگەیاندنی ئەو راستییە: کەکەس سەرناکەوێ ئەگەر خاوەنی ئیمانی ساغ نەبێ. هەر بەوشێوە لەمەوبـەر ئایـەتمان ناردونـە خـوارێ، هـەروایش دەینێرینـە خـوارێ، هـەموو ئایەتـەکان نیشـانەی ئـەوەن کەلـەخوداوە نـێردراون، ماناکـەیان ئاشـکراو نومایانـەو بـۆ پێغەمبـەر ﷺ نـێردراونو ئـەو کەسـەی قورئـانی بـۆ نـێردراوە پێغەمبـەرە ﷺ ئەمـەش بۆئـەوەی ئـادەمیزاد پـەندئامێز بـبنو سـوودی لێ وەربگرن.

﴿وان الله يهدى من يريـد﴾ چونکـە بێگومـان خـودا خواسـتی لەسـەر هیدایەتدانی هەرکەسێك بێ هیدایـەتی دەدا تۆفیقـی ئەوانـە دەدا: کـەدەزانێ ئیمان دەهێننو ئامادەباشی ئەوەیان تێدایە بڕوا بەپەیامی خودا بکەن.

پەروەردگار هەموو گەل و نەتەوەکانی لێک هەڵدەهاوێرێ، هەرچی لەبوونەوەردایە گەردنکەچی فەرمانی خوادیە

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلۡمَجُوسَ وَٱلَّذِينَ أَشۡرَكُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ يَفۡصِلُ بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسۡجُدُۤ لَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ

وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۩ (١٨)

لەوەپێش پەروەردگار حاڵو وەزعی موشریكو دووڕوو موسوڵمانەكانی بەیان كرد، لێرەشدا ئەوە روون دەكاتەوە: كەرۆژی قیامەت پەروەردگار داداگایی هەموو ئەوانە دەكاو لێكیان هەڵدەهاوێریو حەقو بەتاڵ لێك جیا دەكاتەوە. دەفەرموێ: ﴿ان الذين امنوا والذين هادوا والصابئين والنصارى والمجوس والذين اشركوا, ان الله يفصل بينهم يوم القيامة﴾ بێگومان ئەوانەی ئیمانیان بەخوداو بەپێغەمبەری خودا هێناوە، هەروەها ئەوانەی جولەكەنو پەیڕەوی ئایینی یەهوودی دەكەن، ئەوانەیش: كە (صابیئەن) (كۆمەڵێكن لەنێوان جولەكەو مەسیحی یان تاقمێكن فریشتە پەرستنو زەبوور دەخوێننەوە).

هەروەها نەصرانییەكانو ئەوانەی بەناوی ئایینەوە پێیان دەگوترێ (مەجوس) خۆرو مانگو ئاگر دەپەرستنو بڕیاری دوو خودا دەدەن؛ دەڵێن: خودای خێرو خودای شەڕ هەیە.

هەروەها ئەوانەی هاوەڵ بۆ خودا دادەنێنو لەتەك خودادا شتی تر دەپەرستن، خودا رۆژی قیامەت دادگایی هەلگرانی ئەم ئایینانە دەكاو بەعەدالەت لێكیان هەڵدەهاوێرێ: ئەوانەی ئیمانیان ساغو پەسندە دەیانخاتە ناو بەهەشتەوە، ئەوانی تر دەخاتە ناو دۆزەخەوە، هەركەسە بەگوێرەی ئیمانوكردەوەی پاداشو سزای خۆی وەردەگرێتەوە.

﴿ان الله على كل شىء شهيد﴾ بێگومان خودا شایەدو ئاگادارە بەسەر كردەوەكانیان داو كردارو گوفتاریان لای خودا تۆماركراوەو هیچی لێ گوم

نابیّ، هه‌موو نهێنیو ئاشکرایه‌کیان ده‌زانیّ ﴿الم تر ان الله يسجد له من فى السموات ومن فى الأرض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب﴾ ئه‌ی ئه‌و که‌سه‌ی شایانی ئه‌وه‌ی خیطابت له‌گه‌ڵ دا بکریّ! ئایا تۆ نازانی هه‌رچی له‌ئاسمانه‌کانو زه‌وی دایه گه‌ردنکه‌چی فه‌رمانی خودایه، هه‌موو شتێك خۆشییان بیّو ترشییان بیّ، ده‌بیّ ملکه‌چی ویستو ئیراده‌ی خودا بن، فریشته له‌ئاسمانه‌کانو ئاده‌میزادو جندۆکه له‌زه‌وی هه‌روا مانگو خۆرو ئه‌ستێره‌کانو شاخو کێوه‌کان دره‌ختو گیانله‌به‌ران به‌هه‌موو جۆرو برپێکیانه‌وه، هه‌ر شته به‌گوێره‌ی خۆیو به‌شێوه‌ی تایبه‌تی خۆیو سوژده بۆ خودا ده‌باو هه‌موویان به‌ندایه‌تی خۆیان بۆ ئه‌و راده‌گه‌یه‌نن. ﴿وكثير من الناس﴾ زۆر له‌ئاده‌میزاد پاداشی خۆی هه‌یه‌و بۆی دیاری کراوه، یان زۆر له‌ئاده‌میزاده‌کان سوژده بۆ خودا ده‌به‌نو به‌ویستی خۆیان عیباده‌تی خودا ده‌که‌ن فه‌رمانبه‌رداری زاتی کردگارن. ئه‌مه شتێکی چه‌سپاوه‌و حه‌قه ﴿وكثير حق عليه العذاب﴾ زۆریشیان سزای خودایان له‌سه‌ر بڕیار دراوه‌و سوژده بۆ خودا نابه‌نو سه‌رپێچی فه‌رمانی خودا ده‌که‌ن، بێگومان ئه‌و نه‌فامانه خودا سووکی کردوون ﴿ومن يهن الله فما له من مكرم﴾ که‌سێکیش خودا سووکی بکا ئیتر که‌سێك نیه بتوانیّ رێزی بداتیّو سه‌ری به‌رز بکاته‌وه.

که‌سێك سووکی بکاو نه‌گبه‌تی تووش بکا، یان که‌سێك خودا به‌دبه‌ختو کافری بکا به‌هۆی ئه‌وه: که‌ئاماده‌باشی تێدا نیه بۆ ئیمانهێنان، ئیتر که‌س ناتوانیّ سووکایه‌تی له‌سه‌ر لابه‌ریّ، که‌س ناتوانیّ بیخاته سه‌ر کامه‌رانیو خۆشبه‌ختی. چونکه هه‌موو کارێك به‌ده‌ست خودا خۆیه‌تی ﴿ان الله يفعل مايشاء﴾ بێگومان په‌روه‌ردگار هه‌رچی بیه‌ویّ له‌رێزلێنانو رێز شکاندن ئه‌نجامی ده‌داو که‌س نیه بتوانیّ بڕیاری خودا هه‌ڵبوه‌شێنێته‌وه‌و ره‌خنه له‌حوکمی ئه‌و بگریّ.

غوونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کەدەفەرموێ: ﴿اولم یروا الی ماخلق الله من شیء یتفیؤا ظلاله عن الیمین والشمائل سجداً لله وهم داخرون﴾ (النحل/٤٨) یان کەدەفەرموێ: ﴿وان من شيء الا یسبح بحمده، ولکن لاتفقهون تسبیحهم﴾ (الاسراء/٤٤) ئایەتەکە ئاماژە بەوە دەکاکە حەشاماتێکی زۆر لەقەبارە بەرزاییەکان (العوالم العلویە) لەمانگو خۆرو مەجەرەو ئەستێرەکان بەزانراوو نەزانراوەوە، هەروا حەشاماتێکی زۆر لەکێوو دۆڵو چۆمو ساراو درەختو پیرۆو خشۆك بەگیانلەبەرو بێ گیانەوە، هەموو ئەم حەشاماتە تێکڕا لەمەوکیبێکی سەر سوڕهێنەردا بەملکەچی سوژدە بۆ خودا دەبەنو تەسبیحاتو ذیکری خودا دەکەن، یەکتاپەرستی ئەنجام دەدەن، جگە لەبەشێك لەئادەمیزاد کەلەو حەشاماتە دابڕاونو بەئەنقەست لەخودا یاخی بوونو عەزابی ریسواکەریان بۆ بڕیار دراوە...!

پاداشی کافرو خودا ناسان لەرۆژی قیامەت دا

﴿هَٰذَانِ خَصْمَانِ ٱخْتَصَمُوا۟ فِى رَبِّهِمْ ۖ فَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ ٱلْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِۦ مَا فِى بُطُونِهِمْ وَٱلْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُم مَّقَـٰمِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ

جَنَّٰتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّيِّبِ مِنَ ٱلْقَوْلِ وَهُدُوٓا۟ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾

دەربارەی سەبەب نزولی ئایەتی ﴿هــذان خصمــان....﴾ موسلیمو بوخاریو هی تریش لەئەبو ذەڕەوە ریوایەتیان کردوە: دەفەرموێ دەربارەی حەمزەو عوبەیدەو عەلی کوڕی ئەبوطالیب ﷺ لەموسولْمانانو عوتبەو شەیبەو وەلیدی کوڕی عوتبە لەموشریکەکان نازلْ بوو: کەلەرۆژی غەزای بەدردا موبارەزەیان ئەنجام دا.

ئیمامی عەلی ﷺ دەفەرموێ: ﴿هــذان خصمــان اختصمــوا....﴾ تادەگاتە وشەی (الحریق) دەربارەی روبەروبوونەوەی ئێمە لەگەلْ موشریکەکان نازلْ بووە.

حاکم لەرێگایەکی ترەوە لەئیمامی عەلییەوە ﷺ ریوایەت دەکا دەفەرموێ: (دەربارەی ئەوانە نازلْ بووە کەرۆژی بەدر روبەروی موشریکەکان وەستان: حەمزەو عەلی ئەبوعوبەیدەی کوڕی رەبیعەو ﷺ لە موسولْمانەکانو وەلیدی کوڕی عوتبەو هاوەلاّنی لەموشریکەکان).

ئیبنوجەریر لەعەبباسەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: دەربارەی ئەهلی کیتاب نازلْ بووە: کەبە موسولْمانەکانیان گوت. ئێمە لای خودا لەئێوە لەپێشترین، نامە ئاسمانییەکەمان لەهی ئێوە کۆنترە، ئێغەمبەرمان لەپێش پێغەمبەری ئێوەوە بووە، موسولْمانەکانیش ولاّمیان دانەوەو وتیان: ئێمە لەئێوە باشترین: ئێمە بڕوامان بەپێغەمبەری خۆمانو پێغەمبەری ئێوەش

هەیە، هەروا بڕوامان بەنامە ئاسمانییەکان هەیە بەتێکڕا. ئەمجار دوای بەیانکردنی حاڵو وەزعی ئەو شەش تاقمو پێڕانەی باسی کردونو بڕیارو حوکمی خودای دەربارەیان روون کردەوە، لێرەدا پۆلێنیان دەکا بۆ دوو کۆمەڵ؛ کۆمەڵی خاوەن بڕوا، کۆمەڵی کوفرو بێدینی، پاشان کێشەو نیزاعی نێوانیان رادەنوێنێ، لەئاکام دا سەرەنجامی هەردولا رادەگەیەنێ، یان بۆ بەهەشت یان بۆ دۆزەخ. دەفەرموێ: ﴿هذان خصمان اختصموا فی ربهم﴾ واتە: خاوەن ئایینە جیاجیاکان کەلەوەپێش دەست نیشان کراونو شەش تاقم بوون، دوو کۆمەڵی لەیەکتر جودان؛ کۆمەڵی موسوڵمانانو کۆمەڵی کافران: کەبریتین لەپێنج پێڕەکەی پێشوو.. ئەم دوو کۆمەڵە کێشەیان تێکەوتووە کەوتوونە دەمە دەمێوە دەربارەی خودای خۆیان؛ هەر تاقمە لەوانە پێی وایە: خۆی لەسەر حەقەو بەرامبەرەکەی لەسەر بەتاڵە. دژایەتییان کەوتۆتە نێوانەوە: موسوڵمانان بڕوایان وایە: خودای تاکو تەنیا خاوەنی صیفاتی کەماڵە (واجب الوجود)ە ئەزەلەییەو ئەبەدییە، بێ وێنەو بێ نیازە، هەرچی صیفاتی بەرزو پیرۆز هەیەو شیاوی خودایەتییە هەیەتی. ئایینی پەسەند لای ئەو ئەو ئایینەیە کەپێ ی دەگوترێ: ئیسلامو بەفریشتەی تایبەت دا نێردراوە بۆ حەزرەتی موحەممەد ﷺ ئەویش بەوپەڕی دڵسۆزییەوە گەیاندویەتی!

پێنج تاقمەکەی تر دژی ئەم بیروباوەڕەنو هەریەکەیان بۆخۆی لەبوارێك دەداو بیروباوەڕێکی هەیە هیچی بەسەر هیچەوە نیە.

١- موشریك: ئەوانەی بڕوایان بەهەبوونی خودا هەیە، بەڵام هاوەڵو شەریکی بۆ دادەنێن: وەکوو ئەوانەی بتپەرستن یان ئەستێرەپەرستن، رۆژ پەرستن گا پەرستن...هتد.

٢- موشریك هەندێکیان پێیان وایە: خوداو بەدیهێنەر دووانن: دەڵێن: خودای خێرو خودای شەڕ هەیە، خودای تاریکیو خودای رووناکی هەیە، خودای خێریان ناو ناوە یەزدان یان خالیقی نوور، خودای شەڕ ناو دەنێن

ئەهریمەن یان خودای تاریکی. ئەمجار ئاگریان داناوە بەنیشانەی نورو رووناکی. ئەمانە پێیان دەگوترێ (مەجوس)و رۆڵێکی کاریگەریان هەبووە لەگومڕاکردنی خەڵکی دا بۆیە قورئان بەتایبەتی ناوی هێناون، ئەگینا لەحەقیقەت دا ئەمانەش موشریك‌و بتپەرستن‌و گومڕاو سەرگەردان ترن.

٣- ئەگەر گەل‌و نەتەوەیەك بڕوایان بەخودای تاك‌و تەنها هەبوو بڕوایان بەئایینی ئاسمانی هەبوو، ئەوانە بەخاوەن ئایین دەناسرێن‌و ئەهلی کیتابیان پێ پێ دەگوترێ، جا ئەمانە لەپاش رۆژگاری حەزرەتی (نووح) ﷺ شوێن صوحوفی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ کەوتوون، لەپاش ئەو شوێن: تەورات کەوتوون‌و بەیەهود (جوولەکە) دەناسرێن‌و بەهاتنی ئیسلام ئایینەکەیان نەسخ کراوەتەوە.

٤- نەصارا یان نەصرانی، ئەوانەن پەیڕەوی حەزرەتی عیسا ﷺ دەکەن شوێن پەیامی ئینجیل کەوتوون. بەهاتنی ئیسلام ئایینەکەیان هەڵوەشاوەتەوە.

٥- صابیئە: کۆمەڵێك ئادەمیزادن لەرۆژگاری حەزرەتی نوح‌و ئیبراهیمەوە ئەستێرە پەرست بوون، لەکتێبە تایبەتیەکانی عەقائیدو میلەل دا پێیان دەگوترێ: (صابیئە)و (صوبی)، ئایین‌و باوەڕیان هێندە کۆنە بۆخۆشیان لێیان تێك چووە دەمێك ئیدیعای ئەوە دەکەن: کەشوێنکەوتووی ئایینی حەزرەتی مەسیحن، دەمێکیش خۆیان لەنەصرانییەکان جیادەکەنەوە، جائەگەر نەصرانیەکان ئیعترافیان پێ بکەن دەبنە بەشێك لەمەسیحییەکان! هەڵبەتە زۆر ئایین‌و شتی جیاجیای تر هەن، هەموویان لەم پێنج بیرو باوەڕە سەرەکییەوە سەرچاوەیان گرتووەو کتێبەکانی (الملل والنحل)و (الادیان والمذاهب) تۆماریان کردوون‌و هەموویان جگە لەئیسلام ئێستا پوچ‌و بەتاڵن‌و پەیڕەوکارانیان گومڕاو سەر لێ شێواون، لەدوای هاتنی ئایینی ئیسلام‌و بڵاوبوونەوەی بەهەموو جیهان دا هەموو بیرو باوەڕێك جگە لەئایینی ئیسلام

بەتاڵەو پەیڕەوکارانی کافرن، لەرۆژی قیامەت دا پەروەردگار سزای توندیان دەداو رزگار بوونیان نیە، بۆیە قورئان ئاکام و سەرەنجامی پەیڕەوکارانی ئایینی ئیسلام و کافرەکان دیاریی دەکاو دەفەرموێ: ﴿**فالذين كفروا قطعت لهم ثياب من نار**﴾ ئەوانەی کافرن بەخوداو حەزرەتی موحەممەد ﷺ بەپێغەمبەر نازانن، ئاگری دۆزەخ لەخۆیان دەگرێ و وەکوو ئەوە بەرگ و پۆشاکیان لەئاگر بۆ ببڕدرێ وایە، ﴿**يصب من فوق رؤوسهم الحميم**﴾ لەناو ئاگری دۆزەخ دا ئاوی کوڵاتویان بەسەردا دەڕژێندرێ، ﴿**يصهربه مافي بطوهم والجلود**﴾ بەو ئاوەگەرمە و کوڵاتوە ریخۆڵەو جەرگ و دڵو هەناویان دەتوێتەوە، پێستیان هەڵدەقرچێ و دادەپلۆخێ، بەهەموو شێوەیەك سزا دەدرێن و تۆڵەی کوفرو بێ دینییان لێ دەسەندرێ و بۆ هەتا هەتایە لەم سزایەدا دەمێننەوە.ئیبنوجەریرو تیرمیذی و ئیبنوئەبی حاتەم و عەبدی کوڕی حەمید لەئەبوهورەیرەوە لەپێغەمبەرەوە ﷺ ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((**ان الحميم ليصب على رؤوسهم، فينفذ الجمجمة، حتى يخلص على جوفه فيسلب ما في جوفه، حتى يبلغ قدميه وهو الصهر، ثم يعاد كما كان**)).

﴿**ولهم مقامع من حديد**﴾ بۆ ئەوان هەیە چەند چەکوچی لەئاسن دروست کراو، بەو چەکوچانە لێیان دەدرێ، دەماڵدرێ بەدەم و چاوو شوێنی تری جەستەیان.

ئیمام ئەحمەد لەئەبو سەعیدی خودریەوە ریوایەت دەکا: دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((**لو ان مقمعا من حديد وضع في الارض فاجتمع له الثقلان ما اقاموه من الأرض**)) هەر دووبارە لەئەبو سەعیدەوە ریوایەت کراوە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((**لو ضرب الجبل بمقمع من حديد لتفتت، ثم عاد كما كان، ولو ان دلوا من غساق يهراق في الدنيا لانتن اهل الدنيا**)).

﴿كلما ارادوا ان يخرجوا منها من غم أعيدوا فيـــها﴾ هـەركاتیّ هـەولّ بدەن‌و بیانەویّ خۆیان لەو ناخۆشییە رزگـار بكـەن لـەدۆزەخ بێنـە دەریّ‌و ئـەو غەم‌و نارەحەتیانەیان لەكۆلّ بكەن، دەیانگێڕنەوە شوێنی خۆیـان‌و دەخرێنـەوە هەمان عـەزاب‌و نارِەحەتی‌و پێیان دەگوتریّ: ﴿وذوقوا عذاب الحريق﴾ بچێژن سزای ئاگری سوتێنەر!

فەضیلی كوڕی عەییاض دەڵیّ: سوێندم بەخودا ئەوان تەماعی چوونەدەر ناكەن قاچیان پێوەند كـراوە دەسـتیان كەلەپچـەی تێدایـە، ئیـتر چـۆن هـەوڵی دەرچـوون بـدەن؟ وەلیّ بلێسـەی ئـاگر بـەرزیان دەكاتـەوەو چـەكوچی عـــەزاب دەیانخاتەوە خوار!

دوای رونكردنەوەی حاڵ‌و وەزعـــی كافرەكـان لەقیامـەت دا. بـەیانكردنی ئـەو سـزاو عـەزابـەی لـــەدۆزەخ دا توشـیان دیّ، دێتـە سـەر بـاس كردنـی بەختەوەریی بەهەشتییەكان‌و دەفەرمویّ: ﴿أن الله يدخل الذين أمنوا وعملوا الصالحات جنات تجرى من تحتها الأنهـــار﴾ بێگومـان پـەروەدگار پاداشـی گەورەو باشی بۆ خودا پەرستان داناوە؛ ئەوانـەی ئیمانیـان هێنـاوەو كـردەوەی باش‌و بەسۆودیان ئەنجام داوە، خۆیان لـەتاوان‌و خراپـەكاریی پاراسـتووە خـودا دەیانخاتە ناو چەند بـاغ‌و باغـاتی بەهەشـتەوە، بـاغ‌و باغـاتی بـەرزو رازاوەو جوان‌و قەشەنگ، بەژێر درەختەكانیان دا جۆگاو جۆبار دەكشێن‌و هێنـدەی تـر رازاوەیی‌و دیمەنی جوان بەباغەكان دەبەخشن‌و هەوا سازگارو دیمەنـەكان جـوان دەكەن! قەصرو باڵەخانەكان دەڕازێننەوە! سەرباری ئەو خۆشـی‌و رازاوەیـی یـە ﴿يحلون فيها من أساور من ذهب ولؤلـؤا﴾ جەسـتەیان دەڕازێنرێتـەوە بـەوە: كەبازنەی ئاڵتون لەدەسـت‌و مەچـەكیان دەكـەن‌و بازنـەكانیان بـەدڕو مـرواری دەنەخشـێندرێن، هـەروەها بـەمرواری تـر ناوچـەوان‌و سـەریان دەڕازێنرێتـەوەو بەوێنەی تاجی شاهانە پێیانەوە دیارە!

دڕڕو مرواری نایابترین ماددەیە: کە لەبنکی دەریاکان دا لـەناو صـەدەف دا دەردەهێنلرێ.

﴿ولباسهم فیها حریر﴾ پۆشـاکیان لەبەهەشـدا ئاوریشـمە: لەئایـەتێکی تـردا ئەمـە تـەئکید دەکاتـەوەو دەفـەرموێ: ﴿ولباسـهم فیـها حریـر﴾ (فاطر/٣٣) بەڵێ: لـەکاتیك دا: کەدۆزەخییـەکان پۆشـاکی ئاگرینیـان لەبـەر دەکـرێ، بەهەشـتی یـە خـودا پێداوەکـان پۆشـاکی حـەریریان لەبـەر دەکـرێ، سەرباریی ئەوەش خشلی زێڕو دڕڕو مرواریان پێ دەبەخشرێ.

﴿وهدوا إلى الطيب من القول﴾ شارروزا دەکرێن بۆ وتنی قسەی بـاش‌و دڵنیاکەرەوە دڵخۆشکەر، بۆ تەقدیس‌و دانـان بە فەضل‌و گەورەیی خودادا.

﴿وهدوا الى صراط الحميـد﴾ شـارەزا دەکرێـن بـۆ رێبـازێك‌و دەخرێنـە شـوێنێکەوە: کەسوپاسـی خـودای لەسـەر دەکـەن. یـان شـارەزا دەکرێـن بـۆ رێبازێك: کەبەهۆیەوە رەوشت‌و هەڵس‌و کەوتیان وادەبێ خودا لێیان رازیی بێ.

قسەی راست‌و پەسند ئەوەیە: کەرێبازی خـوداو رێبـازی سوپاس لەسـەر کـراو: بریتییـە لەبەهەشـت. واتـە: رێبـازێك: کەئاکامەکـەی موسـوڵمانان دەگەیەنێتە بەهەشت.

هیدایەتدان بۆ رێبازی خودا: بۆ رێبازی سوپاس لەسەر کـراو نیعمەتێکـە لەنیعمەتەکانی خوداو فەضل‌و بەخششی خودایە بۆ بەندەکانی‌و شیاوی ئەوەیە خودا لەکاتی رانواندنی نیعمەتەکانی دەست نیشانی بکا.

ئەمـەی بـاس کـرا ئاکـامی کێشـەو دەمـە دەمێـی دوو پـێڕەبوو لـە ئادەمیزادەکان: پێڕی موسوڵمانان‌و پێڕی کافران ئەوانەی بەهەشتین‌و ئەوانـەی دۆزەخین!

بۆیە پێویستە ئادەمیزاد بیر لەو ئاکامانە بکاتەوەو بەخۆی دا بچێتـەوەو هەوڵ بدا لەپێڕو تاقمی خودا پەرستان بێ...

یاساغکردنی کەعبە لەئادەمیزاد

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ ٱلَّذِي جَعَلۡنَٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً ٱلۡعَٰكِفُ فِيهِ وَٱلۡبَادِۚ وَمَن يُرِدۡ فِيهِ بِإِلۡحَادِۭ بِظُلۡمٖ نُّذِقۡهُ مِنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿٢٥﴾

ئیبنوعەبباس دەفەرموێ: ئەم ئایەتە دەربارەی ئەبو سەفیانی کوڕی حەربو هاوەڵانی نازڵ بووە، کەساڵی حودەیبیە نەیان هێشت پێغەمبەرﷺ و هاوەڵانی ﷺ عەمرەو حەجی ماڵی خودا بکەن، پێغەمبەر ﷺ نەیەویست شەڕیان لەگەڵ بکا، پاشان ڕێك کەوتن: ساڵی دوایی بێنەوە بۆ حەجو عومرە.

دەربارەی ڕستەی ﴿ومن یرد فیه بالحاد..... الآیـــة﴾ ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ عەبدوڵڵای کوڕی ئونەیسی لەگەڵ پیاوێکی موهاجیرو پیاوێکی ئەنصاردا نارد بۆ کارێك، لەرێگا لەناو خۆیان لێیان بوو بەدەمە دەمێو هەریەکەیان بەخۆیدا هەڵگوتو شانازی بەخۆی دەکرد،ئیتر عەبدوڵڵا رقی هەڵساو کابرای ئەنصاری کوشتو لەئایین هەڵگەڕایەوەو گەڕایەوە بۆ مەککە! ئیتر ئایەتی ﴿ومن یرد فیه بالحاد.....﴾ دەربارەی ئەو نازڵ بوو!

پەیوەندیو موناسەبەی ئەم ئایەتە بەپێشەوە لەم ڕووەوەیە: لەوەپێش سەرەنجامی ئەوانەی دەربارەی خوداو ئایینی خودا کێشەیان تێکەوت روون کردەوە، دیمەنی حاڵی کافرانی ناو دۆزەخو موسوڵمانانی خودا پێداوی رانواند.

دیمەنی دۆزەخی سووتێنەرو بەهەشتی هەوا سازو خۆشو رازاوەی خستە رو. ئەمجار بەم بۆنەوە دەربارەی ئەو کافرانە دەدوێ: کەناهێڵن خودا پەرستان دیدەنی ماڵی خودا بکەن دەفەرموێ: ﴿ان الذین کفروا﴾ بێگومان ئەوانەی

کافرن بەخوداو بەپێغەمبەری خودا ﴿ویصدون عن سبیل الله والمسجد الحرام﴾ وێڕای کافر بوونەکەیان ناهێڵن موسوڵمانان بچنە ناو کەعبەوەو شەعائیری حەج‌و عومرە ئەنجام بدەن، بەرەنگاریی بانگەوازی ئیسلامی دەبنەوەو دەبنەکۆسپ‌و تەگەرە لەبەردەم بڵاوبوونەوەی دا، مەسجیدولحەرامیان لەموسوڵمانان یاساغ کردوە، لەکاتێك دا ئەو موسوڵمانانە لەهەموو کەس شیاوترن بەو ماڵە پیرۆزە، ﴿الذی جعلناه للناس سواء العاکف فیه والباد﴾ موسوڵمانان دەگێڕنەوە لەدیدەنی ئەو ماڵەی: کەخودا بۆ ئادەمیزادانی داناوە، دانیشتوانی ناو مەککەو حەرەم‌و دەوروبەری‌و شوێنەکانی تریش تێیدا چون یەکن، خانەی خودایە بۆ هەموو کەس‌و کەس مافی ئەوەی نیە ئەو شوێنە پیرۆزە بۆ خۆی قۆرغ بکاو نەهێڵێ خودا پەرستان دیدەنی بکەن.

بێگومان ئەمە داب‌و نەرێتی موشریکەکانی مەککە بوو خەڵکیان لەئایین دەگێڕایەوە، بەربەرەکانی بانگەوازی پێغەمبەریان دەکرد، تەنگیان بەوانە هەڵدەچنی: کەخودا پەرستییان دەکرد، ساڵی حودەیبیە نەیانهێشت پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ موسوڵمانەکان حەج‌و عەمرە ئەنجام بدەن، ئەو ناوچەیەی خودا دانیشتوانی هەموو شوێنێکی (مەککەو دەرەوەی مەککە) ی تێدا چون یەك لێ کردوە، بۆ هەموو کەس وەکوو یەك وایەو ماڵی هەموو کەسە، ئەو موشریکە قوڕەیشییە ملهوڕانە ستەم دەکەن‌و موسوڵمانان لەدیدەنی ئەو ماڵە پیرۆزە مەنع دەکەن !

﴿ومن یرد فیه بالحاد بظلم نذقه من عذاب الیم﴾ هەرکەسێك نیازی وابێ لەو ماڵە پیرۆزەدا روبکاتە جەورو ستەم‌و لەخودا یاخی ببێ‌و سەرپێچی فەرمانی خودا بکا ئەوە ئێمە لەتۆڵەی ئەو تاوانانەی دا عەزابی بەئێش‌و ئازاری پێ دەچێژین‌و رۆژی قیامەت توڕی دەدەینە ناو دۆزەخەوە.

بێگومان ئەم مەنهەجەی خودا لەبارەی ناوچەی ئارام‌و وڵاتی ئاشتیەوە دایناوە، پێش ئەو هەموو هەوڵ‌و تێکۆشانانە کەوتووە: کەئادەمیزادان داویانە

بۆ دانانی ناوچەیەکی ئارامو دووره شەڕو داڕنـدراو لەچەك، ناوچەیـەك چـەکی تێدا فڕێ درێو دوژمن لەگەڵ دوژمن شەڕ نەکا، خوێنی تێدا نەڕژێ.

ئیبنو ئەبی حاتەم دەفەرموێ: ئەمە تایبەتی ناو حەرەمـە: هەرکەسێك نیازی شتی خراپ بکا بابەفیعلیش نەیکا، سزا بدرێ.

هەر ئیبنو ئەبی حاتەم لەیەعلای کوڕی ئومەیەوە ریوایـەت دەکـا دەڵـێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((احتكار الطعام بمكة الحاد)) ئەمەش بەشـێکە لەستەمو نموونەیەکی تاوانە، ئیلحادو ستەم هـەموو تـاوانێکی گـەورەو پچـوك دەگرنەوە، چونکە شوێنەکە پیرۆزەو لای خـودا رێـزدارە، پـەروەردگار تەنانـەت هەڕەشەی لەوانە کردوە: کەنیازی خراپەیان هەیە تێ یدا با ئەنجامیشی نەدەن. کەسێك نیازی خراپەیەکی کردو ئەنجامی نەدا لەمەککەدا نەبێ سزاو عیقـابی لەسەر نیە.

ئایەتەکە ئەم حوکمانەی لێ وەردەگیرێ:

١- ئـازادیی عیبـادەت لەحـەرەمی مـەککی دا بـۆ هـەموو کەسـە: دانیشـتووی مەککـە بـێ یـان دەرەوەی مەککـە بـێ، ئەمـەش ئـەوەی لێ وەردەگیرێ: هەرکەسێك ببێتـە کۆسـپو تەگـەرەو نـەهێڵێ موسـوڵمانان حـەج بکەن کافر دەبێو لەپیزی کافران دەژمێردرێ.

٢- هەرکەسێك لەمەککەدا تاوانێك بکا، سەرپێچییەك ئەنجام بـدا، یـان نیـازی تـاوانکردنی بـبێ باوەنجامیشـی نـەدا رۆژی قیامـەت سـزای بەئێشـی دەدرێ. واتـە: ئـادەمیزاد سـزای دەدرێ. لەسـەر نیـاز کردنـی تـاوان ئەگـەر لەمەککەدا بوو. بابەفیعلی نەشی کا!

ئیمام ئەحمەد دەفەرموێ: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر هاتـەلای عـەبدوڵڵای کوڕی زوبەیرو پێ ی فەرموو: ((یاا ابن الزبیر ایاك والالحاد فی حرم الله، فانی سمعت رسول الله ﷺ یقول: انه سیحلد فیه رجل من قریش لو توزن ذنوبه بذنوب الثقیلین لرجحت)).

حەنەفییەکان لەم ئایەتە ئەوەیان وەرگرتووە: کەخانوو باڵەخانەی مەککـە نەدەفرۆشرێن نەبەکرێ دەدرێن. دەڵێن: مەبەست بەمەسجیدولحەرام مەککەیە، ئەو فەرمودە دەکەنە پاڵپشتی رایەکەی خۆیان: کەئیبنوماجـەو طبـەرانی لـە عەلقەمەی کوڕی نەضلە ریوایەتی دەکەن دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەدونیا دەرچوو هەروەها حەزرەتی ئەبوبەکرو عومەر ﷺ وەفاتیان کرد خـانوو بـەرەی مەککـە بەبەرەڵلا دادەنران ... واتە ملکی گشتی بوون، کەسێك پێویستی بوایە تێیان دا نیشتەجێ دەبوو، کەسێك پێویستی نەبوایە هیتری تێدا نیشتەجێ دەکرد.

عەبدوڵڵای کوڕی عومـەر بـەگوێرەی ئـەو ریوایەتـەی (عبدالـرزاق) لیێ دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: (لایحـل بیـع دور مکـة ولاکرؤهـا) ئـەجا دەفـەرموێ: (من اکل من اجر بیوت مکة شیئاً فأنما یأکل النار) هەر (عبدالرزاق) لەئیبنو جورەیجەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: عەطا: خانوو بەکرێ دانی ناو مەککەی یاساغ کردبوو.

ئیمامی شـافیعی دەفـەرموێ: خـانوو بـەرەی مەککـە تـەملیك دەکـرێ بـەمیرات وەردەگـیرێنو بـەکرێ دەدرێـن، بەڵگـەش ئـەو فەرموودەیەیـە: کەئوسامەی کـوڕی زەیـد ﷺ ریوایـەتی کـردوەو لەصەحیحەین دا چەسـپاوە، دەفـەرموێ: وتم: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! بـەیانی لەمەککـە دەچیــەوە نــاو خانوەکـەی خـۆت؟ پێغەمبـەر ﷺ فـەرموی: **((وهل تـرك لنـا عقیــل مــن رباع؟))** لەلایـەکی تـرەوە ئـەوە چەسـپاوە: کەعومـەری کـوڕی خـەتتاب ﷺ خانویەکی لەمەککە لەصـەفوانی کـوڕی ئومەییـە کـڕی بـۆ بەندیخانـە بـەچوار هەزار درهەم.

ئیمام ئەحمەد ڕێبازێکی مام ناوەندیی گرتووە دەفـەرموێ: خـانوو بـەرەی مەککە تەملیك دەکرێنو دەشبنە میراتی، بەڵام بەکرێ نادرێن.

بناغەی خیلافەکە لەمەوە هەڵساوە: کەئایا رزگار کردنی مەککـە بـەزۆر بووەو شارەکە بووەتە غەنیمەت، بەڵام پێغەمبەر ﷺ دابەشی نـەکردو داینـاوە

بۆ دانیشتوانەکانو ئەوانەی دوای ئەوان دێن! وەکوو چۆن عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ دەربارەی رەشە خاکی عێراق (سواد العراق) بڕیاری دا بۆ دانیشتوانەکانی بی؟! ئیتر لەمەوە بڕیار دراوە کەخانوو بەرەی مەککە نافرۆشرێنو بەکرێش نادرێن. ئەمە رای ئەبوحەنیفەو مالیكو ئەوزاعی‌یە!!

یان رزگار کردنی مەکە بەصولّحو رێك کەوتن بووە.؟ شافیعی ئەم رایەی پەسەند کردوە: کەوابێ خانووبەرەیان بەدەست خۆیانەوە دەمێننەوەو ملکی خۆیانە چۆن تەصەڕوفی تێدا دەکەن بیکەن. شافیعی بەڵگەی ئەم ئایەتەیە: کەدەفەرموێ ﴿**الذين اخرجوا من ديارهم**﴾ (الحج/٤٠) ئەوەتا خانووەکانی مەککە ئیضافە کراون بۆلای خاوەنەکانیان. هەروا ئەو فەرمودەیەی ئەحمەدو موسلیم لەئەبو هورەیرەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: رۆژی فەتحی مەککە پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((**من اغلق بابه فهو آمن من دخل دار ابي سفيان فهو آمن**)).

دیاری کردنی شوێنی کەعبەو فەرمان بەحەج کردن

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِّيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ

عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلْأَنْعَٰمِ ۖ فَكُلُوا۟ مِنْهَا وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْبَآئِسَ ٱلْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوا۟ تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا۟ نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا۟ بِٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار هەڵوێستی موشریکەکانی دەربارەی مەنع کردنی کەعبە لەخەڵك رون کردەوە، ئەمجار شوێنی مەسجیدولحەرام دیاری دەکاو سەرزەنشتی موشریکەکان دەکا لەسەر کردەوە ناشرینەکەیان، چونکە بابە گەورەیان: کە حەزرەتی ئیبراهیمە ﷺ ئەو ماڵەی بنیات ناوە، بەفەرمانی خودا لەو شوێنەدا دروستی کرد، فەرمانی پێ کرا: کەئەو ماڵە پاك بکاتەوە بۆ تەوافکەرانو نوێژکەران، بانگی خەڵك بکا بۆ حەجو دیدەنی کردنی ئەو ماڵە پیرۆزە، بۆئەوەی سوودی دینو دونیایان بۆ دەستەبەر ببێ.

دەفەرموێ: ﴿وإذبوأنا لإبراهيم مكان البيت﴾ ئەی موحەممەد! بۆ خەڵك باسی ئەوە بکە: ئەو کاتەی شوێنی کەعبەمان بۆ ئیبراهیم دیاریی کرد، کەعبەمان کرد بەشوێنی ئەوەی خەڵك تێیدا کۆببنەوە بۆ خوداپەرستی، شوێنەکەمان بۆ ئیبراهیم ﷺ دیاری کردو ئیزنمان دا: کەکەعبە دروست بکا. مەبەست بەباس کردنی ئەو رووداوە گرنگەیە: کەلەوێ دا روی داوە، بۆئەوەی موشریکەکان بەخۆیان دا بچنەوەو واز لەهاوەڵ دانان بۆ خودا بێنن، روبکەنە خودا پەرستی!

ئەمەش سەرزەنشتو لۆمە کردنی تێدایە بۆ ئەوانەی بتپەرستی دەکەن لەشوێنێك کەلەیەکەم رۆژەوە بۆ یەکتاپەرستی بنیات نراوە.

ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کە حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ ، یەکەم کەسە بنیاتی کەعبەی ناوە ، هەڵبەتە زۆر لەوە پێش لەسەر دەستی حەزرەتی ئادەم ﷺ کەعبە دروست کراوە، بەڵام بەهۆی طوفانی سەردەمی (نوح)ەوە

ﷺ شوێنەواری نەمابوو، جا کەسەردەمی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ هات پەروەردگار فەرمانی پیّ کرد بەبنیاتنانی کەعبەو هاتە ئەو شوێنەی کەئێستا کەعبەی لیّ دروست کراوە، ویستی شوێنەوارەکەی بدۆزێتەوە، ئیتر خودا بایەکی نارد شوێنەوارەکەی دەرخستەوە. لەسەر ئەو کانگەو بناغەیەی حەزرەتی ئادەم ﷺ دروستی کردەوە.

لەصەحیحەین دا فەرمودەیەك هەیە، ئەبوزەڕ دەیگێڕێتەوە دەڵیّ: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! چ مزگەوتێك یەکەم جار بنیات نراوە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((المسجد الحرام)) دەڵیّ: وتم: پاش ئەو؟ فەرموی: (بیت المقدس) دەڵیّ: ماوەی نێوانیان چەندە؟ فەرموی: چل ساڵ. لەشوێنێکی تریش دا قورئان دەفەرمویّ: ﴿ان اول بیت وضع للناس للذی ببکة مبارکاً....﴾ (الأیتین من سورة ال عمران/٩٦-٩٧).

شوێنی کەعبەمان بۆ ئیبراهیم ﷺ دیاری کردو پێمان گوت: ﴿ان لاتشرك بی شیئاً﴾ بەناوی من کەعبە دروست بکەو هیچ کەس لەمەخلووقات نەکەیە هاوەڵو هاوشانم، ڕێگە نەدەی کەس هاوەڵم بۆ دابنیّ، لەعیبادەت دا کەس مەکەنە هاوەڵم. ﴿وطهر بیتی للطائفین﴾ ئەوماڵەی دروستی دەکەی ماڵی منە، بۆ یەکتاپەرستیو خودا پەرستی دروست بکە، بەپاکی رابگرە لەهەموو پیسی‌یەك، لەبتپەرستیو لەوەی پیسیو پۆخڵی نزیك بکەوێتەوە، تایبەتە بۆ ئەوانەی خودا پەرستی تێدا دەکەنو یەکتاپەرستن، بەپاكو خاوێنی رابگرە بۆ ئەوانەی دڵسۆزانەو خالیصانە تەوافی دەکەنو بەدەوری‌دا دەسوڕێنەوە، ئەو کەسەی طەوافی کەعبە دەکا عیبادەتێکی تایبەتی ئەنجام دەداو لەبەرخاتری فەرمانی خودا ئەم سوڕانەوەیە دەکا، طەواف تەنها لەو بستە خاکە دروستەو بەعیبادەت دەژمێردریّ، لەهیچ جێگایەکی تر دروست نیە ﴿والقائمین والرکع السجود﴾ هەروا بۆ ئەوانەی بەپێوە دەوەستن بۆ نوێژو پاڕانەوەو ئەوانەی دەچنە روکووعو سوژدە لەنوێژەکانیان دا.

شایانی ئاماژە پێکردنە لێرەدا قورئان طەواف‌و نوێژی خستوونە پەنا یەکەوە، چونکە هەردوکیان تایبەتن بەکەعبەوە، طەواف لەدەوری کەعبەدا دەکرێ‌و لەنوێژیشدا بۆلای کەعبە روتێدەکرێ.

کەوابوو مەبەست بە ﴿القـــائمين﴾ لێرەدا نوێژکەرەکانن، پەروەردگار روکنە گرنگەکانی نوێژ: کەراوەستان‌و روکوع‌و سوژدە بردنە بەیانی کردوە.

﴿واذن فى الناس بالحج يأتوك رجالاً وعلى كل ضـامر﴾ پێمان گوت: ئەی ئیبراهیم! بانگی ئادەمیزاد بکە بۆ حەج کردن: بانگیان بکە بۆ زیارەتکردنی ئەو خانوەی فەرمانی پێ کردی بنیاتی بنێ ی. دێن بەپیادەیی بەسواریی وشتری کزو لەڕ، ئادەمیزادان لەرێگای دوورەوە خۆی بۆ دەگوشن‌و دەکشێن، پۆل پۆل‌و کۆمەڵ کۆمەڵ ساڵانە دێن بۆ ئەنجامدانی شاعائیرو مەناسیکی حەج، بەکورتی بانگ راهێڵە بڵێ: خەڵکینە! خودا حەجی ئەم ماڵە پیرۆزەی لەسەر پێویست کردون‌و وەرن ئەنجامی بدەن.

ریوایەت کراوە: کەپەروەردگار فەرمانی بەئیبراهیم ﷵ کرد بەبانگ راهێشتنو هاتن بۆ حەج، عەرزی بارەگای یەزدانی کرد: وتی: خودایە! چی دەنگی من دەگەیەنێتە ئەو هەموو ئادەمیزادانە؟ پەروەردگار پێی فەرموو: ئەتۆ بانگ راهێڵەو گەیاندنی لەسەر من، ئیتر حەزرەتی ئبراهیم ﷵ چووە سەر کێوی ئەقوبەیس‌و بانگی راهێشت‌و فەرمووی: ئەی ئادەمیزادی ینە، بێگومان خودا فەرمانی پێ کردون بەدیدەنی کردنی ئەم خانوە پیرۆزە، وەرن حەجی ئەم ماڵە بکەن، بۆ ئەوەی خودا لەپاداشیدا بەهەشتتان پێ ببەخشێ‌و لەسزای دۆزەخ بتان پارێزێ، دەی وەرن حەجی ماڵی خودا بکەن! ئیتر ذرویێتی ئادەمیزاد؛ ئەوەی لەپشتی پیاوان دا بوون‌و ئەوەی لەرەحمی ئافرەتان دا بوون وەڵامی بانگەکەیان دایەوە وتیان: ﴿لبيـــك الله لبيـــك﴾ [١٠] ئەمە

(١٠) تەفسیری قورطوبی ج ٦/ ٣٠٤٩

موعجیزەیەکی فرە مەزن بوو بۆ حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ. بێگومان پەروەردگار توانای ئەوەی هەیەو هەبوە: کەدەنگی بانگی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بگەیەنێتە هەموو کونو قوژبنێکی زەوی‌و ئاسمانەکان!

لەورۆژەوە بەبەردەوامی وادەی پەروەردگار دێتە جیۆ سالآنە کۆمەلێکی زۆر لەموسولمانان وەلآمی ئەو بانگەوازییە دەدەنەوە، بەردەوام دلی کۆمەلێکی زۆر لەموسولمانان شەوق‌و خۆشەویستی ئەو شوێنە پیرۆزە رایان دەکێشیۆ دلیان بۆ بینین‌و دیدەنی کردنی کەعبە لیٚ دەداو دەکولیٚ! خەلکی بەتواناو خاوەن دەسەلآت ئەوانەیی دارای دابین کردنی ئامێری سوارییان هەیە بەهەموو جۆرەکانیەوە، هەروەها ئەوانەی جگە لەدوو قاچی خۆیان هیچی تریان دەست ناکەویٚ ئاگری عیشق‌و سۆزی ئەو بستە خاکە هەلیان دەنیٚ بۆ ئەوەی رویکەنە ئەو ولآتەو زیارەتی مالی خودا ئەنجام بدەن، لەهەموو کون‌و قوژبنێکی زەوییەوە لەشوێنی دوورو نزیکەوە، بەپیر بانگەوازییەکەی حەزرەتی ئیبراهیمەوە دەچن، پاڕانەوەکەی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ تێیان دا بەرجەستە بووە. کەپاڕایەوەو فەرمووی: ﴿**فاجعل افئدة من الناس تهوی إلیهم**﴾ (ئیبراهیم/٣٧) هیچ موسولمانێک نیە شەوقی بینین‌و زیارەتی کەعبەی لەدلٚ دا نەبیٚ. ﴿**یأتین من کل فج عمیق**﴾ لەهەموو لایەکەوە لەدوورو نزیکەوە خودا پەرستان بەرەو ئەو شوێنە دەکشێن‌و دێن بۆ زیارەتی!

﴿**لیشهدوا منافع لهم**﴾ بانگیان بکە بۆئەوەی ئامادەی دەستەبەر بوونی گەلیٚ سوودو قازانجی دونیایی بن بۆ خۆیان، سوودی ئایین وەکوو ئەنجامدانی شەعائیرو مەناسیکی حەج وەکوو بەستنی ئیحرام‌و راوەستان لەئاخی عەرەفەو هەلڕژانە خوار بۆ موزدەلیفەو سەرتاشین‌و سووڕانەوە بەدەوری کەعبەداو هاتوو چۆی نێوان صەفاو مەروە بەو جۆرەی کەلەکتێبە شەرعیەکاندا رون کراوەتەوە ـ قازانجی دونیاییش وەکوو بازرگانی کردن‌و ناسینی خەلکی ولآتان....هتد.

﴿وليذكروا اسم الله في ايام معلومات على مارزقهم من بهيمة الأنعام﴾ بۆ ئەوەی ناوی خواد ببەن‌و شوکروسوپاسی پەروەردگار بکەن لەچەند رۆژێکی دیاری کراودا، وەکوو رۆژی جەژنی قوربان‌و سێ رۆژی دوای جەژن. کەلەو رۆژانەدا قوربانی سەربڕن‌و سوپاسی خودا بکەن لەسەرئەوەی دەسەڵاتی سەربڕینی گیانلەبەری چوار پێ: لەبزن‌و مەڕو ڕەشە وڵاخ‌و حوشتری پێ داون، جاکاتێ ئەو ئاژەڵانەتان سەر بڕین بەشێوەی قوربانی یان بەشێوەی (هدی)و دیاری ﴿فكلوا منها﴾ بۆخۆتان لێیان بخۆن ﴿واطعموا البائس الفقير﴾ هەروا دەرخواردی ئەوانەشی بدەن: کەگیرۆدەی تەنگ‌و چەڵەمەی برسێتی‌و هەژاریی بوون، شایانی باسە قوربانی واجب وەکوو (فیدیە) نابێ خاوەنەکەی لیێ بخوا.

بەڵای مالیك‌و هاوەڵانی ئەبو حەنیفە؛ (محمد ئەبو یوسف)ەوە (ايام معلومات) بریتییە لەسێ رۆژە یان چوار رۆژەی جەژنی قوربان.

ئەبو حەنیفەو شافیعی پێیان وایە دە رۆژی مانگی ذیلحجە یە.

جائەگەر مەبەست بە ﴿يذكر اسم الله﴾ حەمدو سوپاس بێ، وشەی ﴿على﴾ لە ﴿على مارزقهم﴾ دا بۆ تەعلیل‌و باییسە. زومەخشەری دەفەرموێ: مەبەست بە ﴿يذكروا اسم الله﴾ قوربانی سەرپڕینە، چونکە موسوڵمانان هەمیشە ذیکری خودایان لەسەر زوبانەو ذیکر کردنەکەیان تایبەت نیە بەم رۆژەوە. کەوابێ وشەی (على) بۆ مانای (استعلاء) بەکار هێنراوە. ئەمەش ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کەمەبەستی سەرەکی‌و ئەصلی بەقوربانی‌و سەر بڕین ئەوەیە: ناوی خودا ببرێ‌و ناوی خودایان لەسەر بهێندرێ، ئاماژەیە بۆ ئەوە کەناو هێنانی خودا بەبێ ئەوەی هاوەڵی بۆ دابنرێ‌و بەیەکناسینی مەبەستی سەرەکییە، باسکردنی رزق‌و رۆژیی لەتەکیا بۆ هەڵنانی موسوڵمانانە بۆ سوپاسگوزاری‌و خۆ نزیك کردنەوەیە لەخودا.

بۆیەش فەرمانی کرد بە لێخواردن لەقوربانیو کوشتییەکان، چونکە لەسەردەمی نەفامی دا عەرەبەکان: کەحەجیان دەکردو قوربانیان سەردەبڕی، لەکوشتی یەکانیان نەدەخوارد!

زومەخشەری دەفەرموێ: دەتوانین بڵێین لێ خواردنەکەیان سوننەت بێ، لەم روەوە کەهاوکاری هەژارانی تێدایەو دڵدانەوەی ئەوانی لێ وەردەگیرێو نیشانەی تەواضوعو خۆبەکەم زانینی دەوڵەمەندەکانە! بۆیە شەرع زانان بەشیان داناوە: کەخاوەن قوربانی سێ یەکی گۆشتی قوربانی یەکەی بخوا.

ئەوەش چەسپاوە: کەپێغەمبەر ﷺ کە (هدی) کوشتیەکەی خۆی سەربڕێ، فەرمانی کرد لەهەموو حوشترە سەربڕاوەکان پارچە گۆشتێکی بۆ بکوڵێنن لیێ خواردو شۆرباوەکەی خواردەوە.

لەمەذهەبی شافعیدا لێخواردن لەقوربانی سوونەتەو دەرخواردانی هەژاران واجبە. ئەگەر هەمویشی دەر خواردی هەژاران داو بۆخۆی لیێ نەخوارد دروستە!

ئەمجار فەرمان دەکا بەپاكو خاوێنیو ئەنجامدانی ئەو نەزرو ئەرکانەی لەسەریانن دەفەرموێ: ﴿ثم ليقضوا تفثهم, وليوفوا نذورهم وليطوفوا بالبيت العتيق﴾ پاشان چڵكو پۆخڵی سەر جەستەیان لابەرن، نینوکی دەستو قاچیان بکەن، مووی خۆیان بتاشنو کورتیان بکەنەوە، ئەو نەذرانەی شەر شانیان جێ بەجێ بکەن، بەم کارو کردەوانەیان خۆیان لەخودا نزیك بکەنەوە، (طواف الركن) یان (طواف الأفاضة) یان (طواف الوداع) طەوافی خودا حافیزی ئەنجام بدەن.

تێبینی:

ئایەتەکان ئەم حوکمەیان لێ وەردەگیرێ:

١- بنیاتنانی کەعبە لەسەر دەستی حەزرەتی ئیبراهیمعليه السلام: دوو مەبەستی سەرەکی تێدان:

یەکەم: ڕاگەیاندنی تاك‌و تەنهایی خوداو بەدوور گرتنی لەهەموو عەیب‌و نەنگیەك.

دووەم: پاککردنەوەی کەعبە لەهەموو بت‌و صەنەمێك‌و هەروەها لە پیسی‌و پۆخڵی‌و بیدعەت‌و ناشیرینی یەك.

هەڵبەتە ئەم خیطابە بۆ ئیبراهیمەو ئاڕاستەی ئەو کراوە.

٢- کەدەفەرموێ: ﴿وأذن في الناس بـالحج﴾ ڕاگەیاندنی فەرزبوونی حەجە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ: کەحەج لەزەمانی ئیبراهیم دا واجب بووە. جائەگەر واجب بوونی لەسەردەمی پێغەمبەرانی دوایی دا نەسخ نەکرابێتەوە، ئەوە واجب بوونی حەج لەسەر ئوممەتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ بەئایەتی ﴿ولله على الناس حج البيت من استطاع سـبيلاً﴾ (ال عمران/٩٧)ە کەلەساڵی نۆیەمی کۆچی دا نازڵبووە.

ئایەتی ﴿وأتموا الحج والعمرة لله﴾ کەساڵی شەشەم نازڵ بووە. نابێتە بەڵگەی واجب بوونی عومرە، دەق نیە لە واجب بوون دا چونکە وێ دەچێ مەبەست بەواجب بوونی تەواو کردنەکەیان بێ دوای چوونە ناو ئەعمالەکانیان، دەست پێ کردنیان واجب نەبێ.

پێغەمبەر ﷺ پێش کۆچ کردنی دووجار حەجی سوننەتی ئەنجام داوە لەسەر ئایینی ئیبراهیم. پاش کۆچ کردن ساڵی دەیەمی کۆچی حەجی خوداحافیزی ئەنجام دا. ئەمەیان حەجی فەرز بوو.

دەی بۆچی پێغەمبەر ﷺ ساڵی نۆیەمی کۆچی هەوڵی نەدا حەج بکا؟ هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە: کەئەو ساڵە کاتی حەج کەوتە کاتی (النسيء) دواخستنی کاتی مانگەکانی حەج بوو، کاتی حەقیقی حەج هێشتا جێگیر نەبووبوو. ڕۆژی دەیەمی ذیلحجة نەهاتبوە شوێنی خۆی.

پێغەمبەر ﷺ دەیزانی: کەساڵی داهاتوو، واتە: ساڵی دەیەمی کۆچی ڕۆژی دەیەمی ذیلحجة دێتەوە چەقی حەقیقی خۆی. بۆیە ئەنجامدانی حەجی

خۆی دواخست تاله سالّی دەیەم داو لەکاتی خۆیداو لەو کاتەدا: کەحەج لەسەر موسولّمانان فەرضە ئەنجامی بدا.

حەزرەتی ئەبوبەکرو ئەوانەی لەگەڵی دا سالّی نۆیەم حەجیان ئەنجام دا چ خراپەیەکیان لەسەر نیە چونکە ماوەکە تێکەڵو پێکەڵ بوو.

٣- بانگ راهێشتنی حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ بەحەج لەسەر کێوی ئەبوقوبەیس‌و گەییشتنی دەنگەکەی بۆ هەموو شوێنێك موعجیزە بووە. بێگومان خودا دەتوانێ دەنگی ئیبراهیم ﷺ بگەیەنێتە هەموو شوێنێك!

ئیبنوئەبی شەیبەو ئیبنوجەریرو ئیبنولمونذیرو حاکیم تەصحیحی کردوە هەروا (بەیهەقی) یش لەسوننەنەکەیدا لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەت دەکا: دەڵێ: کەحەزرەتی ئیبراهیم ﷺ لەبنیاتنانی کەعبە بووەوە، فەرموی: خودایە! وامن لەبنیاتنانی کەعبە بوومەوە، پەروەردگار فەرمانی پێ کرد بانگ راهێڵە بۆ حەج کردن. وتی: خودایە! چی دەنگی من دەگەیەنێتە ئەو هەموو حەشاماتە؟ پەروەردگار فەرموی: ئەتۆ بانگ راهێڵەو گەیاندنی لەسەر من، وتی: خودایە چۆن بانگ راهێڵمو بڵێم چی؟ پەروەردگار فەرمووی: بڵێ: ئەی خەڵکینە! حەجی ماڵی خوداتان لەسەر نووسراوە، وەرن دیدەنی ماڵی خودا بکەن، ئیتر هەموو ئەهلی ئاسمانەکان‌و زەوی گوێیان لێ بوو! ئەوە نیە هەموو ساڵێ لەهەموو لایەکەوە ئادەمیزادان وڵامی ئەم بانگەوازییەی ئیبراهیم ﷺ دەدەنەوەو دێنە زیارەتی ماڵی خودا.

٤- کەدەفەرموێ: ﴿يأتوك رجالاً وعلى كل ضامر﴾ زانایان ئەوەیان لێ وەرگرتووە: کەدروستە بەپیادەیی‌و بەسواری خەڵك حەج بکا، ئەمە هیچ راجیایی یەکی تێدا نیە، بەلاّم ئاخۆ حەجکردن بەپیادەیی خێرترە یان بەسواری؟!

مالیکییەکان دەڵێن: بەپیادەیی بچی بۆ حەج باشترە چونکە نارەحەتی زۆرترە، هەروەها فەرمودەیەکیش هەیە ئیبنوماجە لەئەبو سەعیدی

خودرییەوە ریوایەتی کردوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ و هـاوەڵانی ﷺ بـەپیادەیی لەمـەدینەوە چون بۆ مـەککە!!

ئیبنوعەبباسیش دەفەرموێ: خەفەتی هیچ شتێك ناخۆم لەکیسم چووبێ، جگەلەوەی: کەحەزم دەکرد بەپیادەیی حەج بکـەمو بـۆم نـەکرا، چونکـە خـودا دەفەرموێ: ﴿يأتوك رجالاً﴾.[11]

جـەماوەری زانایـان بـەئیمام مالیکیشـەوە دەفـەرموون: حـەج کـردن بەسواریی خـێرترە، چونکـە پێغەمبـەر ﷺ بەسـواریی حـەجی کـرد، هـەروەها چونکە ئەنجامدانی شەعائیری حـەج بەدەستەبەر کردنـی پێداویسـتی یـەکانی شکۆمەندییەك بەحەج کردنەکە دەبەخشێ!

باوا گومان نەبرێ: کەپێش خستنی وشەی (رجالا) بەڵگەیە لەسـەر ئـەوە کەحەجکردن بەپیادەیی خێرترە، چونکە عـەطف بـە (واو) تـەرتیب ناگەیـەنێو بۆ کۆکردنەوەیەو بەس! دەگونجێ پێش خستنی (پیادە) لەسەر (سـوار) ئامـاژە بێ بۆ ئەوە: کەخەڵکی خێرا بـەپیر بانگەوازییەکـەوە دێـن، تەنانـەت لەوانەیـە (پیادە) پێش سوار بکەوێ.

٥- کەدەفەرموێ: ﴿ليشهدوا منـــافع لهـم﴾ بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوە: کەبازرگانی کردن لەحەج دا دروستە.

موجـاهید دەفـەرموێ (منـافع) واتـە: بازرگـانیو هـەر شـتێکی تـر لەکاروباری دینو دونیا کەرەزامەندی خودای تێدا بێ، فوقەهای ئیسلام پێیان وایـە: کـەبازرگانی کردنـی حاجیـەکان دروسـتەو هیـچ خراپیـەکی تێـدا نیـە بەمەرجێ مەبەستی سەرەکی سەفەرەکە نەبێ!.

چونکـە خـودا دەفـەرموێ: ﴿ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضـلاً مـن ربكم﴾ (البقره/١٩٨) ئاشکراشە وشەی (فضل) لێرەدا بەمانا بازرگانییە.

---

(١١) رواه ابن سعيد وابن ابى شيبة والبيهقى.

٦- کەدەفەرموێ: ﴿منافع﴾ بەشێوەی نەکیرەئاماژەیە بۆئەوە: کەلەحەج دا زۆر قازانجی گەورەو بەنرخی دینیو دونیایی هەن، بەجێهێنانی کارو شەعائیرەکانی حەج گەورەترین دیاردەی ترسان لەخوداو ئیخلاص بۆ خودای تێدایە، بەذیکرو پاڕانەوەو عیبادەتەوە.

حەجکردن نیشانەی خۆ دوورخستنەوەیە لەهەموو جوانیو کالآیەکی دونیایی! نیشانەی دابڕانە لەزەرقو بەرەقی ژیانی جیهانو خۆپەیوەست کردنە بەژیانی قیامەتەوە، لەهەمان کات دا ئادەمیزادەکان هەڵدەنێ بۆ بەرەحمو بەزەییو چاکەکارییو عەداڵەتکاریی، یەکسانیو هاوکاری نێوان خۆیان. کۆبوونەوەیەکی گەورەو بەرفراوانی موسوڵمانانە، جوانو ناشیرینو سپیو رەش، دەوڵەمەندو هەژارو مسکینو ئاغاو فەرمانڕەوا لەکاتی دیاریکراودا لەیەك جۆرە پۆشاك دا هاوار دەکەنە بارەگای خودای پەروەردگارو نیشانەی یەکیەتی موسوڵمانانەو دیاردەیەکی دەشتی مەحشەرە!

٧- مالیکییەکان پێیان وایە سەربڕینی کوشتی (قوربانی) نابێ بەشەو بێ، چونکە ئایەتەکە دەفەرموێ: ﴿ویذکر اسم الله في ایام معلومات﴾ کاتی سەربڕینەکەی بەرۆژ دەست نیشان کردوە نەك شەو.

وەلێ قسەی حەقو راست ئەوەیە: (یوم) جاری وایش هەیە بۆ تێکڕایی شەوو رۆژ بەکار دەهێندرێ.

جگە لەمالیکیەکان بەلایانەوە مەکروهە بەشەو کوشتی سەر ببڕدرێ. چونکە وێدەچێ لەبەر تارێکی هەڵە لەسەر بڕینەکەدا بکرێ.

٨- ﴿ایام معلومات﴾ بەلای ئیمام مالیكو ئەبویوسفو موحەممەد، رۆژانی کوشتی سەربڕینەکە: رۆژی جەژنو دوو رۆژی دوای جەژنن.

بەلای ئەبو حەنیفەو شافعی یەوە (دە) رۆژی یەکەمی مانگی ذیلحجەن.

رۆژانی کوشتی سەربڕین بەلای حەنەفییەکانو مالیکییەکانەوە سێ رۆژن: رۆژی دەیەمو یانزەو دوانزەی ذیلحجەن. ئەم رایە لەکۆمەڵێکی زۆری

هاوەڵانی پێغەمبەرەوە ریوایەت کراوە بەلای شافیعیەوە چوار رۆژن: رۆژی دەیەمو سێ رۆژی دوایین، بەڵگەی شافیعی ئەو فەرمودەیە: کەبەیهەقی لەجویەیری کوڕی موطعیمەوە ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((وكل أيام التشريق ذبح)) ئاشکراشە (ايام التشريق) سێ رۆژی دوای جەژنی قوربانن، وەلێ ئیمام ئەحمەد ئەم حەدیثەی بەزەعیف داناوە.

کاتی سەربڕین بەلای ئیمام مالیکەوە دوای نوێژ کردنو قوربانی سەربڕینی ئیمامە، بەلای ئەبوحەنیفەوە دوای تەواو بوونی نوێژی جەژنە نەك دوای قوربانیکردنی ئیمام.

بەلای شافیعیەوە دوای هاتنی کاتی نوێژی جەژنو خوتبەکانیەتی.

ئیبنو عەبدولبەڕ دەفەرموێ: زانایانی ئیسلام کۆڕایان هەیە: کەسێك پێش نوێژی جەژن حەیوان سەر ببڕێو دانیشتووی شاربێ حەیوان سەر برینەکەی قوربانی نیە، چوونکە فەرموودەیەك هەیە بوخاریو موسلیم لە (البراء)ی کوڕی عازیبەوە ریوایەتیان کردوە: کەپێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((من ذبح قبل الصلاة فتلك شاة لحم)).

بەڵام دانیشتوانی لادێو شار نشینەکانو ئەوانەی پێشەوایان لەناودا نیە، قسەی مەشهوری مەذهبی ئیمامی مالیك ئەوەیە: کەهەوڵ بدا بزانێ: کەی ئیمامی موسوڵمانان، یان ئیمامی نزیکترین وڵات لەناوچەکەیانەوە قوربانی سەر دەبڕێ ئەمجار ئەوان قوربانی سەربڕن!

٩- سوننەتە موسوڵمان لەدیاریو قوربانی خۆی بخوا، زۆربەی زوریشی بکا بەخێرو صەدەقە. دەشتوانێ هەمووی ببەخشێ، یان هەمووی دەرخواردی خۆی ماڵو منداڵی بدا بەلای مالیکییەکانەوە، ئەمەش بەپێچەوانەی دابونەریتی سەردەمی نەفامی: کەلەقوربانیو کوشتی خۆیان نەدەخوارد.

بەڵام پێویستە ئاماژە بەوە بکەین: کەلەهەموو قوربانییەك ناخورێ، چونکە بەکۆڕای زانایان خوێنی فیدیەو جەزا نابێ خاوەن کوشتیەکە لیێ بخوا، کوشتی تەطوع لێخواردنی دروستە.

حەیوان سەربڕین بۆ حەجێك کەبەشێوەی (تمتع) یان (قران) ئەنجام بدرێ شافیعی‌یەکان دەڵێن: ئەو خوێنە فیدیەو پڕکردنەوەی نەقصە نابێ خاوەن کوشتی‌یەکە لیێ بخوا.

حەنەفییەکان دەڵێن: ئەوە خوێنی شوکرو سوپاسە خاوەنەکەی دەتوانێ لیێ بخوا، ئەمەش پەیڕەوی کردنی ظاهیری ئایەتەکەیە، چونکە قورئان دوای حەیوان سەربڕین‌و تەواف، لابردنی چڵك‌و پیسی‌و تەپ‌و تۆزی دەست نیشان کردوە، دەی ئەو کوشتیەی ئەم کارانەی بەدوادا دێ خوێنی تەمەتوع‌و قیرانە.

چونکە باقی خوێنەکانی تر پێش ئەم کارانەو دوای کارەکانیش دروستە ئەنجام بدرێن.

ئەوەش چەسپاوە: کەپێغەمبەر ﷺ لە گۆشتی ئەو وشترەی خوارد کەلەحەجی ماڵ ئاوایی‌دا سەری بڕی، قسەی راستیش ئەوەیە: کەپێغەمبەر ﷺ حەجی بەشێوەی قیران کردوە!

١٠- دروست نیە لەقوربانی و کوشتی دیاری بفرۆشرێ، چونکە ئایەتەکە بەنەص (اكل) و (طعام)ی دەست نیشان کردوە.

هەروەها ئەو فەرمودەیەی بوخاری‌و موسلیم لەعەلی کوڕی ئەبو طالیبیان ریوایەت کردوە دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ کردم کەسەروکاری حوشترە قوربانیەکەی بکەم، فەرمووی: پێست‌و گۆپانەکەشی دابەش بکەو هیچی لیێ مەدە بەقەصابەکە؛ دەی کەوابێ لیێ فرۆشتنی دروست نیە!!

بەگەورە دانان و ڕێزگرتن لەپاوانەکانی خوداو شەعائیرەکانی

ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَٰتِ ٱللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ ٱلْأَنْعَٰمُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ۖ فَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلرِّجْسَ مِنَ ٱلْأَوْثَٰنِ وَٱجْتَنِبُوا۟ قَوْلَ ٱلزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَآءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِۦ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ ٱلطَّيْرُ أَوْ تَهْوِى بِهِ ٱلرِّيحُ فِى مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى ٱلْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى ٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلْأَنْعَٰمِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَلَهُۥٓ أَسْلِمُوا۟ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ عَلَىٰ مَآ أَصَابَهُمْ وَٱلْمُقِيمِى ٱلصَّلَوٰةِ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار فەرمانی بەئیبراهیم ﷺ کرد: کەبانگ راهێڵێ بۆ حەج، پاداشی رێزگرانی ئەحکامی خوداو شەریعەتی خودا دیاریی دەکا: کەمەناسیکی حەج‌و حەڵاڵکردنی سەربڕینی کوشتی‌و لێخواردنیەتی جگە لەهەندێ حاڵات کەچەرت کراون، ئەمجار بەشوێن ئەوەدا جڵەوگیری لەبتپەرستی‌و رێزگرتنی بت‌و صەنەم دەکا، سەرزەنشتی ئەوانە دەکا: کەبەدەم خوداوە شت هەڵدەبەستن، لەشایەتی‌داندا درۆ دەکەن، ئەمجار ئەوە رون دەکاتەوە، کەرێزگرتن لەشاعائیری خودا نیشانەی تەقواو خودا پەرستی یە، رێز گرتن لەشەعائیری خودا ئەوەیە کەعبە بنیات بنیٚ‌و لەبت‌و بتپەرستی پاکی بکاتەوە.((ذلك)): فەرمانی ئێمە، ئەوە بوو کەپێتان راگەیەندرا بیستتان ﴿ومن يعظم حرمات الله فهو خير له عند ربه﴾ کەسێك رێز لەحوکم‌و بڕیارەکانی خودا بگرێ، زانیاری هەبێ بەواجبی‌و پێویست بوونیان‌و کاریان پێ بکاو پەیڕەوییان بکا، خۆ لەتاوان‌و ستەمکاری بپارێزێ، پابەندی فەرمانی خودا بێ، ئەوە بۆی باشەو پاداشی باشی لەسەر دەست دەکەوێ، هەرکەسێ رێز لەفەرمانەکانی خودا بگرێ‌و دەستدرێژی نەکاتەسەر گیاندارو بەئەدەبەوە لەناخی حەرەم دا بمێنێتەوە، دەست درێژی نەکاتە سەرگیاندارو گیاو درەخت، ئەوە بۆئەو زۆر بەسوودەو دەبێتە مایەی پایە بڵندی‌و سەرفرازیی لە لای خودا.

جاوامەزانن: هەموو شتێك‌و هەموو گیانلەبەرێ لەسەر ئێوە حەرام‌و یاساغە، بەڵکوو ﴿وأحلت لكم الأنعام الا مايتلى عليكم﴾ حەڵاڵ کراوە بۆ ئێوە ئەی ئادەمیزادینە! سەربڕینی ئاژەڵەکان‌و خواردنی گۆشتەکەیان‌و سوود بینین لەپێست‌و کوڵك‌و خوری‌و موو مەرەزو بەرگنیان، جگەلەمندارەوەبوو خوێنی رەوان‌و گۆشتی بەرازو هەر کوشتی‌و خواردنێك: کەناوی غەیری خودای لەسەر هێنرابێ. بزانن ئەوەی عەرەبەکان لەسەردەمی نەفامیدا لەسەر خۆیان حەرام کردبوو، حەرام نیەو بۆتان حەڵاڵە، ئەوان بەبێ بەڵگەو دەلیل ئەو چوار

جۆرە حوشترەیان لەسەر خۆیان حەرام کردبوو: کەپێیان دەگوترا: ((بەحیرە، سائیبە، وصیلە، حام)).

ئەمجار بەسۆنگەی حەڵاڵکردنی ئەو چوار جۆرە ئاژەڵانەوە کەحوشترو ورەشە وڵاخو مەڕو بزنن، فەرمان دەکا کەئادەمیزاد لەو بتانە دوور بکەونەوە: کەبەدەستی خۆیان دەیانتاشنو ڕێکیان دەخەنو دەیانپەرستنو کوشتیو قوربانیان بۆ سەر دەبڕن، بەهیوای ئەوە کەلەخودایان نزیك بکەنەوە، دەفەرموێ: ﴿فأجتنبوا الرجس من الأوثان﴾ خۆتان بپارێزن لەپیسیو قێزەونێك کەبتەکانتانن، خۆتان لەوکارە ناشرینە دووربخەنەوە، توخن بتپەرستی مەکەون چونکە بتپەرستیو هاوەڵ بۆ خودا بڕیاردان سەردەستەی هەموو تاوانێکەو هەرگیز خودا لەو کارە خۆش نابێ، ماتوڵ ڕێزگرتن لەپاوانو شەعائیرەکانی خودا قازانجو سوودی ئێوەی تێدایەو ڕەزامەندیی خودای پێ دەستەبەر دەبێ، دەئیتر واز لەبتپەرستی بێننو ڕێزیان لێ مەگرنو کوشتیو قوربانییان بۆسەر مەبڕن!

﴿واجتنبوا قول الزور﴾ هەروەها خۆتان لەدرۆو شایەتی درۆ بپارێزن، شتێك حەق نەبێ مەیڵێن: ﴿حنفاء لله﴾ لەبەرخاتری خودا لەهەموو ڕێبازێك لابدەن جگە لەڕێبازی خودا پەسند، تەنها ڕێگای خودا بگرنەبەرو بەس ﴿غیر مشركین به﴾ هاوەڵ بۆ خودا دامەنێن، کەس مەکەن بەهاوشانی!

بەکورتی ئەو فەرمانانەی ئاڕاستەتان کران پێیانەوە پابەند بنو سەرپێچییان مەکەن، بەدڵسۆزیو لێبڕاوانەوە خوداپەرستی بکەن، واز لەهەموو ئاینو ڕێبازێکی بەتاڵ بێنن. هاوەڵ بۆ خودا دامەنێنو خۆتان لەقسەی درۆو شایەتی درۆ بپارێزن.

ئایەتەکە درۆو بوختانی خستۆتە ڕیزی هاوەڵ دانان بۆ خوداو بەتاوانێکی زۆر گەورەی داناوە.

ئیمام ئەحمەد لەفاتیکی (الاسدی) یەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ نوێژی بەیانی کردو کەلێ بووەوە هەستایە سەرپێ‌و فەرمووی: ﴿عدلت شهادة الزور الاشراك بالله عزوجل﴾ شایەتیدانی بەدرۆو هاوەڵدانان بۆ خودا هاوتەرازون‌و بەئەندازەی یەکتر تاوانن. پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە..

ئەمجار پەروەردگار نموونەیەکی تێدا چون‌و بەفتارەچوونی موشریکەکان‌و دوورکەوتنەوەیان لەرێبازی هیدایەت دەخاتەڕو، دەفەرموێ: ﴿ومن یشرك بالله فكأنما خر من السماء فتخطفه الطير﴾ کەسێك هاوەڵ بۆ خودا دابنێ‌و بەندایەتی بۆ غەیری خودا بکا، ئەوە بەتەواوەتی خەسارەتمەند بووە، بەفتارە چووە، ئەو کابرایە لەهاوەڵ دانان‌و پەرستش کردنی بۆ غەیری خودا دەشوبهێتە کەسێك کەلەبەرزایی ئاسمانەوە بکەوێتە خوارێ‌و باڵندە گۆشت خۆرەکان خێرا پەلاماری بدەن‌و نەهێڵن بکەوێتە سەر زەوی پارچە پارچەی بکەن‌و هەر لەحەوادا پچڕ پچڕی بکەن! هەر کوتێکی بەدندوکی باڵندەیەکەوە بێ!

﴿او تهوی به الريح في مكان سحيق﴾ یان ئەو کەسە دەشوبهێتە کەسێك ڕەشەباو زریان ڕایفڕێنێ‌و بیخاتە شیوو دۆڵ‌و شاخ‌و داخێکی وا کەڕزگار بوونی نەبێ‌و بکەوێتە ناو شیوی قوڵ‌و دڕکەشاخی شندڕ شندڕو ترسناکەوە.

تەشبیهەکە بەقووەتەو لێکچوانەکە نمونەیەکی راستگۆیانەی حاڵەو ئاوێنەیەکی باڵانەمایە، چونکە ئەو کەسەی هاوەڵ بۆ خودا بەڕەوا دەزانێ‌و بڕیاری ئەوە دەدا، لەئاسۆی بیروباوەڕی بەختەوەر ئامێزەوە دەکەوێتە خوارێ بۆ ناو چاڵی لەناو چون‌و تێداچوون، بنەما چەسپاوە ئایینیەکەی لەکیس دەچێ‌و هەواو هەوەس‌و بیروباوەڕی پڕوپوچ بەملاو بەولای دا دەدەن‌و وەکوو قانگە لاشك ڕەشەبا دەیهێنێ‌و دەیبا.

مه‌به‌ستی له‌م دوو لێکچواندنه ته‌مثیلیانه ناشیرینکردنی حاڵو وه‌زعی شیرك‌و قیز لێکردنه‌وه‌یه‌تی!

ئه‌نجار په‌روه‌ردگار هۆکاری ڕێزگرتن له‌شه‌عائیری خودا روون ده‌کاته‌وه‌و ده‌فه‌رموێ: ﴿ذلك ومن يعظم شعائر الله, فأنها من تقوى القلوب﴾ کار ئه‌وه‌یه: کوگوتراو به‌یان کرا، هه‌رکه‌سێ ڕێز له‌شه‌عائیری خودا بگرێو گرنگییان پێ بدا، ئاژه‌ڵی ساغی قه‌ڵه‌وی به‌نرخ هه‌ڵبژێرێو بۆ که‌عبه‌و دیاریی بکا، یان که‌سێك فه‌رمانی خوداو مه‌ناسیکی حه‌ج به‌گه‌وره‌و ڕێزدار بزانێ: که‌به‌شێك له‌و مه‌ناسیك‌و شه‌عائیرانه دیاری‌و قوربانی ماڵی خودایه ئه‌وه بێگومان ڕێزلێگرتن‌و گرنگی پێدانه‌که‌یان به‌شێکه له‌کارو کرده‌وه‌ی له‌خودا ترسان، نیشانه‌ی ته‌قوای دڵو ده‌روونه‌کانیانه.

ریوایه‌ت کراوه: پێغه‌مبه‌ر ﷺ سه‌د وشتری کرده قوربانی، وشترێکیان له‌ناودا بوو هی ئه‌بو جه‌هل بوبوو.ئاڵقه‌یه‌کی زێڕی به‌لوتیه‌وه بوو!

ئیمام ئه‌حمه‌دو ئه‌بوداود له‌عه‌بدوڵلای کوڕی عومه‌یره‌وه ریوایه‌ت ده‌که‌ن ده‌فه‌رموێ: ئیمامی عومه‌ر ﷺ وشترێکی ره‌سه‌نی کرده دیاریی، سێصه‌د دیناریان دابوویه نه‌یفرۆشت، هاته‌لای پێغه‌مبه‌ر ﷺ وتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ خودا! من وشترێکی ره‌سه‌نم کردوه به‌دیاریی سێسه‌د دیناریان داومێ بیفرۆشم! ئایا ده‌بێ بیده‌م به‌سێسه‌د دینارو وشترێکی گه‌وره‌تری پێ بکڕم؟ پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموی: نه‌خه‌یر، ئه‌و سه‌ر ببڕه.[١٢] ئیبنو عومه‌ریش وشتری گه‌وره‌ی ده‌کرده دیاری‌و جلی به‌نرخی له‌پشتێ ده‌کردو سه‌ری ده‌بڕێو گۆشت‌و پێست‌و جله‌که‌شی ده‌به‌خشیه‌وه.

﴿ولكم فيها منافع﴾ بۆ ئێوه هه‌یه له‌و حه‌یوانه‌ی ده‌یکه‌نه دیاریی چه‌ند سوودو قازانجێك؛ ده‌توانن سوود له‌شیرو کوڵك‌و موو مه‌ره‌زو خورییه‌که‌ی

---

(١٢)(فی ظلال/ج ٥/ ٥٨٩).

وەربگرن، کەلکی لیٚ وەربگرن بۆ سواریو هەلگرتنی کالاکانتان، تائەو کاتەی کاتی سەربڕینی دیٚو سەری دەبڕنو گۆشتەکەی دەبەشنەوەو لیٚی دەخۆن، سوار بوونو بارلیٚ بارکردنی دروستە، تەنانەت دوای ئەوەیش کەناوی دیاریی لیٚ دەنریٚو دەست نیشان دەکریٚ، چونکە لەصەحیحی بوخاریو موسلیم دا فەرمودەیەك هەیە ئەنەس ریوایەتی کردوە، دەلیٚ: پیاویٚك حوشتریٚکی پەت کردبوو بۆ قوربانی، پیٚغەمبەر ﷺ پیٚ ی فەرمووی ((**ارکبها ویحك**)) سواری بەە، مالویٚران، مالویٚران سواری ببە...

﴿ثم محلها الى البیت العتیق﴾ پاشان شویٚنی سەربڕینو سەرەنجامی ئەو حەیوانە لەبەستی کەعبەدایەو لەویٚ سەردەبڕدریٚ.

﴿البیت العتیق﴾ کەعبەیە، بەستی مەککەیە چونکە حەرەم هەمووی بەکەعبە حیسابە، بۆیەش پیٚی دەگوتریٚ: (عەتیق) ئازاد کراو، چونکە خودای مەزن لەملهوڕو ستەمکاران پاراستوویەتیو دەیپاریٚزیٚ، بوخاری لەتاریخەکەیداو تیرمیذی و حاکم و ئیبنوماجە ئیبنوجەریرو هی تریش لەعەبدوللای کوڕی زەیدەوە ریوایەت دەکەن: دەلیٚ پیٚغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**انما سمی الله البیت العتیق، لأنه أعتقه من الجبابرة فلم یظهر علیه جبار قط**)).

ئەمجار پەروەردگار خەبەری ئەوەمان دەداتیٚ: کەئاژەلْ سەربڕینو خویٚن رشتنی ئاژەلْ لەهەموو ئایینەکان دا رەوابووە بەمەرجیٚ بۆ خودا بوییٚو ناوی خودای لەسەر هیٚنرابیٚ. دەفەرمویٚ: ﴿ولکل أمة جعلنا منسکاً﴾ بۆ هەموو گەلو نەتەوەیەك، بۆ هەموو خاوەن ئایینەکان ئیٚمە کوشتیو قوربانیمان داناوە، بۆ خۆنزیك کردنەوە لەخودا ئاژەلیان سەربڕیوە، ئاژەلْ سەربڕینو قوربانی کردن تایبەت نەبووە بەئومەتی موحەممەدەوە ﷺ ، بەلکوو لەناو هەموو گەلو نەتەوەیەکدا باو بووە.

﴿ليذكروا اسم الله على مارزقهم من بهيمةالأنعام﴾ ئێمە یاساو داب‌و نەریتی ئاژەڵ سەربڕینمان داناوە بۆ ئەوەی لەکاتی سەربڕینی قوربانی‌و دیارییەکانتان دا ذیکری خودا بکەن شوکری خودا بکەن لەسەر ئەوەی خودا ئەو هەموو نیعمەتانەی پێ داون‌و ئەو ئاژەڵانەی بۆ موسەخەر کردون کەڵکیان لێ وەردەگرن!

لەصەحیحی بوخاری دا فەرمودەیەك لەئەنەسەوە ریوایەت کراوە دەفەرموێ: دووبەرانی شاخ داری چاو رێژراویان بۆ پێغەمبەر هێنان، ئەویش ناوی خودای هێناو (الله اكبر) ی کرد، قاچی لەسەر لاملیان داناو بەدەستی خۆی سەری بڕین.

ئیمام ئەحمەدو ئیبن ماجە لەزەیدی کوڕی ئەرقەمەوە ریوایەت دەکەن دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەم قوربانییانە چین؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموی ئەوە سوننەتی حەزرەتی ئیبراهیمی ﷺ بابە گەورەتانە. هاوەڵانی وتیان: ئێمە لەو قوربانیانە چیمان پێ دەگا؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموی: بەهەموو تاڵە موویەك چاکەیەك هەیە.

ئایینی ئیسلام هەموو هەست‌و شعورەکان یەك دەخاو ڕویان پێ دەکاتە پەروەردگارو وایان لێ دەکا یەك خودا بپەرستن‌و روبکەنە یەك ڕۆگەو یەك مەنهەج پەیڕەوی بکەن‌و هەڵس‌و کەوت‌و هەست‌و شعوورو کارو گوفتارو داب‌و نەریت‌و جم‌و جوڵیان یەکتاپەرستی تێدا رەنگ بداتەوە. لەسەر ئەم بنەمایە هەر قوربانی‌و کوشتی‌یەك ناوی غەیری خودای لەسەر ببرێ‌و بۆ غەیری ئەو سەرببڕێ یاساغی کردەوەوەو بەحەرامی داناوە. بەپێویستی داناوە کەلەسەر هەموو کوشتی‌و بۆ هەموو بڕیارو کارێك ناوی خودا ببرێ. بەجۆرێك ئاماژە بەوە بکا: کەناوهێنانی خودا مەبەستی سەرەکییەو قوربانیەکە بۆ ئەو مەبەستە ئەنجام دەدری. دەفەرموێ: ﴿ فألهكم اله واحد فله اسلموا وبشر المخبتين﴾ هەرچەندە شەریعەتی پێغەمبەران جوداوازی لەلق‌و پۆپەکانیاندا

هەیەو هەندێ شەریعەت هەندێکی تریـانی نەسخ کردۆتـەوە بـەڵام لەبنـەمادا یەك سەرچاوەن‌و هەموو لەلایەن خودای تاك‌و تەنیاوە هاتوون.[١٣]

﴿والصابرین علی ما أصابهم﴾ ئەوانەی لەسەر ئـازارو تـەنگ‌و چەڵەمـە بەصەبرو ئارامن، رەخنە لەقەزاو قەدەری خودا ناگرن، هـەروا خۆراگـرو پشـوو درێژن لەسەر ئەرك‌و ماندوو بوونی تاعەت‌و خودا پەرستی.

﴿والمقیمی الصلاة﴾ ئەوانەی نوێژەکانیان بەخشـووعەوە لـەکاتی خۆیـان داو بەتەواوی‌و دڵسۆزی ئەنجام دەدەن.

﴿ومما رزقناهم ینفقون﴾ لـەو رزق‌و رۆژییـەی پێمـان داون هـەندێکی لێ دەبەخشن بەسەر خزم‌و کەس‌و کاری هـەژاریان، چاکـە لەگـەڵ خـاوەن ئاتاجـان دەکەن‌و پابەندی پاوان‌و سنوورەکانی خودان‌و سنور بەزێنی ناکەن!

بـەوجۆرە ئیسـلام بـیرو بـاوەڕو شـەعائیر پێکـەوە گـرێ دەدا، شــەعائیر لەعەقیدەو باوەڕەوە پەیدا بوون‌و لەسەر عەقیدەو باوەڕ دادەمەزرێن. شـەعائیر رەنگدانەوەی عـەقیدەو رەمزی عـەقیدەن.

---

(١٣) رستەی ﴿فالهکم اله واحد﴾ وەکوو عیلەت‌و بایس وایە بۆ رستەی پێشەوە: کەفەرمان دەکا بەوە تـەنیا ناوی خودا لەسەر کوشتی‌یەکانیان بهێنن، ناوی غەیری خودا نەهێنن، چونکە تاك‌و تەنهایی لەئولوهییەت دا داخوازی ئەوەیە جگەلە ناوی ئەو ناوی هیچ شتێکی تر لەسەر کوشتی‌یەکەیان نەبرێ.
کەدەفەرموێ﴿اله واحد﴾ ونەیفەرموو (الهکم واحد) بۆئەوەیە ئاماژە بەوە بکا: کەپـەروەردگار تـاك‌و تەنهایـە لەزات‌و خودایەتی دا.

ناوهێنانی خودا لەکاتی سەربڕینی قوربانی داو لێ خواردن ولێ بەخشینی

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّن شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٣٦) لَن يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنكُمْ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ (٣٧)

دوای ئەوەی پەروەردگار موسولمانانی بۆ خۆنزیك کردنەوەلەخودا بەسەربڕینی ئاژەلۆ قوربانی کردن، ئەمجار بەتایبەتی ناوی حوشتری هێنا بۆ سەر بڕینو کردن بەقوربانی، چونکە جەستەی گەورەیەو سوودو قانزانجی هەمە جۆری تێدا هەن؛ دەفەرموێ: ﴿والبدن جعلناها لكم من شعائر الله لكم فيها خير﴾ ئێمە حوشترمان کردوە بەنیشانەی ئایینی خوداو بەلگەی بەندایەتی کردن بۆ پەروەردگار، سەربڕینی ئەو ئاژەڵە بەنرخە لەحەرەم دا خێرو پاداشێکی زۆری قیامەتی تێدایە بۆتان، هەژارو ئاتاجانیش لەدونیادا سودێکی زۆر لەگۆشتەکەی وەردەگرن، پێش سەربڕینشیی سوودی هەمە جۆری هەیە دەیکەنە ولاغی سواری، شیری دەدۆشن سوود لەکوڵكو بێچوەکانی وەردەگرن!

وشەی (بدْن) بەلای ئەبو حەنیفەو بڕێك لەهاوەڵانی پێغەمبەرو ﷺ کۆمەڵێك لەتابعینەکان بەحوشترو ڕەشە وڵاغ دەگوترێو ناوە بۆ هەردوکیان.

ئیمامی موسلیم لەجابیرەوە ڕیوایەت دەکا دەڵێ: ئێمە بۆ حەوت کەس (البدنة) ئاژەڵە زەبەلاحێکمان سەربڕی. وتیان: ڕەشە وڵاغیش بەکەڵکی قوربانی حەوت کەس دێ؟ جابیر دەفەرموێ بۆ ڕەشە وڵاغ جەستە گەورە نیە؟.

ئیبنوعومەر دەفەرموێ: بەلای ئێمەوە (بدْن) بریتییە لەحوشترو ڕەشە وڵاغ.

بەلای شافیعیەوە (البدن) تەنها بەحوشتر دەگوترێ بەمەجاز نەبێ بۆ ڕەشە وڵاغ ناگوترێ. تەنانەت ئەگەر کابرایەك (بدنة)یەك لەسەر خۆی نەزر بکا بیکاتە قوربانی، ئەگەر ڕەشە وڵاغێك بکاتە قوربانی بەکەڵك نایەو نەزرەکەی لەسەر لاناچێ. چوونکە قورئان دوو دیاردەی بەیان کردون دەفەرموێ: (صواف) دەفەرموێ ﴿وجبت جنوبها﴾ ئەم دوو دیاردانە تایبەتن بەحوشترەوەو تەنها حوشتر بەحەواوە سەردەبڕردرێ، هەروەها ئەبوداودو هی تریش لەجابیرەوە فەرمودەیەك ڕیوایەت دەکەن دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((**البدنة عن سبعة والبقرة عن سبعة**)) عەطف بەواو نیشانەیجوداوازی نێوان (بدنة) و (بقرة) یە.

قسەکانی جابیرو ئیبنو عومەریش تەئویل دەکرێن بەوە: کەحوکمەکەیان یەکەو هەردووکیان بەکەڵك دێن لەجیاتی حەوت کەس سەر ببڕێن.

﴿فأذكروا اسم الله عليها صــــواف﴾ لەکاتی سەربڕینی ئەو ئاژەڵە زەبەلاحەداو لەو کاتەدا کەسێ قاچەکانی ڕاست دەوەستێندرێنو قاچێکی هەڵدەبەسترێو دەتانەوێ سەری ببڕن ناوی خودای لەسەر بهێنن بڵێن: ((بسم الله والله أكبر)) بەناوی خوداو هەر خودا گەورەو بەرێزە، خودایە لەتۆوەیەو بۆ تۆیە.

﴿فاذا وجبت جنوبها، فكلوا منها, وأطعموا القانع والمعتر﴾ جا کەکەوتە سەرزەوی‌و گیانی دەرچوو سارد بۆوە لی‌ێ بخۆن. واتە: حەڵاڵە بۆتان لی‌ێ بخۆن. هەروەها گۆشتەکەی دەرخواردی هەژارو سوالکەر بدەن: بەشی ئەوانەی لی‌ێ بدەن: کەهەژارن‌و رویان نایە سواڵ بکەن، هەروا ئەوانەش کەداوا دەکەن‌و دەست پان دەکەنەوە.

کەدەفەرموێ: ﴿فكلوا منها﴾ فەرمانەکە بۆ وجوب نیە بەڵکو بۆ ئیباحەیە. ئیمامی مالیك دەفەرموێ: سونەتە لی‌ێ بخۆن. هەندێ لەزانایان دەفەرموون فەرمانەکە بۆ وجوبەو پێویستە لی‌ێ بخۆن.

وەلیٚ پێشینە صالحەکان کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە: کەلێخواردن لەقوربانی‌و کوشتی واجب نیە، بەڵکو لێخواردنەکەی ئەوەیە ئەو داب‌و نەرێتەی سەردەمی نەفامی لابەرێ: کەلەکوشتی‌یەکانیان نەدەخودارد. کەدەفەرموێ: ﴿وأطعموا القانع والمعتر﴾ ظاهیری ئایەتەکە ئەوەی لی‌ێ وەردەگیرێ: کەپێویستە لەگۆشتی قوربانی بەشی هەژاران بدرێ، ئەو ئاژەڵە دیاریکراوە بەدیاری بردراوەی سەردەبڕێ گۆشتەکەی لی‌ێ بدرێ بەئاتاجان ئەمە رای شافیعی‌یە.

ئەبو حەنیفە دەفەرموێ: دەرخواردانی گۆشتی کوشتیەکە بەهەژاران سوننەتەو واجب نیە، چونکە خوێن رژاندنەکە خوێنی نوسوکەو نزیکبونەوە لەخودا مەبەستەو ئەوەیش بەسەربڕینەکە دێتەجێ. ئیتر دەرخواردانی گۆشتەکە بەهەژاران لەسەر حوکمە گشتی‌یەکەی ماوەتەوەو مەندوبە.

﴿كذلك سخرناها لكم لعلكم تشكرون﴾ ئابەو جۆرە ئەو ئاژەڵە بەهێزو توانایەمان بۆ ئێوە ژێربار کردوە، بەئارەزوی خۆتان دەیاندۆشن، باریان لیٚ باردەکەن دەیانکەنە ولاغی سواری، دەیانکەنە دیاری‌و قوربانی سەریان دەبڕن لێیان دەخۆن‌و بەشی هەژارانی لیٚ دەدەن. بۆ ئەوەی ئێوە سوپاسی خودای لەسەر بکەن، شوکرانە ژمێری نیعمەتەکانی بن، بەطاعەت‌و بەندایەتی

خۆی لیٚ نزیك بكەنەوە، دلّسۆز بن لەخودا پەرستیەكەتان دا. وەكوو لەئایەتیٚكی تردا دەفەرمویٚ: ﴿**اولم یروا انا خلقنا لهم مما عملت ایدنا انعاماً فهم لها مالكون، وذللناها لهم، فمنها ركوبهم ومنها یأكلون، ولهم فیها منافع ومشارب افلا یشكرون**﴾ (یس/٧١-٧٣) هەرگیز نەگۆشتی ئەو سەربڕاوانە نەخویٚنەكەیان بەخودا ناگا، وامەزانن ئەوكارەتان سود بەخودا دەگەیەنیٚ ئەمجار پەروەردگار مەبەست لەئاژەلٚ سەربڕینەكە رون دەكاتەوەو دەفەرمووێ: ﴿**لن ینال الله لحومها ولا دماؤها**﴾ دەفەرمویٚ: ﴿**ولكن ینالە التقوی منكم**﴾ بەلكوو تەقواو دلّسۆزیو فەرمانبەرداریی ئیٚوە بەخودا دەگا، كردەوە باشەكانتان بۆلای خودا بەرز دەبیٚتەوە..! ئیبنوئەبی حاتەم لەئیبنوجورەیجەوە ریوایەت دەكا دەلّیٚ: عەرەبەكان لەسەردەمی پیٚش ئیسلام دا: كەقوربانییان سەردەبڕی گۆشتەكەیان بەدیواری كەعبەدا دەداو خویٚنەكەیان تیٚ هەلّدەسوو هەروەها هەندیٚ لەگۆشتەكەیان دەخستە سەر بتەكانیانو بەخویٚنەكەی رەنگیان دەكردن، هاوەلاٚنی پیٚغەمبەر ﷺ وتیان: ئیٚمە شیاوترین بەوەی گۆشتو خویٚنی قوربانییەكانمان لەدیواری كەعبە هەلّسووین. ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نازلٚ كرد.

ئەمجا پەروەردگار جاریٚكی دی نیعمەتی ژیٚرباركردنی ئەو ئاژەلاٚنە بۆ ئادەمیزاد دووبارە دەكاتەوە چونكە لەدووبارە كردنەوەكەدا یادخستنەوەی نیعمەتەكانی خودا هەیە بەسەر بەندەكانی داو هەلّنانی تیٚدایە بۆ زیٚدە سوپاسكردنو شوكرانە بژیٚری بەندەكانیو دەفەرمویٚ: ﴿**كذلك سخرها لكم لتكبروا الله علی ماهداكم**﴾ هەر بەو جۆرە ئەو ئاژەلاٚنەی بۆ ئیٚوە ژیٚربار كردوە، دەتوانن بەچەند جۆریٚك سوودیان لیٚ وەربگرن، بۆئەوەی تەعظیمو تەقدیسی خودا بكەنو شوكرو سوپاسی بكەن، لەسەرئەوەی خودا هیدایەتی داون بۆ ئایینو شەریعەتی پیرۆزی، جلەوگیری لیٚ كردون لەوشتانەی پیٚی ناخۆشەو زیانی ئیٚوەی تیٚدایە!

﴿وبشر المحسنين﴾ ئەی موحەممەد! مژدە بدە بەوانەی کاری چاك دەکەن‌و لەسنوورو پاوانی خودا دەرناچن‌و شوێن یاساو شەریعەتی خودا دەکەون‌و پابەندی جڵەوگیری‌و فەرمانەکانی خودان‌و بڕوایان بەپەیامی پێغەمبەر ﷺ کردوە.

ئاوا بەو جۆرە موسوڵمان هەموو کاتێ دەبێ بەخوداوە پەیوەست بێ، هەنگاوێك ناهاوێ لەژیانیا، لەشەوو رۆژدا هەڵس‌و کەوتێك نانوێنێ، جم‌و جۆڵێك ئەنجام نادا ئیللا دەبێ مەبەستی خودا بێ، رەزامەندی خودای تێدا رەچاو بکاو دڵی بەتەقوای خوداوە خەریك بێ! ئیتر ئەوکاتە ژیانی هەمووی خودا پەرستی دەبێ‌و ژیانەکەی گونجاو دەبێ بۆ ئەوەی زەوی ئاوەدان بکاتەوە. لەسەر زەوی دەژی‌و دڵی پەیوەستە بەئاسمانەوە.

دەربارەی قوربانی، شەرعزانان راجیاییان هەیە:

١- ئەبو حەنیفەو (الثوري)و ئیمام مالیك پێیان وایە: هەرکەسێك سامانی ئەوەندە هەبوو زەکاتی لێ بکەوێ قوربانی لەسەر واجبە، بەڵام ئەبو حەنیفە دەفەرموێ: بەمەرجێك جێ نشین بێ‌و سەفەریی نەبێ، بەڵگەشیان ئەو فەرمودەیەیە: کەئەحمەدو ئیبنوماجە لەئەبو هورەیرەوە ریوایەتیان کردوە بەمەرفووعی دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ((**من وجد سعة فلم يضح، فلا يقربن مصلانا**)).

تیرمیذی لەئیبنو عومەرەوە ریوایەت دەکا دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ دەساڵ لەمەدینە بوو، هەموو ساڵێ قوربانی دەکرد.

٢- جەماوەری زانایان رای مەشهوری مالیکیەکانیش بۆ غەیری حاجی لەمینا ـ دەفەرمون: قوربانی واجب نیەو سوننەتە. بەڵگەیان ئەو حەدیثەی پێغەمبەرە ﷺ کەدەفەرموێ: ((**ليس في المال حق سوى الزكات**)).

هەروەها چونکە پێغەمبەر ﷺ لەجیاتی ئومەتەکەی قوربانی کردوەو (واجب)یەتەکەی لەسەر لابردون. فەرموشیەتی: قوربانی سوننەتی بابە گەورەتان حەزرەتی ئیبراهیمە عليه السلام.

ئەبوسورەیحە دەفەرموێ: من هاوسێی حەزرەتی ئەبوبەکرو عومەر بووم رضي الله عنهما قوربانیان نەدەکرد نەوەکوو خەلکی چاویان لیٚ بکەن.

ئیمام ئەحمەدو (الحاکم)و دارە قوطنی لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەت دەکەن دەفەرموێ: لەپێغەمبەرم ﷺ ژنەوت دەیفەرموو: ((**ثلاث عليَ فرائض وهن لكم تطوع الوتر والنحر والصلاة الضحى**)) تیرمیذی فەرمودەیەکی تری ریوایەت کردوە؛ دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی فەرمانم پیٚ کراوە قوربانی بکەم، قوربانی کردن بۆ ئێوە سونەتە.

پارێزگاری کردنی خودا لەموسوڵمانان و هۆکارەکانی رەوا بوونی شەر

۞ إِنَّ ٱللَّهَ يُدَٰفِعُ عَنِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٖ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَٰتَلُونَ بِأَنَّهُمۡ ظُلِمُواْۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصۡرِهِمۡ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ ٱلَّذِينَ أُخۡرِجُواْ مِن دِيَٰرِهِم بِغَيۡرِ حَقٍّ إِلَّآ أَن يَقُولُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُۗ وَلَوۡلَا دَفۡعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعۡضَهُم بِبَعۡضٖ لَّهُدِّمَتۡ صَوَٰمِعُ وَبِيَعٞ وَصَلَوَٰتٞ وَمَسَٰجِدُ يُذۡكَرُ فِيهَا ٱسۡمُ ٱللَّهِ

كَثِيرًا وَلَيَنصُرَنَّ ٱللَّهُ مَن يَنصُرُهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُوا۟ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا۟ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٤١﴾

بۆ سەبەب نزولی ئایەتی ژمارە (٣٨) ریوایەت کراوە کەموسولمانەکان لەمەککەدا زۆر بوونو کافرەکان دەستیان کرد بەئەزیەتدانیانو هەندێکیان کۆچیان کرد بۆ ولاتی حەبەشە، ئیتر هەندێ لەموسولمانەکانی مەککە ویستیان بەدزیەوە دەست بوەشێننو هەندێ لەکافرەکان تیرۆر بکەن، ئیتر ئەم ئایەتە نازڵ بوو..!

دەربارەی ئایەتی ژمارە (٣٩) ئەحمەدو تیرمیذیو بەجوانیشی داناوە، هەروا نەسائیو حاکم (بەصەحیحیشی داناوە)و ئیبنو سەعد لەئیبنوعەبباسەوە ریوایەتیان کردوە فەرموی: پێغەمبەر ﷺ لەمەککە دەرچوو، ئەبوبەکر فەرموی: ئەمانە پێغەمبەرەکەی خۆیان دەرکردوە ﴿انا لله وان اليه راجعون﴾ سوێندم وابێ دەفەوتێن. ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نازڵ کرد: کەدەفەرموێ: ﴿اذن للذين يقاتلون بأنهم ظلموا, وان الله على نصرهم لقدير﴾.

پەیوەندیی نێوان ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە لەم بارەوەیە:

کەپەروەردگار لەوە پێش ئەوەی رون کردەوە: کەکافرەکان موسولمانانیان لەئایینی خودا مەنع کرد، نەیانهێشت لەناو مەککەدا دانیشن، هەروەها باسی مەناسیکی حەجی کردو سوودو قانزانجی ئایینیو دونیایی رون کردەوە، ئەمجار

باسی ئەو شتانە دەکا: کەکۆسپو تەگەرەکان رادەماڵێو رێگای خودا پەرستی ئاچوغ دەکا.

بەڵێ: ئەو شەعائیرو عیبادەتانە پێویستیان بەپارێزگاریی لیٚ کردن هەیە، دەبیٚ هێزێك هەبیٚ ئەو لەمپەرو کۆسپو تەگەرانە لەبەردەم خودا پەرستان دا لابەریٚ، نەهێڵیٚ دەستدرێژی بکرێتە سەر ئازادیی بیرو باوەڕو عیبادەتیان؛ نەهێڵیٚ: پیرۆزیی مزگەوتو پەرستگاو شەعائیری موسوڵمانان پێشێل بکریٚ. پێویستە بارودۆخ والیٚ بکریٚ موسوڵمانان بتوانن بەرنامەی ژیانی خۆیان کەلەسەر بنەمای بیرو باوەڕدامەزراوە دەستەبەر بکەنو ئایینی خودا لەسەر زەوی جێگیر بکەن.

بۆ ئەم مەبەستانەئیزنی موسوڵمانان درا ـ دوای کۆچکردنیان بۆ مەدینە ـ کەدژی موشریکەکان بجەنگێن، بۆ ئەوەی بەرگری لەخۆیانو لەعەقیدەو بەرژەوەندی دینو دونیای خۆیان بکەنو دەستی دەستدرێژکاران بیڕنەوە. بۆ خۆیانو بۆغەیری خۆیان ئازادیی ئایینیو بیروباوەڕ دەستەبەر بکەن.

دەفەرمویٚ: ﴿ان الله یدافع عن الذین امنوا﴾ بێگومان پەروەردگار شەڕی شەڕ خوازان لەو بەندە خاوەن باوەڕانەی خۆی دوور دەخاتەوە: کەپشتیان بەخودا بەستووەو بۆلای ئەو گەڕاونەوە، پارێزگارییان دەکاو یارمەتییان دەدا، بەسەر دوژمنانی خۆیو ئەوان دا سەریان دەخا. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرمووێ: ﴿انا لننصر رسلنا والذین امنوا فی الحیاة الدنیا، ویوم یقوم الأشهاد﴾ (غافر/٥١).

یان دەفەرمویٚ: ﴿أن الله لایحب کل خوان کفور﴾ بێگومان پەروەردگار هیچ کاتیٚ خائینو کافرو سپڵەو پیٚ نەزانی خۆش ناوێن. مەبەست ئەوەیە: موسوڵمانان خۆشەویستی خودان. وەخودا دوژمنانیان سزا دەدا.یان دەفەرمویٚ: ﴿ومن یتوکل علی الله فهو حسبه، ان الله بالغ امره، قد جعل الله لکل شیء قدراً﴾ (الطلاق/٣) بێگومان هێزی شەڕو گومڕا هەمیشە لەکردو

کۆدانو خەریکی نانەوەی ئاشووبو بەرپاکردنی شەڕو فیتنەیین، جەنگی نێوان خێرو شەڕ بەردەوامەو درێژەی هەیە. شەڕ سەرکەشو ملهوڕو چەکدارو پەلامارد‌ەرە، خاوەن هێزو توانای هەمە جۆرە!! بۆیە پێویستە بۆئیمانو خێرو حەقو راستی، هێزێك هەبێ بیانپارێزێو پشتیوانیان لێ بکاو فیتنەییو شەڕو شولّیان لێ دوور بخاتەوە. ئیرادەو مەشیئەتی خودا وانەبووەو وانەهاتووە: کەواز لەئیمانو خێرو حەق بهێنێ بەتەنیا بەرەنگاریی هێزی شەڕو طوغیان ببێتەوە، چونکە ئەو هێزو توانا مادییەی بەتاڵ هەیەتی لەوانەیە تەنگ بەو بیرو باوەڕە چەسپاوەی ناو دڵان هەڵچنێو لەسەر سروشتی خۆیان لایان بدا، هێزو توانای ئادەمیزاد ئەندازەیەکی هەیەو بەکۆتا دێ، خوداش بۆخۆی لەهەموو کەس ئاگادارترە بەناوەڕۆکی ناو دڵانو ئەندازەی وزەو توانایان. بۆیە نەیویستوەو نایەوێ موسوڵمانان بخاتە سەنگەری روبەروبوونەوەی کوفرو بێدینیو فیتنە ئیللا پاش ئامادەبوونیان بۆ بەرەنگاریی بوونەوە. کەهێزو توانای بەرەنگار بوونەوەیان تێدا پەیدا بوو، چەکی پێویستو جەنگاوەری تەواوو زەمینەی سەرکەوتن رەخسا، ئەو کاتە رێگا دەدا موسوڵمانان شەڕ بکەنو دەستی دەستدرێژکەر بقرتێنن.

ئەم ئایەتەیان هەڕەشەی لەخۆ گرتووەو سەرەنجامی رێگرانی مەسجیدولحەرام روون دەکاتەوە، ئەوانەی پێش ئایەتەکانی حەج باس کردن. کەوابێ ئەم ئایەتە پەیوەستە بەئایەتی ژمارە (٢٥) وەکەدەفەرموێ: ﴿ان الذين كفروا ويصدون عن سبيل الله والمسجد الحرام.....﴾ یان وادەو بەڵێنە بەو موسوڵمانانەی تینووی بینینی حەرەمی پیرۆز بوون، کەکافرەکان مەککەیان لێ قەدەغە کردبوون. ئیتر ئەوکاتە ئایەتەکە پەیوەست دەبێ بەپێش خۆیەوە. بێگومان کافرەکان پێغەمبەریان ﷺ لەمەککە دەر کردبوو لەزێدو نیشتمانی خۆی وەدەریان نابوو، تەنانەت پێغەمبەر ﷺ لەو کاتەدا: کە مەککەی جێ هێشتو لێی چوەدەر ئاوەڕی لێ دایەوە فەرموی: ((والله انك

لأحب ارض الله الیَ، وانك لأحب ارض الله الی الله، ولولا ان اهلك اخرجونی منك ماخرجت)) سوێند بەخودا ئەی مەککە! ئەتۆ خۆشەویسترین خاکی لای من، لەلای خوداش رێزدار ترین ولاتی، ئەگەر دانیشتوانەکانت دەریان نەپەڕاندمایە بەجێم نەدەهێشتی.

وادیارە ئایەتەکە وادەو بەڵێنو موژدەیە بۆ موسوڵمانەکان بەوە کەخودا بەسەر دوژمنانیاندا سەریان دەخا، لەهەمان کات دا هەڕەشەی لەکافرەکان لەخۆ گرتووەو رێخۆشکەرەو پێشەتایە بۆ رێگە پێدان بۆ جیهاد!

﴿**أذن للذين يقاتلون بأنهم ظلموا**﴾ رێگە دراوە بەو موسوڵمانانەی دەستدرێژییان کراوەتە سەرو ستەمکاران ستەمیان لیَ کردون، لەزێدو نیشتمانی خۆیان وەدەریان ناون، ماڵو سامانیان داگیر کردون، ئەزیەتیان داون، بەلێدانو قسە پێگوتنو هەڕەشە لیَ کردن، ژیانیان لیَ تاڵ کردون، جا لەوکاتەدا کەموسوڵمانەکان لەم بارو دۆخە ناخۆشەدا دەژیان، دەهاتنە خزمەت پێغەمبەرو شکایەتی وەزعی خۆیان لای پێغەمبەر ﷺ دەکرد ئەویش فەرمانی پیَ دەکردن: کە خۆڕاگر بنو بەئارام بنو پیَ ی دەفەرموون: من رێگای شەڕ لەگەڵ کردنیانم نیە. جا کەپێغەمبەرو هاوەڵان کۆچیان کرد بۆ مەدینە ساڵی دووەمی کۆچی ئەم ئایەتە نازڵ بوو.

بەڕای زوربەی زانایانی سەلەفی وەکوو ئیبنوعەبباسو عائیشەو موجاهیدو ضەحاكو عوروەی کوڕی زوبەیرو زەیدی کوڕی ئەسلەمو موقاتیلو قەتادەو زوهری ئەم ئایەتە یەکەم ئایەتە دەربارەی شەڕو جیهاد نازڵ بووە، پێش ئەم ئایەتە لەحەفتاو ئەوەندە ئایەتەدا نەهی لەشەڕ کردوە.

ئیبنوجەریر لەئەبولعالیەوە ریوایەت دەکا، دەڵیَ: یەکەم ئایەتی شەڕ ئایەتی ﴿**وقاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم**﴾ (البقرة/ ١٩٠).

له (الاكليل) ی حاكم دا هاتووه دەفەرموێ: یەكەم ئایەتێك كەدەربارەی شەڕ نازڵ بووه، ئایەتی ﴿ان الله اشتری من المؤمنین انفسهم﴾ (التوبة/١١١) بووه.

بەكورتی مەبەست بەئایەتی ﴿اذن للذین یقاتلون......﴾ رونكردنەوەی ئەو هۆكارانەیە: كەبوونە هۆكاری رێگە پێدانی موسوڵمانان بۆ شەڕ كردن و بەگژدا چوونەوەی ستەمكاران و بەرگری لەخۆ كردن. چونكە بێگومان موشریكەكانی مەككە زۆریان ئەزیەتی پێغەمبەر ﷺ دا، بەهەموجۆرو شێوەیەك تەنگیان پێ هەڵچنی، ئازاری ئەدەبی جەستەییان پێ گەیاند، وتیان: شاعیره، ساحیره خۆڵ و زبڵیان بەسەر سەریدا كرد.

لەكاتێك دا سوژدەی بۆ خودا بردو ریخۆڵەی ئاژەڵ و پیساییان خستە سەرشان و ملی پیرۆزی، هۆزی ثەقیف هانی نەفام و گەنجەكانی خۆیان دا بەردەبارانی بكەن، جەستەیان لەخوێن دا شەڵاڵ كرد، هەروا ئەزیەتی هاوەڵانی پێغەمبەریان ﷺ دا، بەلێدان و كوشتن و برین، بەسووكایەتی پێكردن و هەڕەشە لێكردن و ترساندن و دەنگ لێ دابڕین؛ هەندێكیان لە لمبەڵانی مەككەدا بەگەرمای هاوین خستنە بەر ئازارو ئەشكەنجە، لەناو ئەو لمە گەرمەدا رایان دەكێشان و بەردی گەورەیان دەخستنە سەر سنگ بۆئەوەی لەئایین پاشگەز ببنەوه. بەڵام ئازارو ئەشكەنجە دادی نەدان و خودا پەرستان ئیمانیان بەهێزتر بوو، هەردەیانگوت: (احد، احد، احد) !!

ئەمجار پەروەردگار وادە بەو موسوڵمانە ستەم لێكراوانە دەداو دەفەرموێ: ﴿وان الله علی نصرهم لقدیر﴾ بێگومان پەروەردگار هەر ئەوە دەتوانێ یارمەتی بەندەكانی بدا، دەتوانێ بەبێ شەڕیش بەندەكانی بەسەر دوژمنانیان دا سەربخا.

لێرەدا پرسیارێك لەلایەن هەندێ كەسی دڵ كرمێ و تێنەگەیشتووەوە دێتە ئاراوەو دەگوترێ: پەروەردگار لەوە پێش فەرموی: ﴿ان الله یدافع عن

الذین أمنوا....﴾ دەی کەسێك خودا دیفاعی لیٚ بکا کیٚ دەتوانیٚ ستەمی لیٚ بکا؟ کەسێك خودا یارمەتیدەرو پارێزەری بیٚ سەرکەوتنی بەسەر دوژمنانی دا مسۆگەرە، کەوابیٚ لەپای چی شەڕیکەن‌و بریندار بن‌و بکوژرێن؟ بۆچی برسی‌و تینوو ببن‌و زەحمەت‌و نارەحەتی بچێژن... بۆ بۆ؟

خۆ سەرەنجام ئاشکرایەو خودا دەتوانیٚ ئاکامی باش‌و سەروەریی بۆ بەندەکانی دەستەبەر بکا بەبیٚ ئەوەی هیچ ماندو بوونێکیان توش ببیٚ. وەلامی ئەم پرسیارە سافیلکانەیە، ئەوەیە: دەڵێن حیکمەتی خودا بالادەستەو خودا بۆ خۆی زاناو بینایە، دەزانیٚ چی لەبەرژەوەندی ئەوان دایە، ئەوەی: کەئێمەی ئادەمیزاد پەی پیٚ دەبەین‌و دێتە ناو کەمەندیی هەست‌و شعوورمانەوە ئەوەیە: پەروەردگار خواستی وانەبووەو نابیٚ کەهەڵگرانی پەیامەکەی کۆمەڵێك کەسانی تەنبەڵ‌و تەوەزەل بن‌و پاڵی لیٚ بدەنەوەو سەرکەوتن بەسەریان دا بباریٚ‌و بەئاسانی بالادەست بن، هەر لەبەر ئەوەندە نوێژ دەکەن‌و قورئان دەخوێنن‌و رودەکەنە خوداو کەتوشی نارەحەتی‌و ئەشکەنجەدان هاتن لیٚی بپاڕێنەوە..؟

بەڵیٚ نوێژ کردن واجبەو قورئان خوێندن پێویستە، روکردنە خوداو پاڕانەوە لیٚی لەکاتی خۆشی‌و ناخۆشی دا ئەرکی سەرشانی موسەڵمانە، وەلیٚ ئەم عیبادەتانە بەتەنیا نایانگەیەنێتە پلەو پایەی ئەوەی شیاوی ئەوە بن بن بەهەڵگری بانگەوازیی ئایینی خوداو پاراستنی!

نوێژو روکردنە خوداو پاڕانەوە لیٚی تێشووی گیانن بۆ شەڕی بەرامبەری‌و روبەروبوونەوە. زەخیرەو تێشووە بۆ جەنگەکە، چەکی بەکاری موسوڵمانانە بۆ هەر شەڕو ئاژاوەیەك: کەلەدژی بەرپای دەکەن!

دەبیٚ چەکی بەرامبەریان هەبیٚ‌و بەچەك‌و ئامێری بەرامبەر بەرەنگاریی دوژمن ببنەوە، لەهەمان کات دەبیٚ چەکی خودا پەرستی‌و سیلاحی تەقواو ئیمان بەخودایان هەبیٚ بۆ بۆڕدانی دوژمن.

بێگومـان ویسـتی خـودا واهـاتووەو وای دانـاوە: کـەدیفاع کردنـی موسوڵمانان دەبێ لەڕێگـەی خۆیانـەوە ئـەنجام بـدرێ، بۆئـەوەی لەناوجەرگـەی ڕوبەڕووبوونەوەو لێکدانو کێ بەرکێ کەدا کاملْ بنو قالْ بن. چونکە بوونیەی ئادەمیزادی هەموو هێزو وزەیەکی خۆی ناخاتە کـارو بەخەبـەر نایـە، مەگـەر کاتێك: کەتووشی خەتەر دەبێو ڕوبەڕوی دوژمن دەبێتـەوە، ئەوکاتـە هـەموو خانەیەکی لەشی، هەموو دەمارو هەستو هێزو وزەیەکی ڕۆڵی خۆیان دەبینن، هەموو هێزو توانایەکی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ بەرپەرچدانەوەی هێرشی دوژمن.

ئـەوتاقمو کۆمـەڵو گەلانـەی بانگـەوازی ئیسـلامی ئـەنجام دەدەن پێویستیان بەوەگەڕخستنی هەموو خانەو هێزو وزەیەکە، دەبێ هێزو توانایان کۆ بکەنەوەو هەموو ئامادەباشی خۆیان بۆ ڕوبەڕو بوونەوەکە بەکار بهێنن.

دەی سەرکەوتنی خێراو بێ ماندو بوون، سەرکەوتنێك کەبەئاسـانی نـازلْ ببێ بۆسەر گەلو نەتەوەیەکی پالْ کەوتوو خۆلێسـەوە، هـێزو تواناکـان ماتـەلْ دەکا دەیانپوکێنێتەوەو خۆیان نانوێننو گەشە ناکەن.

سەرباری ئەوەش سـەرکەوتنی سـەریعو ئاسـانو بـێ مـاندوو بـوونو بـێ قوربـانی دان، بەئاسـانی لەدەسـت دەچـێ! یەکـەم چوونکـە سـەرکەوتنەکە بەئاسانی دەست کەوتووەو قوربانی تێدا نەدراوە. دووەم چونکـە ئەوانـەی ئـەو جـۆرە سـەرکەوتنەیان دەست کـەوتووە هـێزو تواناکانیـان رام نـەکردون بـۆ پارێزگاری لیْ کردنی. کـوردی گوتـەنی (کـەرێك بـەپارەی بـەفر بکـڕدرێ ئـاو دەیبا!).

شتێکی تـری گرنـگ هەیـە، ئـەویش تـەربییـەی ویژدانـیو رام کردنـی عـەمـەلی یـە، کەلەسـەرکەوتنو تێکشـکانەوە سـەر هـەڵدەدا، ئـەو ئـەزمونو تاقیکردنەوانەی تووشی موسوڵمانان دەبن لەئاکامی هێرش بـردنو کشـانەوە، پێشڕەوی کردنو گیر خواردنو تێکشکانو ئەو هەستو شعورەی لـەم شـتانەوە سەر هەڵدەدەن.. هەروا ئەو هیواو ئاواتو ئێشو ئازارانەی دێنە سـەر ڕێیـان،

خۆشیو ناخۆشیو ئارامیو دڵەڕاوکێ هەست کردن بەهێزو بێ هێزی لێ ووردبوونەوە لێیانو کەشف کردنی خاڵی زەعیفو بەهێز، پڕکردنەوەی خاڵە لاوازەکانو ڕێکخستنی کارەکان لەهەموو حاڵەتەکان دا هەموویان، دەبنە هۆکاری قاڵ کردنی موسوڵمانانو لەبۆتە دانیان!

لەبەر ئەم هۆیانەو چەند هۆیەکی تر کەخودا بۆخۆی دەیانزانێ، خودا وای داناوە کەدیفاعکردنی خۆی لەبەندەکانی لەڕێگەی خۆیانەوە ئەنجام بدرێ، دەبێ لەئاکامی تێکۆشانو قوربانیدانی خۆیانەوە دەستەبەر ببێ.

ئەوەشمان لەیاد نەچێ: کە ئیسلام هەرگیز شەڕ بەئامانجو مەبەست نازانێ، ڕێگەی شەڕ نادا مەگەر بۆ مەبەستێکی گەورەترو پیرۆزتر لەهودنەو ئارامی بێ.

چونکە گومان لەوەدا نیە ئاشتیو تەبایی و ئارامی راستەقینە هەدەفی ئیسلامەو بۆی تێدەکۆشێ وەکوو چەندجار لەئایەتەکانی قورئانی پیرۆزدا ئاماژەی پێ کراوە، وەلێ ئاشتیو ئارامییەك ستەمو دەستدرێژی کردنیتێدا نەبێ، کەس مافی کەس پێشێل نەکا، بەڵام هەرکاتێ دەستدرێژی کرایە سەر موقەددەساتو (مقومات) ی ئادەمیزاد: ئازادی بیرو باوەڕو ئازادی خودا پەرستیو عەداڵەتکاری لەبڕیارو تۆڵە ساندنەوەو دابەشکردنی مافو ئەرك دا، ئەوە ئیسلام ڕێگەی داوە، بەڵکو بەپێویستی داناوە: کەشەڕ بەرپا بکرێ بۆ گێڕانەوەی ئازادیو هەموو مافە زەوت کراوەکانی ئادەمیزاد. بەکورتیو پوختی دونیا شوێنی تاقیکردنەوەو لەبۆتەدانە، موسوڵمانان دەبێ جیهاد بکەنو تێبکۆشنو لێهاتوویی خۆیان بچەسپێنن، چونکە پاداش پەیوەستە بە کردەوەوە، چی دەچێنی ئەوە دەدرویەوە. نابێ چاوەڕوانی ئەوە بن بۆ خۆیان پاڵی لێ بدەنەوەو خودا سەرکەوتنو شکۆمەندییان بەسەردا ببارێنێ! زوربەی زۆری موفەسیرین پێیان وایە: ئەم ئایەتە وادە پێدانی موسوڵمانانە بەسەرکەوتنو جەخت کردنەوەی مانای ئایەتی پێشووە کەوادەی دیفاع کردنو

پارێزگاری کردنی لەموسوڵمانان دا، ئەوە روون دەکاتەوە: کەئەو وادەیەی لەئایەتی پێشوودا داویەتی بەموسوڵمانەکان هەر ئەوەندە نیە لەچنگی دوژمنەکانیان رزگاریان بکاو بەس، بەڵکوو بەسەر ناحەزانیشیان دا سەریان دەخا. جاری وادەبێ ئەم سەرخستن‌و یارمەتیدانەی خودا بۆ بەندە موسوڵمانەکانی دوا دەکەوێ لەبەر حیکمەتێك کەخودا خۆی دەیزانێ.

یارمەتیدان‌و سەرخستن دوا دەخا چونکە هێشتا موسوڵمانەکان قاڵ نەبوون‌و لەبۆتەدانیان تەواو نەبوە. یارمەتی دانی خۆی دوا دەخا بۆئەوەی موسوڵمانان چی هێزو توانایان هەیە بەکاری بێنن‌و دوا وزەی خۆیان بخەنە گەڕ.. هیچ شتێك نەمێنی لەرێگەی خودا ئیللا صەرفی بکەن!

خودا نەصری خۆی دوا دەخا تا موسوڵمانان دوا هێزی خۆیان خەرج بکەن دڵنیا بن: کەبەهێزو توانای خۆیان، بەبێ پاڵپشتی خودا سەرکەوتن بەدەست ناهێنن: سەرخستن‌و یارمەتیدان دوا دەکەوێ بۆ ئەوەی موسوڵمانان زیاتر پەیوەندییان بەخوداوە بەهێز ببێ، چونکە ئازارو ئەشکەنجە دەچێژن‌و جگە لەخودا پشتیوانێکیان دەست ناکەوێ. بۆئەوەی بگەنە ئاستێك تەنها رولەخودا بکەن‌و پشت بەئەو ببەستن!

لەبەر ئەم هۆیانەو چەندەها هۆی تریش: کەئێمە پەییان پێ نابەین، خودا یارمەتی دانی خۆی دوا دەخا ئیتر قوربانی‌و خۆ بەخت کردنیان دوو چەندانە دەبێتەوە، ئازارو ئەشکەنجەکانیان زۆرترو بەتین تر دەبن، هەتا لەئاکام دا خودا سەریان دەخاو لەکاتی گونجاودا سەروەریی بەدەست دەهێنن، گیان‌و جەستەو ویژدانیان ئامادەباشی لەخۆگرتنی ئەو سەرکەوتنەیان تێدا دەبێ‌و لەززەت‌و خۆشی لەو سەرکەوتنە دەبینن هەڵبەتە سەرکەوتن‌و پیرۆزی، تەکالیف‌و ماندوبوونی خۆی دەوێ، دەبێ زەمینەی بۆ خۆش بکرێ‌و دڵو دەروونەکان رام کرابن بۆ لەخۆ گرتنی ئەو سەروەری‌و پیرۆزییەی کەبەدەستیان هێناوە.

بێگومان خودا یارمەتی ئەو کەسانە دەدا کەشیاوی یارمەتی دانن، خودا بەهێزو توانایەو بالآدەستە بەیارمەتی دانی بەندەکانی ماندو نابێ. بەلام پێویستە بزانرێ ئەوانە کێن: کەخودا یارمەتییان دەداو سەریان دەخا؟

بۆ دیاری کردنی حالی ئەو موسولمانانەی کە خودا کۆمەکییان پێ دەکا دەفەرموێ: ﴿الذين اخرجوا من ديارهم بغير حق الا ان يقولوا: ربنا الله﴾ واتە: ئەو موسولمانانەی ستەمیان لیٚ کراوە، ئەوانەی موشریکەکان لەمەککە دەریان پەراندن بۆ مەدینە بەبێ حەقو عەدالەت. ئەوانە حەزرەتی موحەممەدﷺ و هاوەلانی بوون، هیچ خراپەیەکیان نەبوو جگە لەوەی خودا پەرستیان دەکردو یەکتاپەرست بوون، دەیانگوت خودای ئێمە (الله) یە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿يخرجون الرسول واياكم ان تؤمنوا بالله ربكم﴾ (الممتحنة/١) یان دەربارەی (اصحاب الاخدود) دەفەرموێ: ﴿وما نقموا منهم الا ان يؤمنوا بالله العزيز الحميد﴾ (البروج/٨) دەرکردن لەزێدو نیشتمان بەناحەق، یەکێکە لەو هۆکارە سەرەکیانەی لەپێناویدا موسولمانان شەڕ دەکەنو گیانی خۆیان لەو ڕێبازەدا بەخت دەکەن!

ئەمجار پەروەردگار هۆکارێکی دی لەوهۆکارانەی شەڕیان لەپێناودا دەکرێ دیاری دەکا، ئەویش ئازادی عیبادەتو خودا ناسیو پاراستنی شوێنە پیرۆزەکانە: دەفەرموێ: ﴿ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع وصلوات ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيراً﴾ ئەمە یاسای کێبەرکێو دانو سانە، بەمەبەستی لەنگەر ڕاگرتنی نێوان ئادەمیزادو ڕاگەیاندنی ئەو یاسایەیە: کەشەڕو خۆبەخت کردن لەپێناو چەسپاندنو دەستەبەرکردنی ئازادیی عیبادەت کردن بەڕەوا دادەنێ، دەفەرموێ: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە: کەخودا بەرگری لەهەندێ ئادەمیزاد دەکا بەهەندێکی تریان بەم ڕەنگە خاوەن باوەڕانی زال دەکا بەسەر بێ باوەڕەکان دا، شەڕو شۆڕی هەندێکیان لەهەندێکیان دوور دەخاتەوە، هەروەها ئەگەر خودا شەڕکردنی لەپێناو پارێزگاری لەنەفسو شوێنە پیرۆزەکان دا بەڕەوا دانەنایاو

لەسەر موسوڵمانانی پێویست نەکردایە، هەموو پەرستگاو شوێنە پیرۆزەکان وێران دەکران، پەرستگا تایبەتیەکانی رەبەنەکانو پەرستگا گشتیەکانی نەصاراو پەرستگاکانی جولەکەو مزگەوتەکانی موسوڵمانان وێران دەکرانو چۆڵ دەبوون.

(صوامع) کۆی (صومعة) یە خەلوەتخانەی راهیبەکانە. (بیع) کۆی (بیعة) یە پەرستگای گشتی نەصارایە (صلوات) کڵێسەی جولەکەکانە بەزمانی عیبری پێی دەڵێن: (صلوتا) ئیتر وشەکە تەعریب کراوە.

(مساجد) کۆی (مسجد) ە واتە مزگەوتی موسوڵمانان. ئەگەر پارێزگاری خودا نەبێ ئەم شوێنە پیرۆزانە هەموویان لەوانەیە بڕوخێنرێنو وێران بسن، بێ بڕوایان کۆ لەوە ناکەنەوە ئەم شوێنانە پەرستگای خودای مەزننو ناوی خودایان تێدا دەهێندرێ، ئەگەر بەرگری کردنی پارێزەرانی عەقیدە نەبوایە بەتاڵخوازان پیرۆزیی ئەم شوێنە پیرۆزانەیان پێشێل دەکردنو دەست درێژییان دەکردە سەر ئەوانەی ئەهلی ئەو شوێنانەنو هاموو شۆیان دەکەن، بەتاڵخوازان سەرکەشن واز لەدەست درێژی کردن ناهێنن مەگەر هێزێکی هاوشانی خۆیان رەدیان بداتەوە، حەق دەبێ هێز پارێزگاری لیّ بکاو بیپارێزێ. ئەگینا هەربەوەندەی کەوا حەقە لەدەست بەتاڵ رزگاری نابێ، هەتا ئادەمیزاد ئادەمیزادەو دونیا دونیایە ئەم قاعیدە ناگۆڕێ.

﴿ولینصرن الله من ینصره﴾ بێگومان خودا پشتگیری لەوانە دەکا: کەلەپێناو بەرزکردنەوەی وشەی تەوحید دا جیهاد دەکەنو هەوڵ دەدەن وشەی (لا اله الا الله) بالادەست بێو ئالای (لا اله الا الله) بەرز بشەکێتەوە وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿یایها الذین امنوا ان تنصروا الله ینصرکم، ویثبت اقدامکم، والذین کفروا فتعساً لهم واضل اعمالهم﴾ (محمد/٧-٨).

ئەمە هەواڵدانە لەخوداوە، خەبەری داوە لەنهێنی داهاتوو هەڵسو کەوتو حاڵو وەزعی موسوڵمانانی موهاجیرو ئەنصار ئەگەر سەریکەوونو دونیایان بێتە ژێر دەست، ئاماژەیە بەچۆنیەتی ئایینداریو خودا پەرستییان،

﴿أن الله لقوی عزیز﴾ بێگومان هەر خودا دەتوانێ یارمەتی موجاهیدانی ڕێبازی خۆی بدا، هەر ئەو دەتوانێ پشتگیری خۆی بدا بەجەنگاوەرانی ڕێگای پیرۆزی خۆیو زاڵیان بکا بەسەر ناحەزان دا. وەکوو لەئایەتێکی تراد دەفەرموێ: ﴿ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین، انهم لهم المنصرون، وان جندنا لهم الغالبون﴾ (الصافات/١٧١-١٧٣) یان دەفەرموێ: ﴿کتب الله لأغلبن انا ورسولی، ان الله قوی عزیز﴾ (المجادلة/٢١) ئەمجار پەروەردگار وەصفی ئەو کۆچکارە موسوڵمانانە دەکا: کەشیاوی یارمەتیدانو سەرخستنن دەفەرموێ: ﴿الذین ان مکناهم في الأرض اقاموا الصلاة﴾ واتە: ئەو موسوڵمانانەی لەزێدو نیشتمانی خۆیان دەرکراوەن، ئەوانەن ئەگەر لەولات دا جێگیریان بکەینو بەسەر موشریکەکان دا زاڵیان بکەین پابەندی فەرمانو نەهیەکانی خودا دەبن، نوێژەکانیان بەڕێكو پێکی ئەنجام دەدەن ﴿وأتوا الزکاة﴾ زەکاتی ماڵو سامانیان دەدەن، هەژاران لەماڵو سامانی خۆیان بێ بەش ناکەن! ﴿وآمروا بالمعروف﴾ فەرمان دەکەن بەچاکە ﴿ونهوا عن المنکر﴾ جڵەوگیری لەخراپە دەکەن، بەدڵسۆزی خودا پەرستی ئەنجام دەدەن دوورە پەرێز دەبنو دژایەتی هەموو ئەوانە دەکەن: کەپابەندی شەریعەتی خودا نابن. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وعد الله الذین امنوا وعملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الأرض﴾ (النور/٥٥).

ئەمجار جەخت لەسەر یارمەتی دانو کۆمەکی کردنی خودا پەرستان دەکاتەوە دەفەرموێ: ﴿ولله عاقبة الأمور﴾ سەرەنجامی هەموو کارەکان بۆلای خودایە، هەر ئەو مەزندەی پاداشو سزای کردەوەی بەندەکان دەکا، لەدونیاو قیامەت هەرکەسە شیاوی چی‌یە ئەوەی پێ دەداو ئەوەی بۆ دەرەخسێنێ!

بەکورتیو پوختی ئێمە شەرکردنمان بۆ بەرەوادانان چونکە ستەمیان لێ کرا، هەروەها ئەوانە ئەگەر لەسەر زەوی باڵادەست بن پابەندی فەرمانو جڵەوگیریەکانی خودا دەبن.

پەند وەرگرتن لەڕوداوی لەناوچونی گەلە پێشینەکان

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَٰبُ مَدْيَنَ ۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَآ أَوْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى ٱلْأَبْصَٰرُ وَلَٰكِن تَعْمَى ٱلْقُلُوبُ ٱلَّتِى فِى ٱلصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥ ۚ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾

لەوە پێش ئەوەی رون کردەوە: کەموشریکەکان بەناحەقو ستەمکاری موسوڵمانەکانیان لەزێدو نیشتمانی خۆیان وەدەرناون، بۆیە خودا رێگەی داوە کەلەپێناو وجودی خۆیانو دەستەبەر کردنی ئازادی عیبادەت شەڕ بکەن. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا جۆرە دڵدانەوەیەك بۆ پێغەمبەر ﷺ ئاراستە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وان یکذبوك فقد کذبت قبلهم قوم نوح وعاد وثمود﴾ ئەی موحەممەد! ئەگەر ئەوانە تۆ بەدرۆ دەخەنەوەو پەیامەکەت رەتدەکەنەوە، ئەوە بزانە تۆ تاقە پێغەمبەر نیت کەبەدرۆ خرابیتەوە، بەڵکو ئەوە دابو نەریتی گەلە پێشینەکانە، پێغەمبەرانی پێش تۆش لەلایەن گەلەکانیانەوە بەدرۆ خراونەوە، ئەوەتا پێش ئەوەی موشریکەکانی مەککە پەیامی تۆ رەت بکەنەوە، گەلی نووح ﷺ پێغەمبەری خۆیان بەدرۆ خستەوە، قەومی عاد پێغەمبەری خۆیان کە (هود) بوو ﷺ بەدرۆیان خستەوە، هەروەها گەلی ثەمود پێغەمبەری خۆیان: کەصالح بوو ﷺ بەدرۆ خستەوە ﴿وقوم ابراهیم﴾ هەروەها گەلی ئیبراهیم ﷺ، ئیبراهیمیان بەدرۆ خستەوە ﴿وقوم لوط﴾ گەلی (لوط) یش لوطیان بەدرۆ خستەوە ﴿وأصحاب مدین﴾ دانیشتوانی مەدیەن شوعەیبیان ﷺ بەدرۆزن داناو پەیامەکەیان رەت کردەوە ﴿وکذب موسی﴾ موساش لەلایەن قیبطی‌یەکانەوەبەدرۆ خرایەوە فیرعەونو دارو دەستەکەی ئیمانیان پێنەهێنا.

هەرچەندە هەموو پێغەمبەرەکان موعجیزەو نیشانەی بەهێزو راستییان پێ بوو، لەسەر راستی پەیامەکەیان، جا هەریەك لەو پێغەمبەرانە پەیامی خۆیان گەیاندو ﴿فأملیت للکفرین﴾ ئێمەیش ماوەیەك مۆڵەتی کافرەکانمان داو چاوەڕوانی هەڵسو کەوتیان بووین، تادەری بخەین: کەئەوانە چی دەکەنو چ هەڵوێستێك دەنوێنن ﴿ثم أخذهم﴾ پاشان بەسزای سەختو ریشەکێشکەر گرتمنو لەناوم بردن ﴿فکیف کان نکیر﴾ بڕوانە ناڕەزامەندی من لێیان چۆن بوو بۆیانو چۆن لەناوم بردن؟؟

تێبینی ئەوە دەكرێ: ئایەتەكە نەیفەرموو ﴿وقـــوم موســـى﴾ چونكـە حەزرەتی موسی ﷺ لەلایەن نەتەوەكەی خۆیەوە بـەدرۆ نەخرایـەوە، بـەڵكوو لەلایەن دارو دەستەی فیرعەونەوە پەیامەكەی رەتكرایەوە.

جا پێویستە ئەوە بزانرێ: ئەوەی بەســەر گەلـە پێشـینەكان هـاتووە دوور نیە بەسەر هەموو گەلو نەتەوەیەك بێ. كەوابێ ئەی موحەممەد! ئەمن هـەمان هەڵسو كەوت لەگەڵ موشریكەكانی مەككەو دەورووبەریشی دەكەم، هەرچەندە بۆ ماوەیەك مۆڵەتیان بدەم، بەڵام دوایی: كـەگرتمن ئیـتر رزگـار بوونیـان نیـە، بێگومان وادەو هەڕەشەی خۆمیان دەرهەق دێنمـەدیو بڕیـاری ئێمـە پاشـگەز بوونەوەی تێدا نیە گرتنو هێرشی من زۆر بەهێزو سامناكە، كەس نیە بتوانێ خۆی لەبەر بگرێ. وەكوو دەفەرموێ: ﴿ان بطش ربك لشديد﴾ (البروج/١٢) كەوابێ پەلەی هاتنی عەزاب بـۆ ئـەوان مەكـە، باوەختی بیٚو بگاتـە كـاتی دیاریكراو،

هەندێ لەزانایانی سەلەف فەرموویانـە: مـاوەی نێـوان قسـەی فیرعـەون: كەگوتی (انا ربكم ألأعلى)و كاتی لەناو بردنی چل ساڵ بـووە. لەصەحیحـەین دا ئـەبو موســا ﷺ لەپێغەمبــەرەوە ﷺدەگێڕێتــەوە دەڵــێ: پێغەمبــەر ﷺ فەرموی: ((أن الله ليملى للظالم حتى أذا أخذه لم يفلته)).

ئائەوەیە دابو نەرێتی خودا بەرامبەر بەدرۆ خەرەوەكان. هیچ كاتێكیش دابو نـەرێتی خـودا گۆڕانـی بەسـەردا نایـە ئـەمجار دوای رانواندنـی خەبـەری سەرنج راكێش بۆ ریشە كێش كردنی ئـەو گـەلو نەتـەوە پێشـینانە، رانوندنـی لەناو بردنەكە فراوانتر دەكاو بەشێوەیەكی گشتی تر نمایشی دەكاو دەفەرموێ: ﴿فكأين من قرية أهلكناها وهي ظالمـة﴾ زۆرن ئـەو شـارو گوندانـەی وێرانمـان كردون دانیشتوانەكەیانمان لەناو بردون بەهۆی ستەمكاریو بـەدرۆ خسـتنەوەی پێغەمبەرەكانیانـەوە، خۆیـان بەدەسـتی خۆیـانو بەئەنقەسـت بوونـە هۆكـاری لەناوچوونی خۆیانو وێرانبوونی وڵاتیـان. پێغەمبـەرمان بـۆ نـاردن بـۆ ئـەوەی

شوێنیان بکەونو خۆیان لەگومڕاییو تێداچوون رزگار بکەن، کەچی لەجیاتی ئەوە گوێڕایەڵی پێغەمبەرەکانیان بنو شوێنیان بکەون پێغەمبەرەکانیان بەدرۆخستەوە، سەرپێچی فەرمانی خودایان زیاتر کردو سوورتر بوون لەسەر گومڕابوون! ئێمەیش شارو گوندەکانیانمان خاپوور کردن. ﴿فهي خاوية علی عروشها﴾ خانوو باڵەخانەکانیان واخاپوور بوون لەپێشدا سەقفەکانیان تەپیون ئەمجار دیوارەکانیانیان بەسەردا رمباون!

تەعبیرەکە زۆر سەرنج راکێشە، چونکە لەکاتی خۆیدا سەقفەکە لەسەر دیوارەکان وەستاوە، ئێستا روخانەکەیان بەشێوەیەکە بانەکانیان تەپیونو دیوارەکانیان بەسەر هەڵاشەکەیان دا رمباون، کەسیان لەژێردا بەزیندویی نەماوەو دیمەنەکە سامناکەو کاریگەرە، پێویستی بەلێ وورد بوونەوەو سەرنجدان هەیە، شوێنەواری وێران بوو بەو شێوە جێگای سەرنج دانو پەند لێ وەرگرتنە ﴿وبئر معطلة﴾ لەپاڵ ئەو شارو گوندە کاول بووانەدا تۆ دەبینی چەندەها بیری وێرانبوو لەکار کەوتو، کەس نایەتە سەریانو کەس ئاویان لێ هەڵناهێنجێ، کەس ئاژەڵو ئەسپو هێسترو بارگیر ئاو نادا، دەورووبەریان چۆڵو هۆڵە ﴿وقصر مشید﴾ لەپاڵ ئەو شارو گوندو بیرە کاول بووانەدا چەندەها باڵەخانەی بەرزو بەگەچ سپیکراومان تێك روخاندونو کەسیان تێدا نەماوە.

سیاقەکە ئەم دیمەنانە رادەنوێنێو پاشان پرسیارێکی ئینکار ئامێز ئاراستە دەکا: کەبۆچی ئەم دیمەنانەکار لەدڵو دەروونی ئەو موشریکانە ناکەن؟ بۆچی بەبینینی ئەم شوێنەوارانەو بیستنی ئەم هەواڵانە پەند ئامێز نابن؟! دەفەرموێ:

﴿افلم یسیروا في الأرض فتكون لهم قلوب یعقلون بها؟ أو آذان یسمعون بها؟﴾ بێگومان شوێنەواری نەتەوە لەناوچووەکان بەر چاوو سەرنج راکێشە، پەندی لێ وەردەگیرێ! دەی بۆچی ئەوانە سەفەر ناکەن؟ بۆ بەناو ئەو

شوێنە وارانەدا گەشتو گوزار ناکەن لەو شوێنەوارانە وردبینەوە، بیر لەحاڵو وەزعی دانیشتوانیان بکەنەوە، گوێ رابگرن بۆ ئەو پاشماوەو کەلاوانە، بەزمانی حاڵ سەرگورشتەی خۆیانو دانیشتوانیانیان دەگێڕنەوە، حاڵو بەسەرهاتی خۆیانیان بۆ باس دەکەن، هەروەها دەربارەی ئەو خانوە وێرانبووانەو بیرە لەکار کەوتووانە بەسەرهاتو رابووردوویان بۆ بگێڕنەوە. بەزمانی حاڵ پێیان بڵێن: کاتی خۆی چۆن بوونو ئێستا چۆننو چییان بەسەر هاتووە؟! نائومێدی لەئیمان هێنانیان رادەگەیەنێو دەفەرموێ: ﴿فانها لاتعمی الأبصار ولکن تعمی القلوب التی فی الصدور﴾ بەڵام ئەوانە پەندئامێز نابن، چونکە ئەوانە خۆ چاوی بینینی رواڵەتییان کوێر نیە، چاوی دیتنیان ساغو بینایە، بەڵام چاوی دڵیان کوێر بۆتەوە، گرنگیش چاوی دڵە نەك چاوی سەر، ئەوان دەبینن تێناگەن، دەبیستن پەند ئامێز نابن.

ئایەتەکە جۆرە تەهویلو ترسێکی تێدایەو هەرەشەیە لەهەموو کەسێك: کە سەرپێچی فەرمانی خودا بکا، لەوەش دا: کە وەصفی دڵەکانی کردوەبەوە: کەلەناو سنگ دان زێدە تەئکید کردنێکی تێدایە، چونکە بەرواڵەت شوێنی کوێریو ئەوەی کەوەصفدار دەکرێ بەکوێر بوون چاوە، بەم جۆرە بیلبیلەکەی تووشی زیانێك ببێو روناکایی نەمێنێ، جا کاتێك ئەو کوێرییە پاڵ غەیری چاو درا پێویستی بەزێدە دیاریکردنو تەعین هەیە بۆ ئەوە بزاندرێ: کەشوێنی کوێرییەکە چاو نیە، بەڵکوو دڵە.

ئەگەر دڵەکانیان بینا بونایە، بەیادی خودا دەهەژانو پەند ئامێز دەبوونو پەنایان بۆ ئیمان هێنان دەبرد ئەوەکوو بەدەردی گەلەپێشینەکان بچن!!

وەلێ ئەوانە سەیرو سەمەرەن، لەجیاتی تێفکرین لەشوێنەوارو پاشماوەی گەلە پێشینەکان، داوای هاتنی عەزاب دەکەن، گاڵتە بەهاتنی عەزابی خودا دەکەن، دەفەرموێ: ﴿ویستعجلونك بالعذاب﴾ پەلە لەهاتنی ئەو عەزابە

دەکەن: کەتۆ هەڕەشەیان پێ لیٚ دەکەی. ئەوانە کافرو مولحیدو بەدرۆخەرەوەن، بڕوایان بەخوداو پێغەمبەری خوداو ڕۆژی دوای نیە!

بەڕاستی سەیرەو جێگای سەرسوڕمانە لەهەموو ڕۆژگارو شوێنێك دا ستەمکارانی پێش خۆیان دەبینن، هەواڵو بەسەرهاتو سەرەنجامیان دەخوێننەوە، کەچی پەند ئامێز نابن، ئەوانیش ڕێبازی ئەو ستەمارانەی پێش خۆیان دەگرنو چاو لەئەوان دەکەنو بیر لەسەرەنجامیان ناکەنەوە، هەر کاتێکیش یەکێك بەسەرهاتی ئەوانیان بۆ بگێڕێتەوە بیریان بێنێتەوە بەلایانەوە doورە ئەو ئاکامە تووشی ئەوان بیٚ!

ئەمجار بوغرا دەبنو لەخۆیان بایی دەبن، ئەگەر خودا ماوەیەك مۆڵەتی دانو ماوەیەك بەسەر کەشی بۆیان سەرچوو ئیتر بوغراییان دەگاتە ئاستێك پەلە لەهاتنی ئەو عەزابە دەکەن! وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿واذ قالوا: اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك فأمطر علينا حجارة من السماء، او ائتنا بعذاب اليم﴾ (الأنفال/٣٢) دەی باباش بزانن: کە ﴿ولن يخلف وعده﴾ خودا هەرگیز لەوادەو هەڕەشەی پاشگەز نابێتەوە، ئەو عەزابەی هەڕەشەیان پێ لیٚ کراوە، هەر دێ گومان لەهاتنیدا نیە، قیامەت ڕادەبیٚو حیسابو لێکۆڵینەوە ئەنجام دەدریٚ، خودا تۆڵە لەسەرپێچیکاران دەستێنیٚو پاداشتی خۆشەویستانی دەداتەوە، ئەوەی وادەی پێداوە، ئەو هەڕەشانەی کردونی بەبیٚ شكو گومان دێنەجیٚ. چەندێك ئەوان پەلە لەهاتنی عەزابەکە بکەن، خودا بڕیاری خۆی تێك ناداو حیکمەتی خۆی چۆنی بویٚ ئاوا شتەکان دێنە دی، ئەو حیکمەتەی مەبەستە لەدواخستنەکە هەڵی ناوەشێنێتەوە، ئەندازەی زەمەنیش لای خودا غەیری ئەو ئەندازەیەیەکە لەحیسابی ئادەمیزاددا هەیە. ﴿وأن يوماً عند ربك كألف سنة مما تعدون﴾ واتە: بێگومان پەروەدگار حەلیمو بەصەبرە، پەلەی نیە. نیشانە حیلمو کورت کردنەوەی ماوەی درێژ لەلایەن خودا ئەوەیە، کەتەنها ڕۆژێك لای خودا وەکوو

هەزار ساڵ وایە لای ئێوە،ئەو عەزابەی لەقیامەت دا یەخەی تاوانباران دەگرێ هێندە بەئازارو بەئێشە هێندەی هەزار ساڵی دونیا دەبێ، ئێوە چۆن دوای هاتنی عەزاب دەکەن، ئەندازەی هەزار ساڵ لای ئێوەو بەژمارەی ئێوە وەکوو رۆژێك وایە لای خودا!

جاکەئێوە پەلە لەعەزاب دەکەنو دەڵێن: ئەوە ماوەیەکی زۆری پێ چوو عەزابەکە نەهاتو کوا بۆچی نەهات؟؟ بێگومان خودا حەلیمو بەصەبرە هەزار ساڵی لای ئێوە رۆژێکی لای ئەوە، ئەو وادەی خۆی بەدی دێنیو هیچ گومانی تێدا نیە، چەند ماوەکە لای ئێوە درێژ بێ؛ لای خودا کورتو کەمخایەنە، جاکەعەزابی قیامەت ماوەیەکی پێ چووەو نەهاتووە، ئەوە وادە خیلاف نیە چونکە بیست هەزار ساڵ لای ئێوە، لای خودا بیست رۆژە بەکورتی سوونەتی خودا هەر دەبێ بەرێوە بچێو هەر دەبێ ستەمکاران لەناو بچنو عەزابی سەختی دۆزەخ بچێژن.

خۆ ئەگەر ئەو کافرانە بیانزانیایە عەزابی خودا چەند سەختو بەئێشە هەرگیزاو هەرگیز زاتیان نەدەکرد پەلە لەهاتنی بکەن!

ئەمجار خودا جەخت لەسەر ئەوە دەکات: کەهەرگیز وادەی خۆی هەڵناوەشێنێتەوە، هەرچەندە ماوەیەکیش عەزابی هەڕەشە پێ لێکراوی خۆی دوا بخا، دەفەرموێ: ﴿وكأين من قرية امليت لها وهي ظالمة، ثم أخذتها والى المصير﴾ زۆر لەدانیشتوانی شارو گوند هەبوون مۆڵەتمان دانو عەزابمان لێ دواخستن، هەرچەندە ئەوان لە سەر ستەمکاری بەردەوام بوون، پاشان بەسزا گرتوومن، عەزابی ریشە کێشکەرم بەسەردا داونو تێکمەوە پێچاون، کەوابێ دواخستنی عەزاب لێیان هۆکارەکەی مۆڵەتدانیان بووە، نەك پاشگوێ خستنیان، ئێمە ستەمکاران مۆڵەت دەدەین پاشگوێیان ناخەین.

لەفەرمودەی صەحیح دا هاتووە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی ((ان الله ليملى للظالم حتى إذا اخذه لم يفتله)).

دیاریکردنی ئەرکی سەرشانی پێغەمبەر ﷺ

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَآ أَنَا۠ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَٱلَّذِينَ سَعَوْا۟ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٥١﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار ئەوەی رون کردەوە: کەموشریکەکان بەمەبەستی بەدرۆ خستنەوەی پێغەمبەر ﷺ و گاڵتە پێکردنی پەلەیان لەهاتنی عەزاب دەکرد، چونکە بڕوایان بەهاتنی قیامەت نەبوو، بەشوێن ئەوەدا ئەرکی سەرشانی پێغەمبەر ﷺ رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿قل يأيها الناس انما أنا لكم نذير مبين﴾ ئەی پێغەمبەر! بڵێ: ئەی خەڵکینە! ئەی ئەو کەسانەی پەلەی هاتنی عەزاب دەکەن، باش بزانن: کەهێنانی عەزاب عائید بەمن نیە، من خودا کردومی بەپێغەمبەرو رەوانەی کردوم: کەلەعەزابی خودا بتانترسێنم، پێتان رابگەیەنم : کەسزایەکی سەختو سامناك لەپێشتانەوەیە، من لەو بارەوە هیچم بەدەست نیە، هەموو شتێك عائید بەخودایە، ئەگەر بیەوێ خێرا عەزابتان بۆ دەنێرێ، ئەگەر مەیلیشی بێ لێتانی دوادەخا، بەڵکوو ئەگەر مەیلی لێ بێ تۆبەتان لێ دادەخا، مەیلی لێ بێ تۆبەتان لێ وەردەگرێو توشی عەزابتان ناکا. خودا چی بوێ ئاوادێتە دی!

ئەرکی سەشانی من ترساندن لەعەزابی خوداو موژدەدانە بەپاداشی دوایی‌و رەزامەندی پەروەردگار، ئەمەش ناوەڕۆکی ئەو دوو ئەرکەیە: کەهەر یەکەیان لەئایەتێك دا روون کراوەتەوە:

١- ﴿فالذين أمنوا وعملوا الصالحات لهم مغفرة ورزق كـريم﴾ جائـەو كەسانەی لـەدڵو دەروونیـان دا ئیمانیـــان هێنـــاوە، ڕاســتی ئیمانەكەشـــیان بەكردەوە دەچەسپێنن، ئەوە ئەوانە لەتاوانی رابردوویان خۆش دەبـین، پاداشـی كردەوە باشەكانیان دەدەینەوە، دەیاخەینـــە نـاو بەهەشـتێكەوە پانتاییەكـەی هێندەی ئەرزو ئاسمانە.

﴿رزق كريم﴾ ئەو بەهەشتەیە: كەخودا وەصفی كردوە بـەوە: كەهـەرچی دڵ حەزی لیْ بكاو چاودیتنی پیْ خۆش بیْو بۆ هەتا هەتایە تیْیدا رادەبوێـرن. وەكـوو دەفــەرمویْ: ﴿وفيـها ماتشـتهيه الأنفـس وتلـذ الأعـين وانتـم فيـها خالدون﴾ (الزخرف/٧١).

پێغەمبەریش ﷺ وەصفی بەهەشـتی بـەوە كـردوەو فەرمویـەتی: ((فيـها مـالا عـين رأت، ولا أذن سمعت، ولاخطـر علـى قلـب بشـر)) (رواه احمـــد والشيخان والترمذی وابن ماجه عن ابی هريرة).

٢- ﴿والذين سعوا في آياتنا معاجزين أولئك أصحاب الجحيم﴾ واتـە: ئەوانەی هەوڵو تێكۆشـــانیانەو بـەردەوام خـەریكی پوچـەڵ كردنـەوەی ئایـەتی ئێمەنو بانگەوازی ئاینی ئێمە رەت دەكەنەوە، پێغەمبەران بـەدرۆ دەخەنـەوە، هەوڵ دەدەن خەڵك شـوێن پێغەمبـەر نەكـەونو پـاڵی لیْ بدەنـەوە. بەخـەیاڵی پوچی خۆیان ئەوان ئێمە دەسەپاچە دەكـەن، لـەچنگ عـەزابی ئێمـە قوتاریـان دەبیْو زیندو ناكرێنەوە. بائەوانە باش بزانـنو دڵنیـا بـن كەئـەهلی دۆزەخـنو شـوێنیان نـاو ئـاگری دۆزەخـە، بـۆ هـەتا هەتایـە تێیـدا دەمێننـەوە. وەكـــوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿الذين كفروا وصدوا عن سبيل الله، زدناهم عذاباً فوق العذاب بما كانوا يفسدون﴾ (النحل/٨٨).

پتەویی نیگای خودا بۆ پێغەمبەرو پاراستنی لەشەیاتینی و چیرۆکی (الغرانیق)

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى ٱلشَّيْطَٰنُ فِىٓ أُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِّيَجْعَلَ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ فِتْنَةً لِّلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَفِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوا۟ بِهِۦ فَتُخْبِتَ لَهُۥ قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾ ٱلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾

دەربارەی هۆی نازڵ بوونی ئەم ئایەتە زوربەی راڤەکەرانی قورئان دەیگێرنەوە بۆ چیرۆکی (غەرانیق) و دەڵێن: رۆژێك پێغەمبەر ﷺ لەیەکێ لەدیوەخانی قورەیشییەکان دا دانیشتبوو، دیوەخان جمەی دەهات لەخەڵك، پێغەمبەر ﷺ ئاواتی خواست لەو رۆژەدا نیگایەکی بۆ نازڵ نەبێ قورەیشییەکان پشتی لێ هەڵکەن، ئیتر پەروەردگار سورەتی (النجم) ی بۆ نارده خوارێ، پێغەمبەر ﷺ دەستی کرد بەخوێندنەوەی تاگەییشتە ئایەتی ﴿افرأيتم اللات والعزّى ومناة الثالثة الأخرى﴾ لەکاتێك دا پێغەمبەر ﷺ هەناسەی داو هەڵوێستەیەکی کرد: شەیتان ئەم دورستەی خستنە پاڵ خوێندنەوەکەی پێغەمبەر ﷺ وتی: ﴿تلك الغرانيق العلى، وان شفاعتهن لترجى!﴾ پێغەمبەر وتنیو ئیستر بەردەوام بوو تا سورەتەکەی تەواو کرد، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ لەکۆتایی خوێندنەوەکەیدا سوژدەی بردو هەموو خەڵکەکە لەگەڵیدا سوژدەیان برد! کافرەکان وتیان سەیرە! لەوە پێش پێغەمبەر هەرگیز مەدحی خوداکانی ئێمەی نەکردوە؟! ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿وما أرسلنا من قبلك من رسول ولانبي...... الأية﴾ ی نازڵ کرد.

تەنانەت دەڵێن: وەلیدی کوری موغەیره لەبەر پیری نەیتوانی سوژده بەرێ، هەندێکی خۆڵ بەرز کردەوە بۆلای ناوچەوانیو سوژدەی لەسەر برد!

کەشەو داهات حەزرەتی جوبرائیل هاتە لای پێغەمبەر ﷺ سورەتەکەی بۆ جوبرائیل خوێندەوە: گەکەییشتە ئەو رستەیە، جوبرائیل فەرموی: من ئەم دوو رستەیەم بۆ نەهێناوی، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿وان كادوا ليفتنونك عن الذى أوحينا اليك لتفترى علينا غيره, وإذاً لأتخذوك خليلاً. ولولا أن ثبتناك لقد كدت تركن اليهم شيئاً قليلا إذاً لأذقناك ضعف الحياة وضعف الممات ثم لاتجدلك علينا نصيراً﴾ ئیتر پێغەمبەر ﷺ غەمو پەژارە دای گرت هەتا ئایەتی ﴿وما أرسلناك من قبلك من رسول ولا نبى الا اذا تمنى ألقي الشيطان فى امنيته﴾.

ئیبنولعەرەبی‌و قاضی عەیاض و قورطوبـی دەفـەرمون: ئـەم ریوایەتانـە پوچن‌و بیٚ بناغـەن. (١٣)

ئیمامی رازی دەفەرمویٚ: زانایانی تەفسیرو تویٚژەرەوەکان فەرمویانە ئـەم ریوایەتانە هەڵبەستراوو بیٚ بناغەن، بەڵگەی بەهیٚزیان بەدەستەوەن لەسەر رای خۆیان لەقورئان‌و سوونەت بەڵگەیان هیٚناونەوەو رای خۆیان تەرجیح داوە (١٤)

ئەوەتا چەند ئایەت هەیە لـەقورئان دا ئـەوە دەچەسپیٚنن: کـەنابیٚ شـتی لەجۆری چیرۆکی (غەرانیق) لەپیٚغەمبەرەوە روو بدەن:

١- ﴿**قل: ما یکون لی أن ابد له من تلقاء نفسي، ان اتبع الا مایوحی الیّ**﴾ (یونس/١٥)

٢- ﴿**ولو تقول علینا بعض الأقاویل، لأخذنا منه بالیمین ثم لقطعنا منه الوتین**﴾ (الحاقة/٤٤-٤٦)

٣- ﴿**وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی**﴾ (النجم/٣-٤)

جائەگەر پیٚغەمبەر ﷺ دوای خویٚندنەوەی ئەم ئەم ئایەتانەی سورەتی (النجـم) ئەو رستەیەی دەربارەی (غەرانیق) خویٚندبیٚتەوە ئـەو یەکسـەر مانـای ئەوەیـە (العیاذ بالله) خودا درۆی کردوە؟ هەڵبەتە هیچ موسوڵمانیٚك قسەی ئاوا ناکاو رەواجی پیٚ نادا.

بەڵگە زۆریش دەربارەی ئەوە لەسونەتەوە وەرگیراون ئەوەتا:

١- ریوایەت کراوە موحەممەدی کوڕی ئیسحاقی کوڕی خوزەیمـە لـەبارەی (غەرانیق)ەوە پرسیاری لیٚ کرا لەولاَم دا وتی: ئەم چیرۆکە دەست هەڵبەسـتی زیندیقەکانە.

٢- ئیمامی بەیهەقی دەفەرمویٚ: ئەم چیرۆکە لەڕوی ریوایـەت‌و نەقڵـەوە نەچەسپاوە.

---

(١٣) الجامع الاحکام القران (تفسیر القرطبی) ج٦ /٣٤٤٢ و احکام القران لأبن العربی ج١٢٨٨/٣ - ١٢٩٠.
(١٤) تەفسیری رازی ج٢٣/ ٥٠.

٣- هەروەها ئیمامی بوخاری لەصەحیحەکەیدا ئەوە ریوایەت دەکا: کەپێغەمبەر ﷺ سورەتی (النجم) ی خوێندۆتەوەو موسوڵمانەکان و موشریکەکان و ئادەمیزادو جندۆکە سوژدەیان بردو، بەلام بڕای بڕای باسی چیرۆکی غەرانیقی تێدا نیە.

بەڵگەی عەقڵیش هەیە لەسەر بێ بناغەیی چیرۆکی (غەرانیق). چونکە ئەگەر بەڕاستی بزانین: کەپێغەمبەر ﷺ رێزی لەبت و صەنەم گرتووە، یەکسەر حوکمی کوفر بەسەر خۆمان دا دەدەین! چونکە شتێکی ئاشکرایە ئەرکی سەرشانی پێغەمبەرو هەوڵ و تێکۆشانی بەردەوامی بۆ قەلاچۆ کردنی بت صەنەم بووە، دەی چۆن دەبێ رێزیان لیّ بگری؟!.

ئیمامی رازی دەفەرموێ: بەهێزترین بەڵگەی عەقلی لەسەر بێ بناغەیی چیرۆکی (غەرانیق) ئەوەیە: ئێمە ئەگەر شتی ئاوا بۆ پێغەمبەر ﷺ بەرەوا بزانین، ئیتر دڵنیاییمان دەربارەی بێ خەوشی ئەو شەریعەتەی بۆی هێناوین نامێنیّ، ئەوکاتە گومان بۆ ئەوە دەچێ هەرکامێك لەئەحکام و شەریعەتەکانی بۆی هێناوین زیادەی تێدا بیّو لەلایەن شەیتانەوە شتی وەپاڵ درابیّ، ئەو ئایەتەش پووچ دەبێتەوە کەدەفەرموێ: ﴿**یأیها الرسول بلغ ما انزل الیك من ربك وان لم تفعل، فما بلغت رسالته، والله یعصمك من الناس**﴾ (المائدة/٦٧) چونکە هیچ جوداوازیی نیە لەنێوان ئەوەدا لەنیگا کەم بکاتەوە یان لێی زیاد بکا. کەوابێ بەکورتی ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبیّو دەچەسپیّ: کەئەم چیرۆکە بێ بناغەیەو پووچ و دەست هەڵبەستی زیندقەکانە!

کەوابوو چیرۆکی (غەرانیق) هەڵبەستراوو درۆیەو زیندیق و بێ دینان دایانهێناوە، بۆیە دەبێ هەوڵ بدەین تەفسیری ئایەتەکان وابکەین لەگەڵ ناوەڕۆکی ئایین بگونجیّو تەفسیری قورئان بەقورئان بکریّو گویّ نەدەینە ئەو ریوایەتە جۆراو جۆرە بێ بناغانەی ئیسرائیلیاتیان پێوەیەو زۆر لەموفەسیرین بەسافیلکەیی خستویاننە ناو تەفسیرەکانیانەوەو لەگەڵ بێ خەوشی نیگاو

شەریعەتی ئیسلام‌و دڵسۆزی‌و لیٚ هاتوویی پێغەمبەر ﷺ بۆ گەیاندنی ئەو پەیامە یەك ناگرنەوە.

هەڵبەتە خیلاف لەوەدا نیە: کە (القای) شەیتان بۆ چەند وشەیەکی بیستراو بووەو کێشەو فیتنەکە لەم بیستنەوە سەری هەڵداوە.

ئەمجار زانایان کەوتوونە کێشەوە دەربارەی چۆنیەتی ئەم ئیلقایە.

ئەوەی چەسپاوەو دەبیٚ ئینسانی موسوڵمان بڕوای پیٚ بیٚ ئەوەیە: پێغەمبەر ﷺ هەرگیزاو هەرگیز هاویەشی شەیتانی نەکردوە لەوتنی ئەم وشانەدا، شەیتان نەیتوانیوە وەسوەسە بخاتە دڵی پێغەمبەرو وابکا ئەم وشانە بەدەمی مویارەکی دا بێن! چونکە بەدەقی ئایەت پێغەمبەر ﷺچی بلیٚ نیگایە لەخوداوەیە ﴿وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی﴾ (النجم/٣-٤)

قورطوبی دەفەرموێ: باشترین تەئویل بۆ ئەم ئایەتانە ئەوەیە: کەپێغەمبەر ﷺ بەگوێرەی فەرمانی پەروەردگار قورئانی بەشێوەی تەرتیل خوێندۆتەوە؛ ئایەتەکانی لێك جیا کردونەوە، هەموو سەرە ئایەتێك هەڵوێستەیەکی کردوە، جاوێدەچیٚ شەیتان فرسەتی لەو سەکتەو هەناسە هەڵێنانەوە هێنابیٚ‌و ئەو چەند وشانەی تێهەڵکێشی خوێندنەوەکەی پێغەمبەر ﷺ کردبیٚ‌و لاسای نەغمەو دەنگ‌و صەدای پێغەمبەری ﷺکردبێتەوە بەجۆرێك ئەو موشریکانەی لیٚی نزیك بوون گوێیان لیٚ بوویی‌و وایانزانیبیٚ خوێندنەوەی پێغەمبەرەو بڵاویان کردبێتەوە!!

ئەمەش لای موسوڵمانان چ زیانێکی تێدا نیە، چونکە پێش ئەو کاتە سورەتەکە بەوشێوەیەی پێی هاتۆتە خواریٚ پارێزراو بووە، زانیویانە پێغەمبەر ﷺ هەڵوێستی بەرامبەر بتەکان چۆنەو چەندی رق لیٚ هەن [15].

---

(١٥) تەفسیری قورطوبی ج٦/٤٤٤٣.

وشه‌ی (تمنی) له‌ئایه‌ته‌كه‌ی ئێره دوو مانای هه‌یه‌و به‌دوو شێوه ته‌فسیری ده‌كه‌ن:-

١- (تمنی) به‌مانا خوێندنه‌وه بێ. زوربه‌ی راڤه‌كه‌رانی قورئان پێیان وایه لێره‌دا ئه‌م مانایه هه‌ڵده‌گرێ. به‌ڵگه‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه (تمنی) به‌مانا (قرأ) و(تلا) بێ ئه‌و شیعره‌ی حه‌سانه ﷺ كه‌ده‌رهه‌ق به ئیمامی عثمان ﷺ ده‌فه‌رموێ:

تمنى كتاب الله أول ليلة   أخرها لاقي حمام المقابر

یان شاعیرێكی تر ده‌ڵێ:

تمنى كتاب الله أخر ليلة   تمنى الداود الزبور على رسول

له‌صه‌حیحی بوخاریش دا هاتووه ده‌فه‌رموێ: ((**اذا تمنى ألقى الشيطان في امنيته**)) ((**اذا حدث القي الشيطان في حديثه**)).

٢- ده‌ڵێن: (تمنیّ) به‌مانا ئاوات‌و هیوا خوازییه، واته: پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئاواته خوازی ئه‌وه بووه: كه‌نه‌ته‌وه‌كه‌ی موسوڵمان بن‌و ئیمانی پێ بێنن!

جا ئه‌گه‌ر (تمنی) به‌مان ئومنییه‌و ئاواته خوازی بێ (مفعول) ی (ألقی) ده‌بێ شتێك بێ له‌ره‌گه‌زو جینسی وه‌سوه‌سه بێ: واته: شه‌یتان وسوه‌سه‌و شوبهه‌و گومانی خۆی ده‌هاوێته ناوه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی ئاواته‌كانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌یه‌ته جێ، خه‌ڵكه‌كه ئیمانی پێ نه‌هێنن، ئه‌وكاته ئیلقاكه بریتی ده‌بێ له‌مه‌نع كردنی خه‌ڵك له‌ئیمان هێنان‌و به‌رگری كردن له‌هاتنه‌دی ئاواته‌كانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ.

ئه‌گه‌ر (تمنی) به‌مانا (قرأ) و (تلا) بێ ئه‌وكاته (مفعول) ی ((ألقی)) به‌دوو جۆر مه‌زنده ده‌كرێ.

١- (مفعول) ه كه له‌ره‌گه‌زی وه‌سوه‌سه‌و گومان خستنه‌وه بێ؛ واته (ألقى الشيطان في قرأة الرسول أو النبى الشبه والوساوس) شه‌یتان فڕێ ده‌داته

ناو خوێندنەوەی پێغەمبەر ﷺ وەسوەسەو گومان بۆ ئەوەی خەلکی بگێڕێتەوە لەشوێنکەوتنی ئەو نیگاو سروشەی دەیخوێنێتەوە.

٢- (مفعول) ی (ألقي)، (قراءة) بێ واتە: (القى الشيطان في قراءة الرسول قرائته) شەیتان خوێندنەوەی خۆی فڕێ دەداتە ناو خوێندنەوەی پێغەمبەر ﷺ هەرچەندە خوێندنەوەی شەیتان جودایە لەهی پێغەمبەر ﷺ بەڵام بۆیە فڕێی دەداتە ناو خوێندنەوەکەی پێغەمبەر ﷺ تا کافرەکان وابزانن: کەئەوە خوێندنەوەی پێغەمبەرە ﷺ.

رستەی ﴿فينسخ الله مايلقي الشيطان﴾ پشتگیری ئەم مەزندە کردنە دەکا.

ئیتر لەژێر رۆشنایی ئەم بەرکوڵە سەرپێی یەدا تەفسیری ئایەتەکان دەکەین‌و دەڵێین: دەفەرموێ: ﴿وما أرسلنا من قبلك من رسول ولا نبيٍّ الا إذا تمنىَ ألقى الشيطان فى أمنيته﴾ ئێمە ئەی موحەممەد! هیچ پێغەمبەرو رەوانە کراوێکمان نەناردوە ئیللا کەناردومانن هەرکاتێ یەکێکیان کەلامی خودای خوێندبێتەوە، خێرا شەیتان هەندێ قسەی پڕوپوچ‌و بێ جێی فڕێ داوەتە ناو خوێندنەوەی پێغەمبەرو تێکەڵاوی کردوە.

یان هەرکاتێ پێغەمبەرەکە ئەو نیگایەی بۆی نازڵ بووە بۆ خەڵکەکەی خوێندبێتەوە، شەیتان وەسوەسەو شك‌و گومانی خستوەتە ناو دڵ‌و دەروونی بیسەرەکانەوەو هەوڵی داوە لەئیمانهێنان دووریان بخاتەوە، بەراستی نەزانن‌و قبوڵی نەکەن، وەکوو ئەوە وەسوەسە وای لەهەندێکیان کردوە بەپەیامی پێغەمبەرەکە بڵێن: سیحرە، شیعرە، چیرۆکی خەیاڵاوی رابوردوانە، بەدەم خوداوە هەڵی بەستووە، خەڵك فێری کردوەو پاڵ خودای دەدا.

﴿فينسخ الله ما يلقي الشيطان ثم يحكم الله آياته﴾ ئیتر پەروەردگار ئەو پڕو پاگەندەو وەسوەسەو خەرافاتەی کەلەدڵ‌و دەروونی هەندێ کەس دا مەکۆیان داوە دەسڕێتەوەو لایان دەبا، بەم جۆرە، کەسانێك راست دەکاتەوە بۆ

پارێزگاری کردن لەئاینو رەتکردنەوەی شوبهەو خەرافاتەکان. ئەمجار ئایەتەکانی خۆی دەچەسپێنیٚو رونیان دەکاتەوەو هیچ شكو گومانیان تێدا ناهێڵیٚ: زێدەو کەمو کورییان تێدا بەدی ناکریٚ. دەیچەسپێنیٚ: کەئەوە نیگاو سروشە لەخوداوە هاتووەو حەقو راستەو ئیتر هەولٚو تەقەلاّی شەیتان بیٚ هودە دەبیٚو چ رۆلێکی نابیٚ.

بێگومان ئەم هەولٚو تەقەلاّیەی شەیتان دەق دەشوبهێتە هەولٚو تێکۆشانی موستەشریقەکانو لیژنە تەبشیریو رێکخراوە بەناو ئینسانیو مرۆڤ دۆستەکانی بیانیو چلکاو خۆرە بەرەڵاکانی ناوخۆو چەپڕەوە توند ڕەوەکانو کلکە لەق بۆ کەرەکانیان، ئەوانەی لێبڕاون بۆ ناشرین کردنی ئیسلامو بەرنامەکەی بۆ گومان خستنە سەرو شێواندنی مەبادیئەکانی ئیسلامی پیرۆزو تەعالیمەکانیو هەڵگێڕانەوەی حەقائیقەکانو تەزویر کردنی راستییەکانو تەئویل کردنی هەندیٚ ئایەتو ئاراستە کردنیان بۆ مانای ناراستو نامەبەست. بەلاّم وێڕای چڕو پڕی ئەم هەولٚو تەقەلاّیانە لەلایەن کافرو بەچکە موسوڵمانی هەڵگەڕاوە لەئایین سوپاس بۆ خودا رابوونی ئیسلامی لەبرەوو گەشەو نەشو نومادایە، سالاّنەو رۆژانە یەك بەدوای یەك دا هێلانەی کوفر دەڕوخیٚو هەولٚو تێکۆشانی چەپەڵی ئەو داخ لەدلاّنە لەسەر بەردی راستی ئیمانو باوەڕی پتەوی هەڵگرانی رابوونی ئیسلامی وردو خاش دەکریٚو دەخرێتە گۆڕەوەو نغرۆی دەریای نەمان دەبیٚ. خۆری ئیسلامو بەرنامە پیرۆزەکەی تەنگی بەتاریکە شەوی کوفرو ئیلحاد هەڵچنیوەو خەوو خواردنی لیٚ حەرام کردون!!

﴿والله علیم حکیم﴾ پەروەردگار زانایە بەهەموو کارو بارێك لەناو بوونەوەردا، دەزانیٚ چ نیگاو سروشێك دەنێریٚ بۆ پێغەمبەرەکەیو دەزانیٚ ئاکامو سەرەنجام چی دەبیٚو چۆن دەبیٚ، هیچی لیٚ گوم نابیٚ، حەکیمو دانایە لەمەزندە کردنو دروستکردنو کردەوەکانی دا حیکمەتی تەواوی هەیە،

بەڵگەو نیشانەی بەهێزو حاشا هەڵنەگری لاهەن، سزای درۆ هەڵبەستان‌و سەرپێچیکاران کاران دەداتەوە، خودا پەرستان زاڵ دەکاو سەرکەوتوویان دەکا. تاریکی ناو دڵ‌و دەروون رادەماڵێ‌و حەق دەگێڕێتەوە بۆ خانەی خۆی. حەقیقەت دەر دەخاو سەری دەخا، باطل دەپوچێنێتەوەو ئاسۆی عەقڵ‌و بیرەکان روناك دەکاتەوەو هیدایەتیان دەدا بۆ رێگای سەربەستی‌و ئازادی‌و بەختەوەری دونیاو قیامەت!

﴿لیجعل ما یلقي الشیطان فتنة للذین في قلوبهم مرض والقاسیة قلوبهم﴾ رای پەسند ئەوەیە: کە (لام) ی (لیجعل) پەیوەندە بە (ألقی)وە واتە: بۆ ئەوەی پەروەردگار وەسوەسەو شوبهە هاویشتنی شەیتان بۆ ناو قورئان خوێندنەوەی پێغەمبەر بکاتە هۆکاری تاقیکردنەوەو ئیمتیحان بۆ ئەوانەی دڵیان نەخۆشەو دڵیان رەقە. کوفر وشك‌و گومانی تێدایە..

مەبەست بەوانەی کە ﴿في قلوبهم مرض﴾ دوو ڕووەکانن ئەوانەی لەناو دڵیان دا شك‌و گومان‌و کوفرو نیفاق هەیە.

مەبەست بە ﴿والقاسیة قلوبهم﴾ موشریکەکانن یان دڵ ڕەقەکانن. ئەوانەی دڵ خۆش بوون بەتێهەڵکێش کردنی شەیتان بۆ ئەو چەند شتەپرو پووچانەی خستنیە ناو قورئان خوێندنەوەکەی پێغەمبەرەوە ﷺ و وایان زانی راستن‌و لەخوداوە هاتوون.

﴿وان الظالمین لفی شقاق بعید﴾ بێگومان ستەمکاران ئەوانەی ستەم لەخۆیان دەکەن بەمونافیق‌و موشریك‌و جوولەکەوە لەگومڕاییی‌و سەرپێچی کردنی تەواودان، دژایەتی خوداو پێغەمبەر دەکەن‌و دوورن لەحەق‌و راستی.

﴿ولیعلم الذین أوتوا العلم أنه الحق من ربك فیؤمنوا به فتخبت له قلوبهم﴾ هەروەها بۆ ئەوەی ئەوانەی هەڵگری مەشخەڵی زانستی بەسوودن، ئەوانەی حەق‌و بەتاڵ لێك جیادەکەنەوە، بڕوایان بەخوداو بەپێغەمبەرەکەی هێناوە، دڵنیا بن. کەئەو نیگایەی بۆ تۆمان ناردووە حەق‌و راستە شك‌و

گومانی تێدا نیە لەخوداوە بۆت هاتووەو بەزانیاری‌و چاودێری خۆی نازڵی کردوەو ناهێڵێ شتی ناهەقی تێکەڵ بێ، ئیتر ئیمانی پێ دەهێنن‌و گەردنکەچی فەرمان‌و جاڵەوگێرییەکانی دەبن‌و دڵیان پێی ئارام دەگرێ ترس‌و خۆفی خودای تێدا جێگیر دەبێ، کار بەحوکم‌و داب‌و شەریعەتی خودا پەسند دەکەن وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وانه لكتاب عزيز، لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه، تنزيل من حكيم حميد**﴾ (فصلت/٤١-٤٢) ئەمجار سەرەنجامی باش‌و ئاکام پیرۆزی بۆ موسوڵمانان دەچەسپێنێ‌و دەفەرموێ: ﴿**وان الله لهاد الذين آمنوا الى صراط مستقيم**﴾ بێگومان خودا ئەو کەسانە شارەزای ڕێگای بەختەوەری دەکا: کەئیمانیان پێ هێناوەو بڕوایان بەپێغەمبەرەکەی کردوە، تۆفیقیان دەدا بۆ ڕێگای حەق‌و ڕاست، وەسوەسە وشك‌و گومانی شەیتانیان لێ دوور دەخاتەوە.

بەکورتی پەروەردگار هیدایەتی خاوەن بڕوایان دەدا بۆ مانای ڕاستی ئەو ئایەتانەی موتەشابیهن، بەجوانی مانایان دیاری دەکەن‌و سەرگەردانی ڕوویان تێ ناکاو شوبهەو گومانی بەتاڵخوازان کاریان تێ ناکەن، دڵیان دامەزرا لەسەر باوەڕو قاچی چەسپاویان بە تورەهاتی چەپڕەوان وەلەرزە ناکەون! وەسوەسە وشك‌و گومانی شەیتان‌و هەوا خواهانی ناتوانن لەڕێبازی ڕاستی خۆیان لایان بدەن.

ئەمجار سەرەنجامی دوو ڕوو موشریك‌و جوولەکەکان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿**ولا يزال الذين كفروا فى مرية منه حتى تأتيهم الساعة بغتة أو يأتيهم عذاب يوم عقيم**﴾ بەردەوام ئەوانەی کافرن لەشك‌و گومان دا دەربارەی پێغەمبەر ﷺ دەربارەی قورئان، یان دەربارەی ئەو تێهەڵکێشەی : کە شەیتان هاویشتیە ناو قورئاخوێندنەکەی پێغەمبەر ﷺ ئاوا لەگومان‌و شوبهەدا دەمێننەوە هەتا بەناگەهان قیامەتیان دێتە سەرو ڕادەبێ یان نیشانەکانی

دێنه دی، یان مردن یەخەیان پێ دەگرێ، یان سزای رۆژێکی تێکشکێنەریان بۆدێ‌و لەگەڵ موسوڵمانان دا دەکەونە جەنگەوەو تێکدەشکێن!

قورئان رۆژی قیامەتی کردوە بەکۆتایی کوفرەکەیان چونکە کاتێ نیشانە گەورەکانی قیامەت دەردەکەون قیامەت بۆخۆی رادەبێ، هەموو کەس بەناچاریی ئیمان دەهێنێ، بەڵام ئیمانهێنانی ناچاری‌و دوا هەڵهاتنی خۆر لەخۆرئاواوە، چ سودێکی تێدا نیە.. قورئان رۆژی قیامەتی بەوشەی (عقیم) وصفدار کراوە چونکە شەوی بەدوادا نایە!!

مەبەستی ئایەتەکە ئەوەیە: کافرەکان بەردەوام دەبن لەسەر کوفر هەتا مەرگ یەخەیان پێ نەگرێ بڕوا ناکەن‌و ئەوکاتەش بڕواکردنەکەیان بێسوودە.

ئەنجار دوای رونکردنەوەی وەزع‌و حاڵی هەردو تاقم لە دونیادا حاڵی قیامەتیان بەیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿الملك يومئذ لله يحكم بينهم﴾ دەسەڵات‌و خاوەنداریەتی‌و تەصەروف لەرۆژی قیامەت دا هەر بۆ خودایە، پاداش دانەوەو لێ خۆشبوون‌و سزادان بەدەست خۆیەتی، بەحەق‌و عەدالەت لەناویاندا حوکم دەکاو هەرکەسە بەگوێرەی ئیمان‌و کردەوەی خۆی لەدونیادا پاداش‌و سزای بۆ دیاریی دەکرێ‌و هیچ کەس بەئەندازەی گەردیلەیەك‌و کەمترو زیاتر ستەم لەکەس ناکا! هەر خودا (مالك يوم الدين)ە ئەو دەسەڵاتە رواڵەتیەو خاوەندارییە مەجازەی کەلە دونیادا بۆ ئادەمیزاد هەیە، لەقیامەت دا ئەوەش نامێنێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿الملك يومئذ الحق للرحمن، وكان يوماً على الكافرين عسيراً﴾ (الفرقان/٢٦).

ئەمەش ئاکامی بڕیاری پەروەردگارە، دەربارەی هەردوو تاقم‌و دەفەرموێ: ﴿فالذين آمنوا وعملوا الصالحات في جناة النعيم﴾ جا ئەوانەی بەدڵ بڕوایان بە تاك‌و تەنهایی خوداو راستی پێغەمبەرو پێغەمبەرایەتی‌و حەق‌و راستی قورئان کردوە، بەکردەوە راستی ئیمانەکەیان چەسپاندوەو

بەگوێرەی قورئان هەڵس‌و کەوتیان کردوە، ئەوانە پاداشیان بەهەشتی رازاوەو خانووی خۆشی هەتا هەتاییە، هەرگیز لێی دەرناچن‌و تێیدا وەڕز نابن.

﴿والذین کفروا وکذبوا بآیاتنا فأولئك هم عذب مهین﴾ ئەوانەی بڕوایان بەحەق نیەو کافرن بەخوداو بەپێغەمبەرو بەقورئان‌و سەرپێچی پەیامی پێغەمبەریان کردوەو شوێنی نەکەوتوون‌و لوتبەرزییان نواندوە، ئەوانە لای خودا عەزابی ریسواکەریان هەیە، عەزابی بەئێش‌و سامناك‌و ریسواکەر لەتۆڵەی خۆبەزلزانی‌و گوێ نەدانیان بەحەق‌و راستی‌و پابەند نەبوونیان بەپەیامی قورئان. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿الذین یستکبرون عن عبادتی سیدخلون جهنم داخرین﴾ (غافر/٦٠).

وادەو بەڵێنی خودا بەسەرخستنی کۆچکارانی جەنگاوەرو فیداکار بەبەهەشت

وَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوٓا۟ أَوْ مَاتُوا۟ لَيَرْزُقَنَّهُمُ ٱللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُۥ ۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ۞ ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِۦ ثُمَّ بُغِىَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار ئەوەی باس کرد: کە رۆژی قیامەت مولكو سەڵتەنەت هەر بۆ خودایەو هەر ئەو حوکم لەنێوان بەندەکانی دا دەکاو موسوڵمانان دەخاتە ناو بەهەشتەوە. بەشوێن ئەوەدا وادەی خۆی بۆ موسوڵمانە کۆچکارە جەنگاوەرەکان رادەگەیەنێ بۆیەش بەتایبەت ناوی کۆچکارەکانی هێنا بۆ زێدە رێز لێنانو دڵخۆشکردنیان.

دەفەرموێ ﴿والذين هاجروا في سبيل الله﴾ ئەوانەی لەپێناو ئایینی خودادا کۆچیان کردوە، زێدو نیشتمانی خۆیان بەجێ هێشتووە، بۆ رەزامەندیی خودا وازیان لەماڵو حاڵی خۆیان هێناوە، دەستیان لەملكو سامانی خۆیان بەرداوە، بەهیوای پاداشی خودان.

﴿ثم قتلوا أوماتوا﴾ پاشان لەو رێبازەدا کوژراون یان بەمردنی سروشتی خۆیان گیانیان سپاردوە، ﴿ليرزقنهم الله رزقاً حسنا﴾ ئەوە خودا بەتەئکید رزقو رۆزیی باشیان دەداتێ، بەهەشتیان پێ دەدا، فەضلو بەخششی خۆی دەرژێنێ بەسەریان دا ﴿وان الله لهو خير الرازقين﴾ بێگومان خودا باشترین کەسێکە رزقو رۆزیی دەبەخشێ، بەبێ حیسابو ئەندازە نازو نیعمەتیخۆی دەدا بەکەسانێك بیەوێ بیانداتێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ومن يخرج من بيته مهاجراً الى الله ورسوله ثم يدركه الموت فقد وقع اجره على الله﴾ (النساء/١٠٠)

لەئەنەسەوە ریوایەت کراوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((المقتول في سبيل الله والمتوفي في سبيل الله بغير قتل هما فى الأجر شريكان)) کەسێك لەپێناوی ئایینی خودادا بکوژرێ، یان کۆچ بکاو بەمردنی سروشتی گیانی دەرچێ، ئەوە هەردوکیان لەپاداش دا چون یەکن،

ئەمجار ئەو ریزقە حەسەنە رون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ليدخلهم مدخلاً يرضونه﴾ بێگومان خودا ئەو کۆچکارە جەنگاوەرە گیانبەخشانەی لەرێبازی خودادا گیانیان بەخشیوە، دەیانخاتە ناو شوێنێکەوە پێی رازینو

هیچ رەخنەیان لیّ نیە، ئەو شویّنەش بەهەشتی پیرۆزە. چۆن رەخنەیان لیّی دەبیّ؟ خۆ ئەوەندە خۆش‌و دلگیرە تەنانەت هیچ چاویّك لەوەپیّش شویّنی ئاوای نەبینیوەو هیچ گویّچکەیەك شویّنی ئاوا خۆشی نەبیستوە بەسەر دلی خەلکا بەخەیالیش تیّ نەپەڕیوە. هەروەکوو چۆن تیّیدا توشی ناخۆشی‌و تەنگ‌و چەلەمەیەك نابن! وەکوو لەئایەتیّکی تردا دەفەرمویّ: ﴿**لا يسمعون فيها لغواً ولا تأثيماً الا قيلاً سلاماً سلاما**﴾ (الواقعه/٢٥).

﴿**وان الله لعليم حليم**﴾ بیّگومان خودا زاناو ئاگادارە بەوانەی کەلەبەرخاتری خوداو بۆ رەزامەندی ئەو کۆچ دەکەن‌و جیهاد دەکەن‌و دەزانیّ شیاوی چ پاداش‌و بەخششیّکن، دەزانیّ نیازو مەبەستیان چیەو چۆنە، حەلیم‌و لیّ خۆشبووە، لەتاوانی رابوردوویان خۆش دەبیّ، هەروا حەلیم‌و لیّبووردوە: بەوە: کەخیّرا بەدرۆ خەرەوەکان عەزاب ناداو مۆلەتیان دەدا بۆ ماوەیەك بۆ ئەوەی بەخۆیان دا بچنەوەو تۆبە بکەن‌و ئیمان بهیّنن.

﴿**ذلك**﴾ ئەو پاداش‌و بەهەشتە رازاوە خۆشە بۆ ئەو کەسانەیە: کەلە ریّگای خودادا دەکوژریّن، یان بەمردنی سروشتی خۆیان لەغەریبی دەمرن! هەروا لەدونیادا بەسەر دوژمنانیان دا زالیان دەکا؛ چونکە ﴿**ومن عاقب بمثل ما عوقب به، ثم بغي عليه لينصرنه الله**﴾ هەرکەسیّ لەموسولمانان تۆلە لەکافرو موشریکەکان بکاتەوە بەئەندازەی ئەو ستەمەی لیّی کراوە، شەڕیان لەگەلّ بکاو بەرگری لەخۆی بکا، پاشان ناچار بکریّ بەوەی زیّدو نیشتمانی خۆی بەجیّ بهیّلیّ، لەسەر مالّو ملکی خۆی هەلّی قەنن، ئەوە بیّگومان خودا یارمەتی دەداو تۆلەی بۆ لەدوژمنانی دەسیّنیّ، پشتگیری لیّ دەکاو زالی دەکا بەسەریان دا شیعاری (لا اله الا الله) سەردەخاو شیعاری کافرەکان ژیّر دەخا.

﴿**ان الله لعفو غفور**﴾ بیّگومان خودا لەموسولمانان خۆش دەبیّ، وچاو پۆشییان لیّ دەکا ئەگەر تۆلەیان ستاندنەوەو زیّدەڕەوییان کرد. هەروا خۆش دەبیّ لەوانەی شویّن لیّخۆشبوونی خودا ناکەون: لەلیّخۆشبوونەکە دەستدریّژی

کارو شوێن ئارەزۆی خۆیان دەکەون: کەتۆڵە ستاندنەوەیە. چاوپۆشی دەکا لەتۆڵە سێنەرەکانو دەفەرموێ: مادام رێگام داون تۆڵە وەربگرنەوە صەرفی نەظەرتان لیٚ دەکەم!!

چونکە ئەوان بەتۆڵە ستاندنەوەکە، کاری رێگا پێدراوی خۆیان ئەنجام داوەو کاری باشتر: کەخۆراگریو عەفوو کردنی تاوانبارە پاشگوێیان خستووە، وەکوو دەفەرموێ: ﴿ولمن صبر وغفر، ان ذلك لمن عزم الأمور﴾ (الشوری/٤٣) یان دەفەرموێ: ﴿فمن عفا وأصلح فاجره علی الله﴾ (الشوری/٤٠) یان دەفەرموێ: ﴿وان تعفوا اقرب للتقوی﴾ (البقره/٢٣٧) دەی کەسێك سەرباری ئەوەی کەعەفو کردنو لێبوردن لەستەمکار باشترە لەتۆڵ ستاندنەوە لیٚ، باشترەکەی نەکردو تۆڵەی ستاندنەوە، خودا لیٚ ناگریو عەفووی دەکا: چونکە خودا بۆ خۆی رێگای تۆڵە ستاندنەوەی داوە.

برێ بەڵگە لەسەر بەتوانایی خودا

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيْلِ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِيُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَتُصْبِحُ ٱلْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ

وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلْغَنِيُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي ٱلْأَرْضِ وَٱلْفُلْكَ تَجْرِي فِي ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار باسی گەورەیی و بەدەسەلاتی خۆی کرد لەسەر رەخساندنی سەرکەوتن بۆ موسوڵمانان، ئەمجار جۆرەها بەڵگە دێنێتەوە لەسەر بەتوانایی خۆی بەسەر هەموو شتێك دا، جا كەسێك دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێك دا هەبێ و ئاگاداری هەموو شتێك بێ، دیارە دەتوانێ یارمەتی موسوڵمانان بدا، دەفەرموێ: ﴿ذلك﴾ ئەو سەرخستن و یارمەتیدانە: كەخودا بەموسوڵمانانی دەبەخشێ ﴿بأن الله يولج الليل في النهار ويولج النهار في الليل﴾ بەهۆی ئەوەوەیە: كەخودا شەو دەخاتە ناو رۆژەوە واتە: لەشەو كەم دەكاتەوە، دەیخاتە سەر رۆژ، بەپێچەوانەشەوە رۆژ دەخاتە ناو شەوەوە بەم جۆرە لەشەو كەم دەكاتەوە، دەیخاتە سەر رۆژ. دەكا ئەو ئەندازەیەی لەمیان زیادی دەكا لەوەی تریان كەمی دەكاتەوە. جاری واهەیە شەو درێژ دەكا رۆژ كورتە وەكوو لەپایزدا دەیبینی، وادەبێ رۆژ درێژ دەكا شەو كورتە وەكوو لەبەهاردا دەبیندرێ.

جا كەسێك دەسەڵاتی بەسەر ئەو شتانەدا بشكێ بەتەئكید دەتوانێ یارمەتی ستەم لێ كراوان بدا، پاداشتی فەرمانبەردار بداتەوەو تۆڵە لەسەرپێچیكاران بسێنێ!

﴿وان الله سميع بصير﴾ ئەوەش بەهۆی ئەوەوەیە: کەپەروەردگار هەموو دوعاو پاڕانەوەیەك دەبیسێ، هەموو حاڵو وەزعێك دەبینێ، لەزەویو لەئاسمانەکان دا هیچی لێ گوم نابێ.

ئەمەش نیشانەی ئەوەیە: پەروەردگار بەدیهێنەری خاوەن دەسەڵاتو تەصەڕوفە لەبوونەوەردا، چی بوێو چۆنی بوێ دەبێ بێتەدیو کەس نیە فەرمانو بڕیاری هەڵوەشێنێتەوە. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿قل: اللهم مالك الملك، تؤتي الملك من تشاء، وتنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير انك على كل شيء قدير تولج اليل في النهار وتولج النهار في الليل وتخرج الحي من الميت وتخرج الميت من الحي، وترزق من تشاء بغير حساب﴾ (ال عمران/٢٦-٢٧).

هۆی ئەم دەسەڵاتە ڕەهاو موطلەقە بێ سنوورە ئەوەیە: کەدەفەرموێ: ﴿ذلك بأن الله هو الحق وأن مايدعون من دونه هو الباطل﴾ ئەو قودرەتو دەسەڵاتە بێ سنوورە، ئەو زانیاریو بیستنو دیتنە بەهۆی ئەوەوەیە: کەخودا حەقو ثابیتو بێ وێنەو بێ شەریکە، (واجب لذاته) ییەو سەرچاوەی وجودەو هیچ خودایەك نیە شیاوی خودایەتیو عیبادەت بۆکردن بێ جگە لەزاتی پاکی، چونکە هەر خودا خاوەنی دەسەڵاتی ڕەهایەو هەموو شتێکی بوونەوەر ئاتاجی ئەوەو گەردنکەچی ئەوە، جگە لەزاتی خودا هەموو خودا درۆزنەکانی تر بەتاڵو پووچن، جگە لەخودا هەرچی عیبادەتی بۆ بکرێ بەتاڵەو جگە لەخودا کەس توانای زیان لێ دوور خستنەوەو سوود پێگەیاندنی نیە، هەموو خاوەن دەسەڵاتێکی ڕواڵەتی زەلیلو بێچارەیەو لای خودا بێ تواناو دەسەڵاتە.

﴿وان الله هو العلي الكبير﴾ هەموو ئەو شتانەی باسکران هۆیەکەی ئەوەیە خودا بەرزو پیرۆزو شکۆمەندە بەسەر هەموو شتێك دا، هیچ کەس لەخودا شکۆمەند تر نیە، کەس لەو بەدەسەڵات تر نیە، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وهو العلي الكبير﴾ (البقرة/٢٥٥) یان دەفەرموێ: ﴿الكبير

المتعال﴾ (الرعد/٩) ماناو مەبەستە سەرەکی یەکە ئەوەیە: دەفەرموێ: چۆن دەبێ بتپەرستو مادە پەرستان عیبادەت بۆ شتێك بکەن: کەناتوانێ زیان لەخودی خۆی دوور بخاتەوەو قازانج بۆخۆی کێش بکا؟؟ چۆن دەبێ بتپەرستی بکەنو واز لەعیبادەتی کەسێك بهێنن: کەهەموو کارێکی بەدەستەو بەسەر هەموو شتێك دا بالآدەستە؟!

﴿ألم تر ان الله أنزل من السماء ماءً فتصبح الأرض مخضرة﴾ ئەتۆ نابینی ئەی ئادەمیزاد! ئەی بیسەر! کەپەروەردگار با دەنێرێ هەورەکان هەڵدەداو کۆیان دەکاتەوەو لێکیان دەدا، ئەمجار بارانیان لێ دەبارێنێ، لەئاسمانەوە باران دەبارێنێ بەسەر زەوی وشكو تینوودا، ئیتر بەو بارانە زەوی مردوو سوتەمەڕۆ زیندو دەبێتەوەو بەگژو گیا سەوز هەڵدەگەڕێ، بەگوڵو گوڵزار دەڕازێتەوە، بەجۆرەها رەنگو دیمەن زەوی خۆی ئارایش دەداو خۆی دەنوێنێ!

هەڵبەتە بارینی بارانو سەوز بوونی زەویو رازاندنەوەی بەگوڵو گوڵزار دیاردەیەکەو وەرزانە دووبارە دەبێتەوە، دووبارە بوونەوەکەی گرنگی لەبەرچاوی ئادەمیزاد کەم دەکاتەوەو چاومان پێوەی راهاتووەو زۆر سەرنجمان راناکێشی،بەڵام کاتێك شاعیرێك بەهەستی ناسکی ئەو سروشتە دەپشکنێو سەرنجی خۆی دەداتێ لەو دیمەنە جۆرەها هەستو شعوورو دەورووژێنێو دڵو دەروون رادەچەنێنێ! دڵ هەست دەکا ئەم رووەکە بچکۆلەی لەم گڵە رەشە رسکاوەو ئەم تەڕو تازەییو گەشەو نەشەیەی پێوەیەتی، دەڵێی منداڵی ساوایە بۆ سروشت پێ دەکەنێو لەخۆشیو تەڕدەماخی خەریکە بفڕێ!!!

جا کەسێك بەم هەستە شاعیریو تێفکرینە سەرنج لەدەشتو سارای وەرزی بەهار بداو بەم جۆرە لەگوڵو گوڵزارو دیمەنە سروشتیەکان ورد بێتەوە. ئەوکاتە دەزانێ کۆتایی هێنانی ئایەتەکە بەڕستەی (ان الله لطیف خبیر) چەند جوانو گونجاوە لەگەڵ پێشەوەکەیدا.

بێگومان خودا بەلوطفو لێزانی خۆی ئەو روەکە رسکاوە چەکەرە کردوە، لەناو سکی زەوی دا بەدەستی قوردەتی خۆی پەروەردە دەکاو زەوی شەق دەکاو سەری پێ لەناو گلْ دەردێنیّو پیّی دەگەیەنیّ، بەقودرەتو دەسەلاّتی خۆی لەکاتی گونجاودا بارانی پێویست دەبارێنیّو ئاوو گلْ تێکەلْ بەیەك دەکاو غیذای درەختو روەك دابین دەکا! (سبحان الله! چ بەدیهێنەرێکە؟؟) ﴿له مافي السموات ومافي الأرض﴾ هەرچی لەئاسمانەکانو زەوی دا هەیە هەمووی ملکی خودایەو لەژێر دەسەلاّتی ئەودایە، لەئاسمانی خۆیەوە بۆ زەوی خۆی بارانی خۆی دەبارێنیّو نەشو نما لەخاك دا پەید دەکاو بژیوو خۆراکی پێویست بۆ گیانلەبەران و بۆ روەكو دارو درەخت بەهۆی بارانەوە لەزەوی پەیدا دەکا!

هەرچی لەئاسمانەکانو زەوی دا هەیە ملکی خۆیەتیو پێویستی بەهیچ شتێکیش نیە، زیندەوەران بەئاوو رووەك تێرو تەسەل دەکاو خۆراکیان بۆ دابین دەکا، پێویستی بەگیانلەبەرانو بژێویشیان نیە! ﴿وان الله لهو الغنى الحميد﴾ بێگومان خودا موحتاجی هیچ شتێك نیەو هەموو شتێك ئاتاجی ئەوە، ئەمەش نیشانەیەکی ترە لەدەسەلاّتو توانای رەهای خودا، نیشانەی ئەوەیە: خودا بەسەر هەموو شتێك دا بالاّدەستەو لەژوور هەموو شتێکەوەیە. ﴿الم تر ان الله سخر لكم مافي الأرض﴾ ئایا نازانی ئەی ئادەمیزاد! کەپەروەردگار هەرچی لەزەوی دا هەیەبەگیاندارو بیّ گیانیەوە بەکانو سەرچاوەو کشتو کالّو بەروو بوومیەوە لەفەضلو گەورەیی خۆیەوە. هەمووی بۆ ئێوە ژێر بار کردوە، بۆئەوەی بۆ بەرژەوەندی خۆتان بەکاریان بهێنن سوودیان لیّ وەربگرن، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویّ: ﴿وسخر لكم ما في السموات وما في الأرض جميعاً منه﴾ (الجاثية/١٣).

﴿والفلك تجري في البحر بأمره﴾ هەروەها کەشتی بۆ ئێوە رام کردوە واتە: عەقلّی بەئێوە داوە کەشتی دروست بکەن، ئەمجار بەقودرەتی خۆی وای کردوە ئەم کەشتیە بەناو دەریادا بڕواو نقوم نەبیّ، ئێوە بەئارەزۆی خۆتان لەم

ولات بۆ ئەو ولات کالای خۆتانی پێ وەگوێزن، بەکاری بێنن بۆ بازرگانیو گەشتو گوزارو گەلێ شتی تر، شتو مەکو کالای ئەم ولات بۆ ئەو ولات بگوێزنەوە کەپێویستی پێ ی هەبێت وە بەپێچەوانەشەوە.

﴿ ويمسك السماء ان تقع على الأرض الا بأذنه﴾ ئاسمانی راگرتووە بەو هەموو قەبارە زەبەللاحانەی: کەتێیدان بەخۆرو مانگو باقی ئەستێرەکانی ترەوە: کەهەر خودا دەزانێ چۆننو چەندن، هەموو ئەم قەبارە قورسانەی لەحەوادا راگرتووە، بەهۆی هێزی کێشندەوە (الجاذبية) لێك نادەنو دەعم ناکەن، هەریەکەیان لەمەدارو بواری خۆیدا دێتو دەچێ، هەموویان (ماسی ئاسا!) لەفەضادا مەلەدەکەن. بە ویستو توانای خۆی رایگرتوونو کۆنترۆڵی کردوون، ئەگەر مەیلی لێ بووایە رێگای دەدا ئاسمان بەهەموو ئەو قەبارانەی تێیدان بەسەر زەوی دا دەکەوتو چی تێدایە لەناو دەچوو! وەلێ بەلوطفو مەرحەمەتی خۆی، ئەو قەبارانەی راگرتوونو ناهێڵێ بەسەر زەوی دا بکەونو لێك بدەن، تاکاتی دیاریکراو کەرۆژی قیامەتە، ئەوکاتە ئاسمانەکان شەق دەبەنو ئەستێرەکان هەڵدەوەرنو کۆتایی دونیا دێ!! وەکوو دەفەرموێ: ﴿**اذا السماء انفطرت، واذا الكواكب انتثرت**﴾ (الانفطار/١-٢).

ئەگەر ئەو نیظامە وردە تۆکمە پتەوەی خودا نەبوایە ئەو قەبارە زەبەللاحو بێ ژمارانەی بوونەوەر لەیەکیان دەداو لێك دەخشانو خاپوور دەبوون هەرچی لەناویان دا بوو لەناو دەچوو!!!

﴿ان الله بالناس لرءوف رحيم﴾ بێگومان پەروەردگار دەربارەی ئادەمیزادان - هەرچەندە سپڵەو پێنەزانو ستەمکارن - بەرەحمو بەزەییە، جوانی بوونەوەری بۆ رەخساندون تا لەززەتی لێ وەربگرن، بەتێڕامانو لێ وورد بوونەوەی کەیف خۆش بن، عەقڵو هۆشی پێ داون بۆئەوەی نیشانەکانی بوونەوەر بکەنە بەڵگەو نیشانە لەسەر وجوودی خودای مەزن.

﴿وهو الذی احیاکم ثم یمیتکم ثم یحییکم﴾ پەروەردگار خودایەکی وەهایە ئێوەی لەنەبوونەوە دروست کردوە گیانی پێ بەخشیون، پاش ئەوەی ئێوە هیچ نەبوون بەدی هێناون، پاشان: کەکاتی مەرگتان هات‌و تەمەنتان تەواو بوو دەتانمرێنێ. مردنیش خۆی لەخۆیدا بۆ ئێوە داپۆشەرو نیعمەتە.

﴿ثم یحییکم﴾ پاشان رۆژی قیامەت ئێوە زیندو دەکاتەوە بۆ حیساب‌و لێکۆڵینەوە بۆ پاداش وەرگرتنەوەو تۆڵە لێ ستاندنەوە.

﴿ان الانسان لکفور﴾ بێگومان ئادەمیزاد سپڵەو پێنەزانەو ئینکاری نیعمەتەکانی خودا دەکا بەسەریەوە، رێزی ئەو نیعمەتە جۆراو جۆرانە ناگرێ: کەخودا پێی بەخشیون، واناکا بەهۆی ئەو نیعمەتانەوە بگاتە حاڵەتێك عیبادەتی خودا بکاو یەکتاپەرست بێ، واز لەبەندایەتی کردنی هەموو شتێك بێنێ جگە لەبەندایەتی کردن بۆ خودا. بێگومان ئەو نەفخە گیانییەی یەکەمجار لەئادەم پەیدا بوو مەعجیزە بوو، لەهەر شتێکی تریش دا کەپەیدا دەبێ موعجیزەیە هەر ئەو موعجیزەیە لەهەموو زیندوێك دا سات دوای سات‌و رۆژانەو شەوانە تازە دەبێتەوە، ئائەو نەفخە گیانییە نهێنی‌یەکەو تا ئێستاو لەمەدواش زاناو نەزان تیێدا سەرگەردانن‌و نازانن چیەو چۆنە. هەڵدەگرێ لیٚ ی ورد ببینەوەو سەرنجی بیرو هۆشی خۆمانی تێدا خەرج بکەین مردنیش نهێنی‌یەکی ترە عەقڵی ئادەمیزاد ناتوانێ دەرکی بکا، ناگەهان پەیدا دەبێ‌و یەخەی دەگرێ‌و تێکیەوە دەپێچێ!! نێوان مردن‌و گیان‌و سروشتی هەردوکیان مەسافەیەکی دورو درێژەو جێگای سەرنج‌و تێفکرینە. زیندو بوونەوەی دوا مردنیش نهێنی یەکی تری خەزێنەی غەیبی پەروەردگارە، پەیدابوونی ئەویش جێگای سەرنجدانەو حەق وایە بیری لیٚ بکەینەوە. بەڵام ئادەمیزاد کافرەو گوێ بەو هەموو بەڵگەو نیشانانە نادا‌و بیر لەپەیدا بوونی خۆی‌و گیان پێ بەخشینی خۆی ناکاتەوەو نایکاتە بەڵگە لەسەر زیندوبوونەوەی دوای مردن‌و پەند ئامێز نابێ وەکوو لەئایەتێکی تردا

دەفـەرموێ: ﴿كيف تكفرون بالله، وكنتم امواتاً فاحياكم، ثـم يميتكم ثـم يحييكم ثم اليه ترجعون﴾ (البقرة/٢٨) یان دەفـەرموێ: ﴿قل: الله يحييكم، ثم يميتكم، ثم يجمعكم الى يوم القيامة، لاريب فيه﴾ (الجاثية/٢٦).

هەموو گەل و نەتەوەیەک شەریعەت و ڕێبازێکی هەیە پەیڕەوی دەکەن

لِّكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِن جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

دەڵێن: هۆکاری نازڵ بوونی ئایـەتی (٦٧) ئـەوە بـووە کافرەکـان کێشـەو جیدالیان دەربارەی گۆشتی مردارەوە بـوو نایـەوە، بەموسـوڵمانەکانیان گـوت: ئێوە گوشتی خۆتان دەخـۆن، ئـاژەڵێك خۆتـان سـەری بـبڕن گۆشـتەی دەخـۆن، کەچی گۆشتی ئەو ئاژەڵە ناخۆن کەخودا دەیکوژێ! مەبەستیان مردارەوە بـوو بووە، یان بە موسوڵمانەکانیان گوت: ئەوە چیتانە ئەوەی بۆ خۆتـان دەیکـوژن گۆشتەکەی دەخۆن؟ کەچی ئەوەی خودا دەیکـوژێ گۆشـتەکەی نـاخۆن؟! حـەق

وابوو: ئەوەی خودا دەیکوژێ باشتری بخۆن لەوەی بەکێردی خۆتان سەری دەبڕن!! ئیتر ئەم ئایەتە نازڵ بوو!

پەیوەندی ئەم کۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە ئەوەیە: پەروەردگار لەوە پێش باسی نیعمەتەکانی خۆی کردو ئەوەی ڕاگەیاند: کەبەسۆزو بەبەزەیی یەبۆ بەندەکانی، هەرچەندە هەندێکیان کافرنو بڕوایان بەهەبوونی خودای تاكو تەنها نیەو سوپاسی نیعمەتەکانی ناکەن. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا نەهی لەوانە دەکا کەهاوچەرخی پێغەمبەرن لەخاوەن نامە ئاسمانییەکان: کەچی دی کێشەو دەمە دەمێ لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ نەکەنو رەخنە لەشەریعەتو یاسای ئیسلام نەگرن، ئەمجار فەرمان بەپێغەمبەر ﷺ دەکا: کەبەردەوام بێ لەسەر گەیاندنی پەیامی حەقو راستی خۆی.

دەفەرموێ: ﴿لكل امة جعلنا منسكا هم ناسكوه﴾ ئێمە بۆ هەموو گەلو نەتەوەیەك شەریعەتو یاساو ڕێبازی گونجاومان داناوە، یاساو شەریعەتی هەموو گەلو نەتەوەیەکمان واداناوە: کەلەگەڵ ڕۆژگارو ناوچەکەیان دا بگونجێ. لەهەمان کات دا لایەنی (تطور)و کامڵ بوونی عەقڵی ئادەمیزادیشمان بەرچاو گرتووە. هەرکەسێ سەیری ئایینە ئاسمانییەکان بکا بۆی دەردەکەوێ پەروەردگار تەوراتی بۆ سەر موسا ﷺ نازڵ کردوە جۆرە توندو تیژییەکی تێدایە بۆ چارەسەرکردنی ماددە پەرستیو بۆ ڕاپەراندنو ورە بەرزکردنەوەی بەنوئیسرائیلی دژی ستەم. پاشان ئینجیلی ناردوە بۆ حەزرەتی عیسا ﷺ، گرنگی زۆری داوە بە لایەنی ڕۆحیو گرنگی دان بەکاکڵەی ئایینو خودا پەرستی پاشان کەعەقڵی ئادەمیزادیی پێگەییو کامڵ بوو حەزرەتی موحەممەدی ﷺ کردە پێغەمبەرو قورئانی بۆ نارد، بۆ چەسپاندنی بنەمای حەقو عەدالەتو گرنگی دان بەلایەنی ڕۆحیو ماددی بەیەکەوە، پێ داگرتن لەسەر گرنگی عیلمو زانیاری، بەکارهێنانی عەقڵو گرنگی دان بەگەشە کردنی، بەم جۆرە ئیسلام یەکەم ئایینێکی ئاسمانییە بناغەی

حەضارەتی بەتێرو تەسەلی بۆ ئادەمیزاد داناوە، شەریعەتو یاساکانی میانەڕەوەو هەموو لایەنێکی ژیانیان بەرچاو گرتووە.

ئایینەکانی تر بەکەڵکی کۆمەڵگایەكو دێتو بۆ ماوەیەك گونجاوە پەیڕەوییان بکرێ، بەڵام ئایینی ئیسلام ئاینێکی تێرو تەسەڵو گشتگیرو گونجاوەو بۆ هەموو گەڵو نەتەوەیەکە، بەکەڵکی هەموو رۆژگارێك دێ.

دەی کەوابێ ﴿فلا ينازعنك في الأمر﴾ بائەو هاوچەرخانەت دەربارەی ئایین کێشەت لەگەڵ نەکەن، بۆ هەموو گەڵو نەتەوەیەك شەریعەتێکی تایبەتی گونجاو بۆ ئەو رۆژگارەی تێ یدا هاتووە هەبووە.

قورئانمان ناردۆتە خوارێ هەموو ئایینەکانی تری نەسخ کردۆتەوە چونکە دەوریان بەسەر چووە بەکەڵکی کارپێکردنو پەیڕەوی کردن نایەن، ستۆك بوون.

کەوابێ ئەتۆش ئەی موحەممەد! دلگران مەبە بە کێشەو دەمە دەمێی ئەوانەی رەخنە لەپەیامەکەت دەگرنو بەربەرەکانیت دەکەن، باهەڵوێستو کێشەو جیدالی ئەوان ئەتۆ لەرێبازی پیرۆزی خۆت لانەدا، لەسەر پەیامی خۆت بەردەوام بەو سووربە لەسەر گەیاندنی بەخەڵك، ﴿وادع الى ربك﴾ ئەو کێشەکارو هەڵوێست خوارو بیرچەوتانەو کەسانی تریش بانگەوازیی بکە بۆ رێبازی خودا، هەموو ئادەمیزاد بانگ بکە بۆ ئایینی حەقو راست، خۆت بەکێشەو دەمە دەمێ ی ئەوان هەڵەوگیر مەکە. هەلیان بۆ مەڕەخسێنە موجادەلەت لەگەڵ دا بکەن. سەرگەرمی بانگەوازی کردنی خۆت بە ﴿انك لعلى هدىً مستقيم﴾ بێگومان تۆ ئەی موحەممەد! لەسەر رێبازێکی راستو حەقی، دڵنیابە لەراستی رێبازو پرۆگرامت، هەرکەسێ شوێنت بکەوێ دەگاتە مەبەستو، کامەرانیو سەربەرزی دونیاو قیامەت بەدەست دێنێ. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ ﴿ولا يصدنك عن آيات الله بعد اذ انزلت اليك وادع الى ربك، ولا تكونن من المشركين﴾ (القصص/٨٧) ئەمە رێبازی تۆیەو پابەندی بە ﴿وان جادلوك فقل: الله أعلم بما تعملون﴾ ئەگەر ئەوانە رویان

لەبەلگەو دەلیلی راست وەرگێڕاو رویان کردە کێشەو جیدالو دەمە دەمێ، لەگەڵیان پێدا مەچۆ، بەڵکو بەکورتی بیبڕەوەو کاتی خۆت بەجیدال بەفیڕۆ مەدە. بەشێوەی هەڕەشەو ترساندنیان بڵێ: خودا دەزانێ چی دەکەنو هەڵوێستتان چۆنە، هەروا ئاگاداری کردەوەو هەڵوێستی منیشە، رۆژی قیامەت هەرکەس بەگوێرەی کردەوەو هەڵوێستی خۆی پاداش دەدرێتەوەو تۆڵەی لێ دەسێنرێتەوە: خۆت بەکێشەو جیدالەوە هەڵەوگیر مەکە چونکە جەدەلو کێشە کاتێك سوودی هەیە: کەدڵەکان ئامادەباشی هیدایەت وەرگرتنو دۆزینەوەی حەقیان تێدا بێ، بەڵام ئەگەر ئەوانە دڵیان رەق بوو سوور بوون لەسەر کوفرو گومڕایی، جەدەلو کێشە بێ سوودە. پێویست ناکا درێژە بەجیدالەکە بدەی. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وان كذبوك فقل: لي عملي، ولكم عملكم، انتم بريئون مما اعمل، وانا بريء مما تعملون**﴾ (یونس/٤١) چونکە دوای ئاراستە کردنی ئەو هەموو بەڵگە ئاشکرایانە جگە لەم جۆرە هەڕەشە کردنە هیچی تر گونجاو نیە پێیان بگوترێ.

بۆیە دوا بەداوی ئەوە فەرموی: ﴿**الله يحكم بينكم يوم القيامة فيما كنتم فيه تختلفون**﴾ واتە: پەروەردگار رۆژی قیامەت حوکمو بڕیاری خۆی دەردەکا لەنێوان ئێوەی موسوڵمانو کافرەکان دا دەربارەی بیرو باوەڕو کاروبارێ کەئێوە تێیدا کەوتوونە کێشەوە. پاداشو سزای هەموولایەکتان یەکالادەکاتەوە، پاداشی بەهەشت بۆ خودا پەرستانو ئاگری دۆزەخ بۆ بێ باوەڕان. جائەوکاتە دەزانن کێ حەقەو کێ هەڵەیە، کێ راست دەکاو کێ درۆ دەکا!

بەکورتیو پوختی فەرمان بەپێغەمبەر ﷺ دەکا، هەروا بەهەموو بانگخوازانی رێگای ئاینو خودا پەرستی: کە بەردەوام بن لەسەر بانگەوازی کردن بۆ شەریعەتی پەروەردگارو ئایینی خودا پەسند، هیچ گوێ بەجیدالو دەمە دەمێ ی کافرو بێ بڕوایان نەدەن، چونکە بانگخوازانی حەق رێگایان

ڕۆشن‌و ئاشکرایەو داشیان سوارەو بەڵگەیان بەهێزە، پشتیان بەهێزی خودا قایم‌و پتەوە.. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: **﴿فلذلك فادع واستقم كما امرت، ولا تتبع اهواءهم، وقل امنت بما انزل الله من كتاب، وامرت لأعدل بينكم، الله ربنا وربكم، لنا اعمالنا ولكم اعمالكم، لاحجة بيننا وبينكم، الله يجمع بيننا واليه المصير﴾** (الشورى/١٥).

ئەمجار پەروەردگار هەواڵی کەماڵی زانیاری خۆی دەدا بەرامبەر دروستکراوانی، ئەوە ڕادەگەیەنێ: کەزانیاری تەواوی هەیە بەبوونەوەر پێش دروستکردنی‌و دوا دروستکردنی، هەروا زانیاری تەواوی هەیە بەوەی کێ شیاوی تۆڵەو سزایە! دەفەرموێ: **﴿الم تعلم ان الله يعلم ما في السماء والأرض﴾** ئایا نەتانزانیوە ئەی پێغەمبەر! ئەی بیسەر!؟

واتە: زانیوتەو دەزانی: کەخودا زانیاری تەواوی هەیە بەوەی لەئاسمان‌و زەوی دا هەیە، بەئەندازەی گەردیلەیەك‌و کەمترو زیاتریش هیچ شتێکی لەئاسمانەکان‌و زەوی دا لیّ ی گوم نابیّ‌و ئاگای لەهەموو شتێکە، تەنانەت پێش ئەوەی بوونەوەریش بێنێتە ئاراوە، هەر ئاگاداری تەواوی دەربارەی هەموو شتێك هەبوە.

﴿ان ذلك في كتاب﴾ پەروەردگار هەموو زانیارییەکی لەلەوحولمەفوظ دا نوسیوەو. چی ڕوی داوەو چی ڕو دەدا تارۆژی قیامەت هەمووی لەو کتێبە گەورەیەدا کەناوی لەوحولمەحفوظە نوسیوەو چەسپاندویەتی، **﴿ان ذلك على الله يسير﴾** بێگومان زانیاری تەواو و گشتی دەربارەی هەموو شتێك، هەروا یەکالاّکردنەوەی ئاکامی بەندەکانی لە ڕۆژی قیامەت دا لەسەر خودا ئاسانەو هیچ پێیەوە ماندو نابیّ.

بڕێ کار پووچی موشریکەکان و تەحەددا لێکردنیان بەوە کە بتەکانیان بتوانن مێشێک دروست بکەن

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَـٰنًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِۦ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظَّـٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتُنَا بَيِّنَـٰتٍ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمُنكَرَ ۖ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِٱلَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِنَا ۗ قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُ ۗ ٱلنَّارُ وَعَدَهَا ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ۖ وَإِن يَسْلُبْهُمُ ٱلذُّبَابُ شَيْـًٔا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ ٱلطَّالِبُ وَٱلْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ

رُسُلًا وَمِنَ ٱلنَّاسِۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٞ ﴿٧٥﴾ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ﴿٧٦﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار ئەوەی رون کردەوە: کە خۆی زاناو دانایەو ئاگاداری هەموو شتێکە، ئەمجار ئەوە رون دەکاتەوە: کە عیبادەتکردنی موشریکەکان بۆ غەیری خودا شتێکی بێ بناغەو بێ بەڵگەیە، هیچ بەڵگەیەکی عەقڵیو نەقلییان بەدەستەوە نیە. ئەوانە وێڕای گێلیو نەفامی خۆیان هەرکاتێ رێگای راستو حەقیان نیشاندرا، ئایەتی قورئانیان بەسەردا خوێندرایەوە، دەمو چاویان رەش هەڵدەگەڕێو رقیان هەڵدەستێو فسقەڵ دەبنو خەریکن پەلاماری قورئانخوێنو ئامۆژگاریکەرەکان بدەن. بەڵام باباش بزانن: ئەوەی لەقیامەت دا تووشیان دێ گەورەترو سامناکترە.

ئەمجار دوای رونکردنەوەی ئەوە: کە ئەو کافرانە جگە لە خودا شتێك دەپەرستن هیچ بەڵگەی عەقڵیو نەقلی نیە لەسەر خودایەتییان، باسی پڕو پووچی بیرو باوەڕو بۆچونیان دەکا، ئەوە دەچەسپێنێ: کەئەوانە نەفامنو نازانن گەورەیی خودا چۆنە. ئەمجار لەباسی ئیلاهییاتەوە دەگوێزێتەوە بۆ باسی پێغەمبەرایەتی، ئەوەش روون دەکاتەوە: کەپەروەردگار لەئادەمیزادو فریشتە کەسانێك هەڵدەبژێرێ کەشیاو بن بۆ فرستادەییو گەیاندنی پەیامی خۆی وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿الله اعلم حيث يجعل رسالته﴾ (الأنعام/١٢٤).

جا کەلەوە پێش فەرمانی بە پێغەمبەر ﷺ کرد کەهەل بۆ موشریکەکان نەڕەخسێنێجیدالو دەمەدەمێ ی لەگەڵ دا بکەن، ئەمجار پەردە لەسەر مەنهەجی موشریکەکان هەڵدەداتەوە، خواریو پوچیو نەزانیو ستەمکارییان

دەخاتە ڕو، ئەوە دەچەسپێنێ.. کە ئەوانە بێ بەشن لەیارمەتی دانی خوداو کەس پاڵپشتیان نیە. دەفەرموێ:

١- ﴿ویعبدون من دون الله ما لم ینزل به سلطانا, وما لیس لهم به علم﴾ ئەو موشریکە نەفامانە عیبادەت لەغەیری خودا بۆ شتێك دەکەن، هیچ بەڵگەیەکی عەقڵی‌و نەقڵییان بەدەستەوە نیە لەسەر ڕاستی عیبادەت بۆ کردنیان، پەروەردگار هیچ نیگاو سروشی نەناردۆتە خوارێ عیبادەت بۆ کردنیان بەڕەوا بزاندرێ. جا وەکوو بەڵگەی نەقڵی‌و بیستراویان بەدەستەوە نیە بەڵگەی عەقڵی‌و مەنطیقیشیان بەدەستەوە نیە، کەوابوو ئەوان کوێرانە بتپەرستی دەکەن‌و لاسایی باوك‌و باپیرانیان دەکەنەوە، نەفام‌و نەزان‌و کەودەنن.

ئەوانە عیبادەت بۆ چەند بت‌و صەنەمێك دەکەن، یان ئادەمیزاد دەپەرستن یان شەیتان دەکەنە ڕێ نیشاندەری خۆیان، ئەمانە هەموویان بەتاڵ‌و پوچن لەخوداوە یارمەتی نادرێن، بێ بەڵگەو دەلیلن، خەرافات‌و پوچ‌و بێ بناغەن! ئەوانە بەو هەڵوێست‌و بتپەرستییەیان ستەم لەخودی خۆیان دەکەن. ﴿وما للظالمین من نصیر﴾ ئەو کارە ستەمکارانە، لە خوداوە یارمەتیدەریان نیە، کەس نیە بتوانێ ئەو عەزابەی لەخوداوە بۆیان بڕیاردراوە لێیان دوور بخاتەوە، نەهێڵێ عەزابی خودا بیانگرێتەوە.

٢- لەهەموو شتێك سەیرو سەمەرە تر ئەوەیە ئەوان عیبادەت بۆ شتێك دەکەن، کە هیچ بەڵگەیەك نیە لەسەر عیبادەت بۆ کردنی لەهەمان کات دا گوێ ڕاناگرن بۆ بانگەوازیی حەق‌و ڕاستی، هیچ ئامۆژگاریی‌و بانگەوازییەك قبووڵ ناکەن، بەڵکوو بەبانگکردن‌و ئامۆژگاری زیاتر شێلگیر دەبن‌و سەرکەشی دەیانگرێ‌و پشت هەڵ دەکەن ئەوەتا ﴿واذا تتلی علیهم آیاتنا بینات تعرف في وجوه الذین کفروا المنکر﴾ هەرکاتێ ئایاتی قورئان بەسەر ئەوموشریکانەدا بخوێندرێتەوە، بەڵگەو دەلیلیان بۆ بهێندرێتەوە لەسەر تاك‌و

تەنهایی خوداو راستی پێغەمبەرایەتی، دەمو چاویان رەش دادەگیرسێو نیشانەی رقو فسقەڵییان پێوە دیارەو دڵیان پڕ دەبێ لەرقو کینەو چاویان لێ دەچێتە پشتی سەر، مووی جەستەیان گرژ دەبێ. ﴿یکادون یسطون بالذین یتلون علیهم آیاتنا﴾ نزیکە هەڵمەت بۆ ئەوانە بەرن: کەلەقورئانەوە بەڵگەی راستو دروستیان بۆ دەخوێننەوە، دەستیان بۆ درێژ دەکەنو خەریکن پڕکێشیان بکەنێو بەزمانی درێژیان کەزافیان لێ دەکشێن، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە: کەدڵیان بەکوفرو بێدینی دەکوڵێو هەڵدەچێو بەرقو کینە سەر دەکا، نەفامیو سەر ڕەقیو کوفرو بێدینی بەسەر دڵو دەرونیان دا زاڵە.

هەتا وایان لێ هاتووە لەئیمانهێنانیان نائومێد بی! چارەسەریان بەتۆ نەکرێ، وایان لێ هاتووە لەپێغەمبەرو موسوڵمانان یاخی بن!!!

﴿قل: أفأنبکم بشر من ذلکم؟﴾ ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ: ئایا گوێ رادەگرن تا هەواڵتان بدەمێ بەخراپتر لەو خەمو خەفەتەی تووشتان دێ بەهۆی خوێندنەوەی قورئان بەسەرتان دا؟ ئەم رقو کینەی ناو دڵتانو ئەو ناڕەحەتیەی لەئامۆژگاری کردنو خوێندنەوەی قورئان بەسەرتان دا تووشتان دەبێ لەبەرامبەر ئەو عەزابەی رۆژی قیامەت تووشتان دێ هەر بەهیچ دەژمێردرێ، خەبەرتان بدەمێ بەخراپتر لەو ناخۆشیەی لەدونیادا لەئاکامی بانگەوازی کردنتان دا بۆ خودا پەرستی تووشتان دێ؟!

﴿النار وعدها الله الذین کفروا وبئس المصیر﴾ ئەویش ئاگری دۆزەخە: کە خودا وادەی داوە بەوانەی کافرن بیانخاتەناویو خراپترین شوێنە.. ئاگری دۆزەخ زۆر سامناکترەو کوشندە ترە لەوەی خۆشەویستانی خودای لەدونیادا پێ دەترسێنن، ئەو ئاگرەی خودا وادەی داوە: کەبەنسیبی ئەوانەی بکا: کەکافرو خودا نەناسن، بەراستی دۆزەخ خراپترین سەرەنجامو شوێنی حەوانەوەیە بۆ کافرە موشریکەکان. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿انها ساءت مستقراً ومقاماً﴾ (الفرقان/٦٦).

ئەمجار پەروەردگار موشریکەکان ئاگادار دەکاتەوە لەسەر هیچو پووچی بتەکانیان‌و گێل‌و بێ عەقڵی ئەوانەی دەیانپەرستن‌و بەخودایان دەزانن، دەفەرموێ: ﴿يأيها الناس ضرب مثل فاستمعوا لـه﴾ ئەی ئادەمیزادینە! نموونەو مەثەلێك هێنراوەتەوە گوێی بۆ بگرن، نموونەی ئەو بتانەی نەفام‌و کافرەکان عیبادەتیان بۆ دەکەن لەجیاتی خودا، هێنراوەتەوە لیێ ی ورد ببنەوەو حاڵ‌و وەزعی ئەو بتانە تەماشا بکەن، تێیان بفکرن، جا کەلەوان حاڵی بوون‌و چاك ناسیتانن، ئەوە حاڵی پەرستکارەکانیان خراپترەو ئەوان لەبتەکانیان هیچ‌و پووچ ترن، چونکە ئەوان بەدەستی خۆیان دارو بت دەتاشن‌و دەیانکەن بەخودای خۆیان!!

﴿ان الذين تدعون من دون الله لن يخلقوا ذباباً ولو اجتمعوا لـه﴾ ئەوانەی ئێوە دەیانپەرستن ئەی بتپەرستینە! جگە لەخودا، توانای دروستکردنی مێشێکیان نیە، تەنانەت ئەگەر هەموو پەرستراوەکانتان کۆ ببنەوە تێکڕا کۆمەکی یەکتر بکەن‌و بەهەموانیان ناتوانن تاقە یەك مێش دروست بکەن!

بێگومان دروستکرنی مێش بەنیسبەت غەیری خوداوە وەکوو دروستکردنی حوشترو فیل‌و کەرکەدەن مەحاڵە. چونکە مێش وەکوو گیانلەبەرانی تر ئەو نهێنیە سەر سووڕهێنەرەی تێدایە، کەپێی دەگوترێ گیان، گیانیش نهێنیەکە هەموو مەخلوقات لەئاستی دا دەسە پاچەو بێ دەسەڵاتن‌و هیچ کەس جگە لەخودا نازانێ‌گیان چیەو لەچی پەیدا دەبێ‌و چۆن پەیوەندی بەلاشەوە دەکاو لەکوێوە دێ. کەوابوو دروستکردنی هەموو گیانلەبەرێك بۆ غەیری خودا وەکوو یەك مەحاڵە، وەلێ قورئان کەلەناو گیانلەبەران دا باسی مێشی کردوە، چونکە بچکۆلەو هیچ‌و پووچ‌و قێزەون‌و هەمیشە لەبەرچاوە، دەی دەسەوەسانی لەئاستی دروستکردنی ئەو گیانلەبەرە هیچ‌و پووچە، زیاتر سێبەری بێ تونایی دەخاتە زیهنەوەو پتر بێ دەسەڵاتی

بتەکان دەخاتە ڕو تائەو گیانلەبەرە گەورانە! ئەگەر ئێمە لەکوردەواری خۆمان دا باسی بێ دەسەلاتی کابرایەك بکەین، دەڵێین: (فلان کەس مێشی پێ لەناو ناکرێ) یان مێشێکی پێ ناکوژرێ!

ئەمجار قورئان هەنگاوێکی گرنگتر دەهاوێژێو نموونەیەکی تری بێ دەسەلاتی دەهێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿وان یسلبهم الذباب شیئا لا یستنقذوه منه﴾ ئەو خودا درۆزنانە هێندە بێ دەسەلاتو دەسەوسانن تەنانەت ئەگەر مێش شتێکیان لێ بفڕێنێ ناتوانن فڕێندراوەکە رزگار بکەن، جائەو بەخودا زانراوو پەرستراوانە ئەگەر دارو بەردو مادەی بێ گیان بن، ئەوە ئاشکرایە توانای ئەوەیان نیە ئەگەر مێش شتێکیان لێ بفڕێنێ لیٚ ی بسێننەوە، خۆ ئەگەر پەرستراوەکان ئادەمیٚو گیانلەبەریش بن؛ دووبارە ناتوانن شتێك مێش لێیان داڕنێ لیٚ ی بستێننەوە!

تەعبیری قورئان مێشی هەڵبژاردوە بۆ ئەم شوێنەو ئەوی بەنموونە هێناوەتەوە، هەرچەندە ئەو گیان لەبەرێکی قێزەونو هیچو پووچە، کەچی وێڕای هیچو پووچیو کەمبایەخیشی خەتەرترین نەخۆشی هەڵدەگرێ، بەقیمەتترین شت لەئادەمیزاد دەرفێنێو ناتوانێ بەرگری لەخۆی بکا بەرامبەر هەڵمەتی مێش، چاوو بینایی لەئادەمیزاد دەستێنێ، جاری وادەبێ گیانیان لیٚ دەستێنێو کۆتایی ژیانی زیندەوەر دەهێنێ!

مێش هەڵگری نەخۆشی سیلو تیفۆئیدو دوسنتاریایەو چاو ئێشەی پێوەیە، گەلێك میکرۆبی تری سامناکی پێیەو بەهۆی ئەو میکرۆبانەوە چەند شتی گرنگی خۆشەویست لەئادەمیزاد دادەڕنێو تازە ئەوەی بردی لیٚ ی ناسەندرێتەوە. بۆنی خۆش دەفڕێنێ، لەشساغیو بینایی دەبا ئەوەی فڕاندی تازە ناگەڕێتەوە.

بەڵێ بەهۆی پێشکەوتنی باری تەندروستیو داوو دەرمانو پزیشکی یەوە، هەندێ لەتەندروستیو لەش ساغی پەیدا دەبێتەوە، وەلیٚ ئەو

تەندروستیو لەش ساغیەی پەیدا دەبێتەوە شتێکی تازەیەو کۆنە فڕێندراوەکە نیە.

ئەمەش راستییەکی ترە ئوسلووبی قورئان بەکاری هێناوە، ئیختیاری ئەو گیانلەبەرە هیچو پووچەی کردوە، خۆئەگەر بیگوتایە ((وان یسلبهم السباع شیئاً لایستنقذوه منها..)) ئاماژەی هێزو توانای تێدا دەبوو، ئەوکاتە دەسەوەسانی بتو صەنەمەکانی بەباشی نەدەگەیاند! ئەمجار لەکۆتایی دیمەنەکەدا ئەم رستەیە دەهێنێو بۆ زێدە دامەزراندنی وێنەکەو دەفەرموێ: ﴿ضعف الطالب والمطلوب﴾ داواکار کەبتو صەنەمەکانن بۆ گەڕاندنەوەی ئەو شتەی لێیان فڕێندراوە داوا لێکراو کەمێشەکەیە، یان داواکار کەپەرستشکارەکەیەو داوالێکراو کەبتەکەیە هەردولایان لاوازو دەسەوەسانو هیچیان لەباردا نیە!

ئەمەش ئەوپەڕی نەزانیو گێلی بتپەرستەکان نیشان دەدا، چونکە بەڕوالەت عیبادەتکار تەماعی کێشکردنی سوودو دوورخستنەوەی زیانی بەعیبادەت بۆ کراوەکە هەیە. دەی بتپەرست هیچ سوودێکی لەبتەکەوە پێ ناگا، ئەمەش نیشانەی هیچو پووچی بتەکانو گێلی بتپەرستانە!

دەی کەوابێ بەچ عەقڵێكو بەچ رویەك ئەو بتانە دەکرێن بەهاوشانی خودا لەعیبادەت بۆ کردن دا. بۆیە پەروەردگار جەخت لەسەر گێلیو نەفامی بتپەرستان دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ما قدروا الله حق قدره﴾ ئەوانە وەکوو پێویست خودایان نەناسیوە، رێزیان بۆ خودا دانەناوە بەجۆرێك کەشایانی ئەو بێ، ئەووەتا ئەو بتە بێ دەستەلاتانەیان کردون بەهاوشانی خودا؛ رێزو تەقدیری شیاویان بۆ خودا دانەناوە، وازیان لەپەرستنی ئەو خودا حەقو خاوەن دەسەلاتە هێناوە، روویان کردۆتە پەرستنی ئەو دارو بەردە هیچو پووچانە: کەدەسەلاتی مێشێکیان نیە!

﴿ان الله لقوی عزیز﴾ بێگومان خودا بەهێزو تواناو دەسەڵاتە، بەهێزو توانای خۆی بوونەوەری هێناوەتە دی. عەزیزو باڵادەستە، هەموو شتێکی گەرنکەچ کردوە، هەموو شتێك لەژێر دەسەڵاتی زەبوون بێ وەجە، زەلیل‌و کەساسە! کەوابوو هەر ئەو شیاوی عیبادەت بۆ کردن‌و رێز لێنان‌و پەرستش بۆ کردنە!

بەڵێ ئەوانە وەکوو پێویست خودایان نەناسیوەو رێزو تەقدیریان لێ نەناوە، وەحاڵ ئەوانە هەموو کاتێ ئاثاری دەسەڵاتی خودا دەبینن، دەست ڕەنگینی خودا لەبوونەوەردا هەست پێ دەکەن! کەچی شتێك دەکەن بەهاوەڵ‌و هاوشانی تەنانەت مێشێکیشی بۆ دروست ناکرێ، نەك هەر ئەوە بەڵکوو ئەگەر مێشێك شتێکیان لێ بڕفێنێ بۆیان ناگەڕێنرێتەوەو ناتوانن بەرگری لەخۆیان بکەن!

پاش باسکردنی تاك‌و تەنهایی خوداو چەسپاندنی صیفاتی کەماڵ‌و جەماڵ بۆ زاتی پاکی، دەگوێزێتەوە بۆ سەرباسی پێغەمبەرایەتی‌و دەفەرموێ:
﴿الله یصطفی من الملئکة رسلاً ومن الناس﴾ واتە: پەروەردگار لەناو فریشتەدا هەندێك هەڵدەبژێرێ بۆئەوەی بیانکاتە فرستادەی خۆی‌و نیگابەرن بۆ پێغەمبەران، لەناو ئادەمیزادیش دا کەسانێك هەڵدەبژێرێ بۆئەوەی بیانکاتە رەوانەکراوی خۆی بۆسەر گەل‌و نەتەوەکانی ئادەمیزاد، ئەمەش بەویست‌و ئیرادەی خۆی ئەنجامی دەداو چۆنی بوێ‌و کێ ی بوێ ئەوە هەڵدەبژێرێ‌و ئاوا دەینێرێ، کەس نیە رەخنەی لێ بگرێ‌و بەرهەڵستی بکا!

﴿ان الله سمیع بصیر﴾ بێگومان خودا شنەوایە بۆ گوفتاری بەندەکانی، زاناو بینایە پێیان‌و دەزانێ کێ شیاوی پێغەمبەرایەتی‌و بەکەڵکی هەڵگرتنی ئەو ئەرکە پیرۆزە دێ.

﴿یعلم ما بین أیدیهم وما خلفهم﴾ زانیاری تەواوی بەحاڵ‌و چۆنیەتی فریشتەکان‌و پێغەمبەرەکان بەتایبەتی‌و ئادەمیزادان بەگشتی، رابووردوویانی

ئاگا لێیەو داهاتوویان دەزانێ، هیچ شتێکی کەم‌و زۆر پچووك‌و گەورە دەربارەی ئەوانی لێ نهێنی نیە. وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**عالم الغیب فلا یظهر علی غیبه احدا**﴾ (الجن/٢٦) هەموو شتێکی مەزندە کردووەو ژماردوویەتی.

﴿والی الله ترجع الأمور﴾ گەڕانەوەی هەموو شتێك هەموو حوکم‌و بڕیارێك، هەموو فەرمان‌و جڵە گیرییەك لەرۆژی قیامەت دا هەر بۆلای خودایەو کەسی تر هیچی بەدەست نیە! کەوابوو هەرئەو شیاوی عیبادەت بۆ کردنە، هەر ئەو خودای حەق‌و راستە!!

فەرمان و حوکمە شەرعییەکانی پەروەردگار

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرْكَعُواْ وَٱسْجُدُواْ وَٱعْبُدُواْ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُواْ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۩ ﴿٧٧﴾ وَجَٰهِدُواْ فِى ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦ ۚ هُوَ ٱجْتَبَىٰكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى ٱلدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَٰهِيمَ ۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ ٱلْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ وَفِى هَٰذَا لِيَكُونَ ٱلرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُواْ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ ۚ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱعْتَصِمُواْ بِٱللَّهِ هُوَ مَوْلَىٰكُمْ ۖ فَنِعْمَ ٱلْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار دەربارەی ئیلاهیات دوا، ئەمجار دەربارەی پێغەمبەرایەتی، بەشوێن ئەوەدا باسی شەریعەت‌و حوکمەکان دەکا لەچوار رووەوە.

١- دیاری کردنی فەرمان پێکراوەکان؛ واتە موکەلەفەکان.

٢- جۆری ئەرکەکان.

٣- ئەوەی داخوازی قبولٚ کردنی ئەو فەرمانانەیە: کەهەلٚبژاردنی ئێوەی موسولٚمانە بۆ ئەو تەکلیفانەو شەریعەت‌و حوکمەکانیشی هەر شەریعەت‌و یاسای حەزرەتی ئیبراهیمن‌و ئەو ناوی موسولٚمانی لیٚ ناون، لەقورئان‌و باقی نامە ئیسلامییەکانی تردا ئەو ناوەتان بۆ دانراوە.

٤- جەختکردنەوەی لەسەر تەکلیفەکان‌و بەوە: کەفەرمانی کرد بەنوێژ کردن‌و زەکات دان‌و پشت بەستن بەخودا!

ئەم ئایەتانە فەرمانی تەکلیفی پەروەردگارن‌و مەبەست لێیان بەهێزکردنی پەیوەندی بەندەکانە بەپەروەردگارەوە پالٚفتە کردنی دلٚو دەروونەو جیهاد کردنە لەگەلٚ دوژمن داو بنیاتنانی قەلاٚی عەدالەتکاری کۆمەلاٚیەتی لەشەریعەت‌و ئایینی خودا دایە. دەفەرمویٚ: ﴿یأیها الذین امنوا ارکعوا واسجدوا واعبدوا ربکم, وافعلوا الخیر لعلکم تفلحون﴾ ئەی ئەو کەسانەی برِواتان بەتاك‌و تەنهایی خودا هێناوەو ئیمانتان بە پێغەمبەری ئیسلام هێناوە، هەروا برِواتان بەزیندوو بوونەوەی رۆژی قیامەت هەیە، نوێژە فەرزەکانتان بەجیٚ بهێنن، رکوع‌و سوجدەی ناو نوێژەکانتان بەرِێك‌و پێکی ئەنجام بدەن، بەهەموو جۆرێك عیبادەتی خودا بکەن، هەرچی ئەرکی سەرشانتانەو بە عیبادەت دەژمێردریٚ ئەنجامی بدەن، هەولٚ بدەن کردەوە وابکەن کەخودا لەخۆتان رازیی بکەن، زیاد لەفەرزەکان زێدە خودا پەرستی (نوافل) ئەنجام بدەن، صیلەی رەحم بەجیٚ بێنن، خۆتان بەرِەوشتی بەرز ئارایش بدەن، هەرچی کاری چاکەیە بیکەن، پەیوەندی نێوان خۆتان‌و خەلٚکی تر

بەباشی رابگرنو خودا لەخۆتان مەڕەنجێنن! بەڵکوو لەئاکام دا بـەمراد بگـەنو بەبەهەشتی رازاوە شاد ببن!

لەسەرەتای ئایەتەکەدا فەرمان بەخاوەن باوەڕان دەکا: بەروکوعو سووجود چونکە دوو روکنی گرنگی نوێژن، لەباتی نوێژ بەکینایـە روکـوعو سـووجوودی هێناوە، بۆئەوەی وێنەیـەکی ئاشـکرا بـەنوێژ ببەخشـێ، نوێژەکـە لەدیمـەنێکی بـەرچاودا دەخاتـە ڕوو، تـەعبیری لـەم جۆرە کاریگـەریی زیـاترە لەســەر دڵو دەروونەکان.

ئەمجار فەرمانەکە دەکاتە گشــتیو بەشـێوەیەکی یـەکانگیری فەرمانەکـە دووبارە دەکاتەوە، ئاشکرایە فەرمان بەعیبادەت کردن لەفەرمان کردن بــەنوێژ کردن فراوانترەو هەموو فەرزەکان لەخۆ دەگرێ هەروەها هەمـوو جمو جوولێكو کردارو گوفتارێك کەبەندە بـۆ خـودا ئـەنجامی دەدا، دەگرێتـەوە هـەموو جمو جوڵێکی ئادەمیزاد لـەژیانی دونیـادا دەتوانـدرێ بکرێتـە عیبـادەتو بـەخودا پەرستی حلێـب بکـرێ، بەمــەرجێ دڵ لایـەنی خـودای تێـدا بـەرچاو بگــرێ، تەنانـەت لـەززەتو خۆشـی ژیانیشـی بـەعیبادەت دەژمـێردرێ ئەگـەر یـادی خودای لەسەر بکاو بەو خواردنو لەززەتـە مەبەسـتی خۆیـەهێز کـردن بـێ بـۆ طاعەتو خودا پەرستی!

سەیرە موسوڵمان ئاو دەخواتەوە خواردنی خۆش دەخـوا، گەشـتو گـوزار دەکا، لەگەڵ حەلاڵی خۆی رادەبوێرێ....هتد. مەبەستی رەزامـەندی خودایـەو لایەنی خودای تێدا بەرچاو دەگیرێو سوپاسـی خـودای لەسـەر دەکـا بەچاکـەو حەســەنات بــۆی دەنووســرێو رۆژی قیامــەت پاداشـــی باشـــتری لەســـەر وەردەگرێتەوە. جا هەرکاتێ تاكو کۆمــەڵی موسـوڵمان بـەم شـێوەیە هـەڵسو کەتیان کرد، لەهەموو جمو جوڵێکیان دا مەبەستیان خودا بـوو، پـەیوەندییان بەخوداوە توندو تۆڵ بوو، رەوتی ژیانیـان راسـت دەبـێ، دڵیـان دەروونیـان بـار بەراسســتاڵیو خـودا پەرسـتیەوە دەگـرێو ئامادەباشـی ئـەوەیان تێـدا دەبـێ:

کەفەرمان بەجیهادو تێکۆشانو بەرگری لەخۆ کردنیان ئاڕاستە بکرێ. دەفەرموێ: ﴿وجاهدوا في الله حق جهاده﴾ ئەی موسوڵمانینە! ئەی خاوەن باوەڕان! لەپێناو گەشەکردنو بڵاوکردنەوەی ئایینی خودا دا تێبکۆشنو هەوڵ بدەن ڕەزامەندیی خودا دەستەبەر بکەن، جیهادێکی ڕاستاڵانەو خاص ئەنجام بدەن، جیهادێك ریبابازی تێکەڵاو نەبێ، لۆمەی لۆمەکاران ژێوانیان نەکاتەوە.

جیهاد لەپێناو ئایینی خودادا جیهاد لەگەڵ دوژمنو لەگەڵ نەفسو لەگەڵ شەڕو فەساد دا دەگرێتەوە، هەڵبەتە جیهاد دژی دوژمنو بێ بڕوایان بەماڵو بەنەفسو بەزویان دەبێ.

ئیمام ئەحمەدو ئەبو داودو نەسائیو ئیبنو حەببانو حاکم لەئەنەسەوە ریوایەت دەکەن دەفەرموێ: ((**جاهدوا المشركين بأموالكم وانفسكم والسنتكم**)) جیهاد بەزویان بەبەڵگە هێنانەوەو راگەیاندنو بڵاوکردنەوەی ئایین دەستەبەر دەبێ، جیهاد بەنەفس بەهەڵگرتنی چەك دەبێ دژی دوژمنانی خودا!

هەڵبەتە جیهاد فەرزی کیفایەیە لەسەر موسوڵمانان، ئەگەر برێکیان پێی هەڵسان لەسەر ئەوانی تر لادەچێ بەمەرجێ مەبەست بپێکنو کاری پێویست ئەنجام بدەن ئەگینا لەسەر هەموان واجب دەبێو نەفیری عام دەکرێ!

جیهادی نەفسو شەیتان ئەصڵو بناغەیە بۆ جیهاد دژی دوژمنی روالەتی. جیهادی نەفسو شەیتان جیهادی گەورەیە، ئەم جۆرە جیهادە فەرزی عەینەو لەسەر هەمووان پێویستە، هەروەها جیهاد دژی ستەمکارو بیدعەچی فەرزی عەینەلەسەر هەموو موسوڵمانێكو هەرکەسە بەگوێرەی توانای خۆی! وەکوو لەو فەرمودەیەدا چەسپاوە: کە ئەحمەدو موسلیمو ئەصحاب السنن لەئەبو سەعدی خودرییەوە ﷺ ریوایەتی دەکەن، دەفەرموێ: ((**من رأى منكم منكرا فليغيره بيده، فان لم يستطع فبلسانه، فان لم يستطيع فبقلبه وذلك أضعف الايمان**)).

كەدەفەرموێ: (حق جهادە) مانای ئەوە نیە جیهادەكە وائەنجام بدا زیاد لەتواناو هێزی خۆی تێدا خەرج بكا بەڵكوو مەبەست ئەوەیە خالیصانەو دڵسۆزانە تێبكۆشە بۆ بەرز كردنەوەی ئایینی خوداو پێشگیری كردن لەنەخۆشییە دەروونییەكانو خۆ بەرز راگرتن لەبەرامبەر دەستكەوتی ماددی وەكوو غەنیمەتو بڵاوبوونەوەی ناوو شۆرەت. جیهاد خودا پەرستییە هیچ كاتێكیش ئایینی ئیسلام زیاد لەتواناو دەسەڵات داوا لەموسوڵمانان ناكا ﴿**لا یكلف الله نفساً الا وسعها**﴾ (البقرة/٢٨٥) یان دەفەرموێ: ﴿**فاتقوا الله ماستطعتم**﴾ (التغابن/١٦).

ئەمجار پەروەردگار باسی فەرمان بەجیهاد رون دەكاتەوە: كەسێ جۆرە.

١- ﴿**هو اجتبا كم**﴾ واتە: ئەی موسوڵمانینە! پەروەردگار ئێوەی هەڵبژاردوە لەناو هەموو گەلو نەتەوەكان دا ئێوەی بۆ ئەم ئەركە دەستنیشان كردوەو رێزی لێ ناون، گەورەترین پێغەمبەری بۆ ناردوون، رێكو پێك ترین شەریعەتو یاسای بۆ دیاری كردون، ئەمە رێز لێنانی خودایە بۆ ئێوە نابێ لەبەری رابكەن، دەبێ بەشوكرو سوپاسەوە ئەنجامی بدەن!

جیهاد ئەركێكە بەرەحمەتی خودا پەرژین كراوە ﴿**وما جعل علیكم في الدین من حرج**﴾ پەروەردگار هیچ كاتێك ئایینی لەسەر ئێوە تەنگ نەكردۆتەوە وای نەكردوە نەتوانن ئەركەكانی ئەنجام بدەن، بەڵكوو وای داناوە لەهەموو روویەكەوە هێزو توانای ئادەمیزادی تێدا بەرچاو گیراوە زیاد لەتوانای خۆی داوای لێ ناكرێو، ئەنجامدانی ئەركەكانی قورسایی یەكی وایان تێدا نیە لەتوانادا نەبن..

وەلێ كەدەڵێن: تەكالیفی شەرعی مەشەقەتو ناخۆشی تێدا نیە، ئەركەكانی هێندە قورس نین لەتوانادا نەبنو ئەنجام نەدرێن. ئەگینا ئەگەر نارەحەتییان تێدا نەبێ بەتەكلیف حیساب ناكرێن، چونكە تەكلیف خۆی

لەخۆی دا بەئەرکێك دەگوترێ: نارەحەتی تێدا بیو بەئەنجامدانی ئینسان ماندو ببێ، بەڵام ماندو بونێك لەتوانادا بێ.

دیاردەی ئاسانکاریو هەڵگرتنی حەرەجو ناخۆشیو ئەرکی لەتوانا بەدەر لەهەموو بوارەکانی عیبادەت داو لەمامەڵە کردنو خواردنو خواردنەوەدا بەئاشکرا دەبینرێ، ئەوەتا لەعیبادەت دا دروستە لەسەفەردا نوێژی چوار رکاتی کورت بکرێتەوەو کۆ بکرێنەوە دوا بخرێنو پێش بخرێن، لەکاتی ترس دا بەڕای هەندێ لەزانایان تەنیا رکاتێك دەکرێ، تەنانەت جاری واهەیە کابرا دەتوانێ بەپیادە ٠بەسواری روی لەروگە بێ یان پشتی لەکەعبە بێ نوێژ بکا، هەروەها نوێژی سوننەت لەسەفەردا دەتوانێ روی لەقیبلە یان پشتی لێ بێ نوێژەکانی بکا. ئەگەر نەخۆش بوو نەیتوانێ نوێژەکانی بەئاسایی بکا دەتوانێ بەدانیشتنەوە بەڕاکشانەوە لەسەر تەنیشت یان بەئیشارەو ئاماژە نوێژەکانی بکا.

دەربارەی رۆژووی رەمەزان ئەگەر کابرا عوزری هەبوو بەم جۆرە لەسەفەردا بوو، یان نەخۆش بوو، پیر بوو، یان ئافرەتی دوو گیان بوو یان شیردەر بوو دەتوانن رۆژوەکەیان بشکێنن؛ هەندێکیان هەر فیدیە دەدەنو بەس، هەندێکیان : کەعوزرەکەی نەما دەیگرێتەوە.

لەکاتی پێویستی دا خواردنو خواردنەوەی حەرام حەڵاڵ دەبێ.

هەروەها لەبواری مامەڵەش دا لەبەر پێویستیو ئاتاجی هەندێ هەڵسو کەوتی نادروست رەوا دەبن.

هەروا بەو جۆرە لەزۆربەی بوارەکانی ژیان دا لەبەر ناعیلاجی هەندێ روخصەتو ئاسانکاری دانراون بۆ سووککردنی ئەرکەکانی ئاین، بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: ((بعثت بالحنفية السمحة)) (رواه احمد عن جابر) هەروەها پێغەمبەر ﷺ کەمەعاذو ئەبوموسای ﷺ ناردن بۆ یەمەن

بەفەرمانڕەوایی پێی فەرموون ((بشرا ولاتنفرا ويسرا ولا تعسرا)) أخرجه البخاري ومسلم.

قورئانیش لەزۆر ئایەت دا ئەم مانایە دووبارە دەکاتەوە، وەکوو دەفەرموێ: ﴿يريد الله بكم اليسر ولايريد بكم العسر﴾ (البقرة/١٨٥) یان دەفەرموێ: ﴿ربنا ولا تحمل علينا اصراً كما حملته على الذين من قبلنا﴾ (البقرة/٢٨٦).

٢- ﴿ملة ابيكم ابراهيم﴾ واتە: ئەی موسوڵمانینە! شوێن شەریعەتی پاك‌و راستی پێغەمبەری خۆتان بکەون‌و پابەندی بن، شەریعەتی ئێوەش وەکوو شەریعەتی بابە گەورەتان ئیبراهیم وەهایە لەمیانڕەوی‌و پاك‌و خاوێنی‌و سەماحەت‌و دووریی لەشیرك‌و خوارو خێچی دا!

مەبەست بە (ملة) بنەما سەرەکییەکانی باوەڕن بنەما سەرەکییەکانی شەریعەتی پێغەمبەری ئیسلام‌و حەزرەتی ئیبراهیم ﷺ یەك شەریعەتن، بەڵکوو هەموو شەریعەتەکان لەبنەما سەرەکییەکانیان دا یەکن. وەکوو لەئایەتێکی تردا لەم بارەوە دەفەرموێ: ﴿شرع لكم من الدين وما وصى به نوحا والذي أوحينا اليك وما وصينا به ابراهيم وموسى وعيسى ان اقيموا الدين ولا تتفرقوا فيه﴾ (الشورى/١٣)

بوخاری‌و موسلیم‌و ئەبوداودو ئەحمەد ریوایەتیان کردوە: کەپێغەمبەرە ﷺ فەرموویەتی: ((الأنبياء أولاد علات)) پێغەمبەران بیروباوەڕیان یەکە، لەبنەما سەرەکییەکانی بیرو باوەڕدا یەکن، هەر چەندە شەریعەتەکانیان جوداوازییان تێدایە!

هۆی ناوهێنانی میللەتی ئیبراهیم عليه السلام بەتایبەتی لەبەر ئەوەیە: کەلێکچوونێکی تەواو هەیە لەنێوان ئاینی ئیبراهیم‌و ئاینی ئیسلام دا لەبارەی میانڕەوی‌و ئاسانکارییەوە هەروەها چونکە زۆربەی عەرەبەکان لەنەوەی حەزرەتی ئیبراهیمن‌و زۆریان خۆش دەویست، خۆشویستنیش

داخوازیی ئەوەیە: پابەندی شەریعەتەکەی بن‌و شوێن شەریعەتی موحەممەدیش ﷺ بکەون، چونکە لەناوەڕۆك دا شەریعەتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ‌و شەریعەتی حەزرەتی ئیبراهیمە ؈ یەکە. جا چونکە حەزرەتی ئیبراهیم ؈ بابە گەورەی حەزرەتی موحەممەدە ﷺ، بەباوکی میللەتەکەشی دانراوە، لەم رووەوە: کەپێغەمبەر باوکی نەتەوەکەیەتی.

٣- ﴿هو سماكم المسلمين من قبل وفي هذا﴾ پەروەردگار ناوی ناون موسوڵمان، واتە: خودای مەزن لەکتێبە ئاسمانییەکانی پێشوودا‌و لەقورئان دا ناوی موسوڵمانانی بۆ ئێوەداناوە‌و ناوی ناون موسوڵمان!

﴿ليكون الرسول شهيدا عليكم, وتكونوا شهداء على الناس﴾ واتە: لەکاتێك دا ئێوەمان کردووە بەئومەتێکی میانە ڕەوو عەداڵەتکارو ناسراو بەعەداڵەتخواز لای هەموو گەل‌و نەتەوەکان. بۆ ئەوەی پێغەمبەر ببێتە شایەت بەسەرتانەوە، رۆژی قیامەت شایەتی ئەوەتان لێ بدا: کەپەیامی خۆی پێ گەیاندون‌و ئەرکی سەرشانی خۆی ئەنجام داوە. هەروەها بۆ ئەوەی ئێوەش ببنە شایەت بەسەر گەل‌و نەتەوەکانی ترەوە: کەپێغەمبەرەکانیان پەیامی خودایان پێ گەیاندون، ئەرکی سەرشانی خۆیان بەرێك‌و پێکی ئەنجام داوە. قبوڵکردنی شایەتی پێغەمبەری ئیسلام ﷺ‌و شایەتی ئومەتەکەی لەرۆژی قیامەت دا زێدە رێزی پێغەمبەری لەخۆ گرتووە‌و شەرەف‌و رێزی تێدایە بۆ گەل‌و نەتەوەکەشی.

بۆیەش شایەتی دانی ئومەتەکەی وەردەگیرێ چونکە موسوڵمانان بڕوایان بەهەموو پێغەمبەرەکان هەیە‌و جوداوازی ناخەنە نێوانیانەوە.

ریوایەت کراوە: کەگەل‌و نەتەوە پێشینەکان دەهێنن لەگەڵ پێغەمبەرەکانیان دا، بەپێغەمبەرەکان دەگوترێ ئایا ئێوە پەیامی خۆتان گەیاندوە؟ دەفەرموون بەڵێ پێمان راگەیاندون، نەتەوەکانی ئینکاری دەکەن، ئومەتی پێغەمبەر دەهێنن شایەتی دەدەن لەسەر ئەوە: کە پێغەمبەرەکان

پەیامی خۆیان گەیاندوە. گەلو نەتەوەکان دەڵێن: جا ئێوە لەکوێ ئاگاداری ئێمە بوونو چووزانن کەئێمە ئیمانمان پێ نەهێناون؟ موسوڵمانەکان دەڵێن: خودا لەکیتابی خۆیدا لەسەر زوبانی پێغەمبەری خۆی ئەو هەواڵانەی بەئێمە داوە.

جا لەشوکرانە ژمێری ئەو ڕێزو قەدرەی بەپێغەمبەری ئێوە دراوەو بەخۆتان دراوە: ﴿فأقيموا الصلاة وأتوا الزكاة واعتصموا بالله﴾ نوێژەکانتان بەرێكو پێکی بکەن، زەکاتی ماڵو سامانتان بدەن، پشت بەخودا ببەستن دەست بگرن بەبەرنامەی خودا، پەیڕەوی قورئان بکەن. ئاگاداری نوێژەکانتان بن چونکە نوێژ پەیوەندیی نێوان بەندەو خودایە، زەکات دەرکەن چوونکە زەکات پاککەرەوەی نەفسو ماڵو سامانە، چاکەیەکە واجبە لەسەرتانو نیشانەی هاریکاری برایەتی نێوان موسوڵمانانە. پشت بەستن بەخودا، داوای کۆمەکی کردنو یارمەتی دان لەخودا نیشانەی متمانە کردنە بەپەروەردگار! ﴿هو مولاكم﴾ خودا سەرپەرشتکاری ئێوەیە ﴿فنعم المولى ونعم النصير﴾ بەڕاستی پەروەردگار باشترین سەرپەرشتکارو چاودێرە، باشترین یارمەتیدەرو خاوەن دەسەڵاتە!

بەیارمەتی خودا ڕۆژی ٢٠٠٠/٥/٩

لەپاکنووسی جزمی ١٧ کۆتایی سورەتی الحج بووەوە

(مەلا محمود)

٢٠٠٠/٥/٩

پێڕستی بابەتەکان